

ISBN 80-204-1230-1

9 788020 412300

Jiří Sladký ÍRÁN PLNÝ MUČEDNÍKŮ

708 / IRÁN / SL

ÍRÁN PLNÝ MUČEDNÍKŮ

Jiří Sladký

MLADÁ FRONTA • EDICE LIDÉ A ZEMĚ

Jiří Sladký

ÍRÁN

PLNÝ MUČEDNÍKŮ

EDICE LIDÉ A ZEMĚ • SVAZEK 16

Cesta východním směrem skrývá v sobě nevyhnutelnost. Postoje k mnoha skutečnostem se mění, způsobem tu neznatelným, jindy dramatickým a nečekaným. Sílí váha davu, zatímco individuum znamená míň a míň… Ne tak cizinec. Role vyslance Západu není z těch nejvděčnějších. Přichází-li v dobrém, bývá k smrti uhýčkán, v opačném případě končí jeho cesta po právu a stejně neodvratně

neznámý cestovatel

KNIŽNICA ÚSTAVU FÁRBLYHO
V TRNAVE
RÁZUSOVA 1, 918 20 TRNAVA
- 6 -
N | 908 | IRÁN | SK
414 403 | OL

© Jiří Sladký, 2006
ISBN 80-204-1230-1

CESTA NA VÝCHOD

Vydat se na východ znamená vidět a shledávat svět za sítem, jehož otvory neustále rostou. Co se na Západě zdá už dávno přefiltrováno a vyhozeno do výlevky (tak se rodí věci sofistikované, sestavující životní styl bez tzv. vad na krásе), tu projde a stále životaschopné oblažuje oči a duši cizincovu. Předměty i jevy – větší, hrubší, silnější. Tady je odvěký proces miniaturizace (rozuměj devalvace čili eroze podstaty) teprve v počátcích: týká se nebo může týkat mincí a bankovek, dopisů (a vůbec krasopisu), oděvů (pokrývek těla, hlavy, opasků a dalších pomůcek), balení jogurtu nebo třeba velikosti „bochníků" chleba, ale také počtu členů rodiny. Ze všeho ovšem nejvíc – času, neboť lidé tu ještě nepříliš chápou, že zmenšování a zkracování šetří čas. Čas, zdá se, spíš přebývá než chybí, čas trvá a lze ho dostat pěkně vcelku, nikdo nekouskuje na pečlivě odměřené dílky. Spěch, toť úkaz vzácný a hodný stejného opovržení jako u nás lenošení, marný hon na lelky. Že čas plyne jinak není tím jediným, co se dá v Íránu objevit. Namátkou: nákup zabalený jen tak do novin, do kornoutu z papíru (je to levné a osvědčené, nesluší se vždy opouštět, co se vžilo). K tomu nekvašený chleba, hrubozrnný, který má v sobě plevy, živý jogurt bez chemie, ale taky nefalšované emoce, projevy radosti a smutku tak silné, že by se za ně u nás určitě styděli. I obyčejná zvědavost je tu vlastně docela neobyčejná. Ale nic není v Orientu úplně, dočista jiné! Každý závěr je dán úhlem pohledu a jinakost v prvé řadě nastavuje zrcadlo. I sebemenší drobnost, kupříkladu nákup chleba, přináší nečekané poznatky. Placky zabalené jako u nás v igelitu skoro nikdo nekupuje, není nad ty čerstvé, ale vystát frontu před vonící pekárnou není maličkost. Zvlášť když jsou tam vlastně řady dvě – neboť drahný čas je třeba věnovat vychládání placky (zavěšené na hřebíku či na dřevěné tyči). Na chleba se čeká, dlouho a vytrvale, že se občas nedočkáme. Domácí jsou trpěliví jako světci, ale bůh ví proč si myslí, že marnit čas je nedůstojné cizince. Nejen že dají přednost, ale vnutí ze své hromádky a pak si placku odnášíme jako vzácný a horký dárek. Sklenička čaje a placka – jsou nepsanou jednotkou pohostinnosti, jejíž kurz klesá nebo stoupá od cizince k cizinci. Co nejvíc jíme a pijeme? Chleba a čaj s množstvím cukru (co sklenka, to pět šest zlomků), co nejméně kupujeme? Čaj a chleba.

Snídaně mezi Tabrízem a Teheránem. Máslo zrnité konzistence, spíš zhusta ušlehaný sníh než tuk – dostává ho každý tolik, že nám ani nestačí placky. Dobrý med a neméně dobrý

čaj. Lepkavé ruce se neutírají do ubrousku, nýbrž do nařezaných čtvrtek. Tuhý papír seskládaný do špalíku – kde jinde se namane člověk u něčeho tak archaického. Stejně tak vypadají i tamní placky, jakoby vytržené z náčrtníku. Vše se dá v Íránu zaměnit, cokoliv může být vším. Taky osudy a přání, sny a skutečnost.

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE I.

• JAK PUTOVAT PO ÍRÁNU •

Vydat se cestou letních kočovníků se skládacími stany ve tvaru kruhu. Je půvabné stát se mosaferem, *cestujícím, poutníkem mezi jedním domovem stálým a nespočtem přechodných, které si Peršan*[1] *dovede přizpůsobit k svému obrazu. Je příjemné stát se objektem zájmu, povyražení a náklonnosti. Zvlášť když tím cizincem není jen muž a navíc – vleče s sebou zvídavé dítě. Cesta s dítětem je malým divadélkem pro stejně zvídavé a neméně hravé Íránce. Cesta nazdařbůh, v odvěkém íránském rytmu, který rádi převzali novodobí nomádi. Peršané cestují rádi, jsou cestováním přímo posedlí. Aniž si to zprvu uvědomíme, brzy kočujeme jako ti popojíždějící výletníci. Na tom, odkud a kam vlastně ani nezáleží, hlavně aby se tam našli dobří lidé. Nezbývá, než se ve všem přizpůsobit (jen nemáme ty správné mimikry, termosky s čajem, vařiče a zásobnice na spoustu jídla). Nikam nespěchat. Snad nejvíc času trávíme vsedě, aniž bychom měli namířeno kamkoliv. Vysedávání a pozorování, ať toho co nejvíc prochází tělem a duší, čas a duch ať námi prostoupí. Jen času vlastně vůbec nezbývá – ne dost na soukromí (prakticky žádné, neboť jej člověk mezi lidmi rovnou ztrácí, automaticky, jako jakýsi fant – to jediné, o co tu přijde) a ani najíst se po svém a o samotě není kde a kdy. Čas plyne od jídla k jídlu, od jednoho pamlsku k dalším dobrotám, které nabízejí pohostinné ruce. Pikniky, orientální radosti odpočinku. Další z prověřených metod duševní hygieny. Konají se všude. Pod stromem, u skály v prachu cesty, v zákrytu kamionu.* Zamyady, *jako stvořené pro početné íránské rodiny odvážejí na otevřené korbě celé příbuzenstvo na piknik. Není nevhodného místa ani chvíle, kdekoliv a kdykoliv lze vymezit souřadnice pro posezení na koberci při permanentní hostině. Jen před vlastním prahem by Íránec neusedl – vydá-li se na piknik, pak nejraději dostatečně daleko od domova.*

Cestování k íránskému obrazu. Do mantinelů, které si společnost nastavila. Džahangarde, kúhnavarde, gardeš![2] *Kým vším jsme na téhle cestě? Napůl žebráky, napůl bohatými cizinci, pro každého někým jiným. Jako komedianti s cirkusem, herci s divadélkem pro jedno dítě – šaška i okouzlující bytost (že dítě útrapy cesty málem ani necítí je malý zázrak). Smích, někdy i slzy.* Holčička Bariba ukousla autíčku kolo! *Všichni ti diváci jsou překvapeni, chovají se, jak jim přirozenost velí.* Cháredží, cháredží![3] *Nejčastější slovo (cizinec a našinec – ryzí polaritu dvou pojmů doba ještě neobrousila). Našinec je zvědavý a zvídavý. Vždyť tohle tu ještě nezažil. Cizinec poskytuje rozptýlení a snad i poučení. „*Rus, Rus!*" volá bodrý tatík mezi regály teheránského supermarketu, a radostně (jako každý druhý) štípe chlapce do tváří (jak je tu mužským zvykem). Vymluvit si nedá, že Rusové tedy rozhodně nejsme ani my, ani naše dítě. A jak ti říkají?* Esmet čijé? *čekají všichni na odpověď a taky se jí k svému úžasu dočkají pěkně v perštině. Ne nadarmo se*

říká, že nic nemají Peršani rádi víc než děti. Taky je pěkně rozmazlují. Co svým, o to víc cizím. Evropské dítě je pro domácí plyšovým medvídkem – vybízí k pomazlení a podarování. Taková cesta s dítětem napříč Íránem znamená vystavovat je i sebe „velkému nebezpečenství" – těm nejvřelejším kontaktům. Kdo by taky v Íránu čekal dítě z takové dálky – to už je skoro jako zázrak. Ale dítě není jen talisman, přináší radost. A svou radost z něj jako by tu chtěli druhému splatit. Jen to platidlo je zvláštní. Skoro vždy pokroutka, bonbon, pohlazení, pusa od paní v čádoru, *které v tom ranním teheránském šeru září oči. Ještě dlouho si nechávám v sobě obraz, jak tam stojí u zábradlí a znovu se k dítěti vrací, v rozevřené tašce hledá, co by mu tak najednou dala na památku kromě políbení.*

• POHOSTINNOST ANEBO HRA NA HOSTA? •

Čájí! Ghezá? Bochorí![4] Výzkum íránské pohostinnosti odkrývá taje a záludnosti tamní povahy. Nebyla by to kultura íránská, kdyby je svým pozorovatelům nepřipravila. *Pull nádaram! Befármají!*[5] Fráze, za níž se skrývá tu rutina, tu pokus o hru. Zvláštnost. Prý gílánský obyčej, ale je pravda, že něco podobného se dát zažít snad kdekoliv v Íránu. Klamání slovy i gesty, ale to jen cizinec se nechá zmást, a taky čas od času sám zmate rodilého mluvčího, že si už předané peníze skutečně nenechá vrátit. Říkají tomu *ta'árof*. Dostihy v altruismu, ale mnohem spíš rafinované divadlo. *Opravdu ty peníze nechci*, ruku na srdce, že ne – *ale já chci zaplatit – vážně netřeba, to byste nás urazili. No dobrá*, poděkujeme neméně srdečně – dlaň do krajiny srdeční míří neustále, peníze se vracejí do kapsy a potěšení zůstává na obou stranách. Jindy padne stejná fráze, ale hned po prvním zaváhání je vidět, že hrát se nebude, a bankovka mizí v rukou „hostitele". Úvodní formule *Pull nádaram* vyžaduje odpověď: *Urbanišomá* (čili: jsem vaším otrokem), po níž se prodávající uklidní a určí cifru. O tom, zda se bude platit, rozhoduje ovšem kupující – on sám je ten, kdo určí, jestli zaplatí. Snad jakési smlouvání, ale bez čísel. Pro prodávajícího možná vabank, ale domácí jsou v tomhle mistři. A pokud doopravdy zaplatit nechtějí, není to z lásky k bližnímu, ale možná si ze setkání s vámi odnesli něco, s čím peníze nejdou dohromady – radost, potěšení nebo dobrý pocit, že jste s nimi na jedné lodi.

Jak se v tom vyznat? Co je jen naoko, zažitá fráze, a co doopravdy? *Chaste návaši!* Nejste unaven, zeptá se Íránec namísto pozdravu, i když tato okolnost ho ve skutečnosti nezajímá. Hra na hosta. Ale také hra na toho, kdo tu hru zaplatí. Taková ovšem skýtá překvapení, zábavné odkrývání úmyslů domácích herců, které

stejně nikdy přesně neuhodneme. V mapování úkladů a osidel zdánlivě naivní a průhledné domorodé nátury se nikdy nedobereme konečného výsledku. Jaká že je to hra na hosta? Prastará, v níž prohrává (ale i to je pouhý klam) ten zvědavější.

NÁLEPKA OD VELKÉHO SATANA

Íránská hranice se v posledních letech opatrně, ale nezadržitelně turistům otevírá, a těch, kteří bývalou Persii navštíví, přibývá. Írán v jeho dlouhé historii opřádaly legendy a mýty – asi jako každou velkou a mocnou zemi. Těžko už kdo rozhodne, kolik z nich se zakládalo na pravdě. Ani dnes tomu není jinak, což asi patří k řádu věcí. Byla to islámská revoluce, která týmž „řádem věcí" pořádně zatřásla. Přítomností prochází Írán s nálepkou, jaká jej – alespoň pohledem přes oceán – bezpečně řadí mezi nejobávanější místa, kam se i dobrodruh nevydává dobrovolně. Jak se v tom všem vyzná cestovatel, který dychtivě spěchá za lákadly Orientu a o politiku se moc nestará?

Přes ostnatý drát, který svírá íránskou celnici na západě, nahlížejí turisté možná se zájmem, určitě ale s obavami (je příznačné, že Evropan vracející se z opačného směru, se v Íránu cestou cítí už skoro jako doma). Nejen že většinou nevědí, co tam na východě vlastně čekat. I ti, co myslí, že to vědí, obvykle pouze barvitě domýšlejí své nejhorší noční můry. Jsou plné nesmiřitelných teroristů, náboženských fanatiků odhodlaných vztyčit vlajku islámu nad hromadami křesťanských mrtvol. Všem je ale jasné, a v tom se ani příležitostní cestovatelé nemýlí, že se tu láme čas. Podle tradovaného podání se právě tady stýká naše „pokroková" civilizace rovnou a bez přechodu s „nevyzpytatelným a záludným" Orientem[6]. Zatímco náš svět rychle vniká do 21. století, islámský Írán vlastní letopočet odkazuje do hlubokého středověku – v roce 2005 tu píšou teprve rok 1384.

Že se státy nálepkují, ať už na spřátelené, čili bratrské, anebo nepřátelské, a tedy zavilé, není v historii ničím novým. Atributy jsou to někdy pozoruhodné. Americká označení Íránu nejprve za „darebácký stát" (oblíbené úsloví za prezidenta Clintona) a poté za součást „osy zla" (neméně povedená kreace jeho nástupce) jsou svéráznou a tak trochu opožděnou odpovědí na přízvisko, jímž před lety íránští představitelé označili největší světovou mocnost – za „Velkého Satana"[7] (na rozdíl od „malého", kterým byl v očích *ájatolláhů* tehdejší Sovětský svaz[8]). Že pro politiky USA má íránský režim příchuť zlého snu, je nepochybné[9]. Zaznamenali tam asi svůj největší neúspěch, hned po vietnamské válce.

Nad mapou světa se krásně sní, stačí ukázat prstem a přiřadit malé plošce příhodnou náplň, takovou, jaká se zrovna vynoří z podvědomí. V případě Íránu konečný obrázek není příliš valný, což není chybou těch, co sní nad atlasem. Vybaví si zrovna to, čím je masírují televize a noviny. Jak už to chodí, při cestách do neznámých krajů propadá ten, kdo se bojí a tamním lidem nedůvěřuje. Prohrává pak s nimi na celé čáře. Tvář Orientu bývá svérázná a život se tu odehrává zcela jinak, než se nám jeví z křesla domova. Mnoho tradovaných náhledů se po takové návštěvě jeví jako předsudky. Z nepochopení a jiné úrovně vnímání, ale také z neschopnosti (pohodlnosti) se přizpůsobit, což platí pro oba typy civilizací, pro západní i pro muslimskou. Stejným úskalím se ukazuje černobílé vidění, potřeba rozlišit jasné dobro od nepochybného zla, které přináší jen ošidné výsledky. Pro mnohé tak Írán zůstává neznámým a snad obávaným místem.

Pokaždé, když jsem se do Íránu vydával, kroutili všichni známí hlavou. Nebyl jsem zrovna vzorným návštěvníkem. Spal jsem na cvičišti před policejní stanicí, jindy povinně u starosty – bez pasu, který si ponechal velitel posádky na konci světa, anebo dokonce v hotelu, na útraty jednoho zvlášť vstřícného magistrátu. Tam nás odkázali oficíři po nečekaném setkání poblíž arménských hranic, asi proto, že v tu chvíli nevěděli, co s námi. Vyvrcholilo to audiencí u primátora stotisícového města s hostinou a dary a poté půldenní jízdou jeho služebním vozem až na most do Arménie. Jeden incident za druhým se obešel takřka bez potíží. Přes všechna pokušení, kterým jsem držitele moci vystavil. Snad jenom pasy prošly spoustou rukou, často několikrát těmi stejnými, a taky obsah batohů. S čím by se asi tak setkal Peršan, Ázerbájdžánec nebo Kurd v českých ulicích? Vsadil bych se, že jejich zkušenosti by byly těm našim vzdálené asi jako je Praha od Teheránu.

Zredukuji-li své základní íránské poznatky na nejelementárnější soudy, tak jak přicházely od jedné cesty ke druhé, dospěji asi k tomuto chronologickému vývoji. První úsudek je velmi příjemný – bát se v Íránu nemusím. Lidé se chovají přátelsky a vstřícně, mocní této země obvykle nechávají turistu, který se jim na dvorku opatrně rozhlíží, na pokoji.

Druhý závěr přichází později a je neméně srozumitelný. Většina hostitelů, ale i náhodných chodců, s kterými jsem prohodil pár slov, je nespokojená. Nespokojenost se systémem tíží hlavně mladé a mezi staršími obvykle ty, kteří se dobrali vyššího vzdělání.

Třetí zjištění, pro Evropana asi nejpozoruhodnější: islám zůstává nejvyšší a zažitou hodnotou. Setkat se s ateistou nebo dokonce s kritikem tamní víry je takřka nemožné. I ti z mladých, kteří o sobě tvrdí, že jsou vlažnými muslimy, islám ctí anebo alespoň nezpochybňují. Pro hodně z nich je symbolem – národní historie a vlastní cesty. Šíitský islám je plný emocí, docela nezvyklých na věk techniky

a informací, a tamní věřící se své víře oddávají, aniž by co předstírali. I když se zemí šíří skepse, stále hodně lidí věří v ideály. Islámská revoluce už je po dvaceti pěti letech docela vzdálená, uběhlo od ní dost času na to, aby se její protagonisté i dědici zamysleli nad tím, co jim vlastně přinesla. Pohledy se různí – co je spojuje, je myšlenka nezbytných změn, jak rádi říkají: v mezích islámu a tradic.

Má-li vše západní pro dnešní Íránce příchuť zakázaného ovoce, podobně je na tom návštěvník z Evropy, který se na „obávané" půdě nestačí vynadívat. Svět je to pro něj docela divný, tak odlišný od jeho každodenní zkušenosti, že se pak docela upřímně diví. Na jedné straně stojí udivení turisté, tváří v tvář nepochopitelným mravům a neznámým zvyklostem. Neméně užaslí ale zůstávají i domácí, když sledují chování pozoruhodných návštěvníků. Cesta dnešním Íránem je tak trochu cestou Guliverovou.

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE II.

KNIHOVNA JUNIÁLIA PŘEDLVNO
V TRNAVE
RÁZUSOVA 1, 918 20 TRNAVA
- 6 -

Hodnotit íránskou realitu evropskýma očima je velmi ošidné. Náboženské tradice se do běžného života promítají zcela jinak, než je tomu v západní civilizaci. Aby mohl Evropan poznat a vykládat islám, k tomu potřebuje víc než oprášit zapomenuté křesťanské desatero. Často takové vidění vede k úžasu nad jevy v tamní společnosti naprosto přirozenými. Obecně platí, že ne vše, co by práva Evropana potlačovalo, vnímá naprosto stejně muslim, ať už Peršan či Arab, a stejně tak touhy běžných obyvatel, jejichž životem islám neodmyslitelně prolíná, nemusejí být zákonitě stejné jako přání a tužby průměrného Evropana.

• ANI PRAVDA, ANI LEŽ •

Prohnanost a naivita se v Orientu mísí a zaměňuje bez sebemenších zábran, zcela volně a nenuceně – k lítosti cestovatele, který v tom chce mít jasno. Ani to, co je řečeno s určitostí, téměř jako slib, nemá větší váhu než slovo *nevím*, které pro změnu člověk snad nikdy neuslyší. Cesta vede vždy tam, kam si přeje tázající se cizinec, byť by o tom dotázaný neměl ani páru. Nelžou tu, ani nejsou pravdomluvní. Typy halasné – práskající žoviálně angličtinou a snovající úklady, a typy překotně nadšené – zdánlivě co na srdci, to na jazyku. Pouze s jedním lze počítat s pravděpodobností rovnou jistotě – nikdy nevíš, na čem jsi, a nic se neopakuje tak, jak člověk zažil. Nikdy nelze přesně uhodnout, kdo je kým, a kým se stane za pár minut a kým za tři hodiny.

Kdo je kdo?! V černé košili přes kalhoty nechodí jen stoupenci starých pořádků, zrovna tak se vyšvihli mladí boháči z Teheránu (i dívka s nimi byla v předpisově černém a zahalená do posledního vlásku) – ti, kteří nám k moři přinesli hromadu dobrot jen proto, že nás už nestihli pozvat k sobě do vily a zavézt nás do dalšího města se jim taky nezdařilo. Pokrývka hlavy je jednoznačně určující prvek ženské garderoby. Hodně toho prozradí o své nositelce. Tam, kde bychom hledali bezpohlavní *čádor*, pokračují dívky v módních kreacích, jemný šál se na hlavě spíš nadnáší než cokoliv kryje, husté prameny se houpou po zádech a tolik spadlých šátků jako letos jsem neviděl za všechny cesty. Páry si už ruce najdou a nepustí.

V Íránu se nechodí, v Íránu se dřepí, za štěstím se nelítá, ale čeká se na ně. Proto tolik posedávajících na bobku, pod nimiž v zemi zeje důlek. I tak se dá „dočekat" svého štěstí, které zaručeně musí přijít, nejpozději zítra. *Fardá*. Znamená to zítra, ale ve skutečnosti je jen přibližným, někdy zcela volným vyjádřením budoucího pohybu v kalendáři. Určitě ne dnes, ale snad ani zítřejší den, zkrátka – někdy.

Jak příznačné slovo – znamená čas změny, čas pro lepší chvíle a často taky něco docela jiného, než platilo ve chvíli, kdy se rozhodovalo, co má být zítra tak a ne jinak.

• DUŠE PLNÁ PROTIKLADŮ •

Perské reálie mají v sobě kontrast, protiklad jako základní stavební prvek, a Peršan se rád uchyluje – vždy k opačnému pólu. I taková cesta do hor je svým způsobem překročením hranice a tedy iniciačním rituálem. Že se při tom může přihodit ledacos, je nasnadě. Skupina rozkurážených výletníků sesedá z auta na místě jednoho z takových rozhraní. Brodí se potůčkem, kterým jejich auto musí projet, tančí a jeden z nich předstírá ženu, hlavu zahalenou šátkem, pohupuje se v kolenou. Radostný škleb – jako když na fašank jdou Karpatami maškary. U vodopádu zařehtá kůň s vyzdobenou ohlávkou, neslouží jízdě, leč k pouhému fotografování dítek, které si rodinka veze dál do hor. Taky spěcháme stále týmž směrem, s nížinou za zády, nezdravými kraji, jakými donedávna vládla leda malárie a dodnes neméně souží komáři. Nechat se vyvézt do hor, po pár dnech sjíždět zpět – a dalším vhodným údolím jízdu vzhůru zopakovat. Cesta jako by kopírovala tvar hřebenu. Každé z údolí je jiné a taky každá cesta do hor, byť jedna jako druhá, vede skrz mlhy. Horské vsi výletníků mají v sobě cosi z tajemství Kafkových románů, vysoké domy ztracené skoro v mlhách, každý z nich má ovšem velkou terasu, na které místní vysedávají a vyčkávají klienty, zatímco na dvorku pečou ženy chleba, po kterém všichni ti městští cestovatelé touží. I v Íránu lidé, kteří na to mají, náhle propadli touze po romantice, po starých časech a výstřednostech. Lidé z města tady vůbec kupují cokoliv, vždyť sem přijeli utrácet a Peršan na cestách na peníze nehledí. Peníze, pokolikáté uslyšíme, peníze nejsou problém!

I duše Peršana je plná protikladů. Třeba ty odpadky, pořád a všude jenom odpadky, kam se podíváš i zavřenýma očima. Jsou národy navenek úzkostně čistotné a jiné zas rozšafné, kterým na smítku nezáleží. Za prahem íránského domu začíná zóna, v níž náš pořádek nemá místo. Spočine-li rodinka u tekoucí vody, vše, co se po pikniku ukáže k nepotřebě, zamíří nevyhnutelně právě tam. Proud odnáší ty pozůstatky jako čas zlé vzpomínky. Níže umístěná sešlost bez hnutí brvou umývá příbory mezi plujícími zbytky, slupkami od melounů a ohlodanými kostmi. Ale ani napěněné auto vprostřed potoka není výjimkou. Spokojený majitel drží růži u nosu (jak to dělali dávní básníci) a… mydlí a mydlí. Že je to úděsné?

Přesto, paradoxně, má v sobě tamní lid zakořeněnou kulturnost, smysl pro verše, hudbu a stvořenou krásu – ale pozor, neplést si s láskou k přírodě, ta pro Peršana neznamená čistotu a pořádek, nýbrž slabost pro vodu, stín a květiny, hudbu, vůně, dýmku a čaj na rohoži či koberci. Šplhání strmě vzhůru nehledě na cesty. Vedle toho stojí přirozená nechuť namáhat se – pěšky raději nechodit.

Příslovečná lenost se netýká jen perských intelektuálů a příslušníků vyšších kruhů, tak jak ji ukazují středověké miniatury a dodnes malované kachlíky v čajovnách. Prorůstá všemi společenskými vrstvami, jako by ji určovaly geny. Dobře ji dokládá kupříkladu nechuť k jakékoliv odpolední aktivitě. Když začne být přítomnost v rozpálených ulicích k nevydržení, uléhá Peršan chvatně k několikahodinovému, nepředstíranému odpočinku, od něhož ho nemůže odradit ani příchod hosta. Přání cizincovo strávit ten čas prohlídkou města a zevlovat liduprázdnými uličkami je považováno za naprosté šílenství, od nějž je třeba nadšence pod všemožnými záminkami a za každou cenu odradit.

Přirozená poloha Peršanova je v zásadě horizontální – lehce vyvýšenou přední část těla podpírá hrubá, lepenkou zpevněná poduška *pošti* anebo polštář, tvrdý válec vycpaný mořskou trávou, kterému tu, bůhví proč, říkají *báleš* (kdyby věděli, co znamená na Slovácku *béleš* – a že se ten polštář našemu koblížku docela podobá). *Tacht*, čajový trůn připomínající pryčnu, ale bohatě vyloženou koberci, toť lůžko Íráncovo, připravené v každou denní a noční hodinu…

• ŘEČ TĚLA •

Proplétáme se mezi stojícími busy, dobrou půlhodinu už hledáme ten náš. Cedulky za oknem v Íránu neříkají vůbec nic. Jejich informační hodnota je nulová, i když trčí za čelním sklem v každém vozidle a řidiči je občas i vyměňují. Na každé z nich je napsán Teherán a některé z velkých měst bez zjevné souvislosti se směrem jízdy. Jede tenhle autobus opravdu do Teheránu? Zeptat se kohokoliv, zvlášť řidiče, znamená utržit lakonickou odpověď. Projev svérázné řeči těla. Muž málo znatelně hýbne hlavou směrem nahoru, sevře jazyk za zuby a v rámci nezapomenutelného gesta zlehka mlaskne. Některým, ekonomicky uvažujícím mluvčím, stačí jen zvednout obočí a skoro neviditelně sebou trhnout. Znamená to: moc se ptáš, moc se dovíš, anebo jsi docela vedle, nejdeš s dobou – už ne pouhý zápor, nýbrž protest ozdobený podivem nad troufalostí tazatele. I když by si jeden myslel pravý opak, v Orientu asi není čas na dlouhé řeči, a byť by ho všude jinde byl

sdostatek, tady stačí jediný, všem srozumitelný posunek. Herecká mimika se případ od případu liší, takže se můžeme setkat s typy dramatickými, kteří hlavou významně trhnou, jako by si cvičili krční páteř, a dotčeně při tom mlasknou tak hlasitě, že se tazatel ulekaně ohlédne. Řeč těla není výsadou mužů. Ženy používají tuto pro nás vulgární mluvu hojně, přesvědčivě a neméně srozumitelně, aniž by v tom shledávaly cokoliv lascivního. Pravdou je, že slyšitelnost jejich mlasknutí se proti mužské podobě valem snižuje. V Íránu se vůbec často pomlaskává – dlouhá série, při níž pracuje jen jazyk mezi sevřenými zuby, bývá známkou údivu. Lidé se diví upřímně a nelíčeně, nad čímkoliv, co se vymyká obvyklosti. Tak jako v předchozím případě jde o zvyk patrný už na Balkáně – v Turecku i dál na východě se taková mimoslovní gestikulace stává samozřejmostí, ba nezbytností.

Zatímco milé pomlaskávání vyjadřuje účast nad neobvyklým během osudu, přitakání a citovou angažovanost, jiné gesto podivu skýtá náznak pohrdání, skoro nepřátelství. Jestliže íránský domorodec nerozumí, nechápe a ani nechce pochopit, podívá se na vás, zatřepe hlavou do stran, jako by brnkl o napnutou strunu. Upřený pohled a děsivý třes znamená jedno – ten zpropadený cizinec se snad dočista zbláznil. K použití tak výmluvného gesta stačí někdy docela málo – třeba turistův výskyt na nereprezentativních místech, podle domácích měřítek nedůstojných k návštěvě.

• PŘÍRODU MILUJEME, ALE PO SVÉM •

Svérázným ponorem do perské duše bývají dlouhé jízdy autobusy. Je při nich čas všímat si detailů, a byť by se to nezdálo, je co pozorovat. Už třeba dojemnou péči o nashromážděné odpadky. Šoférův pomocník co chvíli obchází uličkou, na noc důležitě upravuje záclonky, které pečlivě udržuje na svém místě v zatažené poloze (navzdory cizincovu přání sledovat ubíhající krajinu). Vybírá obsah plastikových kyblíků, zavěšených při uličce pod vnitřními sedadly. Ani kvanta odpadů, která vyprodukuje průměrný íránský cestující (obaly od sladkostí, novinové papíry, v nichž přechovával bůhví co, ale hlavně slupky od pistácií, slunečnicových a dýňových jader – pokud zrovna nekončí všude jinde, jenom ne v příslušném kbelíku), je nemohou zaplnit. Jaké pohodlí a jaká hygiena! Nemohu si vynachválit. Kam tak asi dáváme odpadky v našich autobusech? Do jednoho společného kbelíku a často není ani ten. To je ta naše, za příklad dávaná, evropská kultura! Abych to ale nezakřikl. Kam se poděje všechen obsah červených kýblů? Teď mi to pomocník předvádí na vlastní oči. Stačí k tomu jeden rozmach – z otevřených dveří do lůna všeobjímající pouště.

Svérázný, ale vcelku pochopitelný přístup je patrný na zacházení s krajinou podél silnic. Nápadně rozvrtanou a stále převrstvovanou překopávanou anebo navezenou zeminou. Hranice lidmi zbrázděného pásma je ostrá, za ní se táhne nedotčená pustina. Zato pruh v šířce nejméně několika set metrů po obou stranách už nelze nazvat přírodou. Spíš nárazníkovým pásmem civilizace, která jakoby to, co zatím nemůže plošně zdevastovat, alespoň označkovala, jak to dělá šelma na hranici revíru. Tady je to naše. Odsudek ovšem není na místě – k čemu je pustina pro obyvatele zemí s tak nadbytečnou rozlohou. K odložení nepotřebného je netknuté místo přímo stvořené. Újmy tím nevzniknou žádné, vše odvržené se rozloží a co ne, zůstane na věky v kamenné pláni, pálené sluncem, sterilní a neškodné.

Krajina a příroda jsou pojmy, které k Peršanovi promlouvají docela jinou řečí než k našinci. Zatímco při dálkové jízdě autobusem se turista přilepí k oknu, domácí obvykle spí nebo pojídají semínka a krajiny za sklem si vůbec nevšímají. Je to pro ně všednost, jakou si, pokud mohou, rádi odpustí. Jestli kdo z nich sní o ideální krajině, rozhodně o takové, jakou občas malíři zvěčňují na billboardech nebo na zdech – s horami, potůčky a lesy. V jejich myslích není pro poušť místo, podobně jako si člověk nevzpomene na svou noční můru. Jestli na něco v autobuse hledí, tak na promítané filmy, krváky anebo červené knihovny, jakých sem proudí z Indie dost a dost.

Před jedním zrovna běží televizní reklamy. Animovaní, morbidní brouci nastupují do marného boje proti univerzálnímu hubiči, který je všechny smete. Oblíbená reklama, stejně jako hojně používaný prostředek. Při tak značném množství obtížného hmyzu, jaké vládne Íránem, se ostatně není čemu divit. Ze záběrů zubatých broučích bojovníků je vidět, s jakými emocemi a odporem přistupují Íránci k podstatné části přírody. Co z ní berou pro potěchu. Oblíbené květiny doplňuje několik málo druhů zvířat a ptáků, z hmyzu snad jen něco motýlů. Zbývá příroda nepěkná, neužitečná a veskrze odpudivá, k níž třeba zachovávat opovrhující lhostejnost, případně hubit ji bez milosti. Potěcha z přírody ovšem znamená také staletí tradovaný požitek z lovu. Převedeno do soudobé reality, jíž se nevymyká ani ta dnešní: nemilosrdné vybíjení všeho, co dává pohybem najevo život a co lze býti zastřeleno.

• KATEGORIE ÍRÁNSKÉHO ČASU •

Íránský čas plyne zvláštním tempem, tak rozvláčným, že je třeba jej stále naplňovat. Nejraději činnostmi stejně nepřetržitými a neméně vleklými. Loupání semínek slunečnice nebo dýňových jader je přímo posedlost. Přesto, že místní bravurně rozlousknou skořápku naučeným skusem a umně, jako veverky, vytáhnou, co je uvnitř, coby způsob opatřování potravy to nemůže být příliš efektivní. Obětují na ten rituál mnohem víc energie, než jsou schopni z nitra slupek získat. Jako společenská činnost a lék proti nudě to funguje znamenitě, a to je zřejmě hlavní smysl. Něco jako droga. S kornoutem jader je Íránec důležitou a v zásadě spokojenou osobou, kterou v té chvíli nic nerozhází. Louskám, tedy jsem. Nabídnout cizinci v autobuse semínka je podobně jako podaná sklenka čaje projevem zájmu a výzvou k seznámení.

Přirozený íránský chaos není postaven na přesnosti. Třeba nepochopitelný zmatek, v němž je ponecháno řazení a rozjezd busů na teheránském terminálu. Odkud a kdy, co a kam pojede, neví vůbec nikdo. Nevědí to ani místní, ale oni po přesné informaci ani netouží. Chtít cedulku popsanou čísly by znamenalo zabývat se pošetilostí, podobně jako hledět na stojící hodiny. Uplatňuje se tu metoda zpřesněných odhadů, z nichž žádný není poslední a stoprocentně přesný. Jedině přirozeným citem se lze postupně dostávat skrz čas k danosti, která má co nevidět nastat. Jen čas (rozuměj Bůh) určí, jak se dění odehraje. Lidé Bohu zasvěcení (rozuměj trpěliví) se dočkají a štěstí jim přistane u nohou, aniž by z místa zvedli paty. Zatímco jiní budou kolem kruhového terminálu kroužit a neposunou se přitom ani o píď. Jako by se jim ta stavba podobná kolotoči pohybovala před očima a stále někam ubíhala.

• POVAHA NÁRODA •

Íránci, etnikum početné a velkomyslné, patří svou povahou mezi ty emotivní, což nijak nevylučuje druhý přívlastek – pragmatické. Notná a historicky tradovaná prohnanost kvalifikuje Peršany jako další z šibalských lidiček (od Arabů až po Indy), kteří společně, každý svou měrou, přispívají k matení svého evropského protivníka (rozuměj návštěvníka). Íránci ji maskují tu zmíněnou slabostí pro vášně, onde zdánlivou bezelstností. Vedle brutálních Turků, obdivovatelů vůdců a uniforem, se snad nenajde Peršan, který by zvlášť tíhl k armádě a ctil tyrana (nechvalnou výjimku ovšem tvoří mysteriózní kult Hitlera[10], který má v Íránu po desetiletí pevné kořeny). Peršané jsou uměření, civilní, spíš vyznavači umění než přísného pořádku (tak trochu Francouzi Přední Asie). Perská duše je ovšem značně podobná ruské, takže mnoho jí připisovaných projevů a vlastností lze úspěšně aplikovat na perské poměry. Jak to chodí na Východě, široká duše bývá znakem příslušnosti k velkému, čili velkorysému národu. Nebyli by to ovšem Peršané, aby jednoduché škatulky neobcházeli seč mohou.

HOSTINA S VÝSTRAHOU

Cesty autobusem z Istanbulu do Íránu se podobají jedna druhé. Mám rád to cestování plné útrap, které k němu patří, snad aby člověk docenil to, co přijde po nich. Ani ta dnešní jízda není jiná. V autobusu se mladí, kteří naše sedadla obklopují, brzo seznamují a zapřádají dlouhé hovory. Míří k nám dávka višní, kterou dárce obšťastňuje celé okolí, my odpovíme, jak se patří, sušenými banány, snad aby mladý muž zakontroval sušenými meruňkami (*zardalú*). Byť by to Íránec nedal ani náznakem najevo, vždy uvítá, když je při svém darování také on obdarován.

Hudba v autobuse mi jde do noty. Duchovní zpěvy, táhlé lkaní súfijské poezie. V málokteré zemi jsou populární tak programově nekomerční umělecké kreace. Náhle zazní známá melodie. Folkově znějící píseň Džahana Šahryara, íránského Kryla, Zakázané:

„Modř mořské hladiny zakázali. Radovat se z pohledu zakázali. Láska je jen na povolení."

Známá melodie, která mi zůstala v uších z filmu Írán skrytý pohledům. Pomyslná znělka a jakási vstupenka do složité íránské reality.

„Šahri je zakázaný autor," říká Abbás, můj soused. Cítím najednou tu příznačnou atmosféru souznění. *„Můžu ti poslat CD,"* nabízí, když mu říkám o Krylovi.

Hned mám v ruce plakátek Ebrahima, který domů nemůže, ale v Istanbulu koncertoval. Přijely tam za ním davy příznivců, EBI je oblíbencem íránské mládeže.

„30. září 2001 jsem měl jet do Prahy," pokračuje Abbás. *„Kvůli vízu. Pak do Německa a Holandska. Ale přišlo 11. září a cesta se stala nemožnou. Kvůli tomu, jaké vzniklo pozdvižení. Náhle jsme byli všichni Íránci podezřelí. Copak jsme nějací teroristi?"*

Abbás se rozvykládá. Co všechno zmůže jediná píseň. Dělá v PC a v satelitech, což se zdá být neobvyklý paradox: *„Satelity jsou u nás zakázané."*

Abbás je na úrovni. Jen povzdechne, aniž by *molláhy* přímo jmenoval. Na rozdíl od Hosejna (Mohsena, Mortezy, Amira, Madžída, Hasana a desítek dalších) neopisuje na hlavě kruh a negestikuluje.

Noc probíhá následovně. Dítě na uchráněném dvojsedadle, my před ním (můj soused si na noc našel jiné místo, velkoryse nám uvolnil sedadlo). Nafukovací polštářek nepomáhá (jak ho Íránci obdivovali, než zjistili, že navlas stejný, ale o polovinu levnější mají nejspíš v každém tureckém supermarketu). Na volvo zkrátka nestačí a krk trpí (proti jiným létům ale snesitelně). Alespoň můžeme být rádi, že naše sedadla jdou sklopit, ne každý má takové štěstí. Kdosi nedočkavě rozpra-

šuje zakoupený sprej, z něhož se k nám dostane cosi, co vzdáleně připomene kadidlo. První část noci slouží jako kulturní vložka. Video pouštěné z CD obsahuje nejúchvatnější ukázky tvorby íránské společnosti Centru 2001. Současné filmy z Teheránu. Není snad v Íránu společenský film, který by se neodehrával tam (odvěká dichotomie metropole a zbytku světa platí i v islámské *džomhúríji*). Shlédneme akční klipový sestřih, včetně vysílání pro děti, které jakoby vypadlo z Kouzelné školky (i s íránskou Magdou a fimfár-íránským Františkem). Najednou ta produkce působí cize a nepůvodně, jinak než nekomerční vlna, která pro íránský film dobývá po světě uznání. Už jsem si zvykl, že promítanému filmu vždy předchází dlouhý záběr na povolení s razítkem a znakem íránského islámského státu. Tak alespoň posádka může čelit podezíravcům, že by snad v autobuse pouštěla kdejaký brak.

Děj noční lahůdky se odvíjí v Teheránu, jak taky jinak, a má nečekaně dramatickou zápletku. Začíná dojemnou svatbou. Nad hlavou snoubenců lámou pro štěstí cukr a všichni novomanželům přejí, vzápětí jdou obrazovkou první mrtvoly. Sveřepá bitka dvou mužů, plná nepředstíraných úderů. Zprvu milostný, limonádový příběh dostává nečekané vyústění – boj na život a na smrt. Vůbec nejde o politickou obžalobu. Přestože bych drsný thriller k íránské nové vlně neřadil, společný je určitě patos (jaký patřil k našim filmům z 50. a pak ještě 70. let), herci své, i tak dramatické party, zřetelně přehrávají. Nenávist íránská je silnější než ta naše, a zrovna tak vášeň a láska. Strhující je hlavně závěr: hlavního hrdinu, mladíka, kterého odvedli ze svatby, připoutali oprátkou k jeřábu[11]. Na popravu jde bosý. Dav skanduje a tlačí se, každému je na očích vidět, co si přeje. Kdo „odkopne stoličku"? I když nikoho nezabil a šlo o sebevraždu, obvinili ho ze smrti jeho soka. Nevěsta ale mladíka stále miluje, vzít si druhého ji donutili. V poslední chvíli dává matka mrtvého milost odsouzenému. Prodírá se mraky lidí, a ve chvíli, když už přichází jednoznačný pokyn, zastaví popravu.

Příznačná je scéna islámského soudu. Tribuna posetá íránskými vlaječkami, za níž zasedají neúplatní soudci v turbanech. Teatrální odsouzení a pak odpuštění provinilci. Všichni kamsi odcházejí ve stavu totálního vyčerpání. Divný konec, určitě ne happyend. Vzkaz každému podle jeho gusta – velkorysost íránského lidu, nesmiřitelnost tamní justice. Ale co si z toho máme vybrat my? Podmanivé scény umocňuje tma, a únava po celodenním putování dělá z filmu dočista horor. Hned jsou tu pochybnosti. Mají ti šoféři smysl pro dramaturgii. Snad to divadlo není určeno pro nás. Nekoukají se na nás nakonec všichni, co jako na to říkáme? A kam to vůbec jedeme? Do takové krvelačné země. Tak nám ta cesta pěkně začíná, dáv-

kuje íránskou realitu po notných soustech, že nám z toho div nezaskočí. A co zítra, kdy už touhle dobou pojedeme napříč Íránem?

Ale ne, nikdo nás pátravě nepozoruje, cestující podřimují a film sleduje jen každý druhý. Ženy mají šátek sbalený v kabelce a *čádor* jsem ještě nezahlédl. V autobuse je pohoda, přátelsky naladěné osazenstvo nás celý den hostí a dopřává, co na očích vidí. No dobrá. Ale obrazovka má svoji verzi. Jsou v ní upjaté tváře žen v černém, bez jediného vykukujícího vlásku. Nekonečné záběry plačících manželek v pokojích, kde se v jednom kole křičí. Patriarchálně vystupující chlapi, co doma nesnesou odpor. Po smrti lačnící zástupy a nakonec bravurně zrežírovaná poprava. Která tvář Íránu je ta pravá?

CO VŠECHNO JE V ÍRÁNU TABU

I pouhá dvoudenní jízda autobusem toho poví o Íráncích tolik, že má cestovatel nad čím přemýšlet. Kdyby mu snad něco uniklo, čeká ho velká příležitost, jak vše dohonit: obyčejný hraniční přechod. Snad ideální místo k seznámení se s tím, jak to v Íránu chodí, chodit má a může. Dozví se tak toho nemálo a docela snadno, a hlavně dopředu, aniž by musel zemí rázovat celé dny. Ohlas prvních kroků na půdě vysněné země zůstává v paměti cestovatele nejdéle – a často se ukáže jako nejvýstižnější.

• DO RÁJE HLAVNÍM VCHODEM? •

Čekáme u brány společně se všemi bágly a se spolucestujícími z autobusu. Teď jsme ti praví vyděděnci, vyhoštění z Turecka. Běžte, psi, tam, kam vás to táhne. Se smíšenými pocity sleduji toulavá psiska, alespoň ta že nedorážejí. Posledních pár kroků k bráně, ty s námi marní ještě turecký policista. Ale za mřížemi už čeká íránská uniforma. Hromadu pasů má v tu chvíli íránská strana – a podrobuje je prvnímu třídění. Pak si nás z chumlu po jednom vytahují jak z vězení. Ukazují prstem, kdo ano a kdo ne.

Íránským úředníkům věříme. Už se nemůžeme dočkat na nějaký ten orientální folklor. Doufáme, že nezklamou.

Prvnímu Íránci uniforma poněkud vlaje. Opírá se o mříž a kouká zmateně na vízum. Nemáte razítko. Ukazuji mu dvě na vízu, zrovna tam, kde se předtím díval. V duchu se ale raduji. Vstup do zaslíbené země si musí cestovatel zasloužit, jak by sám sobě připadal, kdyby ho tam vpustili jen tak anebo se zamhouřeným okem? Celník přestane zkoumat vízum, ale ošívá se bezradně dál. Neví totiž, co jsme zač, a ke všemu se na to ani neumí zeptat. Musím mu pomoct. Duchapřítomně nás zařadím.

Džomhúríje Ček. Zkoumavě hledí na mne a do pasu.

Džomhúríje Čekoslovak. Chvíli to potrvá, jakoby ještě něco promýšlel, ale přece jen odsune mříž a s ní i možné problémy. Má pravdu, ať je řeší k tomu povolaní. Pravdou je, že íránská moc má svou taktiku. Vzdělanými kádry tu neplýtvají

a na nenáročnou službu u brány postačí základák. Vetřelec je nalákán a ta pravá zkouška Alláhova ho teprve čeká.

Spolujezdci z autobusu se tísní v chumlu za námi. Vypadá to, že cizinci mají přednost a taky uvítání je vskutku velkorysé.

„Jste u nás vítáni!"

Po útrapách na turecké straně hranic cítím nečekané vysvobození. Nutkavý pocit, že vstupuji do ráje hlavní branou. Kontrola pasů u mříží je decentní a diskrétní – skoro jako pohovor. *„Čekoslovak níst"*[12], opáčí bystrý civil, když na otázku po domovině odpovídám jako obvykle. Přestože je celník profesionál, i mimikou dává najevo své sympatie. Při další kontrole, vstupní před zaslíbenou halou, dochází pouze na formality. Zdvořilostní otázky dobrou angličtinou.

„Kam pojedete? Alkohol? Narcotik? Welcome in Iran. Galantnost a divadlo, byť hrané, neuráží. I ty uniformy jsou náhle jiné než je člověk zvyklý vídat v naší kulturní sféře. Nejen že jsou pro nás neokoukané, vypadají slavnostně a snad docela mile – rozhodně líp než turecké maskáče, před nimiž si člověk vždycky připadá jak terč při protiteroristickém přepadu.

„Pojďte dál a běžte dopředu," posílají nás přes přepážky, kde budou za chvíli úpět naši íránští spolucestující nad svými otevřenými vaky (taky nám tu naši protekci měli za zlé, rozhořčení nad tou nespravedlivostí). Podobně přecházíme dopředu, bez kontroly zavazadel, i při zpáteční cestě. Že je to nečekané? Ta věc se má tak: alespoň v posledních letech je íránská vláda stále víc dbalá toho, aby to na citlivých místech, tam kam turista dohlédne, vypadalo na úrovni. Jako na takové, jakou před světem vlastní zemi přikládá. Cizinec je na celnici svým způsobem V.I.P., a jestli tam měl který cestovatel jinou zkušenost? Po deseti cestách si troufám říct – to asi necestoval do Íránu.

Nová celnice znamená určitě vítanou změnu – ale je té staré škoda. Zvlášť „dvorany dvou vůdců", kteří tam – podezíravými pohledy – sledovali své ovečky a cestovatele, z obou stran zamčené na řetěz. Ještě ne v Íránu a už ne v Turecku. V té zemi nikoho už byli oba nejposlednější instancí, nad nimi už jen Alláh. Kam celník nesměl, strčili své ikony. Jen sobě do očí se ti velikáni přes tmavou špeluňku nepodívali. Atatürk v saku a Chomejní s vousem a turbanem. Jakkoliv protichůdní, stejně silní. Každý z nich rázně, ale svým způsobem, zavedl do své říše všemocné náboženství a s ním pořádek – jeden náboženství sekularismu (za každou cenu a proti všem odpůrcům), které se zvrhlo v nacionalistickou totalitu, pramálo společnou s demokracií – , druhý vzal Boží vůli do svých rukou a nade vše postavil islám (za každou cenu a proti všem odpadlíkům). Ti, co se vydali v jejich

stopách, stále víc tlumí prvně vytčené zásady, až se obě země zase jedna druhé docela podobají, a dost málo tomu, co bylo na počátku. Jen ti dva se na to pořád musejí dívat – skoro odevšad.

Už jistýma nohama šlapeme první metry Íránem. Je čas se porozhlédnout. Přijímací hala připomíná hotel anebo letiště: polstrovaná sedadla v několika řadách, klimatizace funguje a taky chladicí zařízení na vodu z lesklého kovu, které nabízí osvěžení. Televizory vysílají teheránský program. Slyšíme uklidňující hudbu. Podobně se musí Středoevropan cítit před pyramidami, užaslý před něčím, co ho s železnou jistotou řádně přesahuje. Ženy v *čádoru* slušně posedávají na měkkých lavicích. Portréty duchovních vůdců nechybějí, ale zavěsili je ležérně do rohu dvorany. *Ájatolláhové* zpoza rámů blahosklonně shlížejí na to, co tu vybudovali. Chameneí se ze stěny dívá zpříma, Chomejní úkosem, snad že očima i duchem míří jinam než obyčejný smrtelník.

I záchody v patře patří mezi malé zázraky – s klidem by se tu daly číst verše, tolik čistoty a světla – nikde jinde v Íránu jsem už lepší neviděl. Orientální verze[13] vybízí k přemítání a nenucené otázce: řekni zrcadlo, kteráže civilizace je lepší. S touhle jemnou výzvou se člověk bude setkávat po celou cestu Íránem, a ti vnímaví pochopí, že jako dotaz je zcela legitimní. Za znalce téhle originální země se pak může považovat ten, který od překročení hranic nedělá nic jiného než poměřuje.

Íránská celnice je lekce. Jediný úkrok z Turecka do Íránu, a co všechno je najednou jinak. Tváře, zvyky, hlasy, symboly. Tak zřetelný přerod jako písmo (z tvrdé, jednoznačné latinky k nejednoznačné kaligrafii dráždící fantazii) zažívá skoro všechno ostatní. Je příznačné, že ani čas se nevymyká ze svérázného řádu téhle změny. Aby bylo Turkům (a všem zpozdilcům ze Západu) jasno, odkud přichází pokrok, hodinky si v Íránu musejí natočit dopředu. A aby to s počítáním neměli tak jednoduché, ne o hodinu nebo o dvě, ale o devadesát minut.

Když jsme přijeli do Íránu poprvé, už tehdy tu hala s televizory dojímala neskrývanou kulturností. Když do ní cestovatele, předtím přidušeného v pochmurné místnosti nikoho, vpustili, málo platné, otevřela se pro něj rajská brána. S přestavbou celnice se podmínky na íránské straně sice zhoršovaly, ale nikdy nesklouzly k tomu, v čem se pohybovali na straně druhé Turci, kterým nedůstojné zázemí pro pasanty nejspíš docela vyhovovalo.

Zase jsme vstoupili do Íránu, alespoň podle razítka. Druhá řada se zavazadly stojí jako přikovaná, zaklesli do ní už jen domácí s taškami. Stojí před pultíky, na nichž je čeká obávaná operace – důkladná prohlídka všech zbytečností, které s se-

bou vlečou z Istanbulu. Vyhlídky nejsou nijak růžové. Šatstvo ve větším množství, zvlášť jde-li o stejné druhy, se zabavuje. Pryč jsou vyhlídky na obdarování sousedstva, natož na slušný výdělek. Ledaže by se odhalený pašerák vykoupil. S vymoženostmi techniky je to podobné, a nad postiženým visí mastné clo.

Útrapy cesty autobusem z Istanbulu do Íránu snášejí íránští pasažéři docela dobře. Vždycky na hranici, když se prokoušou kontrolami, z lidí něco spadne. Jakmile opustí haly celnice, cestující znatelně ožijí a hned jsou sdílnější. Jako třeba teď manželky teheránských podnikatelů. Teď se k nám samy přitáčejí a sdělují lámanou angličtinou své názory.

„Náš systém zas není úplně špatný," začíná jedna z nich opatrně. *„Rozhodně nechceme žádný vzor z Ameriky. Tu také nemáme rádi. Ne lidi, ale jejich systém, politiku."*

Druhá paní je otevřenější, nadává upřímně a vůbec se nestará, jestli ji náhodou někdo neuslyší: *„Poměry v Íránu jsou zlé, velmi zlé. A ty strašné způsoby."*

„A bude to lepší?" ptám se.

„To na nás nezáleží. To za nás rozhodnou jiní..."

Na otázku, kdo? si už moc jisté nejsou:

„Amerika a Anglie."

Je to jako bych poslouchal jiné nářky – před 15 lety v komunistickém Československu. Že by záleželo právě na nich, to si lidi nemyslí asi nikde na světě.

Sedíme přímo před odbavovací halou. Dostáváme voňavý čaj a povídáme. Mají strašnou potřebu se vypovídat. Lidi, mladí i starší, s kterými jsme se v Íránu potkali, skoro vždy přivedou řeč na své postavení. Když se vracejí domů, je jejich potřeba svěřit se cizincům ještě větší. To aby turisté věděli, co si myslí oni, a co si mají sami myslet. A taky, aby si snad nemysleli to, co jim budou říkat – *mollahové*, íránští duchovní, vojáci, policisti, anebo chlapi v černých košilích, činní v náboženských spolcích.

Ale zdaleka ne všichni Íránci cestují na Západ. A těch, kdo osloví cizince, také zdaleka není většina. Co si myslí a prožívají ti ostatní, může být docela hádanka, na kterou se nedá odpovědět ani po pár týdnech.

Je hodina před půlnocí, když se závora zvedá a my jsme zase v Íránu. Vždy je to stejné – vítězoslavný průjezd branou, atmosféra náhle opadnuvší únavy a k tomu pocit výhry – dosavadní cesta je minulostí a s ní i všechna zažitá příkoří.

• VE SPÁRECH KOMITÉ •

Co všechno je v Íránu na seznamu prohibit? Naši spolujezdci se jen lišácky usmívají. Na hranici přesto vládne nezvyklý klid. *Jen nech, kontrolovat tě stejně nebudou!* Chápavé úsměvy, když zbavuji bulharské noviny inkriminovaných stránek, *to my tedy rozhodně nemůžeme*, ale rádi se podívají. Nikdo jiný už ten jejich hřích nedosvědčí. V prostoru mezi mříží a halou jsme úplně sami. *Vepřové, to my jíme*, holedbá se chlapík, ale nabídne jen skopové. Každý se vychloubá. Satelity že jsou legální? To by pak ve vilkách nesměly být decentně ukryté na balkonech – ne nahoře jako u nás, ale při zemi, za bílou plentou závěsů.

Íránská moc dbá na klid a stabilitu a odstraňováno je vše, co by ji mohlo jen pouhým úmyslem narušit: kupříkladu alkohol, tvrdé drogy , jejichž pašování se trestá smrtí (kouření opia, jež tvoří součást kultury a historie, tolik sledováno není, zato s pašeráky se islámské soudy nemazlí), ale také pornografie (rozuměj veškeré zpodobnění nezahalené ženy), videokazety a podobný tovar ze Západu. Co jest zakázáno, vzbuzuje nepřiměřenou touhu, a tak mnohé z provezeného zboží je poté předmětem všeobecného obdivu – ať už západní hudební nahrávky ve vozidlech taxikářů či cigarety stejného původu.

Ostražitost a všudypřítomnost policie a přísné islámské zákony *šaría* mají také jednu velkou výhodu. Minimální kriminalita umožňuje sdílet pocit bezpečí a spolu s nebývalou pohostinností tak Írán skýtá obraz přátelské země. Něčeho, co silně kontrastuje s povědomím, které v Evropě o Íránu traduje a je vyráběno médii.

První íránské sídlo nese příznačný název – Bázárgán. Šoféři zakotvili u spřáteleného hotelu, kde dlouho večeří a spřádají další obchody. Tam opravdu nemusíme. Přestože den končí, jídelen a čajoven je otevřeno ještě několik. Červeně září vchod do podzemí. Že by šantán nebo ještě něco trefnějšího? Svítící nápis velkoryse běží – skoro takový, jaký u nás oznamuje výsledky Jackpotu. Billiárdový klub – to je bomba! První, na který jsem narazil, na zdejší poměry skoro hnízdo odporu. I když k nočnímu baru má ještě daleko, takový underground těžko spraví náboženská výzdoba. Pod červenou zářivkou vyvěsili státní vlajku a k tomu šíitský plakát jako záštitu – zdviženou dlaň Abolfazla popsanou ochrannými formulemi z koránu. Stůj, Satane! I v Íránu najdeme místa, kde je blízko k hříchu. Kulečník, čajovny (ale taky šachové kroužky – vždyť šachy dřív taky zakázali). Podezřelé tu může být vlastně cokoliv. A co oficíny, půlnoc se blíží a pořád mají otevřeno. Kde

jinde se v Íránu po nocích rodily a dosud rodí podvratné plány? Zve nás do jedné jakýsi stařík. Ale ne, není to konspirace. Ani na čaj, jak si myslíme. Prý popovídat si, a on nám pak nabízí levné telefony. Chlap v bázárgánské tmě stále stojí u svého vozíku. Co prodává nevím, ani proč tu ještě stojí. Všechno už sklidil, pohádkové vozítko na noc stáhl řetězem. Pod ním čtu nápis neumělými tureckými písmeny: *İran haritası var!* Mapy Íránu jsou!

Na první křižovatce zastavujeme podle očekávání. Z Bázárgánu je to sem pár minut. Že nás čeká lahůdka, s tím už všichni počítají. Není to obvyklá kontrola. Ne na celnici, nýbrž teprve tady cestující pořádně zvážní. I kdyby tam se ledy snad uvolnily, tady panují věčné mrazy – post pevně drží v rukou náboženská policie. První vetřelec vybere pasy, má civil a vousy jako všichni ostatní. A taky košili přes kalhoty, což je poznávací znamení. Další projde busem, zkušené cestovatele a byznysmeny má přečtené v několika vteřinách. Pak už jen ukáže a vybraní mužové, ještě před chvílí rozesmátí světáci, se s bledou tváří trousí jeden za druhým. Do boudy, kde se kontroloři uhnízdili, s sebou vlečou komplet všechna zavazadla. Parta vousáčů proklepe autobus od střechy až k podvozku. Hledají drogy, ale hlavně nepovolené zboží, pornografii, kazety a jiná místní prohibita. Nás si nikdo příliš nevšímá, jdou po svých, cestující z Istanbulu jsou vlastně podezřelí do jednoho. Stejný princip, jako když se Češi vraceli před dvaceti lety ze Západu.

Proč jsou civilové všichni tak zakabonění? Vzpomínám, jak před lety tu našli v našich báglech celou sadu sirek – nic zvláštního by na tom nebylo, nebýt toho, že všechny zdobila stejná nálepka – na ní Emanuela. Ženská z pochybného seriálu, v plavkách – ale na tom nesejde – klidně mohla být i nahá, už by to nevyšlo o moc hůř. Musel jsem ven, dušička se umenšovala – *to je velký problém*, začali hřímat, *pornografie se v Íránu přísně trestá*! Trapně jsem naši nepozornost vymlouval. Nestalo se nic – ti přísní muži se zasmáli, strčili krabičky tam, kde byly. Nenechali si ani jednu. *A příště ať se to nestane*! Do Teheránu s námi ale sirky nedorazily. Parta řidičů neunesla velké pokušení, vsadil bych se, že tu várku tehdy dobře zpeněžili…

Po čtvrthodině se vracejí první. Zaražení, nechce se jim mluvit. Ještě dlouho mlčí, i když už jedem dál do vnitrozemí. To u nás by už kdekdo křičel, padala by silná slova, buzerace, šikana. Ale před patnácti let by v takovém autobusu bylo stejné ticho. Nevím, o co všechno přišli, ale soused vpředu propašovanou kazetu zachránil. To proto, že jsem ji měl u sebe, v příručním báglu. Nic vážného, jen persko-americkou zpěvačku, dokonce na přebalu slušně oblečenou (když mi ji

za hranicemi dával, věděl jsem, že to není dar, ale pro mě riskantní služba). Zatrnulo všem, i když ještě před Tabrízem tvrdil kdosi, že stejně nic nemohli najít. Ale druhý mu říká: *Kdyby chtěli, našli by vše, i to, co bys neměl…*

Šetří nás tedy i obávaná *komité*, náboženská policie. *Básídží*, dobrovolníci ve službě strážců mravnosti. Cizinci jsou privilegovaní, a pokud se nedopouštějí něčeho očividně nevhodného, nechává je režim na pokoji. Záleží jim na tom. Nevzbudit před turisty zlý dojem, o to v Íránu usiluje kde kdo. Od prostých lidí až po strážce pořádku.

Je půl jedné v noci. Uvolnění v busu, teď už by se nemělo nic stát. Dostáváme od kohosi čaj, který teď asi všem nahrazuje naši dobrou, uklidňující štamprli.

ZEMĚ V ZAČAROVANÉM KRUHU

Osobitost Íránu, to, co návštěvníka asi nejvíc udiví, není jen otázkou odlišné kultury a jiné historie. Mnohé způsobila mezinárodní izolace (přesněji izolace od zemí Západu), do níž se země v posledních pětadvaceti letech propadla. Opatření prosazená proti Íránu z popudu Spojených států ovšem za tu dobu dostala pořádné trhliny, a dnes obchodní sankce nedodržuje už ani samotný iniciátor. Americká klatba zato přinesla něco docela pozitivního. Írán zůstal snad jedinou zemí, kde nenarazíte skoro na nic amerického. Žádné McDonalds a žádná Coca Cola. Místo nich ovšem dostanete domácí sendviče a k tomu kolu íránskou – Zam Zam, se jménem posvátného pramene muslimů v názvu.

Ve starém národopisu z roku 1913 jsem zachytil pozoruhodný názor. Třebaže se každý Peršan holedbá vírou, má prý daleko k přesvědčenému muslimovi a svou nechuť k islámu skrývá za náboženskou přetvářku. Století staré poznatky těžko soudit. Pokud ale byly pravdivé, tak se od té doby míra religiozity rozhodně zvedla, byť pohled na ni je vždy pouze relativní. Náboženství intenzivně nepraktikuje pouze omezená vrstva tzv. společenské elity z podnikatelských a dalších vyšších kruhů, zatímco zbývajících 90–95 % obyvatel považuje islám za nezbytnou součást života a kulturní tradice (trochu jiný obrázek pochopitelně dostaneme, vydělíme-li ze společnosti např. vysokoškolské studenty, hojně vyznávající mystický súfismus). Na venkově a v menších místech, kde se tento podíl blíží 100 %, má i místní honorace mnoho důvodů, aby případný vlažný vztah k islámu skrývala a horlivost alespoň předstírala. V tom se nejspíš od začátku 20. století příliš nezměnila[14].

• ATMOSFÉRA, KTEROU ZNÁME •

Byť se tvář Íránu o tolik liší od běžného života průměrné středoevropské země, někdy tamní realita nabývá nečekaných podob. Lidé v Íránu obvykle vědí, kde leželo Československo, dokonce vědí, že teď už jsou to dva státy. Ale co znamená komunismus jaksi nechápou. Když jim vysvětluji, jak se to, co vidím kolem, podobá tomu, co je pro nás už historií, nevěří.

Srovnání teokracie, natož islámské, s diktaturou proletariátu je docela odvážné. Na první pohled jaksi nesedí. Navíc, křivdili bychom tím porovnáním šíitským duchovním. Vždyť jejich kroky vede Bůh, zatímco proletářští vůdci si pro rozumy jezdili do Moskvy.

Ale někdy stačí projít ulicemi, dívat se a poslouchat. Po pár dnech, jakmile si člověk zvykne na odlišnou realitu, se odkudsi přikrade neodbytná myšlenka – vždyť tohle všechno jsme už někde viděli. Ten pocit není náhodný. Skutečně! Atmosféra dnešního Íránu nám může být docela blízká. Připomene naše pozdní 80. léta, kdy se socialismus ještě nerozpadl, režimu věřil ovšem už málokdo a podporovat ho byla ochotná už jen zatvrzelá hrstka. Byť takových se v íránské společnosti najde mnohem víc než tehdy u nás a velká část obyvatel si pád režimu ani neumí představit, všeobecné nálady se těm, které jsme sami zažívali, nápadně podobají. Svědčí o tom, že je společnost v krizi, která zemi rozdělila na dva tábory. Liberálové šilhající po západních vymoženostech se nehodlají smířit s konzervativci, kteří hájí tradiční, čili náboženské hodnoty. Hrubé dělení jde společností napříč ve shodě s věkovou strukturou. Nebývale vysoký podíl mladého obyvatelstva (snad tři čtvrtiny obyvatel nepřesáhly 30 let) napovídá, které názory asi mají perspektivně větší šanci prosadit se.

Podobně jako u nás ještě před patnácti lety je zakázáno skoro vše, ale dodržuje se jen něco a ještě jenom občas, podle toho kde a kdy. Povolujícího tlaku totalitního systému využívá jako tehdy u nás stále odvážněji reptající obyvatelstvo. Vše se pochopitelně odvíjí v orientálním, čili mnohem kontrastnějším a drsnějším provedení – vyplněném politickými vězni, záhadnými úmrtími a nevyšetřenými atentáty. Občas dokonce propuknou srážky mladých demonstrantů s revolučními gardami nebo bojůvkami fundamentalistů v kožených bundách a s řetězy. I tohle nám něco připomene. Těm, kdo pamatují, nezapomenutelné Lidové milice.

Zatímco nesouhlas projevovaný v ulicích mívá poněkud brutální konce, existují i sofistikovanější formy odporu. Chování Íránců připomene známé životní strategie – na veřejnosti projevovat nezbytnou loajalitu nebo alespoň mlčet, v soukromí vymýšlet mistrnou kritiku. Vůbec podobnost s komunistickým režimem není náhodná a zaráží spoustou analogií. Jako ostatně v každém státě, jenž povýšil ideu na hlavní smysl a úhelný bod své existence. Třeba budovatelské billboardy a nástěnné agitky, ty jsme v socialistických dobách také zažili. Tady jsou ovšem v tradici autoritativních režimů Blízkého východu – doplněné obrazy duchovních vůdců a islámských mučedníků. Prezidenta mezi nimi nehledejte. Jeho obraz mívají lidé doma, jako by to měl být on, kdo jim splní politická přání. Jak je to sym-

bolické. Tak dlouho Íránci právě s osobou prezidenta Chátamího spojovali očekávání změn, až se jich nedočkali.

• VE STÍNU RADY DOHLÍŽITELŮ •

Když jsem byl v Íránu podruhé, právě nastoupil do úřadu všemi očekávaný president. Sympatický, šarmem obdařený Mohammad Chátamí, který se měl stát íránským Gorbačovem. O pár let později získal Chátamí pro své druhé funkční období ve volbách masovou podporu. Jak se ukázalo, ani ta v Íránu nic neznamená. Na politickém kurzu a vnitřní politice ovládané po léta beze změny skupinou šíitského duchovenstva, v čele s „orwellovskou" Radou dohlížitelů, se nic nemění.

Od voleb uplynuly tři roky a zásadní obrat ne a ne přijít. Prezident, v srdcích širokých mas symbol nezbytných reforem, ztratil časem hodně ze své popularity. S měnícím se názorem na Chátamího jsem se setkával rok od roku častěji. Podle mnoha vzdělaných, opozičně naladěných Íránců nemůže prezident, jinak vysoký duchovní, přes všechnu demokratizační fasádu překročit svůj stín, a bylo by čirým nerozumem očekávat změny právě od něj. Ve čtvrtém, posledním roce, který mu ve funkci zbýval, pocit zklamání vyvrcholil. Když pak přišly nové prezidentské volby, neprosadil se žádný z jím podporovaných kandidátů.

Rada dohlížitelů – nazvaná stejně jako jiné vrcholné orgány íránské moci poněkud zvláštně, nicméně docela výstižně – má nezastupitelný a v islámské republice rozhodující úkol. Sledovat, aby se zákony, a tedy veškerý vývoj v zemi nevymykal právu a duchu islámu. Obdobně jako Ústřední výbor v dobách komunismu, i tato „dohlížející skupina" pevně drží ve svých rukou moc. Spolu s další Radou znalců, která volí mezi *ájatolláhy* pověřeného vůdce, reprezentanta vlády islámu a nejmocnější postavu země. Své tituly oděli mocní vzletností. Po *ájatolláhu*, vlastně imámu Chomejním, Zakladateli islámské revoluce, jak zní jeho oficiální označení, bdí nade všemi jeho následník, *ájatolláh* Alí Chámeneí, Vůdce islámské revoluce. Podle islámské ústavy je pověřený vedením muslimské obce jako zástupce prvních šíitských vůdců, imámů. Po zmizení dvanáctého z nich přechází podle uznávaného výkladu poselství Mohammadovo přes imámy do rukou duchovních a ti ze svého středu volí dočasného správce. Toho, kdo v zastoupení dvanáctého, „skrytého" imáma povede obec věřících až do doby očekávaného příchodu Mahdího, Spasitele, který nastolí islámskou vládu nad světem. Chomejního teorie „vlády duchovních", zakotvená do íránské ústavy je promyšlená

a tím, že se odvolává na šíitskou historii, dokazuje věřícím svou nadčasovou platnost. Vláda islámu je v Íránu dána Bohem a její vůdce vystupuje jako faktický boží zástupce. Proto se duchovní elita s každou kritikou snadno vypořádá, vždyť co se v zemi z rozhodnutí *ájatolláhů* děje, pochází přece od Boha a kritizovat to znamená postavit se Alláhovi!

• ČTVRTSTOLETÍ PO REVOLUCI •

Málo se ví, že islámská revoluce v roce 1979 neznamenala jen ukončení několika staletí trvající persko-íránské monarchie. Britský historik B. Lewis ji řadí směle – po bok francouzské i méně chvalné Velké říjnové. Smetla šáha, který se v očích národa příliš zapletl ponižujícími svazky se Západem a především promrhal nesmírné bohatství z ropy v megalomanských projektech. Miliony Íránců podporovaly islámské duchovní taky proto, že toužily po sociální změně. Na to, jestli se jí dočkaly, je nejlépe zeptat se jich samotných.

Islámská revoluce se nezrodila do nejšťastnějšího období. Vzápětí po svržení šáha zatížila společnost na dlouhých osm let válka se Saddámovým Irákem. Ekonomiku stále komplikují její pozůstatky a svůj díl viny nesou ekonomické sankce Západu. Není divu, že představa islámského sociálního státu ztratila dech a počáteční štědrost. Se stagnující životní úrovní roste dosud zanedbatelná kriminalita, přestože zatím plní vězení především pašeráci drog a narkomani. Politické nadšení citelně vychladlo a přešlo v rezignovanou lhostejnost. Zdálo by se, že se většina obyvatel staví alespoň vnitřně proti islámskému státu, proti moci šíitských kleriků. Zdá se, že ano, ale odpověď přesto není jednoznačná. Zatímco u nás v komunistické éře lidé nedůvěřovali často ani sobě, Íránci nepředstíraně věří tomu, co považují za součást svého života – islámu. Mnohem více než samotným *mollámům*, duchovenstvu, s jejichž názory jsou spojena léta islámské vlády. V zásadě většina obyvatel ani nepožaduje převratnou změnu systému, do nějž jsou vtaženi sítí tradičních rodinných vazeb. Tím méně by si přáli skutečný návrat poměrů, jaké panovaly za šáhova prozápadního režimu. Touží-li kdo po něm, tak mizivá část mladých, vysokoškolských studentů, kteří už ostudný odchod bývalého panovníka nezažili, a pak bývalí prominenti.

Mnozí z Íránců se zhlédli v zámoří – jako třeba třicetiletý Hasan. Když jsme se s ním v jihoíránském Šírázu seznámili, nijak se na první pohled neodlišoval od inteligentních mladých Peršanů z univerzitního prostředí. Teprve za zdmi domu

na nás dýchlo něco z nedávné íránské historie – portréty zemřelého císaře a jeho rodiny, shlížející z jinak prázdných zdí. Hasan učí mikrobiologii na univerzitě v Kázerúnu, v jednom z center Kaškajů, dnes již povětšinou usedlých kočovníků a pastevců. Pochází z vážené a bohaté rodiny, otec zastával za šáha post vysokého státního úředníka. Syn nenechá na vládě *ájatolláhů* nitku suchou. Přes své relativní mládí a skutečnost, že se ještě neoženil, získal vážené společenské postavení. Spokojený se ale necítí. Z toho, co nám řekl, jsem měl trochu divný pocit. Uchyluje se do rozlehlého domu, který mu vytváří útočiště. Žije ve svém virtuálním světě, v počítači americkou hudbu a obrázky jejích idolů, hlavou ovšem zůstává někde v Kanadě, kam dostal stipendium, o bezprostřední okolí se nezajímá a dohromady o něm ani moc neví. *„Odstěhovat se za moře bylo vždy mým snem,"* svěřuje se nám v ústraní domova, v němž se podivně vyjímá portrét panovníka v uniformě. *„Pomohli otcovi známí, kteří odešli před dvaceti lety do Vancouveru."* Ani nemusí dodávat, že se z Kanady do Íránu nehodlá vrátit.

Íránská diaspora vykazuje trvalou vitalitu a například v USA vytváří silnou, proti současnému islámskému režimu zaměřenou skupinu. Byť jsou v zemi satelity z ideologických důvodů zakázány, velká část obyvatel sleduje desítky programů – mezi nimi třeba vysílání šáhova syna, vyzývající Íránce k odporu. Na internetu lze najít desítky stránek exilových organizací, do země se dostávají nahrávky oblíbených zpěváků, které vznikají za mořem. Bývalí uprchlíci běžně navštěvují své příbuzné již jako američtí občané. Kultovní západní filmy snímané videokamerou přímo v kinosále s nimi přicházejí do soukromí íránských domácností jako cenné dary. Prozápadní vliv, který se do Íránu dostává, je překvapivě silný, není však jediný.

Setkal jsem se s docela jinými pohledy, třeba v Birdžandu, nedaleko afghánské hranice. Dva roky trvající „irácké dobrodružství" a dvakrát delší „válka proti terorismu" udělaly svoje i v mysli jinak tolerantních Íránců.

„Několik let jsem žil v Americe, a je to pár měsíců, co jsem přiletěl zpátky," prozradí na sebe jeden z mladíků v birdžandském parku. Jeho angličtina je opravdu nezvykle dobrá. *„Proč jsem se vrátil? Přece proto, že jsem Íránec,"* říká mi s úsměvem. Hned ale neopomene dodat: *„Po tom, co se kolem Íránu na Západě děje, tam nechci dál žít s cejchem teroristy. Raději doma, ať už je tu jakýkoliv režim."*

Všichni ti Íránci ze všech koutů světa. Krajánci v roli páté kolony proti ájatolláhům. Dodávají zaručené zprávy, ladí mínění neveřejné a veřejné proti moci. Až s nábožnou úctou mluví domácí o těch, co odjeli, pobyli a vrátili se (na skok či na trvalo) z ciziny. Ne každý,

kdo má v rodině emigranta, je ovšem disident. Být bohatý a zastávat post se nijak nekříží s faktem existence strýčka v Paříži (který ovšem přijet nemůže a často ani nechce).

V Íránu je jeden velký problém – mollá – alespoň tak zní hlas těch, kteří se nebojí říct svůj názor cizinci. Stačí zapnout domácí vysílání – na každém ze čtyř televizních kanálů je v páteční den nějaký muž v turbanu. Cože si myslí lidé o mollá? Molláhové jsou dvojí, vysvětluje kluk lámanou farsí-angličtinou v přestávce mezi songy na MPC[15], hudebním kanálu z „perské" Ameriky, který se mu den co den zařezává do hlavy. Ti s pneumatikami na hlavách – lastik bajsikl, černý turban, lastik mašín, turban bílý, lidové podání je kruté a sarkastické. Chomejní dadavaj, dadavaj[16]... brouká si pro sebe stařičký kupec, imámovu tvář má před sebou na bankovce, na jedné, na druhé. Dadavaj! Není v tom vůbec hrdost, nanejvýš shovívavost daná požehnaným stářím. Ani se při tom neusměje, jen dlouho kroutí hlavou, jako by nemohl pochopit ani uvěřit... Zasmušilá tvář Chomejního je k vidění všude, málokde obrázek, na kterém se usmívá. Jenomže nemylme se! Zdaleka ne každý odmítá velkého ájatolláha. Naopak. Stačí navštívit jeho hrobku kousek za Teheránem. Imám je Alí! Imám je Chomejní! Ázerský hospodský na mě hřímá, a rukou ukazuje k srdci, jako by chtěl říct, kde by každý měl mít odkaz největšího íránského revolucionáře.

Setkání s mladými Íránci ani nepočítám. Jsou jich pokaždé víc než desítky. Jak jsem poznal, názory to bývají poněkud roztříštěné. Sjednocuje je nespokojenost, kterou si před cizincem nenechávají pro sebe. Ne každý z nich ale byl tak otevřený, jako mladík v nočním autobusu. Alí se představil jako student politologie, provází nás při noční jízdě z hlavního města na východ. Že sám od sebe zavádí řeč na politiku, to až tak obvyklé v Íránu není, ani mezi mladými. Navíc mu mnoho z cestujících před autobusem, kde zrovna stojíme, může rozumět. I on soudí vládu slovy skepse. *„Jsem rozený optimista,"* říká, *„ale ani deset let nepostačí změnit nynější poměry."* Ukazuje na rodinu Balúčů v bílém rouchu, rozloženou na betonové terase před restaurantem. Před dětmi konvice čaje, pomačkané oschlé placky a hrst sýra. *„Co si myslet o islámské revoluci, když se svým ideálům vzdálila?"* ptá se a dodává, *„rok od roku je to nesnesitelnější. Čím dál víc lidí nemá práci."*

Žebráků skutečně v Íránu za poslední roky viditelně přibylo, i když Írán rozhodně není zemí chudoby. Zatímco dřív byly postavy v nuzných hadrech schoulené podél chodníků vzácností, teď jsou jich při každém zastavení plné autobusy. Neodbytně procházejí mezi sedadly, dokud se autobus nerozjede. Stejně tak skupinky nuzně oděných afghánských dětí, které vyčkávají s plechovou miskou. Nejde jen o Afghánce, pro které se stal Írán novým domovem. Ti se ve velké zemi až

na výjimky rozptýlili a jakous takous práci občas nacházejí. Z tří milionů příchozích jich už statisíce odešly a další se k návratu chystají.

Sociální systém vychází z principů islámu, a povinnost postarat se o lidi v nouzi přenáší především na rodinu. Ne že by jakákoliv veřejná péče chyběla, nesnese ovšem srovnání s evropskými poměry. Zčásti ji nahrazuje dobročinnost, která tvoří jeden z úhelných kamenů islámské morálky. Soudržnost a solidarita paří k věřícím muslimům mnohem víc než k vyznavačům jiných náboženství. Prolíná se v činnosti celé řady organizací, spojených především s mešitou, islámskými nadacemi a náboženskými kruhy. V každé vesnici je tak organizován veřejný život, do nějž je vtažena většina obyvatel jako věřící muslimové. Společnost není vnitřně rozložena, a může materiálně i organizačně zajistit pomoc těm, kteří ji potřebují, i když je jasné, že ne všem dostatečně. Formou almužny splácejí lidé v prvé řadě svou povinnost muslima, platí náboženskou daň – *zakát*. Vedle toho přispívají na dobročinné účely. Je to jejich další nepsaný závazek, podobně jako úcta k hostu. Nebojí se, že by peníze přišly na nepatřičný účel, tak jako nepochybují nad nastavenými dlaněmi žebráků.

Tradiční solidarita věřících s uprchlíky v Íránu přesto pomalu vysychá. Zabránit tomu nedokáže ani množství modrožlutých schránek s postavami se sepjatýma rukama, jaké plní veřejná místa. Čím víc takových skříněk po zemi roste, tím obtížněji se plní.

Při jízdě pouští nedaleko Kermánu jsem zažil svérázný důkaz, jaký význam má pro Íránce podpora nemajetným. Sbírku tehdy zorganizovali v autobuse zcela spontánně a při překonání nejvyššího bodu cesty vysoko položenou pouští svou almužnu doprovodili sborovou modlitbou – k chvále Alláha, za chudé sirotky, za zdar své cesty. Kolektivní akci vedl horlivý muž v předpisově černé košili, obešel sedadla a vhodil vybranou hrst bankovek do pokladnice umístěné na horském sedle. Snad to dřív byla úlitba démonům, kteří dovolili překonat mezní místo cesty tak nehostinným prostředím. Dnes tomu lze říkat všelijak – třeba náboženské mýto. Smysl a okolnosti takového aktu jsou pro muslimský Írán příznačné. Vhodně charakterizují společnost, v níž se nemálo životních úkonů děje hromadně, organizovaně, těžko ale rozhodnout, zda vždy proti vůli zúčastněných. Život v Íránu se odehrává v masových rámcích. Ať jde o společné vyznávání svého názoru, o protesty, vášnivé zbožňování či jen o odpočinek, zábavu. Jako by tu individualismus neměl kořeny.

Zažít společné autobusové modlitby patří vůbec mezi zajímavé chvíle. Když tomu chce člověk přijít na kloub, zjistí, že iniciátory takových „spontánních" vystoupení bývají jeden, dva muži, starší anebo alespoň středního věku. Obvykle „černokošiláči" – úzce spojení s náboženskými kruhy, anebo jen zanícení věřící. Je až zarážející, co zmůže síla příkladu. To oni donutí sedící k modlitbě, rozhýbou hlasivky ostatních, kteří se přidávají, sice ne vždy ochotně, ale obvykle skoro všichni. Určitě z jisté povinnosti a trochu i ze špatného svědomí. Že horlivce nepošlou někam? Inu, tak to v Íránu chodí. V každém busu bývá nějaký vyvolávač, a stejně tak třeba tajný. A tak si lidé možná raději nepřidělávají problémy. Cesta se slavnostně odmodlí – a může to být i pouhá jízda městským autobusem kolem několika bloků. Cesta je posvátná. Jen jedenkrát jsem zažil, že se k horlivci nikdo nepřidal. Muž svou modlitbu dokončil sám. Musela to ale být pro něj trpká chvíle.

Na chronické neduhy nestačí pouhá dobročinnost, ani modlitby, byť by je deklamovaly celé autobusy. Nepomohou pokladničky, kterým místní posměšně říkají „plechový žebrák". Není nejpřesnější nazývat dění v Íránu krizí, přírodní a ekonomické zdroje jsou bohaté a čekají na efektivnější využití. Zahraniční obchod stoupá a přibývají nové kontrakty. Počet nezaměstnaných přitom narůstá, třebaže se oficiální údaje pohybují pouze kolem „únosných" 15 %. Kontrasty se v Íránu prohloubily, a to dělá situaci výbušnou. Co k tomu řekl Alí tehdy v nočním autobuse?

„K čemu všemu je naše nespokojenost? Všude najdeš muže v turbanech. I kdyby s nimi nesouhlasilo 99 procent, nijak to nepomůže." Už tenkrát, bylo to někdy roce 2000, jsem zaznamenal kritiku do té doby nesmírně oblíbeného prezidenta. *„Vládu to nezmění, má svoje páky, a Chátamí je beztak jedním z nich. Pro mladé jako jsem já nezbývá než emigrovat."* Tehdy jsem mu jeho názory nevyvracel, kolik v nich bylo pravdy ostatně ukázal další vývoj.

Tak jako Alí bere život v Íránu hodně mladých. Dospívají do systému, který nemá příliš pochopení pro všechny jejich potřeby. Přibližující se svět přináší vzory a modely chování, které domácí realita neumožňuje. Lze polemizovat o tom, zda jsou to vždy ty nejlepší příklady k napodobení, a neméně o tom, jestli je to opravdu většina, kdo po nich touží. Mezitím ale život v Íránu připomíná začarovaný kruh. Těžko říct, zda se stává pro vzdělanou a mladou populaci až tak nesnesitelným. Její názory taky nejsou v Íránu jediné. Většina vesničanů bere skutečnost, že se země vzdaluje světu, lhostejně, jako realitu, kterou sami nezmění. Zůstává islám, neměnná víra, osvědčený prostředek v minulosti. Zdálo by se bláhové tvrdit, že pomůže v dnešní době. A přece počet věřících nijak neklesá a mešity se plní stejně jako před lety.

Bylo by naivní domnívat se, že za šáhova panování se lidé měli líp. Orientální autoritativní režim odjakživa střídal jeden druhý a dost možná, ač mnozí místní tvrdí naprostý opak, právě ten současný by mohl být pro většinu obyvatel z nich nejpřijatelnějším. Trochu kacířská myšlenka? Přes to všechno nejspíš platí, že režim, který přijde, nemůže být horší než ten, který vystřídá. Avšak zase jen do té doby, než se původní myšlenky vytratí a převáží drsná realita, kterou v Íránu tradičně končí ideály.

• ZÁPAD ZAČÍNÁ V ISTANBULU •

Zatímco relativně stabilní Írán se stal útočištěm utečenců z území jeho méně šťastných sousedů, vlastní obyvatelé zemi opouštějí. Nejedná se o nijak masový útěk, část emigrantů navíc odchází legálně, za rodinami, i když vymoci si na úřadech potřebné povolení představuje úsilí a peníze. To jsou často nepřekonatelné překážky, které mnoho dalších přivádějí k jiné volbě – k vlastním metodám odchodu. Většina z nich míří do Evropy, kde se cílovými zeměmi stávají Británie, Francie či Německo, nejpočetnější skupina následuje předchozí vlnu exulantů, kteří nalezli domov v zámoří. Ne všem z nich se v Íránu dařilo zle. Odcházejí hlavně lidé vzdělaní a nezřídka s dobrým postavením. Co vede tyto lidi za hranice, je snaha změnit způsob života a příklad příbuzných, přestože získat na Západě práci ve svém oboru se podaří jen zlomku z nich. Zatímco ti rozhodnutí odcházejí po stovkách týdně, tisíce jiných se zatím opustit Írán zdráhají. Doma je drží naděje, že reformní proces přece jen přinese očekávané vyhlídky. Nejenom evropští cestovatelé a konzumu chtivá íránská vyšší střední třída směřují dálkovými autobusy z Teheránu, Tabrízu a dalších měst do Istanbulu. Pro íránské, ale i afghánské vystěhovalce je toto město první mezistanicí. Tady zkontaktují organizátory své nelegální anabáze. Je pravděpodobné, že každý druhy pasažér takových linek je potenciální a pak i skutečný emigrant[17].

Jako strnulá a monotónní země vypadá Írán snad zvenčí. Při pohledu zevnitř se ukazuje, že se vyvíjí rychleji než společnosti na Západě, a také to, že protiklady jsou tu mnohem nesmiřitelnější a protichůdnější než u nás. Vedle lidí, kteří odcházejí natrvalo, existují početné vrstvy takových, kteří se dokázali přizpůsobit a využívají všech možností, jak z toho získat co nejvíc. Cesty do Istanbulu nebo na jih, do Emirátů, mají punc objevitelských výprav, jejichž výsledky v podobě

zboží, které je přiváženo, či načerpaných myšlenek a názorů, se stávají dál se šířícími příklady.

Roli nejbližšího Západu plní pro Íránce především Turecko. Do kosmopolitního centra nad Bosporem, které je regionální metropolí obyvatelů mnoha států, míří různé typy cestovatelů: překupníci s obřími taškami, hráči – hudebníci, kteří jezdí vydělávat s tradičními nástroji do nočních klubů. Výletníci z řad bohaté elity směřují i s rodinami za rozptýlením, movití mladíci za povyražením, a za příležitostmi k výdělku pak turecky mluvící lidé z íránské periférie – od Ázerbájdžánců po Turkmeny. Zvlášť pro ně, kteří k metropoli všech Turků, od Balkánu po čínské pouště, vzhlížejí se zatajeným dechem, má Istanbul magickou přitažlivost.

Dárijuš není první cestující, s jakým zapředeme v autobuse do Istanbulu hovor. I v osmadvaceti zůstává studentem na technické univerzitě, v Teheránu přitom řídí obchodní firmu. Jednou, dvakrát za půlrok jezdí do Istanbulu udržovat obchodní kontakty a navazovat nové. Kromě angličtiny zvládá základy turečtiny, kterou pro jednání nad Bosporem nutně potřebuje.

„Vzdělaným lidem se v Íránu nežije zle," sděluje skutečnost, o níž se lze běžně přesvědčit, třeba při pozvání do rodin. *„Pro toho, kdo na to má, není problémem ani cestovat, zvlášť když získají zastánce na úřadech."*

Rád by obchodoval s Británií, k cestě ovšem potřebuje britské vízum. Proto chce navštívit britský konzulát v Istanbulu, kde očekává snazší cestu k vízu než na ambasádě v Teheránu. Ne každý má to štěstí, aby mohl pomýšlet na práci za západní hranicí. Tisíce Íránců pracují v bohatých arabských emirátech jako dělníci na podřadných místech.

„K výjezdu je nezbytný pas, jehož udělení není snadnou záležitostí," říká Dárijuš. *„Získat jej před odsloužením dvouleté vojny je pro mladého Íránce prakticky nemožné."*

Sám na vojně nebyl, ovšem mluvit o tom, jak to dokázal, nechce. Zdá se, že původ zas nehraje tak důležitou roli. Příslušníkům elity z šáhovy éry zůstal majetek, pro jejich děti spolu se vzděláním základ kariéry. Podobně jako v jiných orientálních režimech peníze i v dnešním Íránu účinně překrývají ideologická hesla.

Frekvenci a početnost cestování mezi Tureckem a Íránem umožňuje oboustranný bezvízový styk, z íránské strany ovšem korigovaný praxí vydávání pasů a jinými byrokratickými obstrukcemi. Z početného cestování profitují ázerbájdžánští a kurdští veksláci na společné hranici. Nerozházelo je ani sjednocení obou kurzů, oficiálního s černým, jímž se íránská vláda před lety vydala směrem ke stabili-

zaci své měny. Na hranicích jsou takových směnárníků plné autobusy, a těch obě města spojuje za den dobrá desítka. Stačili se přeorientovat a íránským pasažérům dnes nabízejí v tlustých svazcích turecké liry. Nikdo jim v tom na hranici nebrání. Se svými zákazníky veksláci projedou docela běžně pohraničními zónami za neobvyklé tolerance všech složek hraniční a celní ostrahy.

• OBLETOVANÍ TURISTÉ •

Tradiční íránské příbytky jsou zvláštní. Hliněné domky, které z ulice uzavírají zdi bez oken. Teprve za zdí se nachází vnitřní obydlí, hermeticky oddělené od veřejného prostoru jako všude v islámském světě. Jak jsme poznali, v Íránu je to soukromí, kde padají závoje a mnohé konvence se nedodržují. Dozvíte se tam nejvíc, často i to, co byste vůbec nečekali. Proniknout sem pootevřenými dveřmi není zas až tak těžké. Kolik jsme zažili takových pozvání – při každé cestě desítky. *„Welcome in Iran,"* zní nejčastější fráze, s kterou se v zemi cizinec ze Západu setká.

Fateme a Jasmine si nás teď odvádějí domů. Pro jistotu si nejdřív zaběhly požádat o svolení svého otce. Tak jako teď my, s oběma dívkami a uprostřed jejich rozvětvené rodiny, tráví zahraniční návštěvník často dlouhé hodiny rozhovorů v domácnostech, kam ho náhodní známí pozvou. Sedíme v klimatizované místnosti opřeni o tvrdé polštáře a popíjíme čaj. Ten patří k Íránu stejně jako růže, básně a černé *čádory*. Na začátku je vždy náhodné setkání. Následuje pozvání na čaj, oběd, a poštěstí-li se, zůstává člověk i na noc.

O úsměvy a oslovení uprostřed živé ulice či v parku, o žádosti o adresu nebo dokonce autogram nebývá v íránských městech žádná nouze. Hloučky černě, na první pohled předpisově zahalených studentek obklopující evropského turistu, začínají patřit k běžnému koloritu těch nejnavštěvovanějších míst. Nepoučený návštěvník bývá upřímně překvapen. Proč ten zájem mladých žen a dívek? Jasmine to vysvětluje snahou přiučit se angličtině, které se věnuje značná část mladé íránské populace, ale v konfrontaci s našimi znalostmi je jasné, že důvod bude někde jinde.

Dychtivý zájem o turistu, zvlášť když cestuje individuálně, není tak nepochopitelný. Platí to, co u nás za dob komunismu. Íránci jsou z nedostatku kontaktů mimořádně vnímaví a naladění na přijímání čehokoliv cizího. Zvlášť na to, co pochází z oficiálně démonizovaného Západu, před kterým moc obyvatelstvo ochraňuje seč může. Mladá generace, dlouhou dobu držená mimo vlivy západní kultury,

podobně jako svého času mládež v bývalém Sovětském svazu, citlivě vnímá vše, co zůstalo mimo její bezprostřední zkušenost. I to, co se vzdáleně podobá odrazu západního světa, je s to vyvolat v nich nadšení. Západní společnost, ale mnohem spíš to, co je za ni všeobecně považováno, tzn. její konzumní tvář, je v kurzu. Celá jedna generace nepoznala svobodnou výměnu informací a myšlenek s návštěvníky z cizího kulturního prostředí, a toto vakuum mladí lidé intenzivně pociťují.

Pohledy mimo hranice země působí u naprosté většiny pozoruhodně naivním dojmem. Dvacetiletý Íránec má obvykle méně zkušeností (jak s politikou, tak např. s ženami či s možnostmi ve světě obvyklé zábavy) než evropský začínající středoškolák. Jeho přání jsou také poněkud infantilní. Rád by poslouchal nejnovější hity ze Západu, sledoval filmové novinky z Hollywoodu a tůroval silnou motorku. Nejsou takoví všichni, ale v průměrném vzorku tři, čtyři z pěti. Obdivné soudy k západní cizině provází často stejně jednoznačné zatracení domácí společnosti, paradoxně třeba lidmi, kteří odtud nevytáhli paty.

• ODSTRČENÉ POHLAVÍ? •

Íránský politický systém a náboženský rámec života stanovuje jasná pravidla pro postavení ženy ve společnosti. Odvážné změny, kterými prochází společnost, jsou patrné i v jejich vystupování a chování. Ještě nedávno by takové projevy byly sotva možné. Jak jsem se přesvědčil, lidé v Evropě často nechápou, o co tu ve vztahu k ženám vlastně jde. Tvrzení, že jim muži upřeli černým hábitem poslední zbytky lidské důstojnosti, jsou toho typickým dokladem.

Jak se třeba smíří předsudky ovlivněný návštěvník se skutečností, že v dopravních špičkách vypravují teheránské úřady na pravidelných městských linkách speciální autobusy, a to výhradně pro ženy? Odjíždějí poloprázdné, zatímco muži se tlačí v zástupech a jen se štěstím pronikají teprve do třetího či čtvrtého spoje. Zkrátka ženy se s muži mezi sedadly mačkat nechtějí, a na tyčích, které v autobusech oddělují ženskou záď od zbývajícího prostoru vyhrazeného mužům, nevidí nic až tak špatného. V posledních letech už se v některých městech jedná pouze o pomyslnou zábranu, kterou však obě strany úzkostlivě dodržují.

Potýkat se s kulturními rozdíly patří vůbec k častým, byť docela zábavným činnostem turistů. Tím nejmarkantnějším rozdílem je právě odívání tamních žen. Jeho zásady se vztahují i na zahraniční návštěvnice, alespoň na veřejnosti a všude tam, kde by mohly potkat muže. A kdyby snad se některá z nich zapomněla a vy-

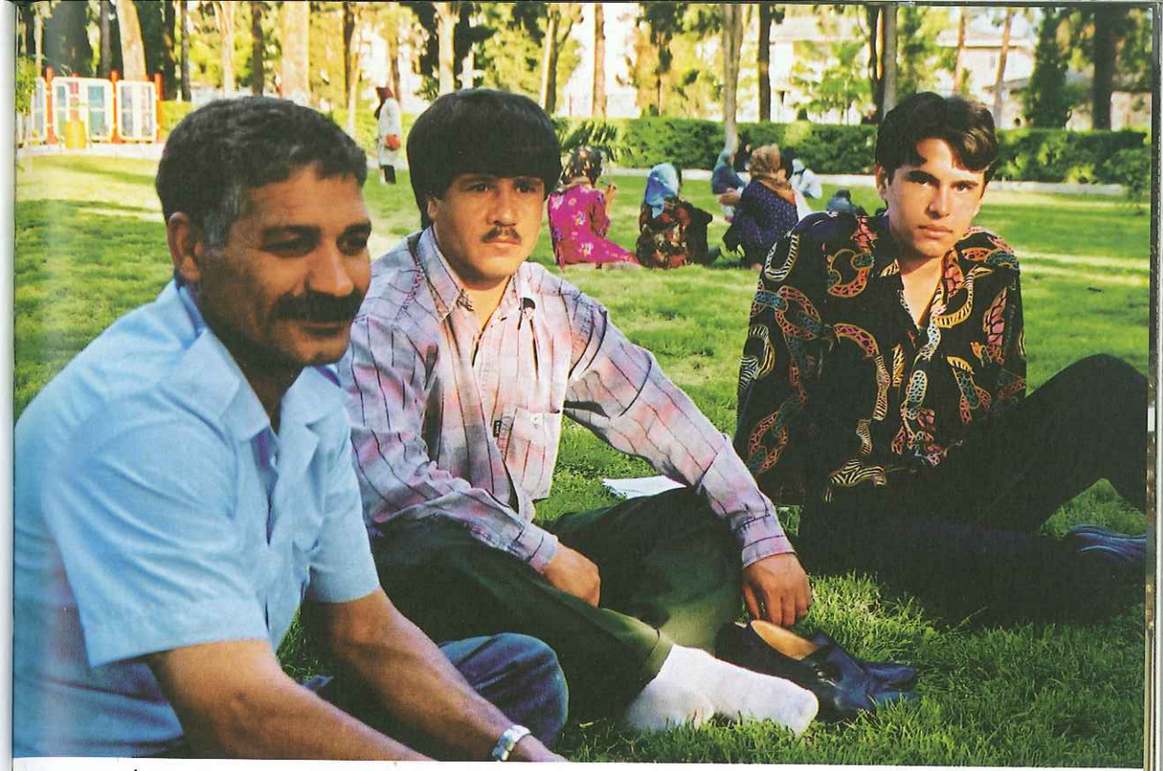
šla s odhaleným účesem, je to íránská žena, která se nerozpakuje jí tuto povinnost připomenout, často docela rázně.

Z jižního na západní terminál to v Teheránu trvá místní dopravou nejméně čtyřicet minut, často i hodinu. Podle toho, jak plné jsou ulice hlavního města. Tentokrát alespoň autobus je poloprázdný. A v něm skoro samí muži. Dívek a žen s námi jede nějak málo. Uprostřed pořád trčí tyč, známý hromosvod evropských feministek. Letos jsem ale slyšel i další historky a výklady. Když je v mužské části přecpáno, proderou se někteří pánští cestující do zadního oddílu. Mezi ženy, kde obyčejně bývá mnohem víc místa (tolik žen jako mužů v Íránu nejezdí, žena má přece sedět doma). Sám jsem viděl, jak tam spočívají mezi ženami jak za trest, celí nesví, a hned jak se uvolní vpředu, přelézají zpátky přes tyč mezi své. Ale už to stačí, ženám se to nelíbí a protestují – jezdí jich ještě míň, tak proto prý těm zbylým vstřícná městská správa vypravuje sem tam vlastní, ženské spoje. V teheránské metru se místní ženy cítí asi nejlépe. Nejen proto, že je neuvěřitelně levné (jízdenka vyjde na korunu třicet), ale mají tam ženské vagony, do kterých žádný muž nesmí.

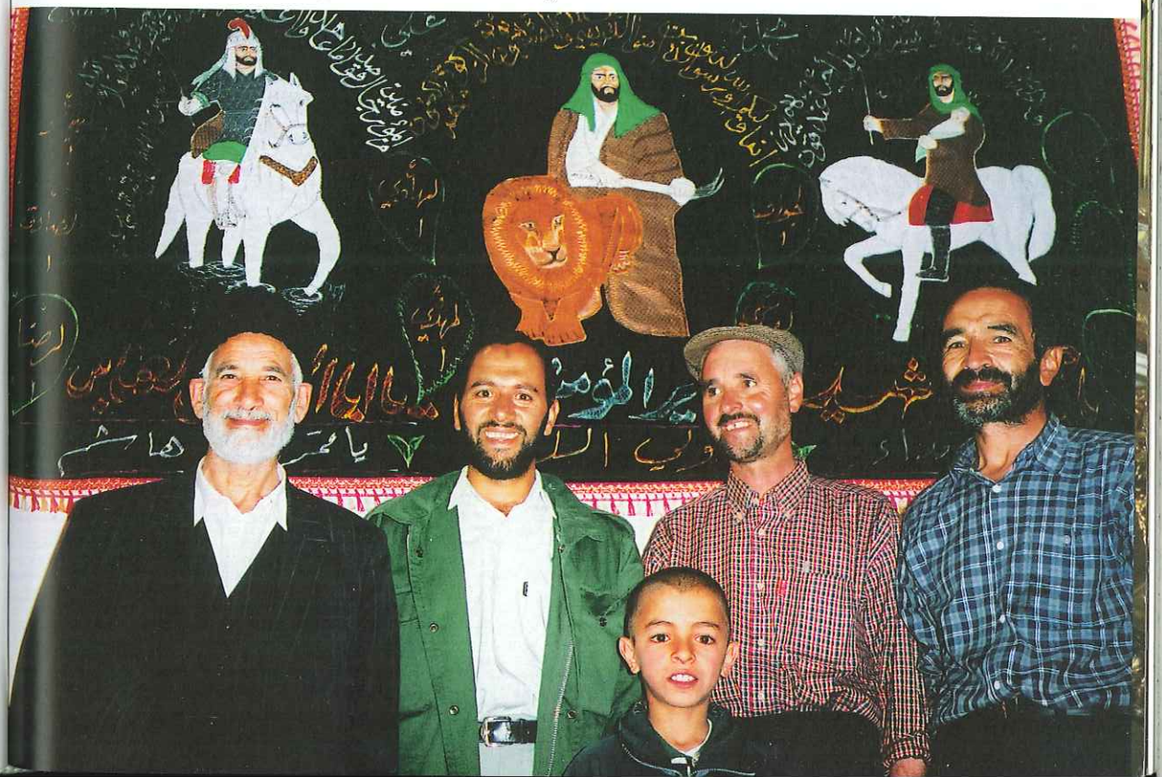
Přisednout v autobusu k ženě se nesluší, setkalo by se to s nevolí nejen její, ale všech cestujících, nerozdílně žen i mužů. I v dálkových autobusech, kde ženy nejsou odstrčeny na záď, jak je tomu v místní dopravě (společné prostory v městském vozidle by mohly vyvolávat nemístné tlačení, na což si ženy stěžovaly), znamená nastoupení každého dalšího pasažéra nepopsatelné změny v zasedacím pořádku. Žena si nepřisedne k muži, a ani muž tak neučiní, je-li volné místo vedle ženy. Proto zasahuje řidič s cílem omezit počet stojících. Pod jeho velením dochází na každé zastávce k rafinovanému přeskupování, jako by všichni hráli neznámou společenskou hru. Ta vlastně začíná už ve výchozí stanici obsazením sedadel zúčastněnými hráči. Tak jako u nás, kdo přijde dřív, volí místo dle uvážení, v Íránu si však nikdy nemůže být jist, zda jej uhájí až na svou konečnou. Někdy se už zcela neznámí pasažéři stejného pohlaví rovnou dohodnou, a dobrovolně spolu sdílejí dvousedadlo, aby umožnili usadit příchozí dvojici opačného pohlaví.

• EMANCIPACE PO ÍRÁNSKU •

Konzervativní prostředí islámského státu opravdu není bez pohybu a společnost má právo na změny. Třeba v ženském oblečení. Když se Íránky v roce 1978 halily

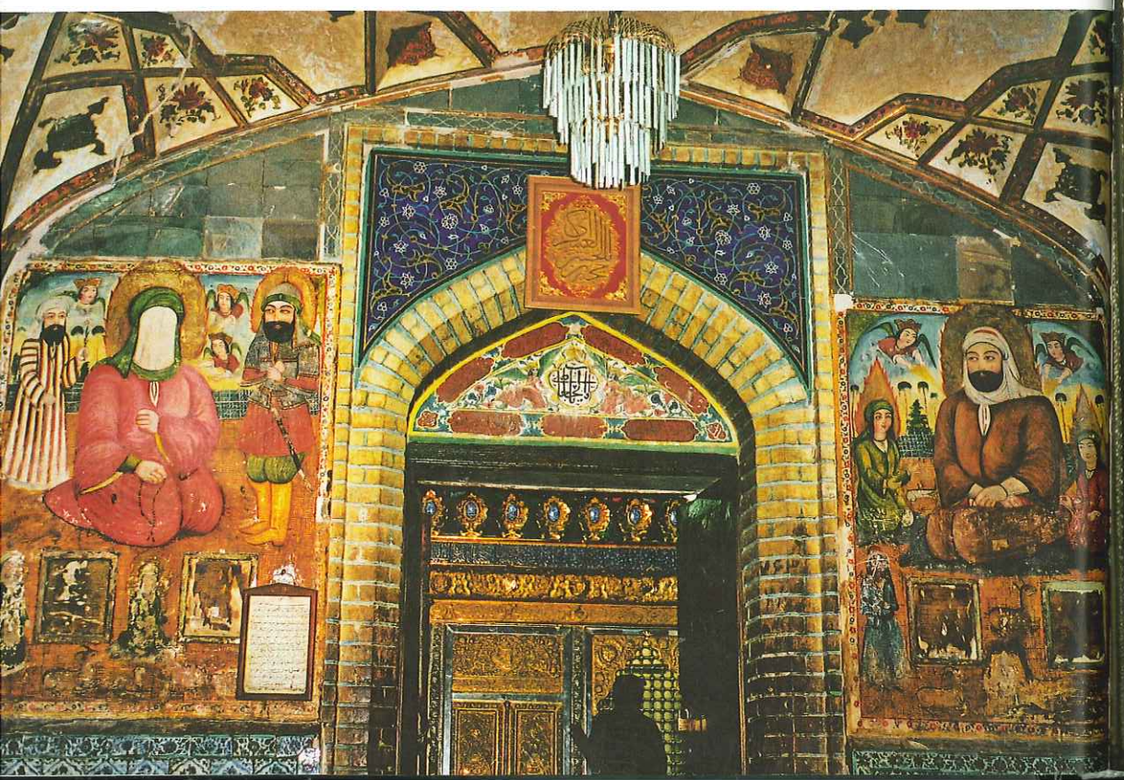

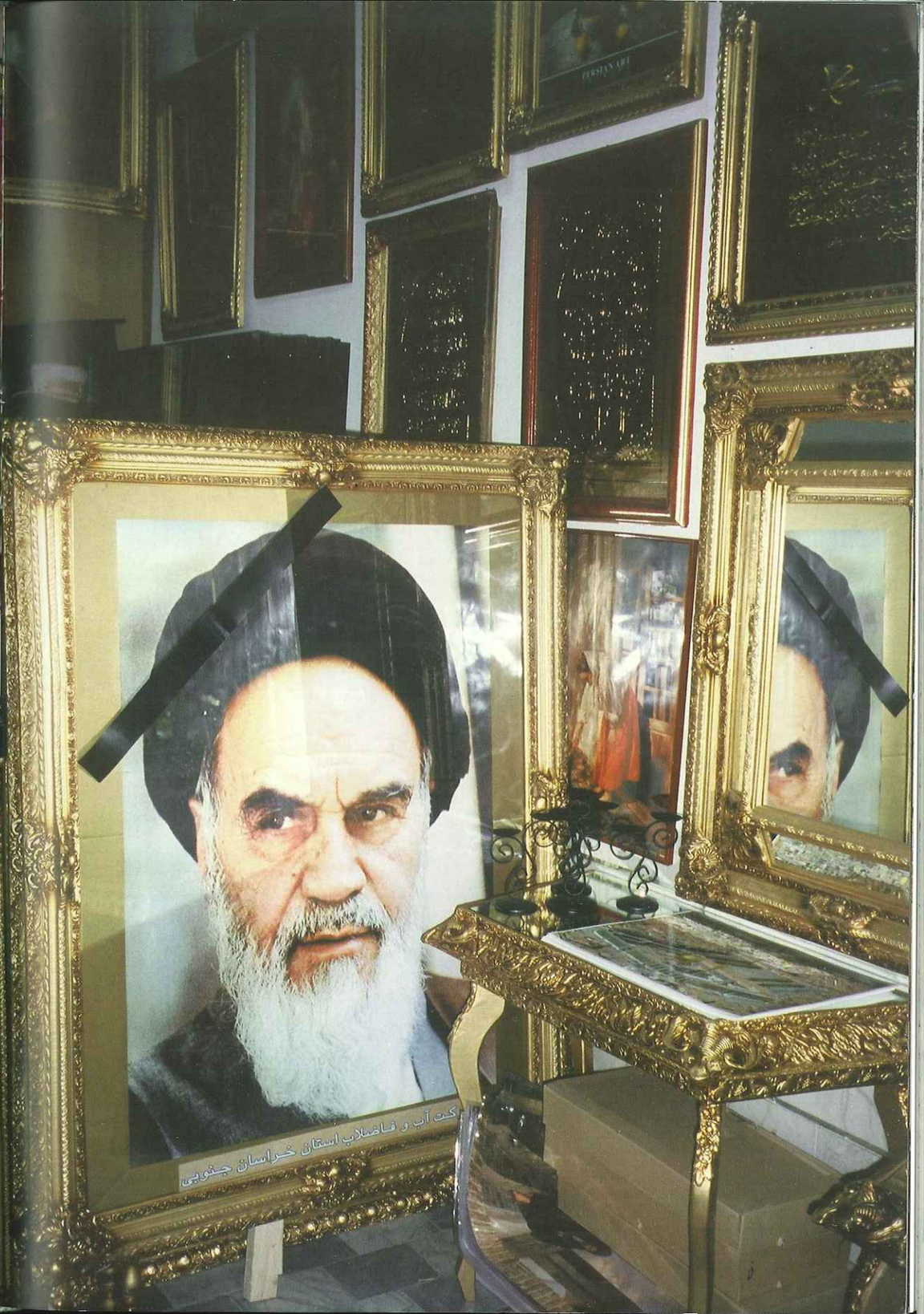
V Íránu lidé neustále vyčkávají. Jejich myšlení se v mnohém liší od našeho, a ten čas nikdo nebere jako ztracený. Země žije možná ospale, ale očekáváním. Podobnou zvláštností jsou mučedníci. Jsou všudypřítomní. Spojují mrtvé a živé, svět idejí a tvrdou realitu.

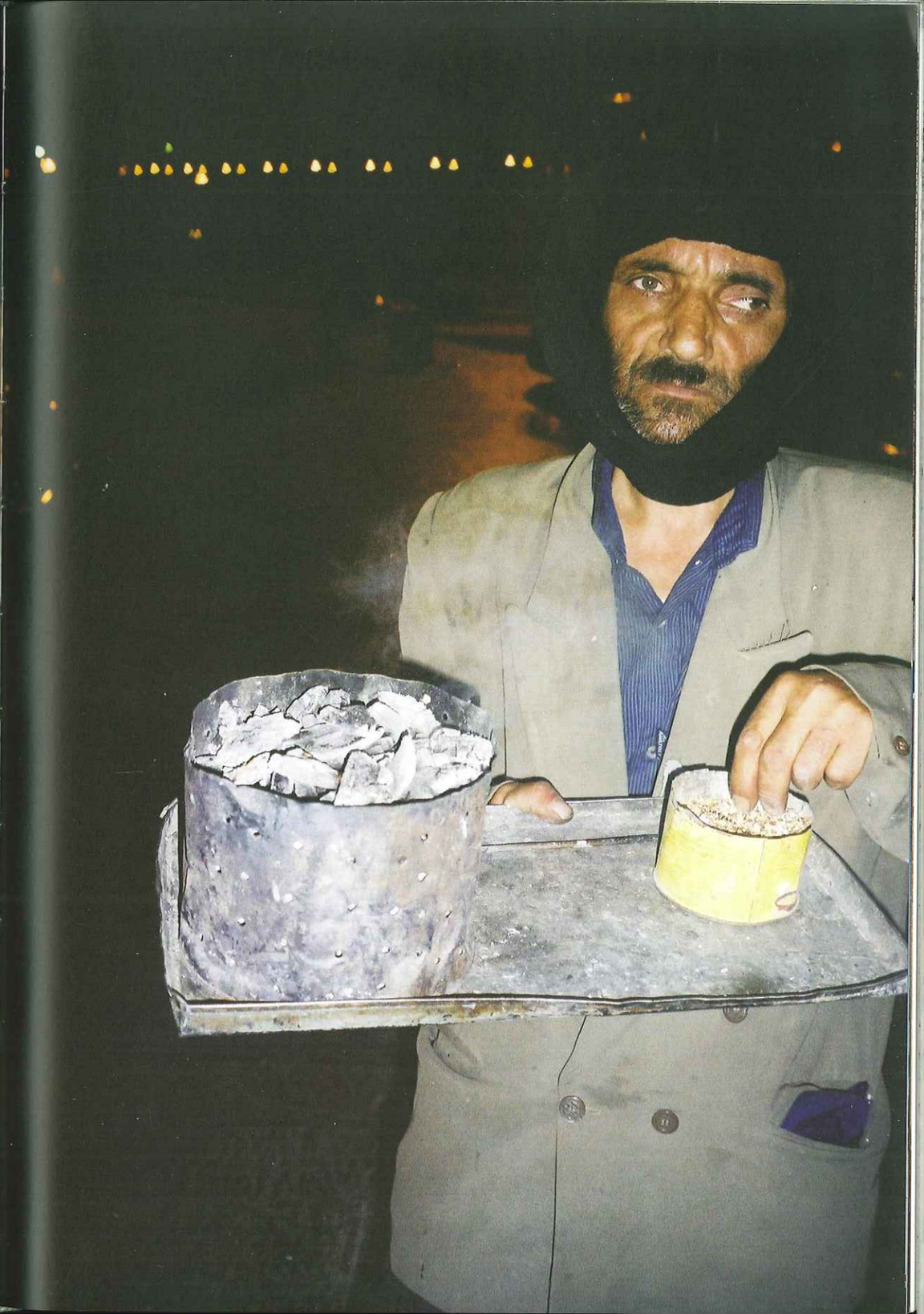
Imám Chomejní zůstává ve spoustě íránských srdcí. Jeho odkazu tu ještě věří a jeho tvář nechybí na „domácích oltářících“. Podobizny jiných, mnohem starších světců zdobí hrobky a mešity.

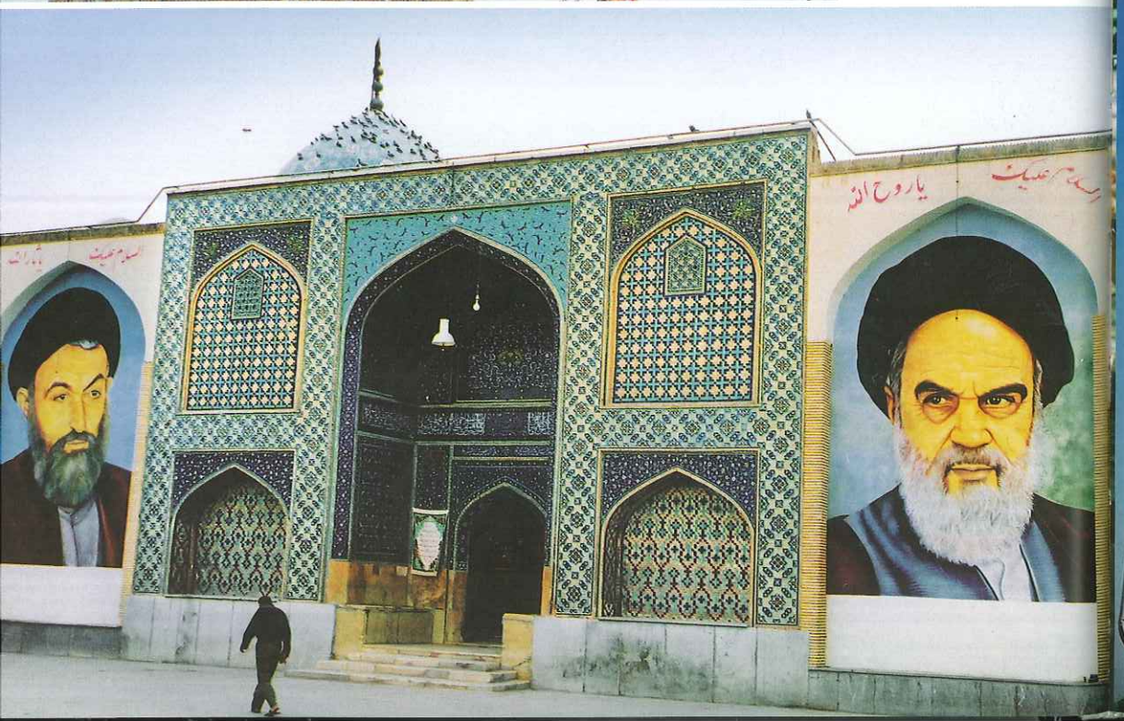
Šperky a prsteny - v orientální mysli ochranné pomůcky a nástroje magie. Zaručují štěstí a úspěch, stejně jako dervišovo požehnání stvrzené ohni vydanou obětinou.

Interiér měst přináší paletu obrazů a příběhů, kterým se mysl poutníka ze Západu zdráhá uvěřit. Tu voják třímá prapor revoluce, jinde se přes vodopády klene žebřík a míří k nebi, kam právě stoupá duše padlého hrdiny. A na to všechno shlíží imám přísným zrakem.

Imáma Chomejního, hlavní postavu íránské islámské revoluce, nahradil po jeho smrti na nejvyšším postu ájatolláh Chámeneí. Pohledy obou vůdců sledují návštěvníka na všech možných i méně myslitelných místech.

Vyobrazení světců i ájatolláhů provází až mystický rámec – portrét ájatolláha Beheštího, který zahynul r. 1981 při atentátu.

Podobenky hrdinů a mučedníků patří k íránskému pouličnímu folklóru. Zrovna tak vyšívané obrazy, které obracejí zemdlenou mysl ke Koránu a veskrze duchovnímu žití. Ulicemi proplouvají molláhové v bílých turbanech jako poslové ze světa ctností mezi zemí a rájem.

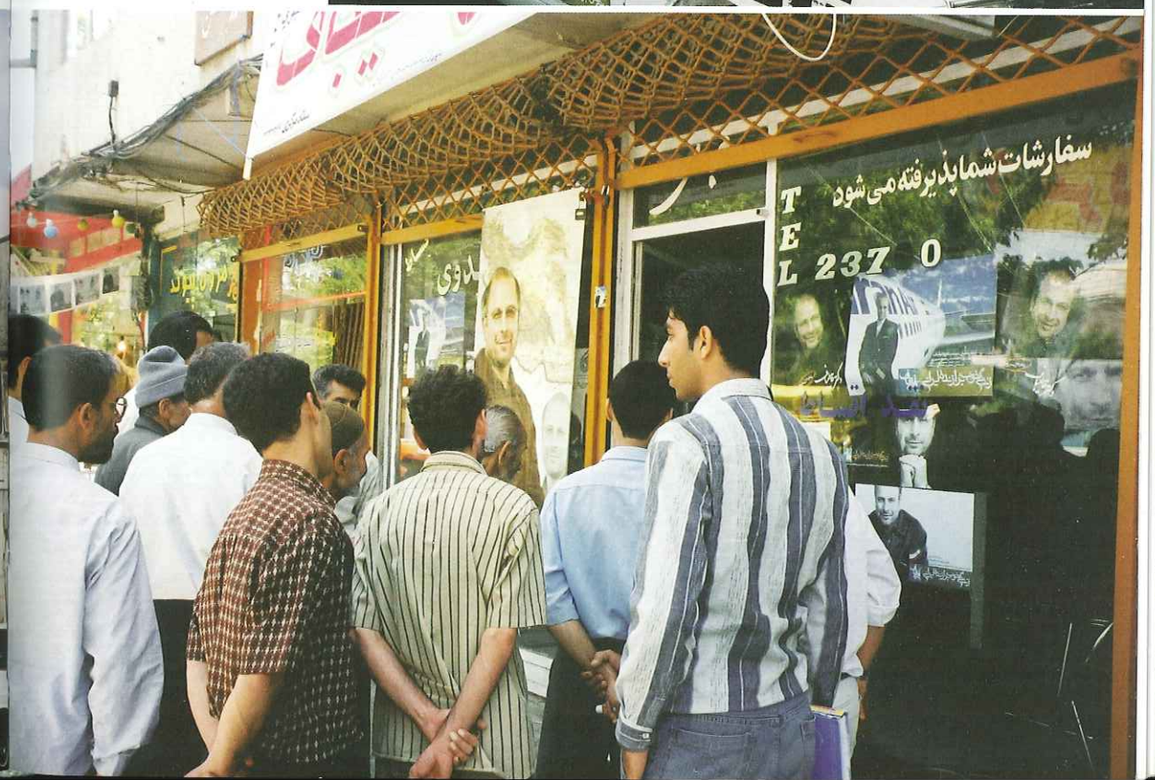

Svět reality a nadreality. Cesta skrz íránské město přinese víc poznání než týdny strávené v knihovně nebo „na síti“. Je totiž cestou napříč jiným časem. To, co vypadá jako ostrov snů, je nefalšovaná skutečnost.

Barvitá předvolební atmosféra. Kdo nahradí odcházejícího prezidenta Chátamího, rozhodlo v červnu 2005 až druhé kolo.

Íránská společnost je tradičně mladá a populační boom 80. let k tomu ještě přispěl. Bylo by bláhové myslet si, že země zůstane takovou, jakou je dnes. Mnohem těžší je přesně určit, kam dnešní teenageři v budoucnu Írán povedou.

Mezi konzervatismem a modernitou. Před autobusovým terminálem (a na mnoha jiných místech) připadají pozorovateli ženy jiné, než jaké ve skutečnosti jsou - za dveřmi svých domovů.

do *čádoru*, dávaly tak najevo, že podporují *ájatolláha* Chomejního. Symbolické gesto znamenalo protest proti šáhovu kurzu – proti napodobování Západu, v rovině pouhých symbolů, ale bez demokracie. *Hedžáb*, způsob halení ženské hlavy a celé postavy, pak uzákonil revoluční výnos, pro část Íránek ale stále ztělesňuje nový trend, jenž vede vzdělané ženy, stejně jako v jiných muslimských zemích, k islámu jako k národní hodnotě. V Íránu má k změně ženských postojů co říct i střídání generací. Není výjimkou, že v rodině íránského disidenta, jenž za šáha zažíval jisté privilegované postavení, jsou to dcery, které vyznávají islámské zásady.

Čádor, tmavý závoj, tak může být výrazem svobody pro ty, které v něm vidí svoji volbu, byť Evropanky a ostatní cizinky, které se v Íránu s povinným ženským oděním potýkají, na to mohou mít názor opačný[18]. Jak tomu říkat? Emancipace? Může se islámské hnutí žen vůbec podobat emancipaci? Že si ji v Evropě zrovna tak nepředstavujeme? Nemusíme. Ale kvůli tomu aspoň nechtějme měnit chování těch, které se tak rozhodly z vlastního přesvědčení.

V Teheránu vypadá Írán jinak – proti metropoli a několika velkoměstům se život ve zbytku země přece jen opožďuje. Stane se, a člověk omylem zabrousí i na politickou demonstraci. Nemluví na ní jen muži, nejvášnivější projevy klidně mohou mít ženy. Donedávna bylo veřejné vystoupení žen zcela zakázáno. Taky ženský zpěv – a dodnes se za přípustnou považuje veřejná produkce zpěváků, nikoliv zpěvaček. Pouhá chvíle v teheránských ulicích toho ukáže dost. Není těžké rozpoznat příslušnice tamní elity, z jejichž řad pochází největší část opozice. Nezvykle silně nalíčené intelektuálky v černých brýlích, často bíle oděné, nepřipomínají vůbec černé, neforemné stíny, v jaké se proměňují ženy mimo velkoměsto. Všechno, co k té vizáži patří – upravované obočí, oční stíny i namalované rty, elegantní pláštík, který nahrazuje předepsaný úbor[19], připomene spíš ulice Paříže než centra bigotní muslimské země. Ze všeho nejvíc ale upoutají na tvářích žen černé brýle. Na ně strážci konzervativního pojetí mravů asi nemysleli. Byť zastírají, mají opačný účinek. Přitahují pohledy.

A mladé dívky? Není nad jejich vynalézavost. Příliš si z nařízení *ájatolláhů* hlavu nedělají – v pláštíku a s šátkem skoro na temeni dávají na odiv krásné tmavé vlasy, že si může cizinec oči vykoukat. Taky jsem se díval, až jsem si všiml, že jsem tím nebezpečně nápadný. Jenomže v tom to je, místní muži se k ženám na veřejnosti chovají úplně jinak než naši, nepokukují, nekomentují ženské půvaby a vnady, z kterých je vidět pouhé minimum – vlasy, kotník, odhalené předloktí. Skoro bych řekl, že si druhého pohlaví ani moc nevšímají.

Dobrému pozorovateli chystá íránská skutečnost nejedno překvapení. Ne všechno, co z ní zahlédne, je zdání, byť by mu evropská média tvrdila opak. Íránské ženy nejsou bezmocnými stvořeními v černém pytli, „kuželkami", „bubáky" nebo „černými můrami", to abych citoval nejkřiklavější pojmenování, která jim přisoudili samolibí čeští cestovatelé (a cestovatelky). Nepůsobily na mě nikdy méně cílevědomě a samostatně než průměrné ženy ve střední Evropě. Navíc, doba se mění. Dohlížitelé nad zásadami koránu v posledních letech odložili svou ostražitost, což dává průchod nejrůznějším výstřelkům. A netýká se to jen Teheránu, i když zatím jsou dost dobře možné jen v anonymitě, jakou skýtá přeplněné město, anebo při pravidelných výletech do hor na pikniky. Drobné mravní poklesky tu jsou a bylo by chybou nevidět v nich signál změn. Dokládají to sotva zletilé kuřačky s vodní dýmkou v ústraní parku či parádivé středoškolačky v bílých pláštících, kterým co chvíli, jen tak mimochodem, sjede už tak drobný a průsvitný šátek. Uvolněnou atmosféru umějí ženy využívat téměř dokonale, samy vědí kdy, kde a co si mohou dovolit.

Znovu Teherán. Před terminálem se objevuje celá řada etnik z celého Íránu. Nejnápadnější jsou Kurdi s třásnitými šátky kolem hlavy, posazenými na bílé, nahrubo pletené čepičce. U zdi nebo na lavicích odpočívá široká škála lidských typů i nejrůznějších existencí. Muži se rozvalili po lavicích a vyspávají (bez ohledu na prudké slunce) čas projetý v nočních busech. Jeden z nich má vzezření věštce, černou pásku přes obě oči. Chování žen kontrastuje s uvolněným vystupováním mužů. Ženy se choulí do sebe, posedávají u zdi, kde se snaží zabrat co nejméně prostoru. Tak se projevují zažité role obou pohlaví.

Zábavou je pozorovat procházející dívky. Převažují lehké pláště, *čádory* jsou v menšině, občas některá projde v čemsi, co by šlo přirovnat k volné košili stažené páskem. Úzký šátek k tomu a docela vyzývavý pohled. Málokteré z nich nekoukají z pod šátku vlasy, pravidlem se stalo posazení šátku co nejdál na vrch hlavy. Šátek používají dívky jako šál (někdy je to skutečný šál s třásněmi), omotaný kolem hlavy a pod ní. Jeden konec zůstává přehozený přes ramena, druhý volně splývá vpředu. Výsledný dojem – nečekaná elegance. Ladná a moderní vizáž má k vyzývavosti blízko možná jen zdánlivě. Jen pro ten kontrast s halením starších žen, které úzkostlivě dohlížejí, aby vypadaly co nejneforemněji. U těch mladších je vidět přímo radost ze svého odění. Přesně takového, které jim umožní naznačit své přednosti, a to rozhodně cudnou formou. Přemíra oděvu v tom není na překážku. Co jejich relativní odvaha říká těm starším je ovšem otázka.

V íránských ulicích mně najednou připadne evropská svoboda oblékání docela nepřístojná, jako opačný diktát. Navíc, že by v účincích na muže byla až tak přesvědčivá? I v zahalení lze nalézt osobitý půvab a dost erotiky, to v naší společnosti nutí muži ženy svlékat se co nejvíc. Psychologický efekt je předvídatelný. Ani téměř nahá evropská žena nemusí nezbytně sdělit o mnoho víc, než její íránský protějšek s hlavou dotýkanou šálou, z pod níž vlaje ohon vlasů, s bosýma nohama a v jemném úzkém pláštíku…

Teheránské dívky nás míjejí, s úsměvy, které nám nepatří. Snad že jsme chtěli víc, než jsme si mohli přát. Neosloví nás tentokrát žádná z nich. Až na jednu. Holka v černém *čádoru* projde s plechovou miskou. Až příliš blízko na to, aby neskončila mé snění. Taková miska se dá koupit za míň než 300 tumánů. V jídelnách v ní podávají malé porce jogurtu. Tahle ale slouží žebrotě. A ta holčina s ní doráží na nás i na staré Teheránce. Zaženou ji a nám se zdvořile omlouvají. Jako by se to nehodilo k obrázku, který má zůstat vyhrazen v cizincových vzpomínkách na Írán.

• DVĚ TVÁŘE ÍRÁNU •

Co všechno patří k všedním íránským dnům? Nemůžu zapomenout na pikniky. S našimi novými přáteli vyrážíme za tím účelem po obědě do parku. Jít na piknik v íránském vydání znamená: samovary, spousty čaje, plechové misky přetékající rýží, datle a spousty dalších dobrot. A taky vonící vodní dýmky, které v klidu pokuřují i zástupci slabšího pohlaví. Na koberci se rozložila rodina s přáteli, v přilehlém okolí si hraje početné potomstvo. Každý pátek, během krátkého muslimského víkendu, míří lidé na piknik, hostinu s odpočinkem na skromném trávníku. Hodně rodin tak tráví skoro každou volnou chvíli – kdekoliv, kde najdou stín, a pokud možno tekoucí vodu, kterou místní zbožňují. Nijak jim to ovšem nebrání v tom, aby po ní neposílali veškeré odpadky z bohaté tabule.

Ze svého místa na trávníku pozoruji dění v parku. Samé odpočívající skupinky. Ženy s dětmi, staré páry, smějící se dívky. Zato nedaleký krámek věnovaný mučedníkům se vymyká atmosféře pikniku. Znějí z něj uklidňující zpěvy doprostřed sváteční siesty. Uvnitř krámku narazím na košile plné krve, morbidní snímky padlých z irácké války, pro Íránce stejné války, jakou byla pro nás druhá světová. K prodeji jsou zelené čelenky protkané vášnivými citáty z koránu. Růžence, kartičky modli-

teb z lesklého kartonu. Obchůdek spravují vojáci a nemají tu prázdno, jak by člověk čekal. Odevšad pohlížejí tváře imáma Chomejního, idylizované portréty prvních šíitských imámů, patronů všech dalších mučedníků. Kaligrafie slov velebí Alláha, Mohammada a jeho zetě a bratrance Alího. Meditativní hudba opěvuje padlé.

Kde je hranice mezi patosem a vášní a všedním životem?

„Toto je jen jedna tvář Íránu," říká Hasan, bratr našich hostitelek. Není těžké pochopit, co je tou druhou. Být světový, jen o pár metrů dál v parku mezi lidským hemžením, znamená znát krásnou Omeiru, zpívanou Íráncům z Ameriky, vyjmenovat domácí fotbalisty v evropských klubech, národní hrdiny, zanadávat na pejkán, íránský rodinný vůz, kterým po městě jezdí každý druhý řidič. Kdo by to neznal. Jako u nás před patnácti lety.

V dnešním Íránu zeje propast mezi generacemi. Mezi tím, čím a pro co žili rodiče dnešní mládeže, a jejími vlastními tužbami. Stačí se podívat na ozářené teheránské výklady – v obchodních pasážích vystavují konzumní zboží, zlato a třpyt. Vyzývavě „odhalené" dívky (šátek na půl žerdi a jeho dlouhé cípy vlají na hrudi) bloumají večerními krámy.

Írán zůstává plný kontrastů. Někdy šokují. Pochodovat dívky a ženy z revolučních gard *(pasdaráne engeláb)* se samopaly jsem viděl jen ve filmu. Na vlastní oči jsem zažil ženské průvody beze zbraní, stejně semknuté černé řady – víc než přehlídka to bylo symbolické gesto. Všechny ženy a dívky se v nich zdály zapálené. I když kdo ví, s žádnou z nich jsem nemluvil. Nepatřila mezi ně ani Širín, i když zastávala natolik umírněné názory, že by s ní ty mladší asi ve všem nesouhlasily. Seznamuji se s ní v gorgánském parku. Zatímco většina ostatních dívek posedávajících po trávníku má šátek uvázaný jen naoko, mladé ženě zahlédnu sotva trochu vlasů nad čelem. Širín mluví se zaujetím. Zdá se, že ji zavazují tradice, kterým přikládá úlohu práva.

„Naše společnost je hluboce věřící. Mladí ale často nerespektují hodnoty islámu. Mnozí si myslí, že by bylo dobré, kdyby to tu bylo jak na Západě, ale neví vlastně, co chtějí." Širín si je ve svých názorech jistá. Jako ti, kteří se přiklonili k pojetí společnosti vycházející z víry. *„Islám náš život ovlivňuje. Ale hedžáb nevidím jako omezení. Když chci, vidím závoj jako svou ochranu. Když přijmu zásady, které obsahuje islám, počítám s tím, že to druzí uznají. Pak jsem klidná a zažívám svobodu, kterou bych jinak neměla."*

Ne všichni mladí ale ctí tradice a vyznávají altruismus. Důvtip Íránců lačnících po lákadlech Západu nezná mezí. Poradí si i s nepopulárními nařízeními, která

zakazují do země dovážet výdobytky západní popkultury v jakékoliv podobě. Často jsou to právě evropští turisté v autobusech z Istanbulu, kteří poslouží jako nic netušící pašeráci. S domnělými dárky od náhodných íránských známých po kapsách a v batozích míjejí zevrubnou celní kontrolu, která se jich obvykle netýká. Že se i turistovi podaří odvážný kousek, o tom by mohli vyprávět mnozí z těch, u kterých se pak cenné zboží – obvykle láhve alkoholu – za všeobecného rozruchu konzumuje. Je třeba dodat, že Íránci, a mládež především, si na čtvrt století prohibice uvykli natolik, že jim požívání alkoholu buď mnoho neříká, nebo působí nečekané rozpaky. Zdá se, že pevná ruka bigotních *ájatolláhů* připustila v zemi rozhodně méně alkoholiků, než u nás lze najít narkomanů. Na druhé straně počet těch, kteří v Íránu propadli drogám, je tradičně zhruba ve stejném řádu jako podíl pijanů v naší populaci.

Přes všechna ideologická omezení se v Íránu zabydlují technické vymoženosti. Například počet internetových kaváren se rok od roku rozrůstá, a přestože některé stránky jsou blokovány, obliba a dostupnost internetu nezadržitelně stoupá. Stále rozsáhlejší prostor pro práci s novým médiem poskytují svým studentům místní univerzity. Neuvěřitelně rychle pronikly do Íránu mobilní telefony. Dva miliony přístrojů znamenají pro komunikaci v izolovaném státu příslib srovnatelný s úlohou satelitů (zatímco ty podléhají oficiální klatbě, mobilům se duchovní neubránili).

Mobil – v Íránu vyslovován *mobajl* s respektem k anglickému slovu – se stal hračkou tamní mládeže. S podobnou nabídkou provozovatelů, výrobců a programů jako u nás a v srovnatelných cenách – nejlevnější z nich ovšem mají hodnotu průměrného měsíčního platu. Dosah mobilního telefonu je proto omezen – prakticky téměř výhradně na město, a to ještě na jeho bohatší vrstvy. Úroveň pokrytí v rozsáhlé, z velké části neobydlené zemi je navíc sporadická. Přesto v dálkových autobusech, mezi bohatými na pikniku a stále častěji i v ulicích měst lze vidět ty, kteří mobilům propadli. Obrázek je to zvlášť půvabný – dívky vyjmou přístroj zpod černého pláště – a pokud zrovna nevolají, alespoň si – jako u nás před lety – neúnavně pohrávají s displejem. Podobnost se zábavou mužů je čistě náhodná. Těm k podvědomému přemítání obvykle slouží kuličky muslimského růžence.

• PIKNIKY ZNAMENAJÍ VOLNOST •

Táfri znamená v Íránu návod, jak odpočívat – způsobem nejjednodušším a tradičním, vyjet za město, kamkoliv, kde protéká byť jen strouha. Kolem stačí pár stébel a stín korun stromů. Mnohem důležitější je ale soukromí, které takový prostor vytváří. Íránské pikniky jsou proslulé. Už proto, že se tu, symbolicky na malém kousku svěží přírody uprostřed všeobjímající pustiny, lidé chovají a přemýšlejí jinak. Bez zábran a docela svobodně. Alespoň tady podle svých vlastních představ.

Už ve čtvrtek odpoledne se cesty do hor plní auty. Někteří z výletníků se na pikniky vydávají skoro denně. Sedíme s jednou takovou skupinkou pod platany, potůček zurčí, samovar připravuje mocnou dávku čaje. Je pátek, den vyhrazený modlitbám a zamyšlení. V Íránu den volna, který většina obyvatel tráví poněkud jiným způsobem. Dnes je navíc jeden z mnoha náboženských svátků. Studenti z mašhadské univerzity vyrazili ve sváteční den do přírody. Dole ve městě se plní mešity a poutníci stojí v řadách před svatyní osmého imáma. V horách je ale všechno jinak. Dívkám v malém hloučku přepadává podél skrání a na čele zpod šátku mikádo, navyklým pohybem a zcela marně si prameny snaží dát zpět. Skloněné tváře jsou každou chvíli plné vlasů. Rukávy pláště mají vyhrnuté skoro po loket. Na pikniku, stejně jako za zdmi domů, se člověk toho dozví vždy nejvíc a ani mé hostitelky si neberou servítky. Jejich vzhled dobře koresponduje s „opozičními" postoji:

„Proč sem chodíme? Je to něco jiného, než jenom do mešity. Jako by se ve městě nezabývali ničím jiným, než jak pro ženy vymyslet zvláštní vchod. Kamkoliv! To se opravdu nedá vydržet."

„Všude vás pronásleduje dohled. Ale tady je docela volnost," říká mi nejodvážnější z nich. *„V horách, na piknicích je to něco jiného než ve městě, můžeme si povídat nahlas. A závoj? Když náhodou sjede, nikdo z toho nic nedělá.."*

Studentky z Mašhadu nejsou Peršanky, ale Afghánky, jejich rodiny tu na severovýchodě žijí už několik generací. Přestože slova nedávají pochyb o jejich názorech, žádost o fotografování odmítají. Některé z dívek mají baseballové čapky nebo jen kšilty na gumě proti slunci – obojí ale nosí přes šátek. Batůžky plandají na dívčích zádech, natažené na plášti jako gesto. S tím *ájatolláhové* nepočítali. Na černém plášti, symbolu ženy zbavené tělesnosti. Něco tak přesvědčivého – jako by dívky říkaly: ale to jste nám přece nezakázali.

Všímám si úzkých kalhot, pláštíků, anebo volných delších halen. To už je něco jiného než obligátní *čádory*. Některé pláště nejsou tmavé, září bílou barvou. Celý

piknikový špalír horským údolím je vlastně módní přehlídkou. Všechny dívky v horách kolem mě mají šátek v půli hlavy, co nejvíc dozadu, jako by právě to bylo povinné, žádná z nich není předpisově zahalená. Lakované nehty na rukou a nohou se stávají běžnou normou.

Na piknicích jsou lidé náhle omámení relativní svobodu. S každým, koho potkají, zvlášť s cizinci, se musí o svou radost podělit. Proto ta bezprostřednost a pohostinnost. Není těžké vidět, že se v íránské společnosti něco děje. Že to vře. Je krásné, vzrušující být uprostřed podobného varu, zažívat diskuse, cítit vzrušení a elán mladých lidí. I při náhodných pozváních, kdy sedím na dece v kruhu. Je to jako by se člověk vrátil v čase, do historie, kterou prožil. Poslední íránská léta jsou trochu naším rokem 1968 nebo 1989. Napadají člověka myšlenky, které by jinde zněly jako fráze. Jinak vypadají v Íránu, právě při piknikových diskusích. Jak plodné jsou společnosti, v nichž jde o ideály, o zítřky, ne jen o každodennost, do níž uzemnil jejich příslušníky už jen nekonečný a beznadějný konzum.

• ÍRÁNSKÉ ČEKÁNÍ •

Na trávníku v gorgánském parku přibývají noví a noví lidé. Čím níž slunce klesá k podvečeru, tím víc a víc lze cítit narůstající var, jak se zelená plocha zahušťuje. Z nudného odpoledne je rázem šumící piknik, společenství lidu spojené místem a chvílí. Muži i ženy posedávají, odpočívají, čekají na příležitost. V Íránu se vůbec především čeká. Ten čas nikdo nebere jako ztracený. Země žije možná ospale, ale očekáváním. Třeba jen ze zvědavosti. Jako dítě na cokoliv nového.

Íránské čekání je zároveň generační výpovědí. Co generace, to jiná představa o tom, kdy, za jakých podmínek a s jakými nadějemi ještě vyčkávat. Za hranicemi se doba prudce mění, tady i přes podstatné změny převažuje dojem setrvávání na místě. Že jsou mladí pomalým časem otráveni, lze pochopit. Stejně tak, že starší zůstávají se svými názory a hodnotami. Je nasnadě, že nechtějí pustit otěže, dosud se považují za revolucionáře. Tak jde v dnešním Íránu v mnoha směrech o generační konflikt. Není to jediné, i když nejvýstižnější vyjádření toho, co zemí začíná pořádně hýbat.

Setkání, pozvání domů anebo jen letmé pozdravy v ulici. Každá taková příležitost je soukromým fórem, na němž zaznívají nejrůznější názory. I docela nečekané. Že je současný režim fašistickou teokracií? Taková slova jsou vzácná, silná i pro místní. I tak bývá dost jiných nadávek. Rázná a rozhodná slova, tu opatrná,

tu otevřená, řečená bez obalu. Vulgární i diplomatická. Tato gesta a věty nepřicházejí až tak často, ale jsou, nedají se jednoduše zapřít:

Pryč s vládou *molláhů*, mínění, které je společným jmenovatelem mnoha rozhovorů. Jejich účastníky už unavilo čekání na změnu. Co by ale vlastně mělo přijít? Evropa, o níž dohromady nevědí téměř nic? Amerika v Íránu, jakou v jejích očích zastupují movití emigranti a oblíbené zpěvačky? Všeobecné nálady v zemi jsou protirežimní, nicméně Spojené státy jsou v zásadě v neoblibě. Byť v některých vrstvách je tomu naopak. Ti chytřejší a přemýšliví odmítají vývoz tamní civilizace. Jak jsem nezřídka slyšel – nemají rádi aroganci a sílu, ani státy založené na podobných atributech. Takovou je v jejich očích právě současná Amerika i se svým prezidentem.

Co zbývá z islámské revoluce po více než dvou desetiletích? Nastupuje generace, která zákonitě směřuje jinam a jiným tempem, než si představuje náboženský režim. Ale Chomejního odkaz má v Íránu stále mnoho následovníků. Až démonický obraz přiřazují zemi západní média. Skutečnost je složitější, než by se mohlo zdát. Přestože islámské zřízení působí zkostnatěle, vystihuje tradiční kulturní sílu a zacílení perské civilizace spojené vždy s emotivní a sociálně vnímavou šíitskou větví islámu.

To odpoledne na začátku června panoval v parku ve středu Gorgánu zdánlivý klid. Atmosféra ale vřela i před náhodným pozorovatelem a střet v ní mohl klidně být na spadnutí. Týden nato, skoro ve stejnou dobu jak čtyři roky před tím, začali íránští studenti protestovat. Nepokoje vyvolané nesouhlasem s chystanou privatizací univerzit přerostly v Teheránu v demonstrace proti režimu a rozšířily se do provincií. Srážky s islámskými milicemi přinesly první raněné a zatčené, kterých pro tentokrát bylo na pět tisíc.

Co je proti minulým letům zřetelné, lidé už se přestali bát dávat své politické názory najevo. Radikálními názory hlavně mladí už pár let nešetří. Jejich úsilí o přijatelnější život trvá od poloviny 90. let, po celou dobu, co je Chátamí prezidentem.

25letá studentka Zibá cestuje s přítelkyní z Gorgánu do hlavního města. Mluvíme spolu venku i mezi sedadly, co chvíli se otáčím, jestli někdo nerozumí. Otevřeností jako by jedna chtěla předčít druhou:

„Myslím, že toho nechceme hodně. Ale stačí se podívat kolem, celou jednu generaci přestalo bavit poslouchat jen příkazy. Co si o všem myslet, co dělat a jak se chovat. Oni nevěří, že to dokážeme. Že vydržíme bojovat. Doufáme jen, že nás svět vyslyší. Nikdo, tím méně studenti, ovšem neočekává přímou intervenci jako do Afghánistánu nebo Iráku. A nikdo

po ní ani nevolá. Takové vměšování není zrovna nejpotřebnější. Studenti nechtějí víc než solidaritu, ale i ta je pro nás potřebná."

Revoluční nálada z roku 2003 ale pominula jako tráva v letní poušti. Atmosféra, kterou prožívá dnešní Írán, nemá jasné východisko. Zemí zmítají rozpory – v chápání a prožívání minulosti, v hodnotách a tužbách. Nastala patová situace, z níž zdánlivě cesty nevedou. Je to stav, jaký vyžaduje pozvolný proces, něco náhlého by neskončilo dobře. Názorové rozpory mohou zemi dovést až na práh toho, co by si nikdo nepřál – občanské války. Zatím se křehká hranice mezi stabilitou a nepokoji drží. Ostatně protirežimních demonstrací se obvykle účastní hlavně studenti – a v počtu na sedmdesátimilionový kolos prakticky zanedbatelném. Přestože jde o tisícová shromáždění, běžní obyvatelé se masově nepřipojují. To jen v agenturních zprávách se mluví div ne o celostátním povstání. Ve většině veřejného prostoru dosud převažují činnosti spojené s konzervativními pořádky a zůstává nad nimi dohled jejich ochránců. Úplně jinak tomu je v soukromí. Jde o to, kdy a jak svoboda domova převládne i na veřejnosti.

Přes všechny vnitřní i vnější výhrady v Íránu nikdy nepřevládla v pravém smyslu neomezená diktatura, despocie, na výhonky svobody a omezené demokracie si lidé zvykli, a po pravdě, ani nyní jí zas nemají tak málo. Myšlenky islámské revoluce, zacílené sociálně a ve prospěch víry v islám ani v současném Íránu neztratily původní přitažlivost. Lidé mají hledání své cesty „usnadněno" tím, že byli zvyklí věřit tomu, co jim bylo předkládáno, anebo to z donucení přijmout, aniž by kdy byla možnost odmítnutí. Pro mnohé se však tyto stereotypy přežily. Pro všechny odkaz revoluce nevyhasl, i když mladí často tvrdí pravý opak. Kdekdo si jej v sobě ještě nese, a je stále dost těch, pro které má revoluce stále duchovní hodnotu, třeba váleční veteráni.

Ale většina mladých snad je a chce být jiná než jejich rodiče, poslední generace revolucionářů. Nezajímají je ani šáh, ani Chomejní. Jsou vykořeněnou generací. Jejich rodiče k revoluci dopomohli, sžili se s ní a teď se mnoho z nich ocitlo v rozpacích. Ti, kteří mají život před sebou, touží po něčem zcela jiném. Přestože nemohou pamatovat šáhovu dobu, cítí, že dnešek nabízí i jiné cesty, a mnozí z nich je podvědomě hledají. Jenže kdo si vlastně pamatuje na šáha? Jistě ne dvacetiletí mladíci, kteří jeho postavu někdy vzpomínají. Polovina obyvatel se narodila po jeho odchodu. Ti, co zažili, většinou mlčí. To, co dělí mladé a jejich mlčící rodiče a prarodiče, nejsou jen léta a názory. Ale také přání a hlavně cesty k nim.

„Chátamí prezident-reformátor?" ptá se cestou v autobusu Zibá. *„Mnoho mladých už vystřízlivělo z této iluze. Ale začínají chápat i naši rodiče. Pro mnohé to bylo těžké rozčarování."* Ne však neočekávané.

Tak prohráli prezidentovi lidé předloňské komunální volby, ale taky ty loňské parlamentní. Lidé rozčarovaní šestiletým čekáním na reformy k volbám nepřišli, a nízká volební účast umožnila vítězství konzervativní opozice[20]. Někteří do této fáze ještě nedospěli, stále věřili, že onen muž přinese toužebnou změnu. Na kermánskou zeď kdosi spíš vzkřikl, než napsal CHATAMI. Pro jistotu latinkou, aby dokázali přečíst jen „zasvěcení"...

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE III.

Jodigori! Zázračné slovo znamená památku – dá se jím ledascos vysvětlit a omluvit, třeba fotografování navštívené rodinky. Každý chce památku: kamery běží, k našemu úžasu jsme my tím objektem zájmu. Domácí výletníci fotografují cizince – tak jako čínští turisté zvěčňují akademické hodnostáře s insigniemi na evropských universitách, a my zas vesničany, kteří postojí cestou na trh s taškami u pankejtu.

• PĚŠKY JAKO DERVIŠI •

Víte, viděli jsme vás tam dole, to jdete pěšky? A můžeme si vás nafilmovat? Natočené je třeba pěkně podarovat, nabídnout svezení. Ani nevíme jak a neseme po silnici těžký meloun, jindy zastaví auto a pán v letech nám cpe pochoutky, jenom tak, že nás rád vidí a s tím dítětem, no to je něco pro unuděnou duši! Stydíme se za tu péči, leč nebráníme se jí. Víme, že by to byla jednak marnost, jednak bychom tím všechno pokazili. Vždyť oni to tak chtějí. Dary jsou díkem za známost, projevem účasti a vyjádřením přání, ať se vám vše daří, ale také vlastním rozhodnutím, ukázat svoje lepší já. Kdekoliv se rozložíme, připadáme si jako žebráci, jako rodina uprchlíků. Kdyby u nás fungovala taková solidarita. Ruka míří k srdci, hlavou bijeme skoro o zem, ukláníme se vzájemně, neb Íránci se rádi uklánějí. Děkovné rituály jsou dlouhým a barvitým divadlem. Pouť Íránem je vždy tak trochu hra na derviše, kterému i dnes, když zapěje a pomodlí se, sypou drobné do *káškúlu*. Cesta s dítětem je jako s nastavenou dlaní. Raději pokud možno na nic neukazujeme. Projeví-li cizinec přání a ukáže – dostane se mu. Za touhu se neplatí, naopak je povinností osloveného postarat se a přání vyhovět co nejúplněji, aby nezbylo ani jedno nesplněné.

Co všechno je po cestě darem! Z náhodného stopu je okružní jízda. Přibrzdí auto před námi, a paní z okénka překládá do němčiny, co nám chce náš řidič, s kterým jedeme jen tak na výlet – i když my to dobře víme a jeho perštině rozumíme. Za chvíli jsou dvě auta zase u sebe, náš hostitel zatroubí, tlumočník si zapřekládá a pak přes okénko představí celou rodinu.

Darem jsou taky všechny cesty, nejlépe stařičkými nákladáky. Pomalé, skoro obřadní, třeba ta od moře k sedlu, při níž zastavujeme u každého pramene, popít ledové vody a nabrat do kanistru, když je chladič prázdný a z motoru se kouří. Řidiči jeden jak druhý, málomluvní, ale nerozpakují se skočit a přinést do kabiny – zmrzlinu pro všechny. Jízdy nákladáky podél moře a vysoko do hor nás posunují

nejdál. Skoro na hranici lesa stavíme u krajnice, při jedné z tisíce serpentin. Šofér zvedá korbu, tak tak chytím svůj batoh a celý náklad se kutálí pěkně dolů mezi kmeny, těžké pneumatiky sedřené do hladka se valí svahem, kamsi do rokle. Kam taky s nimi? Nic jiného zchátralý KAMAZ neveze – jen kvůli nim (a kvůli nám!) se vydal z pobřeží na tak těžkou cestu.

Ne každá cesta vede přímo k cíli (ostatně co o něm víme, než to, že je nám daný?), a tak třeba půl dne zajíždíme po okolí, po vyhlášených atrakcích, protože tak rozhodl náš šofér a hostitel. Brzo nám to dojde: sama cesta je tím cílem, i se všemi odbočkami a pozváními. Jako pěšáci jsme tu divní, středem pozornosti – už jen pro tu cestu proti tamním zvyklostem. *Pijáde?*[21] diví se všichni. *Pijáde*, stvrzujeme roli blázna. A šašky a blázny tu rádi hýčkají. Pákistánci, nebo snad Ázerbájdžánci, Turkmeni? Afghánci? Nejčastěji *Rusí*, to jen prvních pár dní –*Álmaní, Faránasaví, Engelisí*? Než na nás sedl prach cest a slaná mlha. Děd od záchodků se dožaduje mince se Saddámem – *vždyť jsou to Iráčané*!

Styl putování určuje četnost a hloubku kontaktů. Pomalé tempo a volný rytmus otevírá tajné brány. Desítky hovorů, stisků rukou a pokynutí. Běžný íránský den, a jaký by byl bez nich! Letmé hovory, při nichž jeden druhého udivuje znalostmi – průměrný íránský muž (vzácně i žena) vykazuje znalost alespoň jednoho (často ovšem několika) českých fotbalistů – zatímco já svedu nanejvýš jednoho dva perské zpěváky či zpěvačky (a fotbalistu žádného). Kdo zná Omeiru, má to dobré, patří mezi ty, kteří se vyznají, což stvrzuje se znalými úšklebky. A co EBI, Ebrahim? Co jméno zahraničního (rozuměj zakázaného) interpreta, to další bod na spiklenecké cestě, další stupeň zasvěcení, kterým se cizinec stává napůl „našincem".

Poutníci jsou cizí a domácí, ale putování pospolu ruší i tak chatrné bariéry. Vítání a představování není jen formalitou, společenská konvence dělá obřad i z té nejobvyklejší situace. Nesčetné úklony, ruka se vydá k srdci ne jednou, nýbrž na několikrát. Je to zdlouhavé, zato krásné. Složitá ceremonie, poptávání po zdraví a dobré mysli. Rozhovor, který není ničím jiným než nepřetržitou vzájemnou omluvou. Přijímání tamní atmosféry je cestou k splývání a vžívání se. Za každou namočenou kostkou v ústech, za každé usrknutí z podšálku. Až se mě nejednou i ve dne ptají jako místního. Deset íránských cest jako deset životů. *Dah bár?*[22] žasnou mnozí, jejich srdce jihnou a náruče se otevírají.

Jak jsou všichni rádi, že jsme tu, a že máme rádi jejich zemi. Alespoň to tak vypadá, a člověk by tomu hrozně rád uvěřil. Zatímco u nás by si lidé ve vlaku černocha nevšímali, nanejvýš si odsedli, tady je to jinak. Skoro každý, ve chvíli, kdy se osmělí,

zkouší navázat kontakt. Perština je způsob, jak domácím zalichotit. Trpělivě opravují, a kdo chce poslouchat, porozumí. Představy, jakou mluvíme řečí, jsou zkreslené – nemálo z nich si myslí, že naší mateřštinou musí být angličtina (a platidlem euro). *Fársí chúb baladíd!*[23] Pochlebují, nebo to myslí vážně? Perská zdvořilost má svůj půvab. Obvyklé je, když nastane nějaký průtah, dlouze se cizinci omlouvat – asi v duchu, takové jsou u nás zvyklosti, ale my jsme si je, probůh, nevymysleli. Co takhle u nás, kdo by Čečenci s omluvou vysvětloval, že se tak lidi nechovají k sobě navzájem – to jen k Čečencům (Vietnamcům, Cikánům, Arabům atd.).

Označit Íránce za nemajetné chudáky by byla značná nadsázka a podobný omyl, s jakým může íránský pastevec klasifikovat každého cizího turistu jako pohádkového boháče. Náhodně vybraná rodina vlastní zpravidla auto, domek a v něm vybavení, funkčně srovnatelné s vybavením domácnosti řekněme na Balkánu. Cesta západním směrem je obecně tradovaným snem, který se tisíce odvážlivců rok co rok pokouší realizovat. Co má svůj původ na Západě je přijímáno s posvátnou úctou. Za šťastnější a bohatší považují místní i batůžkové turisty, kteří sice nevypadají lépe než leckterý afghánský uprchlík, leč přišli přece z obdivovaného Západu. Představa, že Íránem procházíme jako bezdomovci, má k pravdě docela blízko. Stačí dodržet zásadu a vyhledávat všechny jiné noclehy, než hotel. Přesto je situace i toho nejbědnějšího cizince v prachu íránské silnice zcela jiná. Nesrovnatelná s tou, v jaké se nachází *homeless* u nás doma. Navzdory vetché a pochybné tělesné schránce (tak to přece na tom Západě chodí, s čistotou si tam asi nezadají – no alespoň v tom jsme lepší než oni, napadne přemýšlivého Peršana) je takový dobrodruh trochu vyslancem z ráje, zároveň poslem lepších zítřků, svým způsobem trochu šaškem i hračkou pro děti. Zažil jsem ale taky jiné přijetí. To když mne, sedícího v autobusu, zatahal za bradu derviš – neméně vousatý a podobně otrhaný. Vycítil ve mně konkurenci a navíc někoho, kdo se možná vydává za svatého muže, stejně jako on. Neshledal jsem v tom jeho gestu pro mě nic dobrého.

Zruinované typy, na první pohled zchátralé drogami a alkoholem, jaké známe z Evropy anebo z Ruska, jsou naprostou vzácností. I poslední, nejubožejší žebrák je proti očekávání jaksi kultivovaný, alespoň v mezích místního výkladu toho slova. Pokládá se za *derviše*, a přes potrhaný oděv přitahuje espritem, duchovním rozměrem, který jej odlišuje od běžné kategorie našich bezdomovců. *Derviš* připomíná umělce nebo mnicha, *derviš* je svatým mužem a jako potulný bavič přináší štěstí (bohu oddaných žebráků přibývá i v Evropě, čím emociálnější víra, tím početnější jejich řady – pěkné ukázky lze běžně spatřit v každém rumunském

městě). Potulní žebráci *sajídové*, nazývaní „potomky Prorokovými", si osobovali v minulosti nepsané právo na část majetku každého muslima a dosud dokážou využít doznívající zásadu, kterou se málokdo odvažuje porušit.

• HOST •

Pozvání. Pocit hosta – někdy až stydno z té velkorysosti. Klučina zažene stádo před deštěm. Čekající poutníci ho nepřekvapí, pozve je z terasy dál do domku. Jako bychom tam tak stáli denně. Až zažehne v petrolejových kamínkách, rozlije se teplo po černé chýši. Na tmavé houni dostáváme čaj, k němu kluk, s nímž se sotva dorozumíme, nastříhá zlomky tvrdého kandu. Ničím nepřekvapen, desetiletý se zkušeností a vystupováním dospělého. Darovanou čokoládu přijme bez rozpaků, ukryje do úzkého okénka. Prohlédne s námi duhu a už zas žene do slunce sotva oschlé ovce a kozy.

Marihuana s pastevci, kteří nás vyvezli v zamyadu, na korbě psisko, kohout, svázané slepice, sedím na pytli zrna, které vezou z trhu. Všeteční kluci předvádějí z okénka poslanou obálku sušené trávy, mári. Za hodinu už jsme v jejich horském světě. Na jajláq se křižují stáda. S pastevci trávíme čas pod nízkými duby, čaj se dlouze vaří v zčernalé láhvi s drátěným uchem. Oheň se rozhoří teprve když nalámu suché trnité větévky. Ještě nemá čaj barvu, jakou si host zaslouží, hostitel obratně zakrouží douškem po obvodu sklenky a vlije zpátky do bublající konvice. K čaji darované zrnko proslulé byliny. Horským sedlem zvoní desítky stád, ohně na svazích, jak se pasáci ohřívají. Teprve počátek horského jara, duby sotva raší nad polokoulemi astragalů. Tuhé krátké kmeny, spíš pahýly. Kam se podíváš chýše, kouřové vlečky z ohňů. Krajina bukolická. Čaj z čerstvé mateřídoušky. Pastevcova chýše s jogurtem v misce. Pod kotlem vře mléko na jogurt, zčernalá pec z horské hlíny je na naftu – z nádrže vede hadička. Jak jde civilizace, mění se technika. Noc ale tráví tři chlapi na otevřeném lůžku, na houních a dekách, poslouchají vítr a někdy vlky. Nocleh u cestářů. Vlky neslyšíme, zato vidíme: turkmenskou televizi s nezbytným profilem velkého Türkmenbašiho. Blízko je odtud do Ašchabadu. Cesta vede hřebenem Alborzu na jih, do horských pouští. Svezeme se zpět hornickým autobusem, pak na korbě, přátelští umounění chlapi v přilbách, vlečky s uhlím už čekají. Maden, to slovo značí důl (původně z arabského označení pro rudu). Toyotou s bohatým obchodníkem, nejdelší stop až do Gorgánu kolem rýžovišť, vlajících turkmenských šátků a přezrálých pomerančů za ohradami. Duby stojí v pobřežní nížině jako přikované.

Host je od Boha, říkají tu často. Teprve v Íránu pochopí člověk smysl a obsah slova – pohostinnost. Kdo vše v Íránu je (anebo spíš kdo není) *mémúnaváz*[24]! Být

hosty lze skoro pořád, tak často, že si na takovou výsadu rychle zvykneme. Co se vám na nás líbí? Úsměvy po obvyklé odpovědi: *Mardom mémúnaváz*[25]. I policisté jsou *mémúnaváz*! Kouzelné heslo a když zazní, dějí se divy. Dobrou polévku v Raštu neplatíme. Chlapík v uniformě musel ten den dostat přidáno, že to vzal i za nás. Cos dostal, dáš jindy a jinému. Dáš-li co, pak i ty dostaneš. Strohá a jednoduchá matematika, život v Orientu je funkcí pravděpodobnosti.

Co zmůže pár fotek, které přineseme jako dárek, a jak jsou ti lidé i tou nejmenší pozorností zavázáni! Pozvou do domu, přinesou z restaurace večeři, ne tu obyčejnou, každodenní – aby se snad host neurazil, vydají docela slušný peníz (což přivádí hosta do nečekaných rozpaků). Návštěvy v domech jdou jedna za druhou, vždy se najde ten, kdo neodolá a nese zvolený úděl hostit a provázet poutníka. Stačí ponechat osudu volnost, jakou má stejně i bez našeho přičinění (byť by nám v koutku duše kdosi namlouval, že se mu dá postavit). Nemyslet na to, co bude. To pak přichází chvíle pro ty nejsilnější zážitky a dobrodružství. Do své vilky vás odveze bohatý oficír – z nočního parku, kde už jste se rozhodli zanocovat přes všechny možné obavy. Anebo usednete k plachému řidiči (tak se styděl, že se dlouho neosmělil vás oslovit) a vystoupíte v chalupě vonící senem a čajem. Zůstat můžete celý den, celý týden, celý měsíc, každý den budete těmi nejvzácnějšími hosty, jako by sám Alláh vstoupil. Tak znějí vzletná slova, kterými vás přijme celá rodina, abyste pak ráno nacházeli místo pokladů jen „listí", a opouštěli to zaslíbené místo zase po svých, sotva se tu napůl porozhlédli. Ale ta hra na vidiny, sny a vzdušné zámky nikdy nekončí prohrou, a jestli přináší vystřízlivění, je to jen toužebný návrat na poctivou zem, z níž lze opět vzhlížet a čekat na další velkorysou nabídku.

Urbanišomá![26] Slova zazní, vyřčená v prvotním nadšení, ale proč se divit tomu, jak rychle se vytrácejí – co jsou v Orientu slova, vždyť jejich smyslem není platit, nýbrž zdobit, činit řeč a člověka krásnějším. Tak jakápak hra na vašeho otroka! Hra na první dojem, kdo pronese co nejpovedenější řeč, kdo svého hosta nejvíc ohromí. Že jsou ti Peršani hraví? Ale taky my si rádi zahrajeme, když podvědomě hledáme toho, kdo přivede domů svého cizince. Sled chvilkových setkání i takových, co jsou na celé dny. Cestování po Íránu není ničím jiným. Co je doopravdy a co jen zdáním? Ještěže alespoň vypitý čaj člověku nikdo nevezme – a tak jsme zase na začátku – je to hra o to, kdo stihne vypít víc čaje a taky – kdo u něj déle posedí.

U vchodu do sklíčkového mauzolea se schováváme před nepohodou. Prší a ostatní, co tu dlí s námi jak na jedné lodi, vědí, že přišel jejich čas. Posel je vyslán, tuhle roli zvládne

dítě, které nosí – sklenky s čajem, nejprve v ruce, pak další na tácku, lupínky karamelu a voňavé bonbony namísto cukru, bramborové placky, to už se přidá rodina z protilehlého kouta. Štychování, kdo víc uhostí svého cizince. Placku smotáme se sýrem, pojíme taštičku s bramborem a zelenou natí. Pamlsky přibývají, štafetový kolík je ve hře, předávaný hluboko do noci zase tomu, kdo poslední přijde a kdo s námi tu hru ráno dohraje (byli to Kurdové, kteří si svůj stan vedle nás rozložili když už bylo dávno dvanáct).

EMÁMZÁDE

Já alla (Ó Bože), posteskne si strážce svatyně (a jako on desítky jiných), kterou postavili tak vysoko nad údolím, že k ní za den zavítá jen pár lidí. Já Alí!, donekonečna opakuje na začátku každé věty žebrák, svatý muž (a mnoho dalších prosebníků, jež potkáme), které to k svatyním táhne jak světlo nočního motýla. Oslovuje prvního z prvních. Alí je knížetem věřících. Alí – první v řadě dvanácti imámů. Přestože posmrtným místem šíitského muslima je ráj, což pro ty nejpřednější z nich, imámy, platí beze vší pochybnosti, obrací se pozornost věřících k hrobům. Symbolickým příbytkům, do nichž zemřelý světec promítá svoji sílu. Emámzáde znamená místo odpočinku osoby z imámova rodu a jako takové je předmětem úcty, cílem návštěv, které berou Íráncům snad víc času, než u nás lidem dohromady všechny cesty za kulturou.

Jak je to vlastně s hroby světců? Jsou obestřeny předivem záhad. Nikdo není s to říct, kdo má být tím požehnaným imámovým potomkem – jméno jeho samotného je nedůležité, mnohem podstatnější je, od kterého imáma je odvozen. Být z rodu imáma znamená spolehlivost – úspěch, esence zdraví, svátosti a božství vždy zaručeny. A tak svatyně nesou silná jména, která jdou až k prvočinitelům, k dvanáctero imámům, ale co učinil ten, který tu leží v proudu světel, zůstává tajemstvím. Netřeba pochybovat, že všechno staré pramení v dávnověku. Leč kdy žil onen svatý muž je stejná záhada jako to předešlé. Povědomí o čase se tu očividně nedostává. Co je rok a co století a nač se přít o léta – v zemi s tak dlouhou historií. Pouť k emámzáde lze chápat různě – jako svéráznou psychohygienu, vytržení z denního běhu a k tomu relaxaci na bázi meditace, ale taky a mnohem víc jako pouhé lenošení ve stínu světcova hrobu. Marnit, užívat či naplnit ten svůj čas? Jen na tobě je, jaký způsob zvolíš. Íránský čas ubíhá po svém a tak trochu v utajení, soudě alespoň podle mizivé četnosti nástěnných hodin.

PŘED HROBY IMÁMŮ

„Naslouchejte dervišům," slyší člověk po Íránu a nestačí se divit, čeho se může nadít v zdánlivě ortodoxní islámské zemi. Magickým se zdá Írán – stejně jako plný poezie, básníků a hravé obrazotvornosti. Taková bývala perská duše po staletí. Víra v zázraky a osudovost je v íránské kultuře hluboce zakořeněna, stejně tak silný vztah k číslům, znakům, symbolům, věštbám a zjevením. Súfijská mystika, učení zbožných dervišů, kteří hledají svou vlastní cestu k Bohu prostřednictvím extatického tance, zpěvu a sebetrýznění, se stalo v dnešním Íránu módou. Kdekdo hraje na *náj*, bambusovou flétnu vyznavačů *súfí*, běžně potkáte ještě nedávno nemyslitelné vlasatce, často čtenáře esoterických spisů Carlose Castanedy. K rozrušování vědomí neslouží jen nevinný tanec a zpěv, magické pomůcky a praktiky, ale i široké spektrum drog. Nazývat dění v íránském undergroundu érou hippies by ovšem bylo odvážným tvrzením.

• MAGICKÁ MÍSTA •

Prostřednictvím súfismu vstoupily v minulosti do šíitského islámu četné techniky extáze, ale také esoterické praktiky jako pojídání skla či chůze po žhavém uhlí. Víra v neobyčejné schopnosti dervišů a jejich šejků či lidových světců se dosud traduje a hroby takových výjimečných osob mají na venkově punc kultovních míst.

Většina posvátných míst je tak či onak spjatá s životem Alího nebo některých dalších z dvanácti imámů a členů jejich rodin. Zvlášť posvátným nádechem jsou obdařeny četné horské vrcholy, např. takové, kam podle legend vystoupil někdo z významných šíitských světců. Tam také vyrostly přírodní oltáře, kolem nichž zanechávají věřící své obětiny – svíce, obětní dary, mince, korálky, texty vyjadřující prosby a díkůvzdání Alláhovi, proroku Mohammadovi a pověřeným imámům.

Výstup na vrcholy hor, oblíbené rozptýlení městských turistů, začíná společnou modlitbou. Před dosažením výjimečného území je třeba provést úlitbu Alláhovi. K tomu účely vyrostly v navštěvovaných pohořích modlitebny. Hory mají vůbec výsadní postavení hraničního prostoru, blízkého Bohu, a tomu odpovídá zlozvyk Íránců zvěčňovat na balvanech emocionálními vzkazy i banalitami svou víru anebo jen sílu ega.

Nemálo tradic v dnešním Íránu rozvíjí pohanské kulty a rituály původně z předislámského období. Kamenní mužíci podél cesty nejsou pouhým orientačním bodem – stavbička z kamenů má svůj rituální a religiózní smysl, je výrazem lidové magické víry. Sehnout se a přiložit k hromádce kamenů další znamená prosbu, čím výš „domek" vyroste, tím spíš dojde přání svého naplnění. Jiný, dodnes živý zvyk mění celé stromy či keře v magické fetiše. Zdobené stuhami, ale i nejrůznějšími součástkami oděvu, růženci, čímkoliv, co lze navázat na větvičky, se stávají jakýmisi přírodními svatyněmi. *„Vítr Ti bude mávat za mě!"*, sděluje v duchu dívka svému milému, když váže na větev útržek látky ze svých šatů. Vázání šátků na stromech vyjadřuje mnohde také touhu dívky vdát se. Kapesníky nebo stuhy zdobí stromy přání na posvátných místech u modliteben, jeskyní, pramenů, kterým lidová víra přiřkla moc uzdravovat, ale především u hrobů světců. Těm jsou určeny vzkazy a znamení díků za očekávanou pomoc a oni mají moc všechna přání a tužby vyplňovat. Cáry látek spletené do jakýchsi copánků pokrývají z magických důvodů v horách celé svahy, podobně jako nápisy na kamenech.

Písmo je pro muslimy božím darem a kaligrafie oprávněně nejváženější z umění, nejvýraznějším naplněním ducha islámu. S citáty z koránu jako s dekorací se lze setkat všude, nejen v architektuře, na obrazech či zbraních, nýbrž i v podobě kamenných mozaik sestavených na svazích v pustině. Ne každý nápis v horách je ovšem posvátný, stejně tak jako přemíra vzletných textů vylitých bílou, zelenou a červenou barvou na zvětralých skalách má často blíž než k ctění Boha k ideologické reklamě.

Stejně tak na íránském venkově najdeme ještě mnoho z archaického světa a času, který odevšad nezadržitelně mizí. Třeba lidový ornament, který tu stále vzniká jako magické znamení. Jeho tvorba je součástí rituálu, jakým dodávají lidé svému konání naléhavost a posvěcení. Tvořivost naplněná takovým nábojem u nás fakticky zanikla před padesáti a více lety. V Íránu dodnes lidé kropí vodou v magických kruzích, zdobí stěny obydlí, ale třeba i amfory na vodu archaickými znaky, symboly a ornamenty. Své venkovské domy, dvorce v oáze uprostřed pouště, lidé nalepili jeden na druhý. Žádná okna z něj nesměřují do slepých uliček. Hliněné zdi jsou mrtvé, ještě pozdě večer na dotyk nepřátelsky žhnou. Takový dům je pevnost a vstup do něj magickým průchodem. Dveře jako předzvěst změny vymezují prostor, v němž se mění pravidla. Teprve za zdí se nachází vnitřní obydlí, hermeticky oddělené od veřejného prostranství jako všude v islámském světě. A jako tam svět za zdí, za branou, přináší mnohá překvapení.

Andělé přinášejí člověku boží poselství. Jsou ale také strážní andělé. Muslimové věří, že se o ně starají andělé dva. Drží v rukou knihu a do ní zapisují všechny skutky. Anděl na levém rameni zaznamenává skutky špatné, anděl na pravém ty dobré. V soudný den se ty knihy zváží na vahách pravdy. Převáží-li levá kniha, je určen člověk peklu, převáží-li pravá, zamíří do nebe… V Íránu najdeme i místa, která střeží andělé. Kdesi u benzinky jsme jednoho takového objevili – chudáka přidrátovaného ke kmeni. Ten sádrový anděl měl důležitý úkol. Dohlížet nad dobrou a neomylnou cestou řidičů a zdarem výprav pocestných. Takových ochránců se zřejmě v Íránu nedostává. Asi proto ho taky pro jistotu připoutali ke stromu.

• IMÁMOVI POTOMCI •

Kult světců korán zapovídá. Přesto je uctívání skutečných či symbolických hrobů imámů a celých jejich rozvětvených rodin, dětí a vnuků viditelným prvkem íránské reality, asi tak v intenzitě našeho kultu zpěváků či hokejistů. S tím rozdílem, že masovostí přízně uctívaným nesnese orientální země srovnání. Vzdávání úcty i jiným postavám než Mohammadovi patří k praktikám, které mají východiska v šíitské věrouce. Početné náboženské svátky, kromě těch, které slaví všichni muslimové bez rozdílu, připomínají šíitům jejich imámy. K oslavám je žádoucí využít světcovo narození a neméně vhodné je vzpomenout ho opakovaně v den mučednické smrti. Touto cestou se ovšem počet svátečních dnů, které mají být vyhrazeny duchovním kořenům, zmnožuje do úctyhodného počtu.

Imámové a jejich hroby jsou vlastně kusem íránské historie a tamní svébytností. Je nesnadné popsat a vyjádřit, co všechno cítí šíité ke svým tradicím. Noční autobusy mezi íránskými městy pravidelně staví na místech proslavených hrobů. Šíitský kult světců je především kultem jejich hrobů. Přitažlivost pohřbených neomylně a často do jednoho soustředí bosé cestující na koberec před mřížovanou hrobkou, do polohy v kleče. Exaltované scény v šeru svatyně anebo jindy v slavnostně ozářené hrobce patří k běžným úkazům. Na mříž hrobky světce přivazují věřící stužky jako výraz své zbožnosti, ale také k stvrzení svých přání. Uvnitř hrobek se vůbec nešetří. Bankovkami, padajícími na zahalený katafalk, ani projevy vypjatých emocí, slzami, nářky a vášnivým líbáním kovové mříže nebo stuh s kaligrafickými citáty z koránu.

Hrobky spojuje zavádějící název *emámzáde*, doslova potomek imáma. *Emámzáde* mají v Íránu charakter instituce. Neschraňují jen členy rodu Alího, byť hroby příbuzných imámů patří k nejvýše ceněným. Po celé zemi existuje na tisíc sto míst spojených s některým z místních světců, anebo zakladatelů či významných členů súfijských řádů. Svatyní je po celé zemi bezpočet. Od ohnisek místních kultů až po věhlasná poutní místa, od drobných staveb u cest k rozlehlým mauzoleím, všechny požívají svátosti a úcty. Podobně jako v jiných náboženstvích – vznikaly často na místech, v nichž zanechaly výraznou stopu obřady předislámských věříců. Každoroční pouť k památníkům svatých patří k tradičním projevům zlidovělého islámu a tvoří, stejně jako celá plejáda lidových světců, trvalou součást náboženství. I proto jsou hroby světců tolik navštěvovány – i jinak vlažnými muslimy. Jen málo poutníků zná osudy a jména těch, ke kterým se přišli poklonit. Pro ně je podstatné, že tu jsou, vždyť v každém ze světců se může skrývat nesmírná síla. Světci jsou prostředníky mezi smrtelníkem a běh života řídícím Bohem. Proudy prosebníků se dožadují modlitbami přímluvy za svá přání – za navrácení zdraví a spásu duše, anebo za vylepšení svého postavení. Pověrčiví lidé tu hledají ochranu před úklady nepřejících. Čím vzdálenější místo, tím větší úsilí poutníkovo, ale taky větší šance, že tak strastiplný a namáhavý výkon dojde vyslyšení a nezůstane bez odezvy.

Těžko hledat Íránce, který by se alespoň jednou v životě nevydal vyprosit přízeň zemřelého imáma. Duchovní požehnání se v hrobce může nahromadit v mimořádné intenzitě, proto i náboženský život v jejím okolí může nabýt až extatických poloh, včetně přítomnosti zjevení. Přiblížit se tomu, kdo byl podle všeobecného přesvědčení blízko Bohu, je způsobem, jak na sebe přenést alespoň zlomek jeho zásluh. Není divu, že na takovém místě je i prach cenný, a lidé si domů odnášejí třeba kamínky.

Typický Íránec se v lecčems chová jako dítě, ostatně nebylo o tom napsáno málo. Íránská duše přirozeně prahne po zážitcích. Jen uspokojit takovou žízeň bývá těžké. K tomu je třeba dozajista čehosi zvláštního, něčeho, co prožitému dodá nezvyklý, záhadný, nejlépe transcendentální rozměr. Víra v zázraky patří mezi íránské slabosti podobně jako záliba v květinách a poezii.

Ke všem těm hrobkám a symbolickým náhrobkům směřují v pátek a ve svátky rodinné výlety, při nichž Íránci věnují svatému muži krátkou vzpomínku, úklonu a modlitbu, aby se poté u pramínků a tekoucí vody lenošivě rozložili na přinesených kobercích mezi samovary, vařiče a hory jídla. Dnes se už obvykle na pouť lidé nevydávají koňmo, ale ještě v nedávné minulosti muselo být procesí plné zvířat a vozů barvitým a veselým dobrodružstvím. Že nešlo jen o záležitost ducha je víc než jisté. Taková událost se nemohla odehrát bez toho, že by se přítomní věnovali taky svému poutí zmoženému tělu. V tom se za léta nic nezměnilo. I dnes

jako příležitost k piknikům slouží i sebekratší chvíle volna, natož pak slavnostní den, a vůně na roštu opékaného *kebabu* završuje všechny útrapy, ať už se poutníci na cestu pustili pěšky, auty nebo autobusy.

Návštěva hrobů pro šíity nejposvátnějších – Hosejna[27] a jeho otce Alího v Karbalá a Nadžáfu v Iráku – má pro věřící podobný význam jako pro sunnity *hadždž*, pouť do Mekky. Neurovnané vztahy se Saddámovým režimem, jež ztěžoval íránským věřícím dosáhnout tato svatá místa, zvýšily úlohu domácích svatyní. Z nich nejpopulárnější jsou hroby osmého imáma Alího Rezy v Mašhadu a jeho sestry Fátimy v Khommu.

• EMÁMZÁDE EBRAHIM •

Emámzáde Ebrahim má věžičku minaretu natřenou stříbřitou barvou, takovou, jakou u nás vystříkávají v autodílnách podběhy, zelený kosočtverec na vrcholu kopule nese nápis z koránu. Podivuhodná směsice praktických (nízkých) prostředků k dosažení duchovních (vysokých) cílů. Zeď *emámzáde* skrápí nápisy pocestných grafomanů (tady už to s prostředky a cíly není tak jednoznačné).

Kdo postavil hrobku v takové výšce, dobrých 400 m nad řekou Másúle Rúd, musel už tehdy myslet na kondici věřících. Je-li pevná, má dobrý muslim naději, že ve zdraví vyjde – nejprve stovky schodů vesnicí, ze dvorku na střechu a odtud na další dvorek, který je zároveň střechou toho spodního domku. Nad posledním obydlím schody mizí, ale úzká pěšina vede ještě strměji další dobrou půlhodinu.

Slunce praží na jižní svahy – nahoře bude líp, říká usměvavý muž, který na nás kyne z posledního stavení. Opravdu se nemýlil.

Chaste návaši!

Zdraví nás a přidává další část pozdravu: *Nechcete na oběd?*

Taková věta je ale zavádějící a nelze ji brát doslova, i když se to tu jinak po cestách necestách pozváními jen hemží. Perština se přímo vyžívá ve zdvořilostních frázích. Co by se ale stalo, kdybychom přikývli?

Ve svatyni nejsme sami, mladíci z města na pobřeží se poctivě modlí (nejdřív se osvěžili a opláchli u pramene) a líbají mřížoví. Jeden po druhém, protože víc než jeden se dovnitř k hrobce nevejde. Hrobka totiž zabírá polovinu docela malé místnosti. Na horní desku někdo položil umělé květy, růžence a korán, nazdobil dečkou a zanechal modlitební aršíky psané kaligrafickým písmem – víc se tam ani nevejde, tahle svatyně patří k nejmenším, které jsem viděl.

Stařičký strážce pálí na otevřeném ohni konvici, z které pak dostaneme čaj – to z tradice a taky proto, že jsme neopomenuli a naplnili pokladničku.

Přispěli jste svatému hrobu? ptá se prvně děd – i posíláme dítě hodit pár drobných bankovek (nebylo víc, akorát na tři čaje – a jako by to věděl, taky je dostáváme).

Poslouchám starcův zpěv, kterým jako že doprovází a stvrzuje zanechané modlitby.

Já alla (Ó Bože), posteskne si.

Všichni lidé už tu vymřeli, ukazuje na rozpadlé stavení. Je tu mocný pramen chladné vody, kameny porostlé mechem a pod ořechem stín, ruka Fátimy při vchodu do svatyně směřuje vzhůru, pod ní další zeleně potažená plechová skříňka na milodary.

Obyvatelé samoty pomřeli, moc poutníků se sem každý den nevyškrábe, stařík je rád, že si může „popovídat". Že nejsme zdejší ho nijak nezviklá. Vůbec se nediví, a fakt, že jsme cizinci, bere samosebou, jako něco, co nestojí za řeč.

Sedíme s dědem na několika hrubých prknech a pijeme čaj, který přinesl na plechovém podnosu – dobrou odměnu za krkolomný výstup. Bílá hladká cukřenka se dvěma uchy je krásný předmět, o jakém se říká – má duši. Aby čaj nevychladl, vězí konvice v horkém popelu a drti z uhlíků.

Stařík se směje tím známým, pomalým smíchem moudrých, skoro každá věta tak získává táhlý dozvuk. Zřetelně vidíme jeho jediný zub.

Já Alí! pronese čas od času jen tak pro sebe, jako mantru.

Světec, kterého tu pohřbili, pochází z rodu Mussy, sedmého imáma, určitě to není syn, ale přeneseně některý z potomků – odtud honosný název *Emámzáde Ebrahim ebn Mussá.*

Děda v mauzoleu přespává, takovou výšku nahoru a zase dolů by každý den nezvládl, ale i tak je záhada, kdo ho tu zásobuje, a jednou přece musí sejít – i kdyby byl živým inventářem.

A chleba na cestu máte? ptá se, když už zase scházíme. Vytahuje malou láhev od *zam-zam.*

Našel jsem ji tady, nechcete na vodu? Ještě se může hodit!

• VĚŠTKYNĚ Z ORLÍCH HOR •

Spousta úkonů pramenících v islámské teorii nabývá v šíitském prostředí symbolický nebo i magický obsah. Najdeme jej i v tak všední pomůcce muslima, jakou je

mohr, destička ve tvaru čtverce, kruhu nebo kosoúhelníku, s vyraženými nápisy a ornamenty. Použitá hlína zaručeně pochází z Karbalá nebo Nadžáfu, z míst, kde spočívají ostatky dvou nejsvatějších imámů. Tabulku položí šíita před sebe, a když k ní při modlitbě skloní čelo, dotkne se země, kterou skropila krev vzácného mučedníka.

Jiný magický prvek, svíčky zapalované na počest šíitských mučedníků v symbolických výklencích, v mešitách nebo mauzoleích může mít svůj původ v zoroastrismu. Ve vsích kolem Jazdu najdeme podobné výklenky, v nichž lidé spojeni vírou v prvního perského boha Ahuru Mazdu, jehož podle pověsti starým Peršanům zvěstoval sám Zarathuštra, staví zapálené svíce. Světlo jejich ohně je pro ně božským symbolem. V sunnitském islámu, kde neexistoval prvotní kontakt se zoroastrijci, na svíčky v mešitách, mauzoleích či jiných svatých místech a jejich okolí nenarazíme.

K lidovému islámu patří uctívání vody. Kult vody je v zemi, kde jsou sídla pouhými oázami v pustině, víc než srozumitelný. V rámci atmosféry islámské dobročinnosti ctí věřící povinnost vykonat nejeden dobrý skutek. Třeba postarat se o pramen na *bázáru*. Zámožný obchodník nad ním opraví kašnu, *sákocháne*. Opatří vývěr chladičem vody a plechovou miskou na dlouhém řetězu, aby se každý, kdo projde kolem, mohl osvěžit. Tak si připíše záslužný čin na cestě k Bohu a do muslimského ráje. A aby si ho všiml Alláh, své jméno pochopitelně neopomene připsat. Žízniví poutníci přicházejí a místo pod jejich rukama dostává nádech svatosti. Na mříži upevňované zámky mají podobný význam jako stuhy a kapesníky, vázané na jiných posvátných místech. Ve dnech připomínky mučedníků ověsí horliví věřící místo černými stuhami s proudem citátů z koránu a vzletných oslovení.

Lidové, svou podstatou magické obyčeje, provázejí i oficiální náboženské svátky. Třeba poslední středu v druhém měsíci *safar*, kdy si věřící připomínají Mohammadovo poslední *wuzú*, očistu před modlitbou. Mnohem více místních zvyklostí náleží do širokého proudu tzv. neoficiálního islámu. Spousta osob proslulo neobyčejnými schopnostmi, a jsou spontánně považovány za svaté, byť nepocházely z duchovních kruhů. Na jejich hrobech se scházejí věřící a dodnes provádějí rituály a magické praktiky k naklonění duchů zemřelých.

Přestože se úloha a praxe lidových světců vymyká obecným zásadám islámu, náboženské kruhy proti nim příliš nevystupují. Stejně tak tolerují súfismus, směr islámské mystiky, jehož popularita v šíitském islámu v posledních letech stoupá. Ve spojitosti se súfismem se dostaly do života islámské společnosti okultní vědy – magie, věštecké a léčebné praktiky, víra v amulety. Umění zaklínat, vyvolávat zjevení, čarodějnictví, bílá magie a alchymie patřily k těm nejefektnějším praktikám súfijských mistrů. Mezi nimi i výklad snů a hvězdopravectví, které nabývalo ve

středověku podoby oficiální vědní disciplíny. Na tyto zdroje navazuje lidový islám, který má svou magii, v níž lze poznat evropskou obdobu lidového věštce, zaříkávače, léčitele a senzibila.

V divokých horách Karkas, nazvaných podle druhu velkého orla, který jinde vyhubili střelci a sokolníci, potkáváme Golí (*gol* – persky květ). Studuje na univerzitě v Kášánu biologii a k magii má na první pohled daleko. Netušili bychom, že je vnučkou lidové kouzelnice.

„O mé babičce lidé říkali, že dokáže zázraky. Považovali ji za vědmu, která rozumí řeči zvířat. Nevím, co bylo pravda a co legendy," přiznává dívka, která pod tmavým pláštěm skrývá moderní oblečení. Lidé z vesnice si prý u babičky nechávali věštit budoucnost a ve stáří jim předepisovala byliny na nejrůznější neduhy.

„Hodně lidí v Íránu sbírá byliny, jaké rostou jen v horách," říká Golí a pokračuje. *„Když umřela, začali chodit na její hrob. Chodí tam i ti, kteří ji neznali, zapalují svíčky, pronášejí modlitby a skládají kameny. Dokonce při tom děvčata zjišťují, jestli se jim poštěstí mít ženicha."*

Bylinkářství a lidová rostlinná magie se v Íránu neobjevily náhodou. Perská kulturní tradice přikládá vegetaci, stromům a bylinám a jejich magické úloze významné místo už od svého počátku. Popisuje strom nazývaný Gókart, jímž mají být v den posledního soudu oživováni mrtví. V legendách zoroastrismu vystupuje „matka všech stromů", všeléčivý „saénový" strom. V jeho koruně bylo hnízdo bájného ptáka Saény (v staroperštině Símurgh). V knize Stvoření (Bundahišm), součásti posvátných spisů vyznavačů Zarathuštry, je řeč o božském původu deseti tisíc bylin, sloužících k odvrácení deseti tisíc nemocí stvořených pánem zla, Ahrimanem.

K bylinám a přírodní magii má blíž ženské pohlaví. Snad proto je jejich role v rodině často vůdčí, daná vztahem k nástrojům rozrušujícím vědomí. Při vstupu do venkovského domu na kraji Kevíru, pouště, do níž strmě spadají nepřístupné hory, nás obklopí rostliny, živé, suché i umělé. Na dvoře se suší několikero květů. Po stěnách svazky léčivek, z nichž nepřipravují jen čaje, daleko častěji léčivé nálevy a louhy. Krom pár vyobrazení *Ka'aby*, obrázku Hosejna na stěně a kaligrafie z koránu ve výklenku by člověk ani nepoznal, že se octl v obydlí muslimů. Jen žena, kolem padesátky, se svou knihou a hloubavým uhrančivým pohledem bez úsměvu budí dojmem vědmy zahleděné ke zdrojům svého řemesla. Jako muž mohla být *súfím*, islámským mystikem. Jako žena si své poznání a cestu k Bohu nese sama v sobě. To ona rozvěšuje po bytě *espandy*, magické fetiše vlající provazci bobulí a zrn, které sloužily a leckde ještě slouží při esoterických praktikách. Po výklencích schraňuje

lahvičky s lektvary, odvary a výluhy z bylin. Setrvává se starou knihou magie, psanou ještě hranatým, *kúfickým* písmem. Má ji stále při sobě, bez ní ji nezahlédnu. Ze rtů jí nepřetržitě odchází tichý, nesrozumitelný zpěv, pískaná melodie písní…

Vše může být čímkoliv jiným. *„Ani když uchopíte sklenku čaje, nemůžete si být jisti, že je to skutečně sklenka čaje,"* přesvědčuje nás s úsměvem muž v *čájcháne*, hluboko v podzemí Kermánu. Jeho tvář sotva rozeznáme za kouřovou clonou z *kálijánu* (nebo také *geliumu*), perské vodní dýmky. V jiné, podobně obskurní čajovně vyslechneme historku o staré ženě, která vypravěče požádala o předání vzkazu své vnučce ve vzdáleném městě. Když dívce na předané číslo zavolal, dozvěděl se s úžasem, že je její babička už deset let mrtvá!

Nevyzpytatelná země, i to může být jednou z metafor Íránu a jeho reality. K ní patří neurčitost, nejednoznačnost. Vše může být vším, anebo se změnit v cokoliv jiného. Nejen extrémními přírodními podmínkami, ale i specifickou tradicí sahající zpět tři čtyři tisíciletí je perské prostředí blízké mystice a jí podobným duchovním směrům. Důrazem na emocionalitu, citovost k nim má šíitský islám velmi blízko.

• MAGICKÁ ČTYŘICÍTKA •

Pověrčivost šíitských muslimů a víra v nadpřirozené se s posvátnou úctou vztahují k číslům. Příslušná numera například určují dny, kdy je vhodné vykonat vzpomínku na mrtvé. Zvláštní mocí je obdařena osmička a osmačtyřicítka. V Íránu asi nejslovutnější číslo nám připomene zkazka o Álím Bábá (Alíbaba), kterak s pomocí ženské lsti vyzrál na čtyřicítku lumpů (Šahrazád/Šírezáde, bájná vypravěčka, pocházela z Persie). Mnoho z islámských praktik najdeme ve starších náboženstvích, která islám silně ovlivnila. Tak se s magickou čtyřicítkou setkáme už ve Starém i v Novém zákoně[28]. Čtyřicet dní pobýval a postil se Mojžíš na hoře Sinaj. Čtyřicet dní procházel lid Izraele pouští. Čtyřicet dní tráví v odloučení súfijští derviši a po čtyřiceti dnech hladovění a meditací mají podivuhodné vize. Ne víc než čtyřicet dnů se potulný súfij nezdrží na jednom místě, než se vydá dál na své „karavanní cestě" k Bohu…

Transcendentní působení čísla čtyřicet je spojeno s vymezením význačného období a stanovením magické hranice. V perském prostředí náleží modlitby mrtvým po třech dnech (*sevom*), po týdnu *(haftom)*, ale nejdůležitějším dnem, kdy je

třeba vzpomenout své mrtvé, je tak jako pro ostatní muslimy čtyřicátý den po smrti *(čehelum)*. Čtyřicet dní po smrti muslima spadne lístek se stromu rostoucího v blízkosti Alláha a potvrdí tak smrt věřícího. Čtyřicátý den po smrti je pro muslimy tím nejdůležitějším, kdy je třeba vzpomenout své mrtvé – tato panychida ukončuje období smutku. I smuteční rituály za své mučedníky rozehrávají šíité ve výroční den a pak symbolicky po dalších čtyřiceti dnech.

Podle Nového zákona vzal Bůh Krista k sobě na nebesa po čtyřiceti dnech od ukřižování. Čtyřicítka je styčným bodem dvou vyznání, přitom křesťanský vzor je nepopiratelný. Pozoruhodné reminiscence na docela jinou kulturní tradici než bychom čekali evokují vzpomínky na mrtvé, vyvěšované na oznámeních na Balkáně. Ne po pěti, deseti letech, čísla nejsou vždy kulatá v intencích desítkové soustavy. Vzpomínky se konají po půl roce, po roce, třech letech, osmi, ale také po čtyřiceti dnech, přesně jako v islámu. Jak má k sobě blízko islám, a zvlášť šía, a pravoslaví! Vousy, žalozpěvy, emocionalita, sekty, až mystické obřady, mučedníci a jejich obrazy, líbání svatých míst, planoucí svíce. I ortodoxní věří tomu, čemu muslimové: čtyřicet dnů od smrti bloudí duše nebožtíka, čtyřicátý den se vrátí na původní místo, které si vybrala. Po čtyřiceti dnech od smrti nastává pro pozůstalé slavnostní den. Tak jako šíité, přinesou východní křesťané na hřbitov květiny a symbolické poslední jídlo pro jejich zemřelé příbuzné a přátele. A co je ještě zvláštní, muži mají zarostlé brady – podle ortodoxní tradice se nesmějí holit po čtyřicet dní trvající dobu smutku. Magie čtyřiceti sahá dál, než si představí člověk ze střední Evropy, zvyklý na jiná esa – tu na tři, na sedm, tu na třináct (ty hrají svou roli i mezi šíity, ale čtyřicítka v numerologii jasně vede).

Tajemství posvátné čtyřicítky, ať již počítané ve dnech, týdnech, měsících či letech, skrývá naději na znovuzrození, znamená přechod od strádání k novému životu. Těžko zjistit, odkud se bere magická moc čísla, které ani nepatří mezi prvočísla a ani jinak nevybočuje z řady. Snad je to proto, že se narození člověka očekává od početí za stejný počet týdnů.

• PRO PŘÍZEŇ ALLÁHOVU •

Když se Peršan vydává na cestu, říká „pomáhej Bůh" (*mášalláh*, doslova „bude tak, jak chce Bůh."), ale když se ho zeptáte, jestli se cesta zdaří, uslyšíte *enšaláh*, „dá-li Bůh". Ne tolik přání, jako připomínka, konstatování stavu mnohem bližšího realitě. Buď se boží přízeň dostaví, anebo také ne. Jak se věci vyvinou muslim neví

a vědět možná ani nechce, ví jen tolik, že je to známo Bohu. A takto uspokojen, vydává se vstříc božímu rozhodnutí. Vždy přece rozhodne ta nejvyšší instance. S důvěrou, byť by to někdo vydával za odevzdanost, nechává svůj osud v rukou božích…

Podíváme-li se do historie, střídaly se v Íránu menší či větší pohromy s takřka železnou pravidelností. Zemětřesení, přírodní katastrofy, války. Neúprosným danostem nejspíš odpovídá i fatalismus, jaký obsahuje tamní náboženství. Šíitští muslimové navíc přikládají neštěstí, které je postihlo, své vině, jakou prý nesou na smrti prvních imámů. *„Ochraňuj mě Alláh"*, stojí na skoro každém autobuse spolu s portrétem některého z šíitských světců. Islám připisuje mnohem víc než křesťanství vývoj každého jedince boží vůli a *kismetu* (persky *kesmet*), osudovému předurčení, který si muslim od narození nese životem. Nepřízeň osudu není trestem, má se snášet odevzdaně a se smířením.

Slovo fatalismus, které se na vystižení takového postoje ideálně hodí, neznamená automaticky odsudek. Tam, kde by Evropan reptal, zůstává muslim v klidu. Můžu zápasit s osudem? Pokuřuj ze své dýmky a buď šťastný a vděčný, že ti není hůř. Tak píší už perští básníci: *„Někdy sedlo snese tíhu zadku, někdy zadek tíhu sedla."* Je-li vše dáno osudem, nic nemůže odvrátit událost, o níž je rozhodnuto od počátku světa, a vedení Prozřetelnosti netřeba odporovat. Vše na tomto světě je v rukou božích. Ostatně samo slovo islám neznamená nic jiného než odevzdanost. Muslim se ovšem neodevzdává Bohu jako osobě, nýbrž boží vůli.

„Jsme figurkami tajuplné šachové partie, kterou hraje Alláh. Přemísťuje nás, zastavuje, opět posunuje. Potom nás jednoho po druhém háže do krabičky zapomnění," zapsal před osmi stoletími velký perský mystik, Omar Chajjám.

Svou roli v životě běžného Íránce dosud hrají fetiše, amulety, uplatňované hlavně při tradičních svátcích. Týdny předem rodiny nakupují tyto účinné pomůcky k dodání pozitivní energie, štěstí a zajištění souladu života nositele s jemu daným osudem. *Espand*, magický symbol k ochraně proti ďáblu je odedávna rozšířen převážně v íránské jazykové oblasti. V původním tvaru trojúhelník, který obsahoval numerickou řadu, nyní jeho obrys vyplňují pásy bobulí prošitých jako korálky. Všeobecně oblíbený slouží jako fetiš pro štěstí, někde dokonce brání závisti, zatímco jeho prvotní hluboce magický význam se vytratil.

Stařena se na dlažbě *bázáru* rozprostřela uprostřed svých pokladů, chybí málo, abychom o ně v tlačenici zakopli. V Íránu spousta lidí připomíná žebráky. Ta žena ale nežebrá. Nabízí magické fetiše, všemožné růžence *(tasbi)* s devětadevadesáti

kuličkami, každou pro jedno „krásné jméno Alláhovo", svazky polodrahokamů, tyrkysově modrých krychliček spojených tkanicemi s krystaly soli a hvězdicemi jakéhosi koření. Tmavá žena z balúčské pouště, oděná do šedočerného *čádoru*, dodává hromádce kaménků, korálků a barevných střapců vlny přesvědčivost. Nenaléhá, mlčí, jako by byla němá, ale přesvědčí i mě beze slov. Zakoupím amulet proti zlým duchům různých kategorií, *džinům*, *dévům*, *ifrítům* i samotnému *Šejtánu*, ďáblovi. Zaručeně účinný. Tak mi alespoň líčí výhodnost koupě okolní *bázárí*, prodavači, co přispěchali z protějších krámů na *bázáru*. Časy starých cestopisů, popisujících perské reálie jako permanentní magii, jsou nepochybně pryč. Sem tam se ještě poštěstí potkat nefalšovanou vědmu s krámem, který večer smotá do šátku, skryje v hloubi *čádoru* a zmizí s ním v křivolakých uličkách plných prachu. Jako pozůstatek starých časů, kdy byl ještě *bázár* tím pravým místem pro magická konání.

Ochranným amuletem odvracejícím zlé „ďáblovo" oko je také věčná ruka Fatimy (persky Fáteme), nejoblíbenější dcery Proroka a Alího ženy, jejíchž pět prstů symbolizuje pět „sloupů" víry, základní povinnosti muslimů. Populární součást stříbrných a zlatých přívěsků přináší svým nositelům, jsou-li zároveň dobrými věřícími, štěstí a úspěch. V perském prostředí, podle výkladu šíitského islámu, je otevřená dlaň popsaná citáty z koránu chápána také jako uťatá ruka mučedníka Abolfazla, který položil život spolu s Hosejnem v památné bitvě u Karbalá.

Na jinou prodavačku snů a kouzel narážím uprostřed rušného Šírázu. Žena z kmene kočovných Kaškajů, zachumlaná do barevných látek, spočívá na chodníku jako ztělesnění chudoby. Ač tomu vše nasvědčuje, nedá se říct, že by žebrala. Zbývá tu nevýrazná hranice mezi odevzdanou žebrotou a něčím, co ještě snese označení obchod. Před bosýma nohama schraňuje pár zrnek bobů, které snad nikomu ani nemohou stát za tu námahu zastavit se a sehnout pro ně. Dost možná, že to ani není žebračka a její živností není prodej hrsti cizrny. V Íránu má realita vždy více tváří. Záhadná žena stejně tak dobře může lidem dodávat něco zcela jiného. Pouhý příslib štěstí a pocit dobrého skutku. Štěstí ze zrnka bobu. Jako živý amulet, jehož kouzlo na ně přejde chvílí, kdy se zastaví a nechají z rukou sklouznout minci k ztvrdlým chodidlům stařeny. V drobných kuličkách bobů soustřeďuje svá přání – odměnu za milodary. Nebyla ve městě jedinou dodavatelkou štěstěny, takových jako ona potkáme dvě či tři, jak sedí v v prachu před proudícími zástupy, jen druh bobu se místo od místa mění.

Do podobné kategorie, mezi ochranné pomůcky a nástroje magie patří šperky. Velké a těžké zlaté náušnice s přívěšky, prsteny a zlaté náramky, všechen majetek,

který je zároveň krášlí, nosí ženy na těle. Jsou nejen známkou movitosti, ale důkazem o přízni, kterou svou nositelku *kesmet*, předurčený osud, obdařil. Mezi všemi ženami jednoho muže by měla panovat podle islámu naprostá rovnost; má-li pro ně pořídit navlas shodné šperky, stojí mnohdy před neřešitelným úkolem!

Nejen ženy, ale zvlášť perské muže jímá přímo posedlost drahými kameny. Široké spektrum polodrahokamů a drahokamů, uvězněné v masivních zlatých nebo stříbrných prstenech, má nositeli dodat chybějící vlastnosti, upevnit jeho bohatství a sexuální úspěchy. Tyrkys je vyvolený kámen, jenž si oblíbil stav duchovních. Zato diamant míval v Persii většinou špatnou pověst a platil za nástroj ďábla.

Na čaji u muazena

V pohoří Alborz, severních horách vlhkých mořem, se člověk často ocitne jako mimo čas. Oázou starých dob je mešita, kam vklouzneme dubovými vraty, z kterých sundáme závoru. Za otevřenými okny bliká městečko a je slyšet hluk výletníků. Tady je šero a krásné ticho. Stačí málo, svést kroky do míst odlehlejších, do bezpočtu táhlých dolin a člověk se ocitne v magickém bezčasí, kterému navíc dodá islám podobnou uhrančivost jak ortodoxní víra temným hlubinám Karpat. Stromy a kameny, po nich mech, lidské kosti v rozkopané hlíně. Ze svatyně zbyla jen hrobka, provizorní stěny z umělé hmoty jí neubrali svatosti. Alespoň poutnicím to nevadí, klečí a s pláčem se vrhají na studený beton. Poloha hrobky je jedinečná, líp si to svatý muž ani přát nemohl. Od svatyně pod obřím bukem skvělý výhled k věnci hor – tam, kde je pod štíty i na tu dálku patrná jezerní kotlina. To je směr kibly. Kdo si lehne při ranní modlitbě před kosti světce, dívá se k Mekce přes třítisícový hřeben Alborzu. Až bude nové mauzoleum dostaveno, nebude snad působivějšího místa v celém Íránu.

Noc na kobercích ve svatostánku hosejníje s mešitou patří k těm vysněným. Žena spočine vedle muže, jakoby na tom nezáleželo, zatímco opona, která dělí prostor na ženský a mužský (podobně jako čára půlí karetní svršek, spodek nebo krále), leží na zemi jako pouhý symbol. Žádný mihrab, směr kibly udává skleněný kosočtverec – chceš-li, rozsviť ho vypínačem. Na stěně černé obrazy se zlatými nitkami písma, v rohu trčí hroty a korouhve alamu. Vaříme si, z mamutích konvic pro celou vesnici vybereme tu nejmenší – pětilitrovou. Vypito, jako vždy, příliš šálků čaje. Za okny roháči, o nichž horalé mluví vážně jako o královských broucích – co brouk to šáh (zatímco jinde královské tituly šmahem vymazali z mapy a z názvosloví), a obrovití tesaříci – pro vesničany ďáblovy koně. Uvnitř věkovité hlavice trámů ze starobylé svatyně (kterou rozebrali, aby kolem mohli postavit novou, mnohonásobně větší) – těch trámů, co před budovou opřeli o statný buk. Svatyně obklopují hroby s popsanými deskami vloženými souběžně s terénem, po nichž tu každý vesele šlape, což docela překvapí jen do té doby, než pochopíme, že se nemusíme bát, že jiné cesty než přes hroby ani není, a že je vlastně dobře, že při vší té religiozitě lidé neztratili pragmatický náhled na věc.

Mostafá byl naším nejuctivějším hostitelem. Znal takt a přesně věděl, co si asi můžeme přát. Tady budete nocovat, říká s naprostou jistotou, jako by sděloval, že zítra vyjde slunce. Usínat a probouzet se pod schůdky, kde se každý pátek scházejí muslimové a poslouchají molláha. Konvičku čaje si sami připravíme na mohutném plynovém vařiči, zatímco správce, Mostafův otec, se dlouho zpěvavě modlí. Přišel zkontrolovat, jestli se synek hostů náležitě ujal, a pak se oddal svým povinnostem. Byla jen jediná – zato podstatná a nezastupitelná, vyzvat všechny k nočnímu namázu, šíitské modlitbě. Nezavolal ovšem do deštivé tmy, jak jsme čekali – i sem, do horských bučin, přišel pokrok. Vyladil rádio na muazenovo volání, pustil je do éteru horské osady, aby pak samojediný spočinul v modlitbách, neboť nikdo jiný z celého svahu vilek a výletních domků tu naléhavou výzvu nevyslyšel.

KRIKET S PRINCEZNOU

Íránské poutě k hrobkám mají punc výjimečnosti. Výprava za přízní světce je vlastně takový výlet. Patří již k tradici, že nesmí chybět zábava, kterou si tady vykládají po svém. Nadít se při tom dá opravdu ledasčeho a někdy nezbývá než se upřímně divit. Tak se docela náhodou ocitneme před jednou takovou hrobkou, a než se rozhlédnu, už se honím za opeřeným míčkem s holkami v pláštíku. Nu proč ne, když mě vyzvaly hrát „kriket" před mauzoleem potomka jistého šáha. Pomerančové zahrady a čajové vršíky nad námi, rýžoviště s doškovými chalupami pod námi hluboko a do daleka. Je to asi ještě zábavnější než celá pouť, protože si nás ostatní pěkně filmují videokamerou stejně vášnivě jako chvíli předtím náhrobek dávné princezny obložený kachlíky.

Mauzoleum v Láhedžánu, prejzové tašky na střeše pagody. Skoro čínský pavilon a kolem keříky čajovníku. Zase pátek a zase davy. Tady neleží imám, osloví nás dívky před hrobem princezny. Kamarádky ze střední školy. Je jim šestnáct, osmnáct, devatenáct a jsou ze všech výletníků nejodvážnější. Po očku nás ostatní pozorují, připadá mi, že našim hostitelkám docela závidí. Ty se starají – o kulturu, o jídlo, o zábavu. Prohánějí mě s raketou v ruce, jedna po druhé posílá míček. Prohrávám, jedna po druhé mě poráží, hraji proti větru. Ale vítr je vlastně na mé straně. Šátek větrem každou chvilku, jako by náhodou, sklouzne a havraní vlasy si zavlají svobodně, byť na okamžik. Na rohoži zazní Omeira. Zpěv provází potlesk, to když jsem se nespletl a uhodl jméno jejich idolu. Líbí se vám v šátku? Dívky se usmívají, nepočkají na naši odpověď, spontánně zazní sborem: nám tedy ne!

Svatyně patří ženám. Je zvláštní, že zdejší svatyni, tři hroby v ní a všechen inventář – modlicí podložky z hlíny, růžence a portréty šejků – hlídá žena. Stejně svědomitá průvodkyně jako uklízečka, koštětem vymete hrobku doslova po každém návštěvníkovi. V bujné zahradě domek napůl přikrytý houštím, tady prý žila svatá žena, dcera šejka, pochovaná princezna. Když zmáčknu zvonek, nezazvoním, ale spustím modlitbu. Já Alí, skoro plačtivý zpěv ze skrytého magnetofonu. Stojím, čekám a někdo se za mě modlí. Pach vlhka, skoro tropická zahrada, v níž uvízlo mauzoleum. Přerostlý skleník. A co u vás roste? Těžké vzpomínat mezi liánami a pod listy banánovníku. Co vlastně? Dohromady nic.

Čeho všeho se dá v emámzáde nadít. Když člověk zatouží, dostane se mu i trochu hudby a dýchne na něj duch mystického súfismu. Dlouho zní zářící hrobkou monotónní dervišův zpěv, než se zpěvák v plášti barvy písku anebo vlny (súf znamená původně ovčí vlnu) vydá napříč ležením – od rodiny k rodině, nad hlavou tavarzin, stříbrnou Alího sekyrku, přes ruku káškúl, nádobku, do níž systematicky sbírá milodary. Dva dají, třetí ne, a jestli čtvrtý nemá drobné, nevadí – svatý muž bankovku přijme a vrátí, co dárce určí.

Pouti k emámzáde mohou být různé – tak jako k nim vedou různé cesty: pěšiny k zapomenutým svatyním i dálnice s parkovišti k těm famózním, nablýskaným úlomky sklíček od paty sloupoví až po vršek kupole…

KEMP PŘED HROBEM SVĚTCE

Emámzáde Hášem. Jedno z mnoha mauzoleí, jakých po celé zemi vyrostly stovky. Četnost světců, k jejichž ostatkům se vážou, je mimořádná, rozptyl svatých hrobů velkorysý. Každé větší sídlo má svého světce, svou hrobku a svou pouť. Je pátek třináctého, asi ne zrovna nejlepší datum pro konání poutě. Viděno našima očima. Šíité to vnímají jinak. Pátek, den modliteb, znamená vytoužený den volna a příležitost vyrazit na výlet.

K svatému místu jedeme s šibalským *mollához*. Nikdo jiný nám na zmoklé výpadovce nezastavil. Jelo se pomalu, jinak to s rachotinou ani nešlo, a ani vidět pořádně nebylo. Stěračům se nedařilo, a to s každým předjíždějícím autem přišla taková sprška, že stařičké auto div neodhodila. Jen *mollá* byl zjevně ve své kůži. Brebentil a hrál to dobře.

„Já jsem svatý muž, imám, chudý jak myš, co kutá v mešitě, pouhý učitel Božího slova. Podívej se," ukazuje pod sedadlo. *„Kdo nosí tak špičaté botky – jen imám. A kdo tak špičatou bradku!"* mne vous. Celou cestu žehrá na drahotu a na vlastní bídu.

„Váj alla!" vzývá Boha nad tou nespravedlivostí.

"Podívej na to auto! Pejkán je starší než já. Nikdo už v takovém nejezdí – jen imám. Nemám na víc než na tu ojetinu."

Když si myslí, že dostatečně ozřejmil situaci svou a všech íránských duchovních, dojde i na jiná, neméně vážná témata.

„Emám Alí – bum! Eraq!", názorně předvádí právě probíhající boje v Alího mešitě v Nádžáfu. Zvedá hlavu k nebesům a vykřikuje jak na divadelních prknech:

„Jaké se v tom světě dějí věci!"

Pouhá půlhodina jízdy deštěm a chudý imám (takový, o nichž jdou Íránem zkazky jako o lakomcích a hrabivcích) ve své roli zaslouženě vítězí.

„Pane, penízky," pohlédne smutně a prosebně zároveň, když nás vyhodí před svatyní. Vysedáme do deště a hlava hučí z náročného rozhovoru. I tak jsme mu byli vděčni. Zastavil v průtrži, pobavil a skoro ani neošidil.

Poutní místo umístili na pahorek. Málokdy bývá šíitské mauzoleum na vyvýšenině, na jaké jsme si zvykli vídat křesťanský chrám. Další budovy kolem vytvářejí dohromady rozlehlý svatý areál. Tak jako v klášteře, i tady mají pokoje pro

hosty, ale ti, co pod sloupovím rozbili piknikové ležení a právě obědvají, nevypadají, že by se tu chtěli ubytovat. Většina rodin působí chudě, jsou to lidé z blízkých i vzdálenějších vesnic. Ti se stany na nádvoří naopak patří k těm bohatším, mobilnějším a dobrodružnějším. Parkoviště na úbočí vršku je našlapané, přesto se sem tlačí další. Jakmile přestane pršet, v prostranství pod svatyní rozloží koberce a na ně všechno to, čím mají naditá auta: vařiče, samovary, nádobí a hlavně várnice s jídlem.

Cestou nahoru míjíme hloučky vracejících se poutníků. Poslední schod a projdeme rozevřenými vraty. Vstoupit z deště do přezdobené svatyně připomene krok z rozpálené pouště do náruče oázy. Samotná hrobka ve středu sálu přetéká krásou, korunovaná drahým kovem jako obří šperk. V otvoru mezi mřížemi mizí dary světci – hrob za mříží zasypaly bankovky. To hlavní je ovšem sklo. Sloupy, pilíře, stěny i strop v kupoli nad hrobem se skládají z kousků broušeného skla a z drobných zrcátek. Celá hrobka je uvnitř vyložena sklem. Křišťálové lustry visí jako těžké hrozny. Prostor kolem hrobu září přemírou světel – uvnitř ho násobí odlesky skleněných plošek, před mauzoleem zas reflektory a ostré žárovky pod podloubím. Proudem se nešetří – slavnostní iluminaci ponechají strážci celou noc.

Linie od vstupu k hrobce určuje směr *kibly*, ve stěně vyhloubili výklenek, nevýrazný *mihrab*, před nímž se odehrávají modlitby. Kulička na růženci následuje druhou, prsty ji posunují nepřetržitě a rychle, tak jak bije srdce. Cyklicky odříkaná boží oslovení. Aby mohli věřící přijít s prázdnýma rukama, všechny pomůcky už na ně čekají ve svatyni. Mohou si brát tabulku pod čelo, hliněný *mohr* ze stojánku, připraveny jsou pro ně růžence. Podlaha je měkká, do posledního místa vyložená koberci, které tlumí kroky a vybízejí k usednutí. Koho by snad modlitby znavily, může zajít ke stěně a pohodlně se opřít.

Báleše, podlouhlé a nezvykle tvrdé polštáře, jsou pevně napěchované žíněmi a mořskou trávou. *Báleš* není obyčejný polštář a není jednoduché si na něj zvyknout. Víc než pouhý polštář je to objekt mnoha funkcí. *Báleš* léčí, s *bálešem* za zády se relaxuje líp než v poduškách z prachového peří, je to opora pro unavenou páteř, a navíc – krášlí interiér. Kdybych mohl, zavedl bych u nás *báleše* – povinně místo sedadel a židlí. A k tomu na podlahu koberce. Všude tam, kde lidé na něco čekají.

• POUŤ, TO JE ZÁBAVA •

Celý den míří pahorkem vzhůru nepřetržité zástupy. Mezi poutníky převažují ženy. Pochybuji, že by byly zbožnější, vlastností íránských žen ale bývá dlít a setrvávat, vzbuzovat dojem stále přítomného davu. Jistě za to může *čádor*, který kroky zpomaluje a na objemu a množství přidává. Bez něj se žádná žena k hrobu nedostane. Což ovšem není žádný problém – ty, co ho nemají, se zabalí do *čádoru*, který dostanou u vchodu.

Je poučné sledovat, co všechno se děje uvnitř. Lidé leží, odpočívají, meditují, potichu si povídají anebo čtou v sbornících modliteb, které jsou volně k dispozici jako v našich knihovnách příruční slovníky. Velká skupina poutníků se vzájemně fotí, natáčí videokamerami. Ti jsou taky nejhlučnější. Poměr mezi modlícími a volně procházejícími je asi jedna ku jedné, ale během dne se mění – hlavně v noci nebo časně zrána je čas zbožných poutníků, pro které jako by sebeodříkání bylo kratochvílí. K mřížím, které zakrývají hrobku, zamíří alespoň na chvilku úplně všichni a nikdo neopomene přejet rukou po svatém hrobu, jak se sluší a patří. Zdá se, že jako úcta k přítomnému světci je to docela dostačující, najdou se ale i zbožnější poutníci. K svatému hrobu míří dotyky čelem, rty, prsty, celým tělem.

Tělesnost je vůbec zajímavou kapitolou šíitského islámu. Zlidovělé vnímání víry zdůrazňuje fyzickou lásku, dotyky ale nepatří druhému pohlaví, nýbrž světci a Bohu. Podobně je tomu na veřejnosti, kde se ovšem líbá a objímá muž s mužem a žena s ženou. Běžně se vedou za ruce mladíci, aniž by k sobě cítili víc než přátelství. Za ten kontakt se nestydí, nevidí v něm nic nepřirozeného, jako se u nás milenci neohlížejí na okolí. Zato dotknout se svého protějšku je něčím nevídaným, společnost se úzkostlivě brání projevům sexuality – všeobecně vžité vědomí se na veřejném místě považuje za něco hanebného, zapovězeného, jako u nás třeba krádež.

Mantinely tolerance jsou na šíitských poutích nastaveny daleko od sebe. Přítomnost smrti není důležitá, ani ji lidé před hrobem nevnímají. Hrobka je symbolem, který má přitáhnout mysl ne k umírání, ale k Bohu a k zemřelému přímluvci a nepatří k ní přísná pieta. Děti si hrají uvnitř hrobky jako na dvorku. Vzpínají se na mříži a šplhají po ní. *Emámzáde* je pro ně trochu slavnostnějším hřištěm.

Zatímco mužské oddělení má dva vchody, ženy mohou použít jen jeden a ještě společný s muži – takže do své části procházejí několika metry mužského oddílu. S tím se ale ženy nespokojí a klidně rázují napříč mužskou částí, aniž by to komu vadilo. Pozoruji zbožnou ženu, která při vstupu políbí práh a pak ještě rám dveří.

Pomalu kráčí sehnutá jako o holi, než mi zmizí za plentou. Dva různé pohledy na obě strany svatyně dělí bílá zástěna. Co vidí oči žen a co oči mužů? Ženy v pytlových závojích padají k zemi a dlouze odpočívají v kobercích. Muži přistupují zprvu pokorně s dětmi v náruči, dotknou se mříže a potřou dětskou hlavu esencí svátosti – aby zdraví zůstalo anebo se navrátilo. Titíž muži ale přicházejí i jako dobyvatelé. Mávají kamerami, filmují a fotografují se s hrobkou jako lovci s kořistí.

Posadím se a sleduji, koho všeho přivál osud až k nasvícené mříži. Kdosi, komu nevidím do tváře, na ní visí nehnutě, jako by před dávným světcem neměl na vybranou, v jakési zárodečné poloze s rozhozenýma rukama se na kovu asi rozhodl skonat. Jiný se natahuje ze všech sil až k zlatému lemu hrobky, jen aby dosáhl na ubíhající písmena, kaligrafickou linii, vypočítávající všechny svaté imámy. Ne každý ale prožívá návštěvu jako výjimečný okamžik. O chladný kov jen tak zavadí a přitom pozdraví souseda u mříže, vždyť je to dobrý známý. Ti, co se modlí, jejich setkání nijak neruší, a tak se ti dva zaberou do rozhovoru, od mříže se přesunou do kouta, usadí se a povídají tak nahlas, že si všichni kolem musejí plést modlitby.

Kdosi vchází s botami v ruce, to ale neměl, dozorce soptí a prostomyslného poutníka vykazuje. Na posvátném místě je možné docela všechno. Nádhera na příchozího doslova padá, taky se každou chvíli někdo připlazí – z úžasu a pokory doslova po kolenou. Na druhé straně není ve svatyni problém pojíst. Kdekdo přijde s miskou. Další si na kraj koberce postavil termosku s čajem a jen co se probere z modliteb, vytáhne z kapsy sklenku a v klidu si nalévá. Svaté místo se nebere tak svatě, jak by se dalo čekat. Lidičky si to tu zkrátka chtějí užít po svém. Vyprosit přízeň, hodit peníze předepsaným otvorem nad sarkofágem, postát s modlitbou. Jinak se ale hrobka a její okolí podobá zábavnímu parku.

Paradoxně panuje v íránských mešitách a *emámzáde* nebývalá svoboda – možná i větší než mimo ně. A tak tu vládne atmosféra taková, jaká má o pouti být. Patří k ní modlitby i krámky, prosby a nákupy. Vysoké střídá nízké v rychlém sledu. Křik prodavačů prolíná tichým zpěvem v hrobce.

Nebyli by to Peršané, aby svůj volný čas netrávili na cestách. Mezi cíli jsou svatyně, poutní místa na prvním místě. Když ve svátek vyrazí rodina k světci, je to dobrá záminka k tomu, jak naplnit volný čas. Svatý muž dostane své, uleví se duši, ale hlavně jde o to těch pár hodin dobře jíst a pít a bavit se. Pořídit krabice sladkostí nebo třeba voňavku. Dole u silnice, kde to krámky doslova přetéká a kde je zářících světel skoro tolik jak nahoře v hrobce, kupují rodinky po deseti skořicové koláčky *koluče*, které vypadají pohádkově a zrovna tak chutnají.

Kolem mauzoleí vyrostly hřbitovy, neboť bývalo a dosud je v oblibě nechat se pohřbít buď přímo u mešity, či na některém z proslulých míst, co nejblíže k oblíbenému světci. Je tomu tak i okolo *emámzáde* Hášem, zdejší hřbitov není rozlehlý, zato strmý. Protože hrobku vystavěli na vršíku kopce, hroby se táhnou po úbočí a stupňovitě až k úpatí. Doposud živým zvykem je klást v hrobce a v jejím sousedství obětiny. Víra v navrácení zdraví, pokud příchozí dodrží tyto rituály, se dosud mezi věřícími muslimy úspěšně traduje. Nejčastěji se lze setkat s obětinami uvazovanými na mříže – uvnitř svatyně anebo z její vnější strany. Kovové mříže bývají doslova propleteny stovkami barevných stužek, mezi nimiž převažuje zelená. Nositelem a udržovatelem tohoto zvyku byly a ještě dnes jsou ženy – původně totiž neměly přístup k svatým hrobům, a tak alespoň zvnějšku vázaly viditelná znamení jako symbol své účasti na pouti k místu světcova posledního odpočinku.

Šíitský islám v lidovém podání si zakládá na pověrčivosti a magických zvyklostech. Ty je třeba dodržet, aby očekávání lepších zítřků bylo podloženo vykonaným skutkem. Přivázat stuhu na železné nebo dřevěné mřížování oken dodnes platí téměř za povinnost, jen tak lze naplnit účel poutě – a světcova síla může začít působit. V *emámzáde* Hášem stojí taková mříž sama o sobě – jako symbol lidové religiozity a stále ctěná relikvie. Ničemu už nemá bránit, vysazená z původního místa při rekonstrukci mauzolea zůstala i s navázanými stužkami v ženském oddělení uvnitř hrobky. Opřeli ji o zeď a další generace poutnic na ní přivazují nové stuhy, hadříky a provázky, ale taky visací zámky a růžence, jeden přívěsek překrývá druhý, protože volného místa na mříži se už dávno nedostává.

• JAK POSTAVIT STAN PŘED SVATÝM HROBEM •

Znovu stojíme před *emámzáde*. Šňůry lidí našlapují po vlhkých schodech a zvolna směřují k zlatem se lesknoucí hrobce. To ještě nevíme, že ten proud vydrží ještě dobrých osm hodin, aniž by výrazně zeslábl. Zakotvíme u bočního vchodu – tam, kde vstupují pouze muži. Vystavit se neúprosnému, leč vše zmáhajícímu *kismetu* není náš úděl, nýbrž volba. Sedět jako v čajovně, se skleničkou v ruce, na nic nečekat a přesto si usilovně přát, aby už „to" přišlo (v našem případě kontakt, oslovení), to je možná nejvýstižnější vyjádření dvojznačné orientální povahy. Přestože se snažíme „splývat s davem", působíme jako rarita: cizinci a rozprostřou se přede dveřmi jako žebráci. Jen tu plechovou misku před sebe nevystrčíme, ostatně

není ani zapotřebí. Naše afghánské ležení i tak poctí návštěva za návštěvou. Dávat milodar cizinci z Evropy – to se na pouť docela hodí! Paní v černém se zvedne z ležení, jde k nám, udýchaná se sklání, překypuje zvědavostí, neskrývá, že by hrozně ráda komunikovala. Marně loví ve své chatrné zásobě anglických slov, ale i tak nám předává svou radost z toho, že nás vidí.

Jste v pořádku? Daří se vám dobře? V mžiku je kolem nás kroužek zvědavých dívek a žen, které překonaly stud. Je vidět, že čekaly na signál, kdy se k nám dychtivě nahrnou. *To je můj dům*, zve nás paní do osvětlené místnosti s hrobkou, jako by nám otvírala dveře k sobě. Asi nevědomky, ale krásně vyjádří vztah zdejších lidí k šíitské víře.

Před hrobem poletují můry, venku je i v dešti slyšet cvrčky. Uvnitř hrobky, tam, kde se soustřeďuje ženský proud poutníků, se to zahušťuje. Zpěvníky a modlitební knihy jdou na dračku. Ženy polehávají na koberci chráněny před mužskými zraky. Alláh naděluje spravedlivě, a i ony mají nárok na přístup k přesné polovině hrobu. Ženská část je něčím mezi modlitebnou a dětským útulkem. Čas od času poslouží coby útočiště kojících matek. Zrovna jedna přebaluje u stěny podělané děcko!

Ve svatyni vysedává dvojice strážců na stoličkách. Když reagují na mou prosbu, tváří se důležitě, ale to jen napohled. Muž jde se mnou a přidělí místo k noclehu. Stačilo říct *čádor*, stan a dozorce změkne, pokývá chápavě hlavou – je důležité být správně zařazen, byť v tomto případě do kategorie poněkud zvláštní. Mezi domácí letní cestovatele, čili ty, kterým není žádné místo svaté.

Naoko přísný strážce si nás oblíbil. Když nás za chvíli láká dovnitř *emámzáde*, abychom přenocovali v suchu a v teple na kobercích, odmítáme. Myslí to vážně, ale zdá se nám to jako šílený nápad. Nocovat na svatém místě, kde po celý den a velkou část noci poutníci klesají na kolena, by už byl exces. Ani nás přitom nenapadne, že venku nakonec nebudeme sami – že před svatyní vyrostou stany a že se tak celý svatý areál promění v něco mezi kempem a táborem uprchlíků.

Je mezi sedmou a osmou večer, mlha sílí, mrholení střídá drobný déšť. Nezdá se, že by měl přestat. Stejně tak neslábne proud poutníků. Noví a noví příchozí stoupají po mokrých schodech na pahorek a překvapeně hledí na zářící svatyni (a na nás). S sebou mimina, deky, plastikové koše s nádobím a spoustu jiných důležitých věcí, které vynášejí z aut. Nikdy není pozdě, aby nemohl začít piknik. Ani chlad a déšť není na překážku. Vyrazit s autem a levným stanem, dostatečně velikým, aby se do něj směstnala početná rodina, se stalo v posledních letech v Íránu módou. Ne že by dřív lidé netrávili noci mimo domov – ale s rohoží, koberci a při-

krývkami to asi nebylo ono. Za rozmachem nezávislého cestování stojí skládací stany – vysoký kužel střechy zajišťuje soukromí, dostatek místa pro pohyb, vrstva látky je dobře prodyšná, ideální do horkých nocí.

Takový stan lze postavit rychle a prakticky kdekoliv – kempy nejsou, takže nejlépe tam, kde se zdržují lidé a kde se dá zaparkovat – při chodníku na kraji parku, na břehu moře, anebo před navštěvovanou hrobkou. Celé to letní cestování je trochu drsné a neučesané, ale propadají mu lidé bohatší stejně jako ti méně majetní. Snad že si připadají jako novodobí nomádi. Íránské prostředí je vůbec jako stvořené pro dobrodruhy, kteří by chtěli napodobit Kerouaka – benzin je levný, rozlehlou zemi propojují rovné a kvalitní silnice. Nejdůležitější je ale volnost pohybu, které si na cestách mohou dopřát víc, než bychom čekali (až na pokuty – letos je prý řádně zdražili).

Pod jediným stromem na nádvoří stále stojí stan. Přestože není konstruován do deště, osazenstvo setrvává a na koberečku před svým nouzovým příbytkem piknikuje jako by nebe nezakrýval ani mráček. Zdálo by se, že k přírodnímu dění jsou Íránci neteční, zvraty počasí vnímají jako něco zákonitého, co je v žádném směru nemůže vykolejit z navyklého pořádku. Jestli jsme se k něčemu odhodlali, neobešlo se to bez boží pomoci. A vzdávat se boží přízně jen pro pár kapek? Pokud jejich úvahy vedou zrovna takto, je to docela sympatické. Jenomže déšť nepřestává a v půl jedenácté prší už tak hustě, že i ti nejvytrvalejší pochopili svůj špatný odhad cest boží prozřetelnosti. Opouštějí zbylá ležení pod širým nebem (která zprvu vyspravovali igelity) a stěhují se pod střechu k hrobce. Ne každý Peršan má v sobě ducha fatalismu a na dešti tak zůstává poslední stan. Pod sloupovím zato zhoustla ležení, jejichž poznávacím znamením jsou černé *čádory*. Tvoří je snad výhradně ženy, naši neúnavní hostitelé, zatímco muži jsou většinou v mešitě, na plku, nebo zkrátka někde…

Je už hluboká tma, když z amplionu zazní večerní *azán*, volání k modlitbě. Od sousedního ležení vychází signál, který znamená začátek další periody obdarovávání. Při takovém rautu nemusíme obcházet švédské stoly, nýbrž to, co je na nich, se hýbe směrem k nám. Nejprve je to čaj, kterým se ostatně vždy společenská událost zahajuje, následuje brambora smažená v těstíčku a spolu s rajčetem balená v placce. Pamlsek slouží coby pobídka k hovoru a k větší sdílnosti. Vzápětí po jednohubce přichází dívka, kterou rodina vyslala jako tykadlo k otestování podivných cizinců. Faride, jako většina našich dnešních hostitelů, bydlí v Raštu, tam taky studuje medicínu. Rozhovor vedeme střídavě ve dvou jazycích, Faride zná angličtinu jen povrchně, na škole si vybrala arabštinu (jak se dozvíme, jen

málo studentů volí oba jazyky, které jsou na výběr už od střední školy, angličtina povinná není a často se ani ve škole neučí – takže nezbývá než soukromá výuka nebo samostudium).

Proč jezdíme k hrobce? Zahrát kriket, směje se, a hned vysvětluje, že tohle mauzoleum je sice největší, ale ne jedinou místní svatyní. Sem se její rodina vypraví ve svátek, pravidelně snad jednou za měsíc. Na historii své země se zdá náležitě hrdá. *Pouť k imámům*, jak říká, *je íránskou zvláštností. Určitě se vám tu bude líbit.*

Dalo se tušit, že i toto *emámzáde* vztahuje svůj původ k rodu Alího. Jak jinak, hrob je to pravý a zaručeně starý. Určitě tisíc let. Kosti tu složil potomek z rodiny Abdolláha Džafara as-Sádeka, šestého imáma. Faride sice vypráví přesvědčivě, ale trocha pochybností se do jejích slov vkrádá. Nechce se mi věřit, že by tolik členů rodin imámů, kteří žili převážně v dnešním Iráku, ukončili svou cestu tisíce kilometrů od domova. A proč se právě jim nedostalo pocty spočinout, jak bývalo zvykem, poblíž imámů nejdražších – Alího, Hosejna a dalších, u svatých hrobů v Iráku?

Když se s námi naši strážní andělé po hodině loučí, je to signál pro druhou skupinu, která ze svého ležení vysílá svěží posly. Přinášejí do placky zavinutý karbanátek z masa a zeleniny, zatímco další ochutnávka zahrnuje placičku vonící koprem. Poté se podává talířek s libým ananasovým melounem. Večeři máte? ptá se nás jeden z hlídačů, zrovna když nám nesou další chod z ležení. Všude kolem už vědí, že jsme Češi. Všechny letmé pozdravy, podané ruce, improvizovaná představování a vysvětlování už ani nepočítám. Když už si myslíme, že máme všechno to hodování za sebou, dítě z nejpřátelštějšího tábora nám přináší na plechovém tácku další čaj. K němu karamelový cukr (*abnaváb*) a sladké lupínky (*sohare*), které se lepí na patro jako turecký med. To už Jirka spí, tak dlouhou šňůru přátelských kontaktů nezvládá.

Atmosféru, jaká panuje uvnitř i kolem svatyně, vyhodnocujeme jako uklidňující. Snad i meditativní, nebýt nepřetržitých hovorů a pozorností. Navíc si mohu odskočit k hrobce a dodat svému konání trochu ducha. Podle panujícího zájmu soudím, že naše přítomnost povznáší druhé neméně tak, jako nás ta jejich.

Místo jsme uhájili a je vidět, že i naši strážci jsou rádi, že nás tak dobře uložili. Stavíme stan spolu s dobrou desítkou výletníků. Je to zázračná proměna, když uprostřed koberců rozvinou tak podivné příbytky. Kolem svatyně se teď tyčí opravdový tábor – barevné stany, rozprostřené deky a přikrývky, vařiče a nádobí. K představě tradiční muslimské pouti ale toho ještě dost chybí – kde jsou ustájená zvířata, korouhve a zelené prapory? Chtělo by to les kopí, sem tam řinčení

zbraní a taky krví zalité kajícníky. Dnešní výpravy mají své, docela odlišné symboly – *pejkán* na parkovišti, tašku se skládacím stanem a soupravu pálek na badminton, mobil vyzvánějící orientální melodii. Jeden jediný zelený praporec vlaje na vršku kupole. To pod ním ovšem není přelud. Ve stínu svatyně nevyrostly filmové kulisy, byť je scéna, kterou vytvářejí, stejně neskutečná, jako ta vidina velbloudů a poutníků s šavlemi. Zůstala hrobka plná zlata a piety, a kolem poněkud zvláštní útulek novodobých karavan.

• NOC A RÁNO •

Čím vším se žije v íránských nocích. Do deštivé tmy září hrobka a láká jak neonová reklama na nočním podniku (které je tu ovšem zbytečné hledat) – a lidé, kteří zrovna projíždějí kolem, skutečně zastaví a přijdou – i těsně před půlnocí. Hrobka jede na „dvě směny", plných devatenáct hodin denně. Bez zastávky; uklízí se a všechny provozní překážky se odstraňují za přítomnosti poutníků. Nikdo nedá na přibouchnutá vrata cedulku „Nejde proud", „Přijdu hned" nebo „Do odvolání zavřeno".

Po desáté původní ráz vypjaté religiozity ještě víc slábne a uvolňuje prostor zábavě. Nebylo to tak pořád. Vzpomenu si na odpolední kázání, přenášené amplióny z mešity dolů na nádvoří, mezi bavící se rodinky. Běžel z toho hlasu mráz po zádech. Íránští imámové mají rétoriku v malíčku a umějí deklamovat. Tohle znělo dramaticky a tak zaníceně, že by se na podobný projev náš průměrný farář těžko zmohl. Imám přešel od modlitby a linie víry k politice a k obraně revoluce. Místní publikum to vyhodnotilo po svém – i tak zdařilý řečnický výkon zkrátka v hlavě vypnulo. Alespoň ti na kobercích s jídlem; dost možná, že kousek odtud, v mešitě, tomu bylo zcela jinak. Teď už ale nikdo věřící nezkouší. Taky se zdá, že hlavní nápor poutníků pro dnešek polevil.

Všechny *báleše* u stěn jsou teď obsazeny. Muži posedávají po koberci, rozprávějí jako u nás před noční hospodou – ovšem ve vší slušnosti a polohlasem. Hrobka se pomalu mění z poutního místa v jakýsi klub. V šíitském Íránu je takovým víceúčelovým místem dům zasvěcený Hosejnovi – *hosejníje*. Útulek věřících i záchytný bod pro přátele, kteří si chtějí sdělit nejnovější zážitky. V *hosejníje* se lidé modlí, odehrávají se tu každoroční rituály věnované světci, ale místo plní také společenskou funkci, je místem setkávání – stejně jako samotný islám není pouhá víra, ale i způsob života ve společenství.

Den se chýlí ke konci a lidé se baví – na místě svatého hrobu. Křesťanský svět je docela jiný. V našich kostelech panuje přísné ticho, které nikdo neporuší, jednak ze zvyku, z poslušnosti, jednak proto, že by ho prozradila rafinovaná akustika. V mešitě se muslimové vždycky měli a mohli cítit jako doma, tabulky a zákazy přišly až s turisty. A pokud vím, v mešitách se nekrade. V *emámzáde* mají sice strážce, ale ti jsou vytížení asi stejně jako štrikující paní v našich galeriích. Co na tom, že občas někdo promluví, sedne si nebo se opře o stěnu. Ani zacinkání skleniček s čajem svatému místu zřejmě neškodí a na sugestivnosti nijak neubere. Komu za to blahořečit – *ájatolláhům* nebo staleté šíitské tradici?

Po jedenácté to stále nevypadá, že by se mělo zavírat. Hlídači vsadí jedno křídlo, druhé ale zůstává dokořán. Přichází další rodinka se stanem – Kurdové. Už na ně nezbylo místo, a tak se rozloží mezi lešení v rozestavěné části, kde se pracuje na novém obložení stěn. Ráno se uvidí, jak dobře si vybrali – mezi hromadami cihel a zbytků ze staveniště ukotvili stan a kolem stačili vybudovat cikánské ležení, na lešenářské trubky navěsili prádlo, květované sukně, přikrývky. Krátce po půlnoci zřízenci konečně zavřou zbylá křídla dveří do svatyně. A konečně se rozhostí klid.

Jen pět nočních hodin hrobka odpočívá. Ještě je tma, když nás ze spánku nemilosrdně vytrhne burácení *muazena* z amplionu, vzápětí se vrata otevřou a celý poutní kolotoč začne nanovo. Přestože prší stejně beznadějně jako večer, jsou tu první návštěvníci. Náš kemp tvrdě spí. Domácí ve stanech nezapřou zkušenost a nenechají se přicházejícími poutníky nijak zneklidnit. Překvapení jsou spíš ti, co vcházejí. Pohled směrem ke vchodu vyvolává oprávněný úžas. Zježené vrcholy stanů dokonale obklopují svatyni. Přestože hlídači otevřeli okna, není na hrobku přes barevné tábořiště pomalu ani vidět. Křišťálové lustry, zlaté obklady sarkofágu, všechnu tu svatou nádheru přikryla docela plebejská stanová látka.

Nikdo nás nevyháněl. Kolik od rána kolem nás prošlo lidí, a i kdyby se snažili, cikánský tábor podél vchodu by nikdo nepřehlédl. Až kolem sedmé se to ve stanech začíná hýbat, ale nikdo nikam nespěchá. Hůř na tom jsou Kurdové, prádlo neproschlo a ke všemu jsou tu dělníci a už před osmou se dožadují práce. V cestě kolečkům plných cihel stojí stan a rozvěšený šatník kurdské rodinky.

Teprve teď zakročí strážci, kteří nás nechávali vyspávat. Jeden z hlídačů jedny po druhých slušně napomíná, když se mu zdá, že je vyskládaných předmětů příliš. Toto je *muss´alla!* (místo pro modlitbu), vypomáhá si pádným argumentem. Přes den tu kemp tolerovat nebudou. Nedivím se tomu, vymklo se to z ruky. Ne-

škodilo by drobet důstojnosti. Už jenom ty spacáky, co visí z lešení! Taky sušíme a opravdu to není pěkný pohled. V osm i ti nejzarytější spáči pochopí, že stan před otevřeným oknem do svatyně, odkud prozařují odlesky světel na skleněných stěnách, se nezamlouvá ani samotnému světci. Ještě dlouho ale potrvá, než stany definitivně zmizí. Mezitím si Kurdové pospíšili, poskládali stan a chystají snídani. Samozřejmě, že nás pozvou. Sedáme si k nim, horký čaj rychle zahání únavu z nekřesťansky krátké noci. Napěchovali jsme se za nimi do výklenku, kam se uchýlili před pobíhajícími dělníky s kolečky a krumpáči. Dobře se v hromadách cihel zahnízdili a pěkně v závětří se ohřívají u vařiče. Teprve teď spočítám čtyři kurdské děti, není jich tolik, jak se v noci zdálo.

Kurd se směje – jedno dítě? *Jek báče? Jekí?* kroutí hlavou, *já sám mám jedenáct bratrů!* Ale hned náš zjevný handicap žertem převádí v ctnost.

Jeden Bůh – jedno dítě! To zní docela rozumně. Ale nevím, čím se řídí a jakou víru vyznávají ti, kteří mají dětí pět, deset nebo dvanáct. Kurdská rodina se vrací do Kazvínu. Vyjeli si na dva týdny na sever a dnes jejich pravidelná letní cesta skončí. I když má hlava rodiny stálé zaměstnání (je zedník), nejsou na tom zas tak dobře – vypadá to, že spíš musí obracet každý *tumán*.

Kdepak hotel, směje se muž, až se mu knír třepe. *Írán chúb níst*, zase zakroutí hlavou. Poděkuji za sýr, zeleninu, placky a dopíjím poslední sklenku čaje. Surrealistická scéna pomalu mizí. Nic tak bizarního by tu jeden nehledal – kemp před hrobem světce by nevymyslel ani Salvador Dalí.

Zůstává jediný ležící – natáhl se podél obvodové zdi a z hlubokého spánku se neprobere, ani když kolem deváté odcházíme jako jedni z posledních. Strážci už vysedávají na svých místech. Jedno ležící tělo zdá se být v normě, navíc spáč připomíná spíš žebráka a takovými se to kolem svatých míst vždycky jenom hemžilo. Není božím přáním činit chudákovi příkoří. A chlapík nalepený ke stěně hrobky jako by tu přízeň vycítil, ve spánku pozdraví svého přímluvce, zakutá se do přikrývky a už se ani nepohne.

LEV BOŽÍ

Řekl mi můj kurdský hostitel, starý vážený muž, který nás dva dny hostil v chalupě z hlíny a jalovcového dřeva. Řekl to řečí perskou s kurdským přízvukem, ale rozuměl jsem:

„Abbás (Mohammadův strýc) *prohlásil památná slova: Álí Šírechodást!"*

Alí je Lev Boží!

Skoro na každé z posvátných šíitských standard, pod kterou kráčejí muži s důtkami a které visí po mešitách a *hosejnijích*, vyšili barevnými nitěmi stejný výjev: pod vlajkou islámu světec, spíš atlet, s rozeklanou šavlí, a u jeho nohou obrovský lev. Vždycky mě dokázal nadchnout Bruncvík z českých pověstí, a tady stojí jeho dvojník v zeleném turbanu s bílou páskou. Alí, duchovní otec, ochraňuje život šíitů, jako ten bílý lev na obrázku.

Tím druhým, koho šíité milují, je Hosejn.

Ptám se hostitele, proč má postava na koni, kterou bývá během svátků tak často vidět na jiných poutačích, bílou tvář – nevybarvený obličej. Říká se, že je to *valí asr*, skrytý imám a Pán času, ale tady slyším jiný výklad. To, co Kurd říká, je pro něj pravda čirá jako křišťál:

„Hosejn od Boha dostal na obličej bílý šátek (sefíd rús), Omar černý (sijah rús)."

Hosejn, šíitský mučedník, a proti němu Omar, sunnitský protivník, který jej dal zabít.

Mezi šíou a sunnou jako by zela propast. Opozice dvou směrů islámu se v ústním podání traduje až k samotnému Alláhovi. Jako by si on přál oddělit dobré (muslimy) od špatných. Šíité věří, že oni jsou těmi pravými, jedinými správnými následovníky Boha. Nejen věří, mají to vryto hluboko v duši.

Kurd cituje z koránu, ale taky vypráví o křesťanských postavách, které jsou mu zdrojem úcty: Maryam (Marie) a Issá (Ježíš).

Svého třetího syna pojmenoval po Ježíšovi. Jeho žena má jméno po Marii. Pro šíity ale Marie není Bohorodičkou, jen matkou Ježíše, jednoho z proroků předcházejících Mohammada. Starý Kurd se čas od času zasměje, jakoby tak mírnil příliš zvědavého cizince. Ani v nejmenším nepochybuji, že ten muž je vzorem tolerance. Obyčejný Íránec, ale vlastně v mnohém neobyčejný člověk. Jeho slova i kroky vede Bůh, ke kterému občas vzhlédne. Zadívám se s ním, ale vidím jen křivolaké těžké trámy.

Sedíme v malé místnosti, která připomíná miniaturní mešitu. Citát z koránové *súry* v rámu udává směr *kibly*. Na nástěnném oltáříku má vedle Chomejního ob-

rázku a své podobenky z vojny zastrčenou storiálovou bankovku. Ještě se vzácně používá, byť si za ni už nikdo nekoupí snad ani placku. Je na ní stařec, vousatý muž v turbanu – *ájatolláh* Sejed Hasan Madares, jehož mauzoleum leží v Kašmaru, v Chorásánu.

„Šahíd Madares," říká o muži na bankovce a na má tváři stále týž neznatelný úsměv, *„zahynul ještě za vlády Satana a nedožil se revoluce. Stal se naším mučedníkem. Írán je zemí tisíce mučedníků."*

• ŠÍA, TO JE ALÍ •

„Není Boha kromě Alláha, Mohammad je jeho Posel, Alí je Přítelem Božím. Nástupcem Posla Božího a jeho prvním chalífou." Šíitská *šaháda*, vyznání víry, zní jinak než vyznání sunitského muslima. Šía *(Šíat Álí*, tj. stoupenci Alího, *ší´a* znamená v arabštině „stranu") je směrem islámu, jehož vyznavači odvozují svůj původ přímo od Proroka Muhammada (persky Mohammad) prostřednictvím Alího (persky Álího), jeho bratrance a zetě.

Šíité jsou přesvědčeni, že za svého následovníka zvolil Mohammad uváženě a bez jakýchkoliv pochybností Alího, manžela své dcery Fátimy (persky Fáteme). Stalo se tak za poslední Mohammadovy pouti do Mekky, kdesi u pouštního jezírka zvaného Chumm. Podle jiné tradice předal Boží Posel Alímu svůj vlněný plášť jako symbol, že to bude on, kdo vykročí na duchovní cestě v čele muslimů. To, že se Alího jméno v koránu neobjevuje, podle šíitů jejich tvrzení nijak nezpochybňuje – neboť i posvátnou knihu nepřátelé (rozuměj sunnité) změnili, aby zbavili Alího a jeho potomky vůdcovství.

Rozkol i trvalé vzájemné rozpory mezi šíity a sunnity jsou obecně známy. Přesto se na ně při zběžném pohledu z Evropy zapomíná. Stejně jako islám není jednolitou masou muslimů, dělí se i samotná šía na desítky odnoží, sekt a proudů, často protichůdně a nepřátelsky orientovaných. V opozici proti většinovým sunnitům se šíité považují za jediné nositele čisté víry. Od Alího počítají šíité linii svých duchovních vůdců – imámů. Od řady dvanácti imámů, potomků Mohammada, jeho dcery Fátimy a Alího, tak pochází pojmenování nejvýznamnějšího proudu šíitské větve – šía dvanácti imámů.

Jim připadá právo vykládat smysl veršů koránu a jejich slova a činy určují spolu s koránem chování věřících. Tohle sunnitský islám nepřijímá, zato křesťanovi může být tento a leckterý další šíitský princip blízký. Jako Mohammad není

pro muslimy pouhým Prorokem, nýbrž vzletně Poslem Božím, stejně tak Alí nese hrdý přídomek „Přítel Boží" a běžně je šíity označován za Pána všech věřících, za Božího miláčka a oblíbence. Přesto, že postavení a úlohu Božího posla nikdo nezpochybňuje, ne Mohammad, nýbrž Alí je pro šíitu tou nejdůležitější osobou, které děkuje a jehož oslovuje v modlitbách.

Tak jako byl hrdinou Rostam ze zoroastrických bájí, je i Alí hrdinou. V podvědomí mnoha Peršanů je Alí pokračovatelem bájného reka, a někteří obě osoby vnímají jako jedinou. Už za svého života byl Alí uznávaným vůdcem a legendy o jeho zázračných činech se v šíitském podání tradují, jako by šlo o skutečné události. Alímu nepředal Mohammad jen nástupnictví, nýbrž i utajenou část božího zjevení, způsobilost být ve spojení s Bohem, a tuto zázračnou vlastnost přenášet dál ke svým dědicům. Alí tak podle přesvědčení šíitů uzavřel s Bohem mystický svazek.

Alímu jsou přisuzovány nadpřirozené schopnosti, od Alího odvozují svůj původ súfijské řády (*Alí je přítel dervišů!*). Pro súfi je Alí vzorem, prvním, kdo pod Mohammadovým vedením prošel všechny stupně duchovní cesty a stal se dokonalým. Alí vyhovuje perské duši. Ne Mohammada, nýbrž Alího osloví žebrák. *Já Álí!* pronese šíita jakoby mimoděk, jako by chtěl říct Ach, Bože. Alího žádá věřící o vykoupení ve dnech kolektivního truchlení za všechny mučedníky z rodu Alího: *„Alí, přiď nás spasit!"* Alího jménu věnují šíité bohaté chvalořečení: *Ať Bůh osvítí jeho tvář!* Alího sláva a velikost jde až k samotným počátkům lidstva – ve stejné hrobce jako Alí má být údajně pochován i Adam. K Nádžáfu (v překladu pahorek), svatému městu šíitů, kde Alího pochovali pod velkou mohylu, se Íránci vždy v duchu obraceli častěji než k Mekce přesto, že k ní mířili svou tváří při modlitbách.

Alího památce zasvětili šíité několik ze svých početných svátků. Datum jeho narození se slaví jako „Den otců", jiný den je připomínáno jeho mučednictví a svátek *ghadír*, 18. dne *dhúl-l-hidža*, posledního měsíce v muslimském kalendáři, ctí jmenování Alího za Mohammadova jediného následovníka.

• MUSLIMOVÉ V OPOZICI •

Politický vývoj v ranném muslimské státě se ubíral jiným směrem, než si přáli první šíité. Po Mohammadově smrti vypukly spory o politickou a duchovní vládu v ranném muslimském státu. Chalífou, čili nástupcem se ovšem nestal jeho

pokrevní příbuzný, nýbrž Abú Bakr a po něm další z rodu Omajjovců. Rozkol s příznivci Mohammadova bratrance a zetě Alího nastal poté, co se Omajjovci odmítli vzdát moci ve prospěch přímého příbuzného Mohammada. Alí sice v roce 656, tedy 24 let po Mohammadově smrti, získal během povstání chalífát s hlavním městem Kúfou a vzápětí ho potvrdil, když porazil v tzv. velbloudí bitvě vojska svých odpůrců. Ale to bylo prakticky poslední vítězství Alího a jeho věrných. Za pět let poté končí Alí život otráveným mečem najatého vraha z tábora protivníka, a tato smrt symbolicky potvrzuje nesmiřitelné nepřátelství mezi většinovými sunnity a menšinovými šíity. Dál pokračuje šňůra krvavých střetů a násilí, která, jak sami šíité věří, vede k smrti všech imámů.

Nenávist vůči těm, kteří ohrožovali jejich imámy a způsobili trvalé strádání této muslimské minority, je hluboko zakořeněná do vědomí Íránců. Prvními chalífy Abú Bakrem, Omarem a Osmánem šíité opovrhují a dodnes je častují nadávkami. Řekne-li Peršan *cháredží*, cizinec, je to odraz dávné šíitské historie – *cháredží* (cháredžovci) byli sektářští nepřátelé Alího (původně ovšem jeho stoupenci, kteří od něj odešli) a z jejich řad pocházel jeho vrah[29]. Podobně přešla i jména postav z nepřátelského tábora v symbolické označení – např. Jazíd, chalífa a strůjce masakru Hosejna a jeho věrných, je pro Peršana tolik, co ďábel.

Hluboké schizma mezi šíity a sunnity má také další důvody. Staletou nevraživost Peršanů vůči Arabům i snahu přijmout víru, která bude perské duši více vyhovovat. Íránci přijali od Arabů islám a vzali jej za svůj, ale stali se tak vášnivými muslimy, že jej dál obohatili a převedli k svému obrazu. K nelibosti samotných Arabů tuto verzi rozšířili i za hranice tehdejší Perské říše. Šíitská kultura proto ovlivňuje mnohem větší území než zabírá dnešní Írán, který se považuje za centrum šíy.

Šía dala Íránu svým způsobem nezávislost. Umožnila totiž svým vyznavačům stát se muslimy v opozici. A být opozičním je výborné postavení, protože pak si člověk může myslet, že je lepším. Ostatně oproti Arabům se vzdělanější Peršané za „lepší" vždy považovali. Pravý Íránec podléhá fantazii a svou víru vnímá citem. Tradice šíy je mystická a magická, a to je poloha, ve které Peršané našli zalíbení. Skoro se dá říct, že kdyby šíitský islám nepřijali, museli by si ho vymyslet. Zachráncem věřících se stane někdo, kdo zmizel (skrytý imám)! Zdálo by se to absurdní, ale šíité nepochybují. Potvrzení oprávněnosti svých nadějí nacházejí přímo v koránu v podobě božího příslibu, který odkazuje správu nad zemí svým bezúhonným služebníkům, těm, kdo byli ponížení. Hrdinové a mučedníci, a vůbec lidé veskrze neobyčejní, plní nejen posloupnost dvanácti imámů, ale vlastně celou šíitskou historii. Nemálo příslušníků obce dokázalo léčit a konat zázraky.

Šía vyrostla z ryze vlastních kořenů. Šíitská víra s citem pro bezpráví a křivdy má v sobě sociální náboj. Zatímco sunnitští muslimové vyjmenují pět pilířů islámu, šíitský muslim doplní ještě šestý – tím je sociální spravedlnost. Oproti racionálnější sunně také dokáže šía najít větší pochopení pro postavení žen, které ostatně v perském prostředí nikdy nebyly tak vyhraněně podřízené mužům jako v některých sunnitských zemích.

Drtivá porážka a smrt Alího synů u Karbalá znamenala definitivní konec nadějí na šíitský chalífát. Šíitská větev zůstala až na výjimky mimo politickou moc. Ne sice přímo v ústraní, anebo dokonce v ilegalitě, vždyť většina obyvatel tehdejšího Íránu se k ní hlásila, ale nebyla to víra vládců. Teprve za vlády perských šáhů, Safíjovců, víc než osm století po prvních imámech, mohlo dojít k nápravě, když Ismáel, první vladař nejúspěšnější novodobé perské dynastie, natrvalo spojil státní moc s šíitským vyznáním. Jako neomezení vládci si ovšem safíjovští šáhové vyložili šíu po svém a sami se prohlásili za vtělení imámů, za jejich zástupce na zemi. Sunnité byli z Íránu vyhnáni nebo přestoupili na šíitskou víru, a v této době ožívá tradice uctívat Hosejnovo mučednictví, která se napříště stane stavebním kamenem víry.

• NADĚJE MÁ JMÉNO MAHDÍ •

Vyznavači šíitského islámu prožívali jako stoupenci menšinové víry trvalý pocit frustrace. Historie jim přinášela zklamání a porážky a jejich vědomí naplnila pocitem historického příkoří. Osud obětí pronásledování dodal jejich víře tragický podtext, ale také posílil cit pro nespravedlnost a schopnost snášet utrpení. Naděje a zdroj duchovní síly šíitů má podobu naděje v příchod Vykupitele, vytouženého dědice a vládce. Šíité věří, že jejich dvanáctý imám Mohammad, který údajně zmizel v jeskyni Velké mešity v Sámarrá kolem roku 878, nezahynul. Pokud došla přímá rodová linie potomků Mohammada až k němu, u něj také končí. Přestože postavu Mohammada Abul Kásema historie nepotvrzuje a důkazy jeho existence chybějí, ztělesnil čtyřletý chlapec pro šíity snad ten nejdůležitější princip. Stal se *Mahdím Montazarem*, očekávaným spasitelem, který, přestože ho smysly nepostihnou, zůstává v srdcích. I jeho oslovují barvitými jmény, je pro ně skrytým (neviditelným) imámem a „Pánem času" (*Valí asr*). V pravý okamžik se zjeví a jako *mahdí*, tj. Bohem správně vedený, nastolí na zemi království spravedlnosti. Za *mahdího* byl označován *ájatolláh* Chomejní po svém návratu z exilu v roce 1979, jímž zahájil

islámskou revoluci. Byl to on, kdo obnovil institut nejvyššího imáma, dočasného správce a zástupce očekávaného *mahdího*.

V samém základu šíy stojí očekávání. Šíita pokorně čeká, vyčkává časy, které přijdou. Nemohou být jiné než lepší, už proto, že si je spojuje s příchodem spasitele. Je zajímavé, že čas od času se v persko-íránské historii někdo takový opravdu objeví. Že taková osoba vyvolá až nekritické očekávání, je nasnadě, ale Peršané jsou trpěliví a i přetrpět zklamání patří k jejich mistrovství. Stojí za připomenutí, že za panování Mohammada, Rezá šáha z rodu Pahlaví měla platná ústava pozoruhodný článek. Stálo v něm, že šáh abdikuje, jakmile se vrátí skrytý imám. A šáh skutečně, byť nedobrovolně, odešel…

Írán je prakticky jedinou zemí světa, kde naprostou většinu věřících tvoří šíitští muslimové, a považuje se za vůdčí zemi šíitského směru islámu (podobně jako převzalo Rusko po porážce Byzance úlohu centra ortodoxního křesťanství). Roku 1501 byla šía uznána v Íránu za státní náboženství jako potvrzení toho, že se již dlouho předtím stala neodmyslitelnou součástí perské kultury. K upevňování svazku mezi šíou a íránským státem přispívaly ještě další souvislosti. Mystické řády íránských súfíů se nejméně od 13. století oddávají Alímu jako zakladateli jejich učení a íránští šíité zase odedávna zdůrazňují rodovou spojitost své víry s perským prostředím. Tvrdí, že se Hosejn oženil s dcerou posledního sasánovského krále Jazdagarda III. Bibi Šarbanou a tím spojil Mohammadův a Alího rod s hluboce zakořeněnou perskou monarchistickou tradicí. Safíjovští šáhové byli prvními, kdo se vydával za vtělení dvanáctého imáma. Během dalšího vývoje se s duchovní posloupností šíitského islámu ztotožnily další dynastie šáhů a pod jejich vládou převzal tehdejší Írán úlohu šíitského centra a záštity. Dnes se k šíe hlásí daleko přes 100 milionů muslimů. Kromě Iráku, kde početně předstihují sunnitskou populaci, jsou významněji zastoupeni např. v Libanonu, Palestině, Pákistánu, Sýrii či v Ázerbájdžánu.

Posun od západu na východ světem islámu, od převážně arabské sunny k islámu perskojazyčných šíitů, znamená asi podobný sled vnitřní podstaty, struktury i vnějších projevů náboženství, vývoje myšlení, víry a kultury, jaký lze postihnout pomyslnou cestou ve stejném směru křesťanskou Evropou – od Říma k Byzanci a pravoslaví, od západního k východnímu ritu. Neměla by proto překvapit míra podobnosti, kterou vykazují oba východní póly na těchto liniích, ostatně geograficky blízké – šía a pravoslavné křesťanství. Imámovský princip dočasného Božího zástupce upomene také postavení papeže anebo ortodoxních patriarchů –

stejně jako oni je íránský duchovní vůdce nadán neomylností a těší se podobné autoritě mezi věřícími.

• VŠICHNI JSME PŘÁTELÉ BOHA •

Ztemnělý interiér horské mešity, uvnitř slabá zář žárovek, ale teplo, za vraty mlha, chladná a nevlídná – přímořské hory jsou plné mlh od zimy do léta.

Co chcete v mešitě!?, diví se muž, když si zouvám boty. Po pár vysvětlujících slovech (znalosti šíy slouží jako výkupné a vstupenka) se nebrání.

Cesta dovnitř se ale dělí.

Muži a ženy jdou každý zvláštním vchodem, a přesto, že setrvají ve stejné místnosti, přes látkové přepažení o sobě nevědí (povolávat přes zástěnu na svou ženu by asi nebyl ten nejlepší způsob komunikace).

Stejně je to zvláštní: před Bohem se rodina dělí!

Ale to je jen zdání, klam, slyším *molláhova* jasná slova – vždyť Bůh je tu s vámi a vy spolu s ním – co záleží, že vás odděluje zábrana, když cestu k němu máte volnou!

Jestli jsem muslim?

Skoro vždy, jakmile v mešitě sednu do měkkých koberců, slyším tutéž otázku.

„Je jedno, zda jsi křesťan, muslim nebo Žid. Bůh je jeden."

Mladý *mollá* plamenně přednáší, úplně se vžil do cizí řeči a káže z plných sil.

„Issá řekl, přijde Prorok a bude se jmenovat Mohammad!"

I z jeho angličtiny je poznat, že ho lidé poslouchají a že si na svou výsadní roli zvykl. Být neomylným! V Khommu neučí *molláhy* jen boží slovo, ale hlavně: jak ho co nejefektivněji prodat co nejvíce lidem.

„Jeho jméno je Mohammad! Tomu naslouchejte, tomu věřte, tomu pomáhejte!"

Mladík klečící kousek ode mě, jediný, kdo se v tu chvíli v mešitě modlí, zpozorní, neboť tak silný projev ještě neslyšel. Byť mu nerozumí ani slovo a dokáže rozeznat jenom známá jména, strhující tón mu velí: poslouchej!

Vstává, a teď slaví *mollá* úspěch, má už dva posluchače.

Je jasné, že jsem dobrý úlovek pro ukojení jeho samolibosti. Na své otázky odpověď nevyžaduje, zná ji předem. Nejedenou tak pocítím jeho nadřazenost.

„Kdo je tento muž?" ukáže na podobiznu šíitské legendy – *„Hasan? Hosejn? Bůh neřeší, komu patří tvář."*

Je sice šero, ale musí si i tak všimnout, jak moc se zastydím za tak slaboduchý dotaz.

„Tak Bůh chtěl – a Hosejn zemřel hrdinnou smrtí. Ale Bůh přesto má rád Hosejna."

Teď zas cítím, že je mně předkládán teologický rébus.

„Abolfazl byl Hosejnův bratr, spolu byli tam u Karbalá a s nimi sedmdesát věrných, po obou svých bratrech truchlila sestřička Zajnab."

Historickou událost líčí, jako by proběhla minulý týden a ještě všem neoschly slzy. *„Naším pánem je valí asr, pán času"* – dostávám ve zkratce lekci šíitské věrouky, v níž nemůže chybět tato důležitá postava.

„Všichni čekáme, až se zjeví!"

„My muslimové máme rádi křesťany" – podotýká, *„ale ne každý křesťan se den co den modlí,"* zkouší mě – *„jak často chodíš do kostela? Jednou týdně, jednou měsíčně?"*

Fakt, že u nás nechodí lidé do kostela pravidelně, ho zjevně zaskočí.

Křesťanství je víra uznávaná, leč křesťané v tamních myslích poněkud vlažní. Takoví starší bratři, které už víra přestala bavit (ale říct o cizincích neznabozi nebo pohani – to se v Íránu nesluší).

Horská mešita má starobylé sloupy, dřevo zpracované rukou řezbáře konejší oči a taky výzdoba mešity je tradičně líbezná, přestože ji netvoří nic než kusy látky – transparent, nástěnka i posvátná korouhev v jednom.

Bůh miluje Hosejna, stojí na jednom z černých, zlatě, bíle, zeleně a červeně vyšívaných obrazů z bavlněného plátna. Je to praktická věc, mohou je sejmout, bez obav, že by se rozbilo sklo nebo rám, vyvěsit před mešitou, na improvizovanou tribunu ve dnech svátků, anebo vzít s sebou, když ulicemi táhnou – jako v každém íránském sídle, snad jen kromě těch nejmenších vesnic – Hosejnovy průvody. Na potištěných pruzích látek se objevují nejen citáty z koránu, ale hlavně úryvky z šíitských legend, promluvy, jaké údajně vedl s Bohem Hosejn. Většina bílých kaligrafických písmen, co poskakují na černých stuhách anebo ubíhají v pásech po kraji delších textů, jsou boží slova, která se obracejí k Hosejnovi jako nekonečná mantra.

Síla mučedníka ani po tisíci letech nevyhasíná. Jestliže bývá Hosejn považován za strůjce zázraků, lze s ním spojovat celou řadu dalších úkazů. I pro skutečnost zdánlivě jednoduchou, třeba pro přírodní jevy, mají šíité vysvětlení s odkazem na Hosejnovu oběť.

Íránci vypravují legendu: aby nepřišla nazmar Hosejnova a Hasanova krev, prolitá u Kerbalá, Alláh přikázal andělům, aby jí ozdobili oblaka – tak vznikly

ranní a večerní červánky. Těm, kteří opravdu truchlili za mučedníky, zrudl vous a vlas.

Barva krve je považována za projev Boží milosti a je tak populární, že přirozeně ryšaví bývají předmětem obdivu. Ti ostatní si alespoň vlasy a vousy barví *hennou*.

Kdesi v horském údolí jsem potkal tak desetiletého kluka, kterému v jinak hnědých vlasech zářilo pár pramínků rezavých jako oheň. Myslel jsem, že mu vlasy nabarvili, ale raději jsem se zeptal jinak.

„To máš od sluníčka?"

Pohlédl vzhůru a vážně odpověděl:

„Ne, to mám od Boha."

Je-li kdo mezi šíity tak oblíbený jako Alí, je to Hosejn, srdcím věřících snad ještě bližší postava – od něj odvozují svou trpitelskou identitu a k němu vztahují svůj trvalý žal.

Tak to alespoň vysvětluje můj horlivý kazatel.

Náhle končí a zcela vyčerpán se opře o jeden ze starých ořechových trámů, které dodávají interiéru i právě skončenému projevu na sugestivnosti.

„Jmenuji se Mehmed, to znamená ten, kdo se modlí k Bohu, a tohle je Mahmúd," představuje svého druhého posluchače, *„to je také člověk, který se k Bohu obrací modlitbami, Boží přítel. Všichni jsme přátelé Boha…"*

Dvůr proti mešitě je teď prázdný, ani živé duše. Ledaže bych zavítal na protilehlou stranu dvora do slabě osvětlené *madrasy*, ale to hned zavrhuji. I mne to kázání vysílilo. Ještěže tu bylo teplo a sucho, zatímco za dveřmi se dědinou honily mokré mlhy.

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE IV.

• MEŠITA •

Mešita není náš kostel, mnohem spíš je to kulturák, šamanova svatyně, ale taky hospoda a společenská místnost, veřejná čítárna či sál tradic na jediném místě překrytém vyzdobenou kupolí. Ve srovnání s křesťanskými sakrálními objekty, klasifikovanými dnes ponejvíce jako památka a sem tam ještě jako místo duševní hygieny, se jeví mešita jako instituce mnohem flexibilnější a tedy životaschopnější. Proti mešitě stojí kostel jako skanzen vedle živé vesnice. Funkcí mešity je opravdu habaděj. Chodí se tu do školy (to u nás taky kdysi bývalo), schází se tu u čaje staříci i mládež, a mužové, kteří to zrovna nemohou doma vydržet, tu tráví pospolu třeba celou siestu. Na nádvoří se poutník, ale s klidem i nevěřící turista může umýt, napojit v horkém dni ą beze všeho zajít na záchod. Hygienická funkce je v mešitě vůbec jednou z nejvyvinutějších (nepamatuji se, že bych si kdy v kostele umýval nohy nebo pátral po toaletách). Dokonce ani přespat v mešitě není v zásadě nemožné. S mešitou jako s útulkem poutníků, hlavně žen, dětí a nemocných je počítáno, a je třeba říct, že se té vymoženosti nijak nezneužívá. Zatímco v kostele křesťan způsobně sedí nebo stojí, nanejvýš klečí, ale to nebývá často, v mešitě je obvyklá poloha (kromě chvil modliteb) ležmo nebo v přirozeném polosedu u stěny. V mešitě si člověk odpočine před nesnesitelným vedrem a žárem (říkají tomu *esfrahat*), ale co hlavní, baví se tu a při tom všem posiluje sounáležitost s ostatními. Snad proto muslimové pořád drží při sobě (je to taky důvod, proč se jich bojíme). Vystupují jako kolektiv, a to na nás, individualisty, odjakživa platí.

TRYZNA UPROSTŘED POUŠTĚ

Být na místě v pravou chvíli znamená nahlédnout do zákulisí. Vesnice je jako po vymření, ale na hřbitově pozorujeme srocení žen. Jsou v černém a mají s sebou tašky s jídlem, které rozkládají u hrobů. Je to úžasný obraz. V pozadí divoké, nevlídné hory, jen skála a pustina, zato hned za hřbitovem bující oáza s malebnými datlovníky. Mramorové nebo betonové náhrobky – vlastně jen ploché desky vložené do země. Vyprahlá, prašná krajina, kterou před 26 lety zdevastovalo zemětřesení. Hřbitov je relativně nový, stejně jako domky za cestou, které se skoro nepodobají těm na opačné straně, zvětralým zdem s pobořenými stropy pod listím palem. Truchlící se rozložili tam, kde vlaje íránská vlajka – na hrobech mučedníků. Každý čtvrteční (pandžšambe) podvečer je dnem vzpomínání na mrtvé, hlavně na ty, co padli pod praporem islámu. Stane se, že vzpomínka na mrtvé připadne na jiný památný a slavný den. Síla takového okamžiku se pak umocní. Třeba právě dnes, v předvečer svátku narozenin Mohammada (Tavalúde Mohammad neboli moulúd[30] se slaví v jeho úmrtní den).

Mám pocit, že jsme na místech, kam se nechodí, a být svědky cizího žalu se nesluší. Jsme překvapeni, když se z jedné skupiny oddělí žena, zvedá se a přichází těch padesát metrů k nám. Na tácu nese v ubrousku koláče. Buchta je z kukuřičné mouky, hutná a těžká, jako by to byl perník. Tradiční pečivo s tmavou kůrkou, jaké chystají pravoslavné vesničanky k velkému svátku – k Nanebevstoupení Panny Marie. Jak se sobě různé rituály podobají. V arménských nebo balkánských horách za námi přišly křesťanské ženy, tady muslimky. Tam i tady v šátku, podobné obřadní pečivo, skoro stejné zvyky, tatáž úcta a pohostinnost. Žena nás vybízí – dva kousky postačí na skromnou, zato požehnanou večeři.

Rituál, jaký patří ještě do starého světa, kde cokoliv významného musí zanechat stopu v běhu času. I pokrm je úlitbou mrtvým, vzpomínkou na ně a výrazem víry, že jejich smrt nebyla zbytečná. Kdo vzpomene s truchlícími na nebožtíka, vykoná dobrý skutek. Kdo v den smutku projde kolem, má být obdarován kouskem jídla stejně jako zemřelý mučedník.

• V MAUZOLEU IMÁMOVA BRATRA •

Další zastávka v poušti. Mozaika událostí znovu běží před očima jako v zrychleném filmu. Tatáž tryzna jako v datlové oáze, jen o pár hodin později – na kraji města v emámzáde bratra osmého imáma. Tryzna za padlé vypadá jako divadlo, před hrobkou rozbalují koberce a chystají mikrofony.

Projeli jsme historickým středem Tabásu, zdánlivě kamsi za hranice zajímavosti. Z periférie se vyklubal rajský ostrov a z domnělého staveniště historické mauzoleum. Na nádvoří vede brána jako do paláce. Za ní zablyští modrá kupole, to, co vypadá jako mešita je svatyně, jako obvykle oděná věhlasem. Takové místo má v sobě sílu a dokáže činit zázraky. Každý krok učiněný v *emámzáde*, posvátné íránské hrobce, vede k zasvěcení a posunuje po cestě víry zas o kousek blíž k Alláhovi. *Enšalláh*, děj se vůle boží, říkám si, když vcházím k hrobu dávného vládce, který měl tu čest být příbuzným světce. Trocha slávy a důstojnosti vyvoleného imáma, která na něj přešla, se rozptýlila po nádvoří, jako by jí pomáhali rozprašovačem. Zůstalo jí v ovzduší toho večera až až, že jsem ji pak cítil ještě hodiny.

Je dobrým zvykem, že se duchovní a vysoké v íránských reáliích pojí s nízkým čili profánním zcela přirozeně, jako na znamení toho, že jde o dvě strany téže mince. K víře patří zábava, neboť obé náleží k poctivému, zbožnému životu. Rozhodl-li Bůh, že tu dá skonat svému vyvolenci, pak boží zástupci na zemi mysleli prakticky. Nechali svaté místo opatřit tím, co je nezbytné pro hry, aby tak zabavili ty, kteří přijdou plnit svou duchovní povinnost. Tak před muslimským komplexem, po zásluze opravovaným ke vší kráse, vyrostly kolotoče, ruské kolo a další zařízení pro radovánky. Boží vyslanci nezapomněli ani na umění – betonové monstrum uprostřed živého záhonu dokonale zpodobňuje květy a jeho povrch hraje všemi barvami. Autobusy přijíždějí a odjíždějí, lidé přecházejí z terminálu do svatyně, kde krátí dobu čekání, a naopak. Děti s rodiči míří k atrakcím. Že je do středu města daleko, vůbec nevadí. To, co se nabízí k vidění přímo u terminálu, je pro íránský všední život docela charakteristické, a ani cizinec se tu nemusí nudit.

• VE TŘPYTU TISÍCŮ ZRCADEL •

Teprve před mešitou si uvědomuji, že tím nádherným portálem se vchází do svatyně. Před mozaikové průčelí kdosi natáhl koberce, takže mramorovou dlažbu

z celé jedné strany *emámzáde* zaplňují nejrozmanitější vzory, jako by to byl skutečný záhon.

„Vítáme Vaše kroky ve svatyni Hosejna Ebn Mossa al-Kázema, bratra Imáma Rezy", stojí ve zdvořilé angličtině na tabulce mezi květinami. Stačilo chvíli číst slova na cedulce, a je tu polichocený muž v turbanu, který mi začne zasvěceně vysvětlovat historii a lámanou angličtinou skládat komplimenty, jako že jej a všechny přítomné těší naše laskavá návštěva. Nerozpakuji se a když mě vyzve, zuju před kobercem boty, postavím je do řady a našlapuji po měkkém koberci dovnitř, spolu s proudy věřících. Až člověku zatrne, když má, byť bos, šlapat po takové kráse.

Stojím uprostřed zrcadlového mauzolea oslněný nádherou, která se snáší ze stěn. Je to v Íránu zvláštní, ale častý zvyk zdobit hroby svých svatých mozaikami ze skla. Skleněné střípky sestavují ornamenty podobné těm, jaké mají v jiných mešitách obvyklé glazované kachlíky. Mozaika zrcátek je až neskutečná a dokonale vytváří iluzi sluncem zalitého dne. Představu rozvinutého pláště stroboskopu. Až marnivě vyšlechtěné perské svatyně mají v sobě kouzlo. Iluze, to je přesně to, v čem perská kultura nachází zalíbení. Proto sestavuje svět přeludů, rájů, fantastických vidin, ale divákovi se to líbí, a snad chce být sám klamán. Mauzoleum jako by přenesli z jakéhosi neskutečného, pohádkového světa, v němž je možné docela vše. Uprostřed zrcadlového sálu stojí svatostánek a v něm ostatky dvanáct století mrtvého sultána, které jako by vystupovaly z oslnivých kulis. A nejen to, jako by se jejich zelený potah odrážel v každém malém střípku. Sedím na koberci, tím zrcadlovým znásobením docela zmožen, a pozoruji úchvatnou hru světel. Oblepit stěny mozaikami z malých kousků zrcátek – je to vlastně docela jednoduchý nápad. Vrací mě to do dětství, ke hrám se zrcátky, krasohledy a kočičím zlatem. Perské ovzduší je plné laskavé nostalgie. Aniž bych přespříliš přeháněl – co krok v něm, to nový objev a do toho všeho nepřetržitý, docela obšťastňující závan infantility.

• CESTA GOLESTÁNEM •

Jakmile vstoupíme branou, necháme za sebou výheň pouště. Ovane nás vlahý podvečer, vzduch čeřený kapkami z vodotrysků. V tradici perských zahrad stojí na nádvoří záhony vysokých květin; vonící slézy, květy podobné svlačcům a měsíčky hostí drobné lišaje a další motýly. Prameníky před mešitou lákají k osvěžení. Stylizovaná zahrada, voda, květiny a stromy. Nezadržitelný pocit plynutí

časem. Přítomnost stínu a jeho protiklad – světlo. Stín v poušti – snad oxymóron, ale hlavně kontrast, na jakém vyrostla představa ráje. Atmosféra pouštní oázy nemůže být víc okouzlující, zvlášť když v ní najdeme, jako tady – na nádvoří svatého místa – ještě její odraz a model, ještě jednu zahradu uprostřed oázy. Můžeme hádat, zda se ten kus světa ocitl zrovna tady a ne zcela jinde docela obyčejným nedopatřením, anebo v tom vězí jakýsi zázrak. V šikmém slunci se modravě blyští průčelí a kupole mešit. Vodní hladina a její zdánlivý i skutečný odraz uprostřed zahrady květin a palem. To je princip perské zahrady.

„Naší zahradou je Golestán," říká mi průvodce Mohammad, místní *mollá*. *„Když sem přišli první Íránci, vybudovali si zrovna takové zahrady. O perských zahradách skládáme básně."* Slovem *Golestán* – rajská zahrada, doslova „země květů" nebo volněji „růžový palác", vyjádří Peršan zbudovanou přírodu, umělou zahradu květin. Příroda jako taková jej příliš neosloví, musí v ní být dílo lidských rukou. I v dnešní íránské kultuře a společenském povědomí jsou stále živé obrazy ze středověké perské společnosti. Je to odkaz, z nějž je vhodné citovat – nejraději verši některého z básníků. Golestán je místem stvořeným ke snění, kde nelze než se plně oddat meditaci a poezii.

Z brány pohlížím na nehostinné hory, které se odtud, z pod pestrých minaretů, zdají naprosto bez života. Procházím a vychutnávám vůni květin. Neuspořádané hemžení lidí po nasvětleném nádvoří připomíná zahradní slavnost. Naopak cesta dovnitř mauzolea, k samotné hrobce, vede tichem a soustředěním modliteb. Opojná je moc perských zahrad koncipovaných jako boží místo. Rozhodující je protiklad, musí být co nejzřetelnější – mezi světem uvnitř, tvořeným člověkem, a tím, co jej obklopuje, zahradou Alláhovou, nebezpečnou a v zásadě nevhodnou k životu. Ve středu zahrady, uprostřed Bohem obdařené oázy, pak stojí hrobka, tedy místo, kam se vstupuje do boží blízkosti, zastoupené tu duchem jednoho z imámů.

• ÍRÁNSKÉ DUŠIČKY •

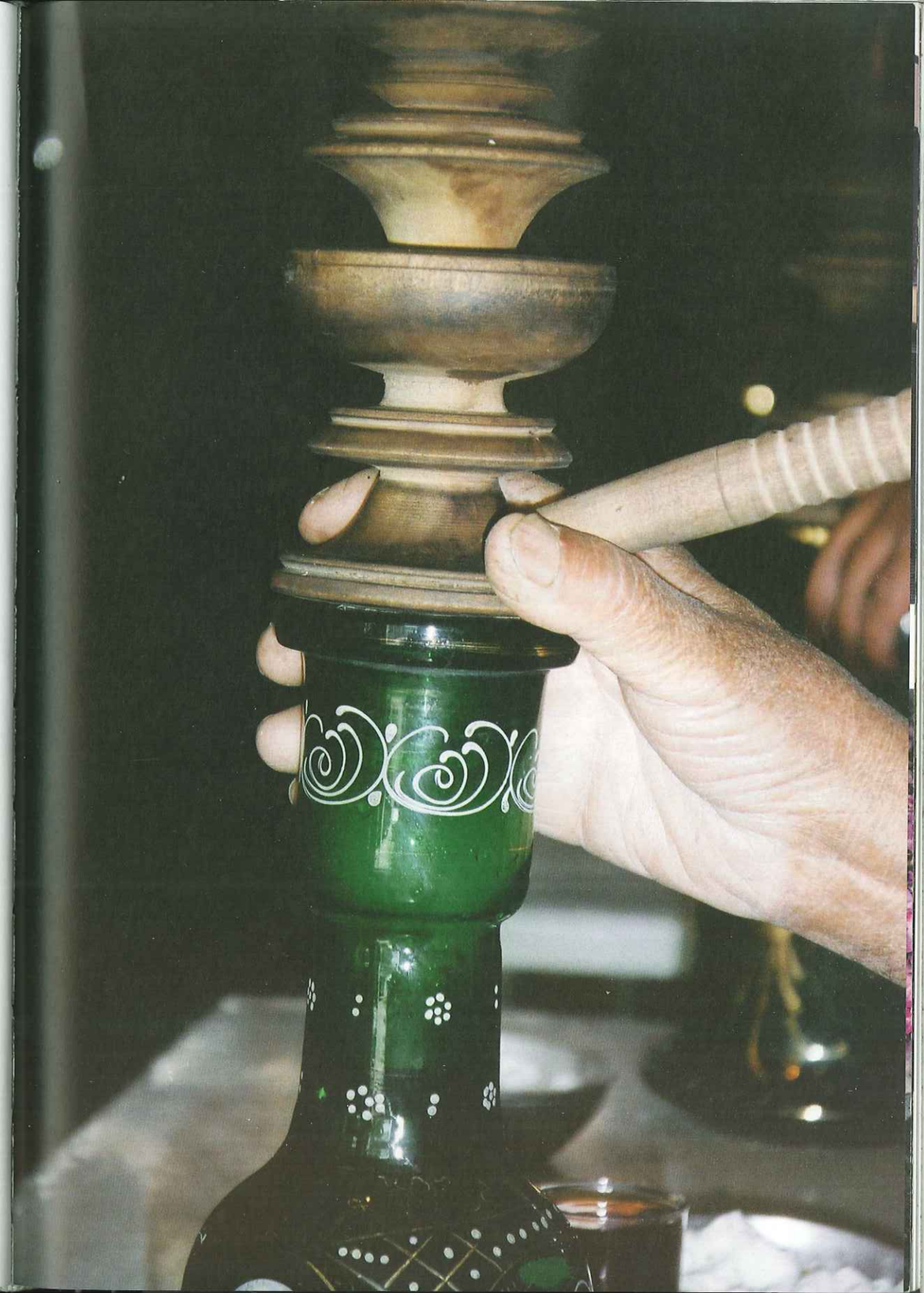
Nádvoří íránských mauzoleí má v sobě neklid surrealistických obrazů. Když člověk projde branou, vycítí, že najednou není v „normálním" světě. Možná i čas tady plyne jinak, sobě vlastním tempem, anebo třeba stojí. Ten, kdo zná díla takového Delvauxe nebo Chirica – rozlehlé pláně, v nichž napětí umocňují nezvyklé sochy a objekty, monumentální náměstí s ubíhající perspektivou ztichlých staveb, má dojem, že tohle už někde viděl. V íránských kulisách ženy a dívky, na rozdíl

od těch Delvauxových, nejsou nahé, jejich existence tu ale působí neméně surrealisticky. Černé vlající stíny proti lesku modrých kupolí přispívají k záhadné a snové atmosféře. Každou chvíli sebou člověk trhne a podvědomě se sám sebe zeptá, jestli se mu to všechno přece jenom nezdá.

Na nádvoří mezi květinami stojí v pravidelných řadách skříňky, malé skleněné vitrínky připevněné na sloupech. Mramorové desky obehnané mřížovím vytvářejí dojem klecí. Místo slouží jako hřbitov. Státní vlajky dávají vědět, že tu leží padlí mučedníci. Proto ten název: *mazáre šohádá*[31]. Takových hrobů, pozůstatků války s Irákem, je v celém Íránu bezpočet. Desítky tisíc vojáků leží v Behešte Zahrá, v poušti za Teheránem. Z pramene tam netryská voda, nýbrž červená tekutina jako symbolická připomínka prolité krve. Obrovský hřbitov praská v den mrtvých hrdinů ve švech z tolika pozůstalých.

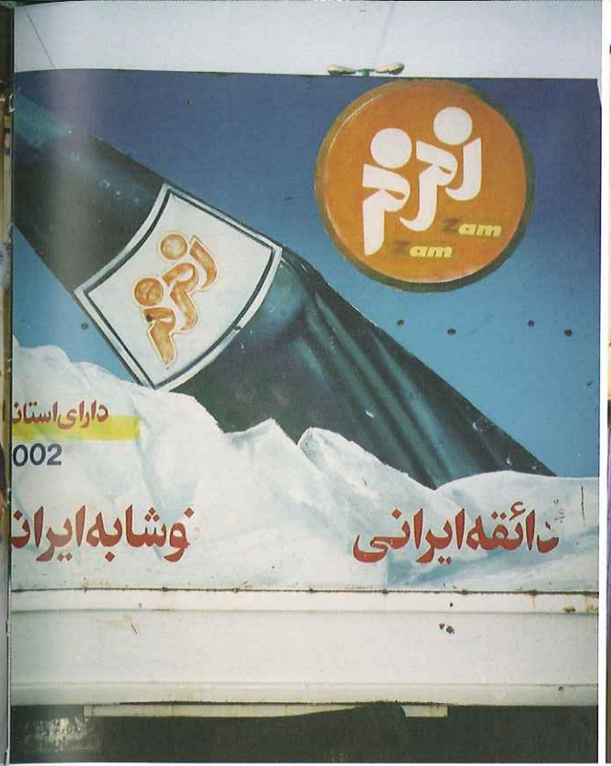
I tady v Tabásu odhaduji na nádvoří několik stovek lidí. *Emámzáde* bratra imáma Rezy se plní hned co slunce sejde blíž k obzoru. Smuteční slavnost potrvá celé hodiny, dlouho do hvězdné pouštní noci. Na hřbitově mučedníků rostou několikametrové palmy, jaké ještě nesvedou na hrobech potřebný stín. Rodiny, v nichž dominují ženy, matky, manželky, dcery či sestry vojáků (a vedle nich houfy dětí), se rozložily vedle palem jako by právě zahajovaly piknik. Skutečně mají s sebou tašky s jídlem, které rozkládají na náhrobních deskách a vedle květinových políček. Při modlitbách kladou nad rozprostřené jídlo ruce – být na pravoslavném svátku, myslel bych, že jídlo posvěcují. Přinesly okurky, placky, bonbony, pečivo, které připomíná buchty. Také termosky s čajem, který rozlévají do sklenek. Jídlo patří mrtvým. Na hrobech ale nezůstává, zkonzumuje ho nakonec celá rodina, včetně otců, bratrů či dědů, kteří mezitím posedávají v parku nebo procházejí po nádvoří ve skupinkách s těmi svými. Co zbude, dostanou s vědomím nebožtíka chudí. Oběť náleží Bohu, blízkým mrtvým poděkování a vzpomínka. Ze zasklených skříněk na stojanech snímají ženy plachty, které zakrývají fotografie blízkých, ozářené teď ostrým podvečerním sluncem. Mladé tváře padlých. Podobenky mučedníků a k nim dost často i portréty obou duchovních vůdců. Snad že to měli být oni, za které ti mladí mužové položili život.

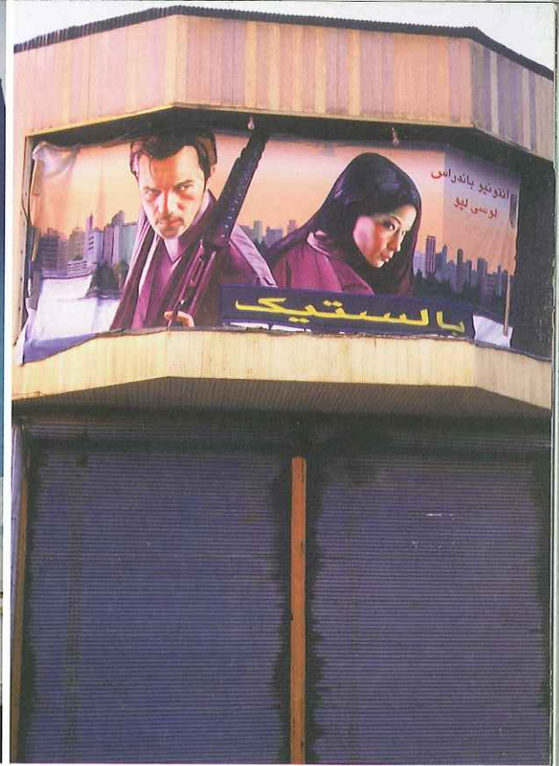
Ženy líbají náhrobek. Je čtvrtek před svátkem narozenin Mohammada, vzpomenout na mučedníky právě v tento den je považováno za zvlášť záslužné. Dnem odpouštění mrtvým je v Íránu vlastně každý čtvrtek, ale starý zvyk se už pravidelně nedodržuje a podobně jako v křesťanské tradici připadá hlavní vzpomínka

Íránské čajovny jsou našimi hospodami. Místem plebejství. Tím ale veškerá podobnost končí. Ke sklence domácího čaje a vodní dýmce náleží ticho, růženec a pohled do tváře některého z mučedníků.

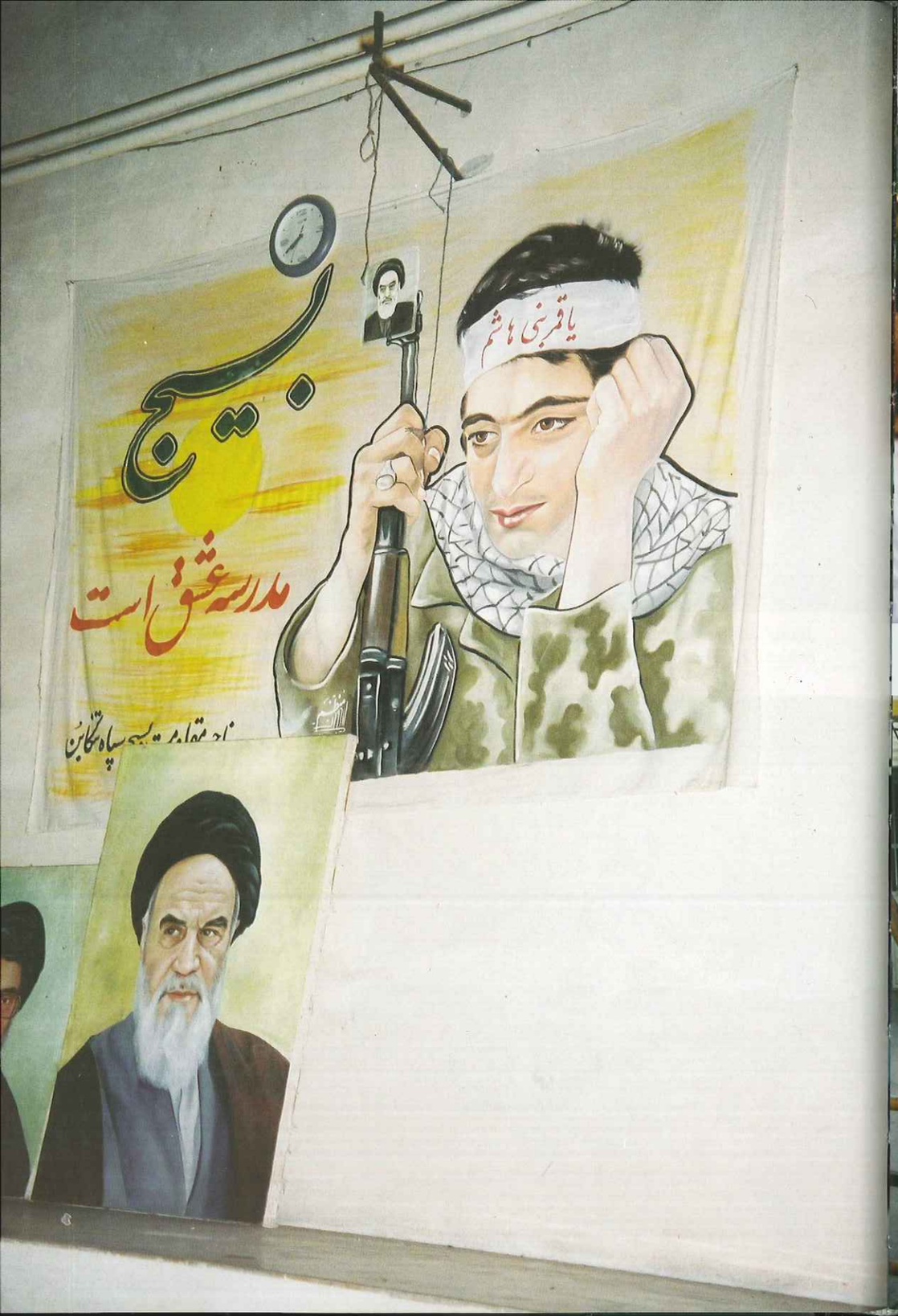

Ikony libovolného íránského města. Reklama domácí koly zam zam, plakáty na akční filmy, v nichž ženy halí černý čádor. Ale také růžové kvítky, které tu sypou na hroby padlých.

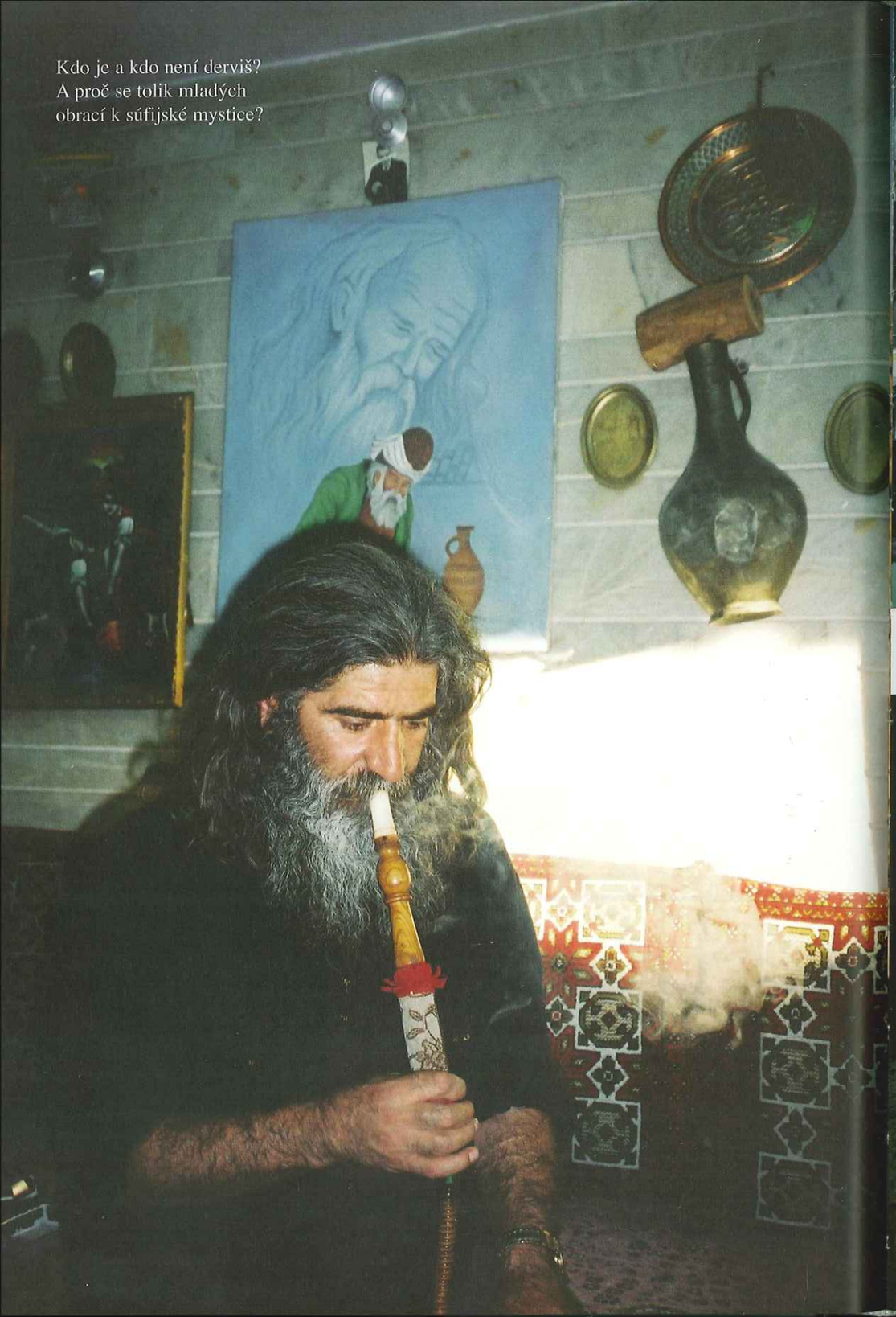

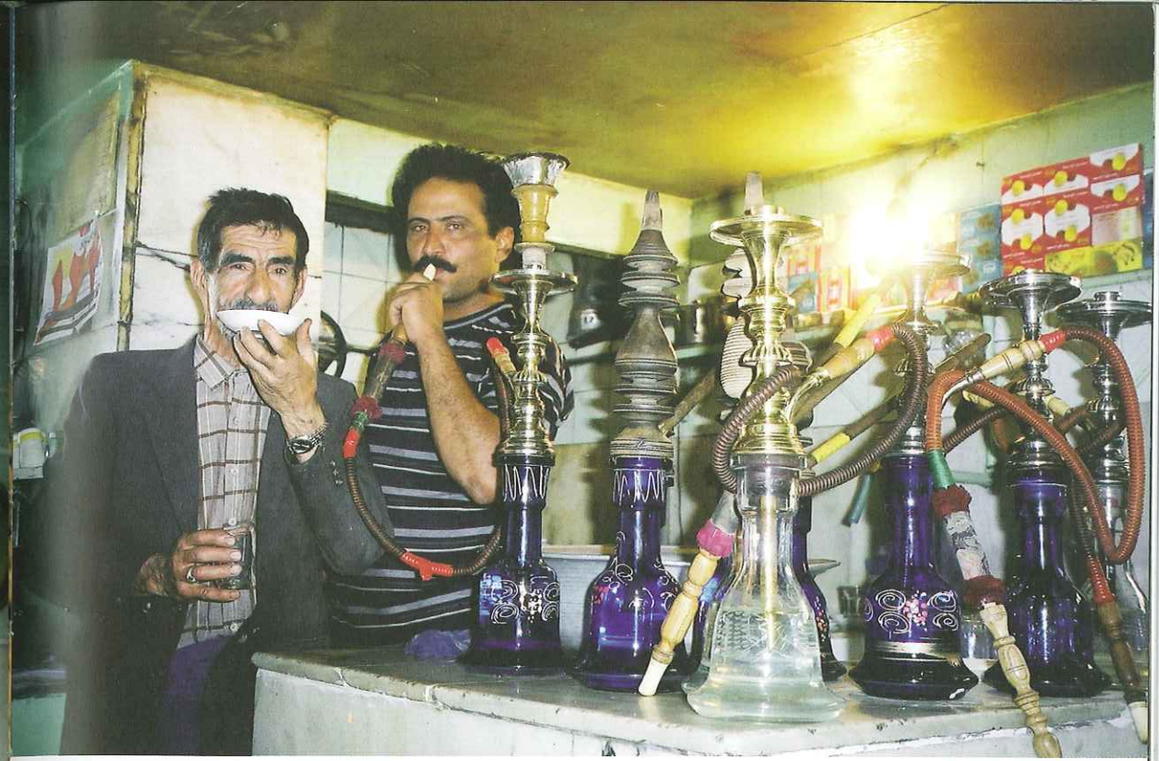

Stále tytéž kulisy. Náboženská hesla, samopaly básídžů, ájatolláhové a jejich černé turbany. Všední život jde dál. Fotbaloví fanoušci bouří: Národní tým právě poráží Severní Koreu.

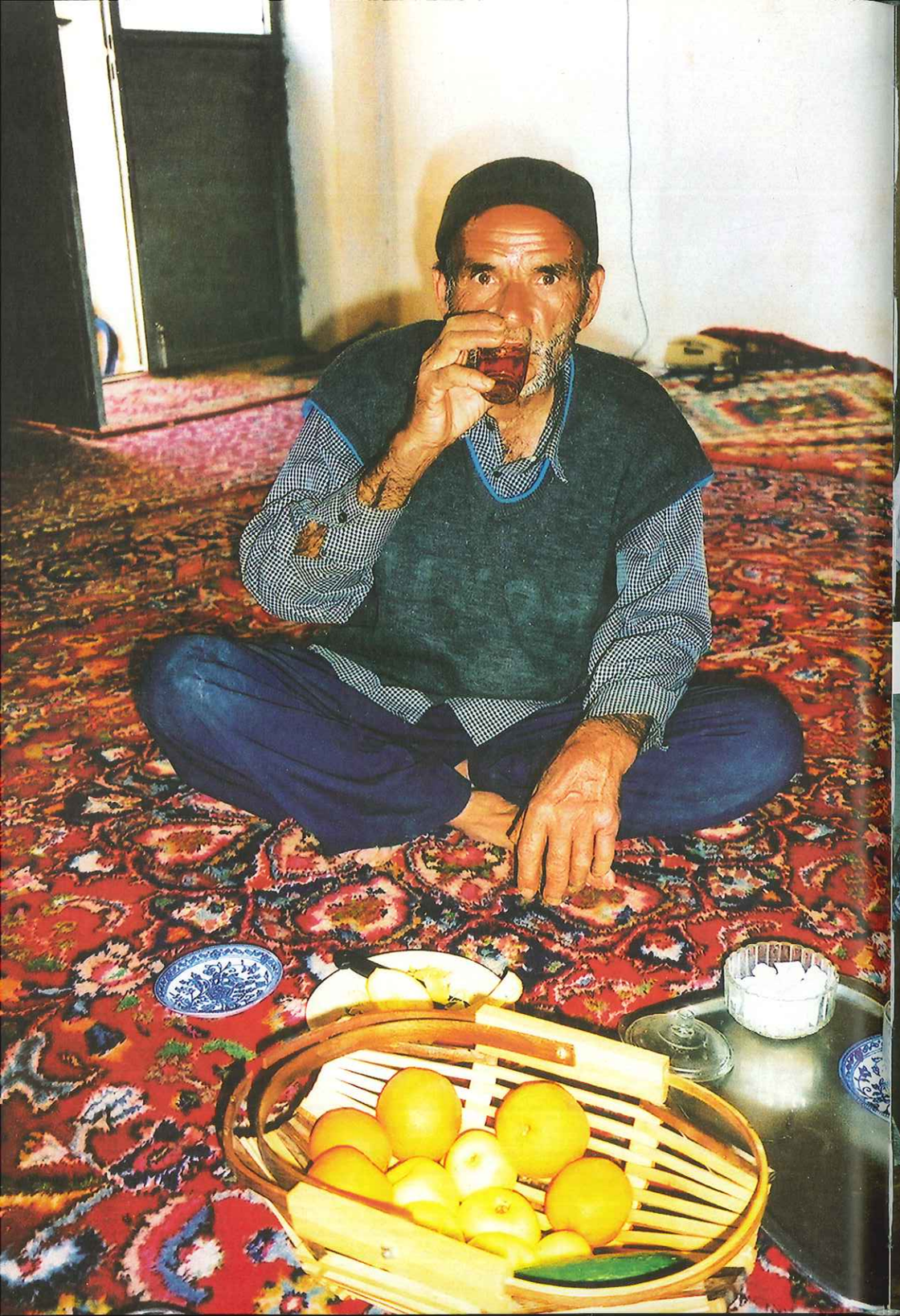
Kdo je a kdo není derviš?
A proč se tolik mladých
obrací k súfijské mystice?

Neustále bublá voda. V samovarech a vodních dýmkách. Zvláštní zvuk dodává perským interiérům dojem libosti. Dojem ustavičného pohybu, představu jakési zahrady s vodotrysky a vodopády.

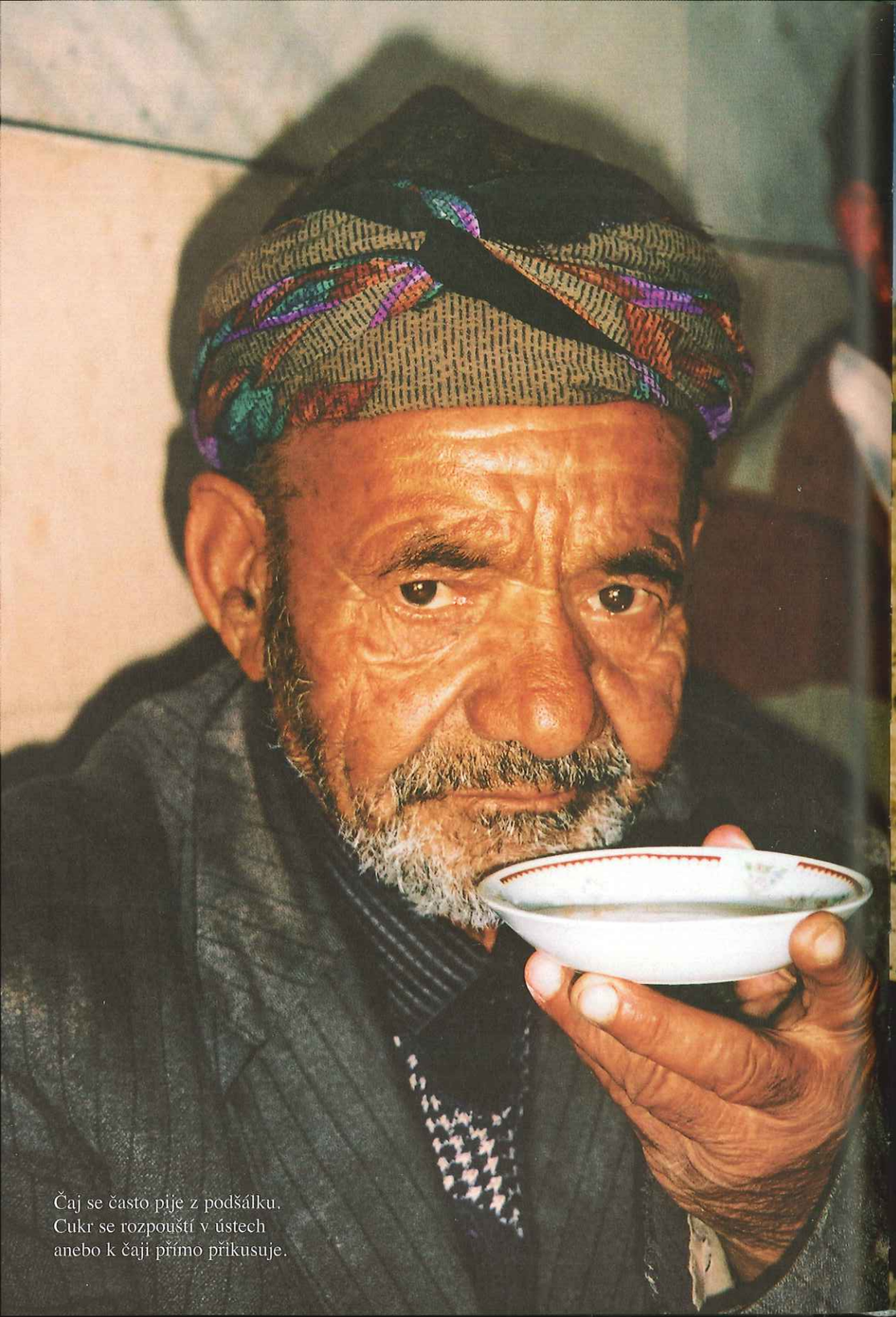

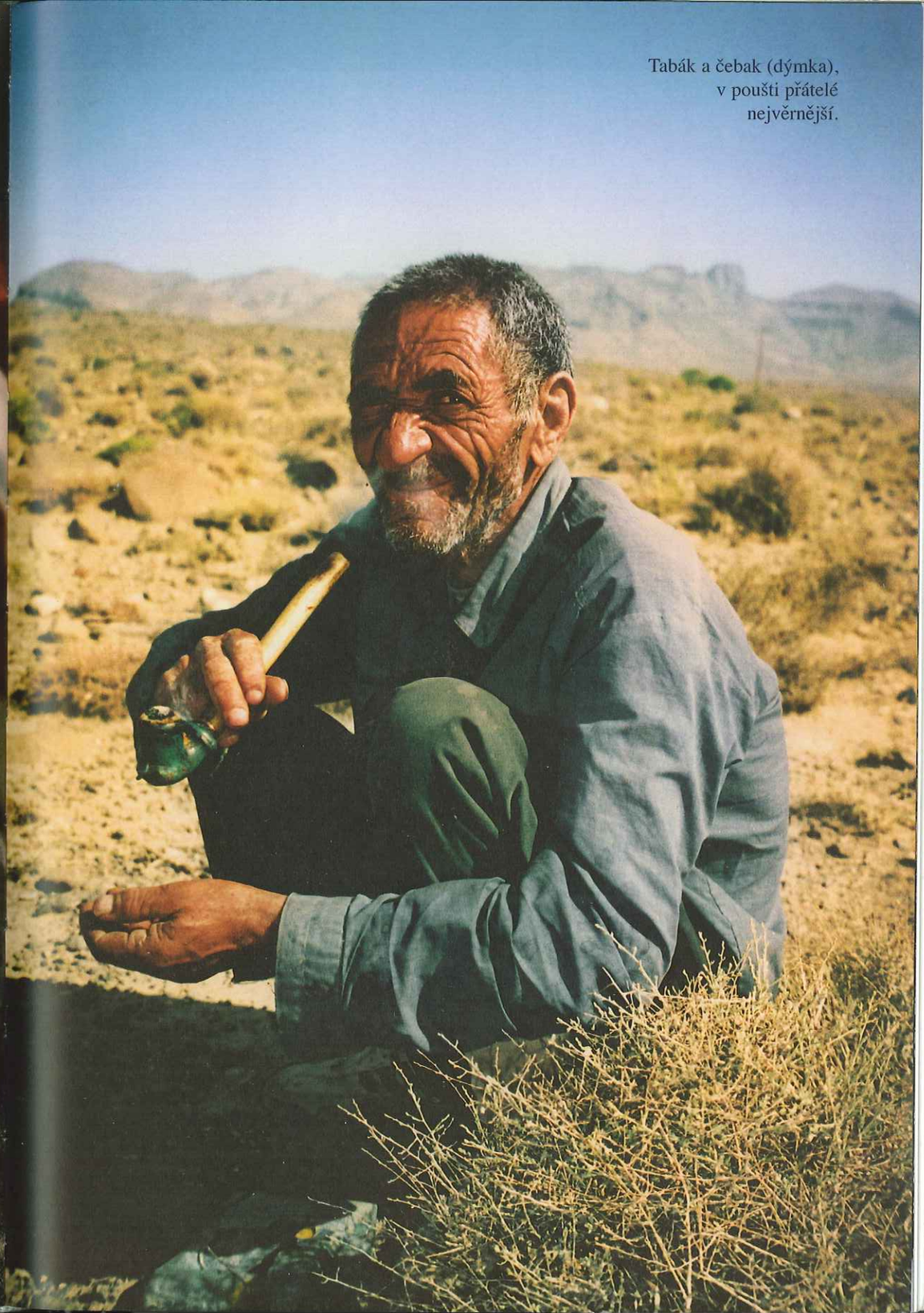

Jak se dělí íránský čas? Mezi modlitbu a čaj? Mezi mešitu a čajovnu (přičemž obě místa lze případ od případu i volně zaměnit)!

Čaj se často pije z podšálku.
Cukr se rozpouští v ústech
anebo k čaji přímo přikusuje.

Tabák a čebak (dýmka),
v poušti přátelé
nejvěrnější.

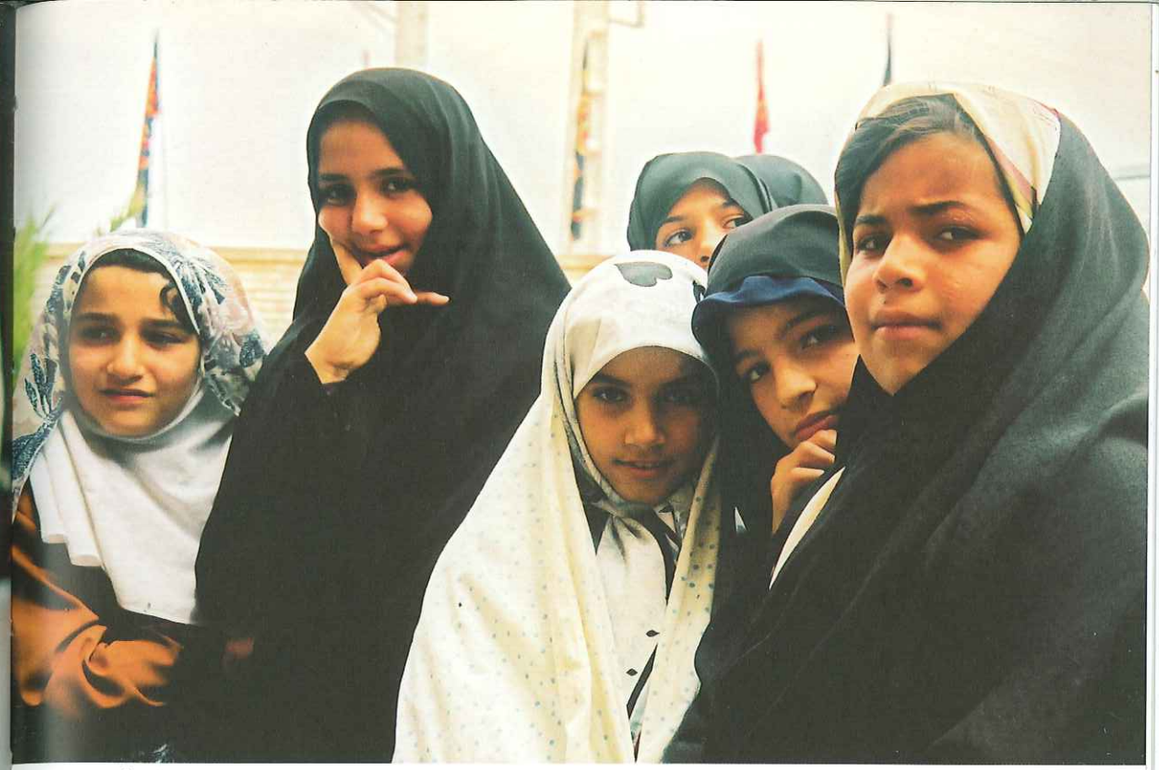

Hory, les, či alespoň strom, čili stín. Voda, nejraději tekoucí. Místa, kam lidé směřují na piknik. Rodiny, ale klidně si vyjede i dámská jízda.

K ženskému vzdělání patří umění malířské, módou je kaligrafie. Našinec k ní nemá vlohy. Netřeba dodávat, že Íránky Alláh v tomto směru obdařil.

Různě intenzivní zahalení je tradičním údělem všech žen a dívek už od puberty. Móda se vyvíjí a pověstný čádor dávno není jedinou volbou. Afghánské studentky z Mašhadu (vpravo dole) přitom zdaleka nepatří mezi nejodvážnější.

Cestou na ženskou pláž, neprodyšně uzavřenou před nepovolanými mužskými zraky. Co se děje za zdmi íránských domů, provázejí zkazky a čas od času také zkontroluje všemocná komité (náboženská policie).

na den jediný. To bývají hřbitovy plné lidí, kteří zaujímají místo u hrobů obehnaných klecemi a ozdobených národní vlajkou. Tisíce íránských ulic nesou jméno válečných mučedníků, v každé vesnici udržují hřbitov padlých hrdinů ozdobený vlajícími prapory. Kult mučedníků patří k íránskému životu a obří podobizny známých i bezejmenných martyrů vykreslují billboardy napříč celou zemí. Celý jeden měsíc věnují šíité truchlení. Muži pochodují městy, mávají řetězy a recitují příběhy o ušlechtilosti Hosejnovy oběti.

Samotný den mrtvých má ovšem mnohem klidnější průběh. Ženy vysazují na hrobech květy a zalévají vodou z připravených kanystrů. Posedávají s jídlem, které pokládají symbolicky na hroby. Něco společného s našimi Dušičkami. Určitě tu svůj svátek lidé víc prožívají. Vzpomínka násobená vírou je chvílí transcendence. Zvyk poklonit se památce mrtvých lidé často spojují s návštěvou hrobů světců. Takovými rituály se v Íránu posiluje rodina, víra, ale také vlastenectví. Radost rodiny, která se sešla pohromadě. Při hrobu jako při stolu, s posvěceným jídlem a nablízko svým mrtvým. Víc animismu než islámu. Lidová šíitská víra vyhovuje perské duši. Je jako ona – plná emocí a prvků mystiky.

V minulosti takový den býval jednou z mála příležitostí k seznámení, hřbitov měl být to pravé místo, kde vyšňoření chlapci letmo častovali pohledy své tajné lásky, které několikrát cudně klopily zrak, než se osmělily opětovat úsměv, či dokonce, docela potajmu, promluvit pár slov. Když se tak dívám mezi hroby, o dívky by nouze nebyla, ale nevidím tam žádné nápadníky. Široko daleko jediní, věkem přiměření, jsou snad jen ti na podobenkách za sklem.

Z rysů obličeje dokázal fotograf vydobýt to nejpodstatnější – co nejodhodlanější výraz. Možná právě takový, jaký mě vždycky zarážel na starých fotkách v časopisech z padesátých let. Jsou místa, ke kterým patří daleko víc mrtví než živí. Ale zrovna tady to tak není, skoro nic, co by vyzývalo k morbidnímu přemítání. Hranice mezi světy živých a mrtvých nádvořím nevede, ztratila tu svůj smysl, obě pomyslné krajiny naprosto splývají, tak jako černé stíny žen halí dokonale hroby, jako by na nich vyrostly další beztvaré náhrobky. I v naší kulturní tradici býval pohřeb a vzpomínka na mrtvé důvodem k hostině, při níž se lidé veselili a popíjeli.

Ale v Íránu, zdá se, je to přece jenom trochu jinak. *Mollá* Mohammad tvrdí, že pro íránskou matku je těžké ztratit syna, ale že přesto může být hrdá na to, že se stal mučedníkem. Ona ani další pozůstalí prý nelitují toho, že se jejich drazí z války nevrátili.

„Islám nás učí, že zůstávají i po smrti na živu. I když ti mrtví muži nejsou tady s námi, představujeme si, že vlastně nezemřeli."

K íránské kultuře i povaze patří nečekaný patos, takový jaký nacházíme v ruské duši. Íránská tradice znamená cit, emoce, melancholii. Peršané nebyli (snad vyjma pohádkové Šahrazád/Šírezáde[32] či Ferdousího, nestora perské poezie) ani tak vypravěči, jako lyriky. Málokterý národ prožívá svou víru silněji. Síla k metafoře, k poetizaci reality je v perské kultuře až závratná. Co zní doma jako fráze, z úst Peršana připadne jako samozřejmost.

„Není větší ctností, než stát se mučedníkem," hlas pana Mohammada je uklidňující a příjemný, jako kdybych poslouchal kázání našeho faráře. Kolikrát jsem v Íránu slyšel tuto větu! *„Vám se to možná nezdá, ale pro nás je krásné zemřít pro ideál."*

Večer vyzařuje atmosféru, co povznáší, ozářené minarety emámzáde působí jako magnet. Nedokážu se odtrhnout, i když už jsem dávno zpátky na terminálu. Sedím se svým čajem, v ruce hrst zlomků cukru. Mysl ale bloudí, v duchu jsem ustavičně naproti – na vonícím nádvoří, mezi ženami na hrobech, v zeleném šeru před zamřížovanou hrobkou sultána. Padl soumrak, ani jsme si toho mezi tolika světly nevšimli. Horký pouštní večer – pro nás léto, tady v půli května nic zvláštního. Létají chroustci, je jich plno ve vzduchu i na dlažbě.

Nechat pro sebe zastavit íránský čas. Je to úžasný pocit, sedět na obrubníku, nechat se míjet desítkami chodců, kteří v té postavě s kelímkem čaje nehledají nikoho, tím méně cizince. Jako nenápadný, neviditelný pozorovatel mám teď íránský večer pro sebe. Co si o nás asi myslí ti, pro něž je cesta k emámzáde tím, čím pro nás nedělní výlet do hypermarketu? Jak podivní jsou ti Evropané! Jeden sedí v prachu, druhý pobíhá, každou chvíli se ohání po neviditelné havěti a cosi, co leze, sbírá do dlaně. A jak jsou směšní! Ne, nic takového nám v Tabásu nikdo neřekl, ani udiveně hlavou nezatřepal.

• • •

Jsem před emámzáde *v Zijárat, stovky kilometrů odtud na sever. Jméno vesnice uprostřed lesů znamená pouť. Hodně domů nese na zdi široký pruh látky s emblémem Ka´by a posvátné Velké mešity. „Vítáme poutníky z Mekky," stojí v podtextu a na připojených nápisech. Ves, kde stojí* emámzáde, *byla vždy vzorná, z takových vesnic pochází nejvíc poutníků, zvlášť když si místní v posledních letech vydělali na cestu na výletnících z města. Ve svatyni zase tatáž výzdoba. Lesklými nitkami vyšité nápisy, postavy a výjevy. Ve stejném pouťovém duchu se nese roucho, pokrývající hrobku. Na stěnách je to jako v obrazárně – barvotisky a na nich tváře imámů. Nechybí fiktivní portrét místního světce, který se stal zároveň jakýmsi domácím patronem.*

Svatyni krášlí umělé květiny ve skleněných vázách, na stěnách podobně rozbujelé květy svírají rámy obrazů. V každém íránském emámzáde *je to vlastně stejné – mísí se tu*

ráz poutí a lidového islámu, dotvářený přirozenou perskou zdobností. Stále mě doprovází správce, ukáže horký pramen, prý tam nahoře, nad potokem, kde ženy perou prádlo. Divím se, proč jdeme k malému domku. Otevře dveře, a on je to bazén s koupajícími se kluky. Do malého domečku svedli posvátný pramen. Strop nad hladinou je tak nízko, až mám dojem, že jsem v jeskyni. A zase do mešity. Průvodce nevypadne ze své role. Na tomto místě, pokud chcete, můžete přispět na hrobku světce. Před svatyní budují mešitu novou, kupole z betonu, navrch hrubá cementová omítka. Kolem se rozkládá hřbitov. Vypadá to tu domácky, jako by na hrobech ženy sušily byliny. Hroby jsou vystlány do posledního místa okvětními lístky růží, snad je, až uschnou, použijí jako barvivo. Růžová vůně je v Íránu všudypřítomná. Neodbytně provází procházku kolem lahůdkářských krámů, bufetů a cukráren, šíří se po tradičních korzech. Růžové džemy obsahují v sladké pastě kousky růžového květu. Oblíbená růžová voda není pouze voňavkou, ředěná se pije (golab) *a slouží jako příměs do zmrzlin a sladkých pochutin. Co všechno patří růži* (gole sorch, *tj. červený květ), nejoblíbenější květině Peršanů, ale také symbolu dervišů. Ta nejvonnější má jméno Mohammadovo* (gole mohammadí, *Mohammadův květ).*

Kolem emámzáde *jsou samá svatá místa. Hroby překryté dekou s kameny, svaté písmo tančí po černé látce mezi růžovými kvítky. Hroby, sypané květy… jak je to prosté a najednou pochopitelné. Smrt, květiny a věčný ráj, kde to určitě bude zas vonět po růžích. Pod stromy stojí řada skřínek, každá nese fotku mladého muže. Sedm hrobů vedle sebe patří mučedníkům. Velká podobizna v okénku a na skle přilepená květina z papíru, nad nimi vlaje látkový transparent. Docela symbolické. Čerstvým nebožtíkům vonné růžové lístky, hrdinům a mučedníkům umělou kytku a transparent.*

Procházka městem

Stačí jediná procházka městem, několik hodin a dojmy plné obrazů padají do pomyslného košíku jako v lesích po dešti houby. Jako vždy – chvilkové imprese, momentky perského ducha anebo náčrty národních idejí? Hřbitovy hrdinů s podobenkami v plechových skříňkách, vlajky vlají a umělé květiny voní. Billboardy padlých šahídů *(mučedníků) zdobí ulice v hojném počtu. Na jednom vyhotovili anglický překlad – tak trochu záhadu, kterou asi chtěl potrápit překladatel škodolibé čtenáře: Vítejte do města udatných srdcí a chrabrých „diverzantů". Parky a v nich sochy – prehistorických božstev, vesničanek pohostinných náručí vedle delfínů, ptáků a hvězd. Jak různorodou zvířenu staví večerní město na odiv! Na trhu vedle ryb vycpaní tuleni, a když zavřou, míhají se ve sklepních otvorech vypasené krysy.*

Šahíd *Šírúdí vévodí kruhovému objezdu – málokde našli peníze, aby padlému postavili bronzový pomník a ne pouhý billboard, který oprší, ale postavu hrdiny jenom tušíme, halí ji igelit – monument toho času v opravě. Nikomu není do smíchu, ale mně se chce smát, protože ze všeho nejvíc mi ta socha připomíná zabaleného Lenina.*

Zastavení v písmomalířství. Už proto poučné, že se díla rodí přímo před zákazníkem. Je noc, ale tady se práce nezastaví, malířka dokončuje bájnou krajinku. Z takových tu mají celou stěnu, na druhé zas boží slova za sklem – kaligraficky vyvedená a na černém pozadí elegantně rozhozená zlatavá písmena. Písmo se maluje perem z rákosu náj, *stejně jako v Číně nebo v Japonsku, rukou krásných dívek v šátku – snad proto pro místní ta napsaná přání víc znamenají a lidé na ně čekají přesto, že je tak pozdě. V dílně krasopisců opisují učedníci vroucí slova zamilovaným do památníku, zato mistr má vážnější zakázku – vítací transparent k příjezdu významného* ájatolláha. *Už jen pár písmen a železná roleta se spouští. „Vítáme* ájatolláha *Tabarasího v Tonekábonu!"*

Blíží se půlnoc když navštívíme krámek náboženských rekvizit (soudě dle obsahu zboží mohl by být s klidem kanceláří pohřební služby) s netečnými mladíky, kteří jako by se ani nehodili k hrůze morbidního artiklu. Snímky krvavých bojišť, tváří umírajících – kult hrdinů má kvést, byť jeho nositelé dávno zaplnili nebe. Na závěr půlnoční tryzna za mrtvého námořníka, okusím při ní narůžovělý šerbet[33], *neustále dolévaný, aby náhodný chodec nečekal, lahodnou datli (každá taková pochází z Bámu, alespoň to všichni tvrdí). Voní to tu kadidlem, svíčka hoří a před zasklenou tváří mladíka se žalozpěv rozléhá do ticha po skončeném trhu.*

ÍRÁN PLNÝ MUČEDNÍKŮ

Jsme v Teheránu. Ze západního na jižní terminál přejíždíme skoro rozebraným busem a ke všemu napěchovaným městem. To znamená, že stojíme nejméně třikrát víc, než jedeme. Pozoruji změť aut a všemožných vehiklů, ale mnohem zajímavější se zdá sledovat dílka pouliční agitace. Chomejního a další revoluční vůdce a hrdiny velebí v ulicích metropole stále nové a nové billboardy. Na jednom se ájatolláh *Chomejní usmívá – to bývá málokdy, jinak je jeho tvář zachmuřena, snad je to výraz usilovného přemýšlení. K tomu autor zvěčnil tvář mučedníka a v zadním plánu jeřáb zvedá rameno nad městské panorama. Protentokrát jde o budovatelský motiv a na jeřábu nevisí hříšník, který propadl hrdlem za pašování drog. Další z poutačů nabízí vůdcova slova unášená éterem stejně lehce, jako kolem poletují pestrobarevní motýli, vůdcova tvář na něm se zdá spokojená. Aby ne, heslo se opravdu podařilo: „Vaše revoluce byla výbuchem světla." Závažný obsah dokáže Peršan podat poetickou formou. Třetí z mnoha jiných vyznívá symbolicky – je na něm* šahíd, *mučedník (tj. padlý hrdina), zemřelý* ájatolláh *a holubice letící vysoko nad moře…*

• CHVÁLA MUČEDNICTVÍ •

Billboardy, obří tabule z plechu nenesou v Íránu jen reklamní vzkazy. Mnohem častěji na nich najdete ideologické poselství. Podobenky vůdců a těch, kteří v jejich stopách položili život za islám a lepší zítřky. Co stojí na billboardech s tvářemi mladých mužů vedle starců v turbanech? Tabule jsou plné duchovních slov, jimiž prolíná základní myšlenka – chvála mučednictví. I po dvaceti pěti letech se po Íránu tyčí jako vývěsní štíty revoluce. I když obrazy mluví za všechny nápisy složené z kaligrafických písmen, vždy mě zajímalo, co na nich přesně stojí. Jde často o ostré slogany. *„Mučedníci jsou symboly íránské síly!" „Synu, vypij ten kalich mučednictví!" „Mučednictví, to je nejkratší cesta k Bohu!"*

Idea vlastní oběti pro víru se v Íránu nevytvořila náhodou a teprve během islámské revoluce. Mučednictví stojí přímo při zrodu šíitské větve islámu a právě vzpomínka na smrt synů Alího a Prorokových vnuků Hosejna a Abolfazla v bitvě u Karbalá je v Íránu největším muslimským svátkem. Tato dramatická událost z roku 680 se pravidelně připomíná[34] formou smutečních shromáždění a procesí trýznících se mužů. Oslavou mučedníků přirozeně prolíná kult vůdců, který má rovněž svou staletou tradici. V prostředí současné islámské republiky ovšem vy-

kvetl do smělých podob. Postavy duchovních představitelů, světců z šíitské historie spolu s tvářemi současných válečných hrdinů plní ideologické billboardy. Tak lze nazvat místní zvláštnost, přesahující svým rozšířením ráz obvyklý v celé přilehlé části Orientu.

Stát se *šáhídem* neznamená pro muslima jenom oběť. Za hrdinský čin lze získat nemalou odměnu – přímý vstup do ráje. Perské pojímání *šáhída* jde ještě dál a má několik ekvivalentů. Je to ten, kdo dojde úplného poznání, kdo patří k božímu jménu a kdo zemřel v božím zájmu. Byl to imám Chomejní, kdo v Íránu zdokonalil kulturu mučednictví. Pravda, bylo na čem stavět. Nejen na historické tradici, která tkví v samotné podstatě šíitského islámu. Ale také na tehdejších krvavých událostech, jež revoluci předcházely. Právě revoluce a revoluční doba si žádala mučednictví a stále nové mučedníky.

V té době vypukla íránsko-irácká válka a mrtvých přibývalo. Jen na íránské straně se počet padlých za osm let bojů odhaduje na víc než půl milionu. Většina pocházela z řad tzv. *básídží* – dobrovolníků (doslova „mobilizovaní"). Většinou mladých lidí, často ještě dětí, kteří se na iráckou frontu hlásili dobrovolně. Podle tehdejších zákonů byl vyžadován souhlas rodičů, pokud děti nedosáhly osmnácti let. Chomejní tuto povinnost zrušil. Souhlas rodičů nahradil svým souhlasem. Často se hlásili dvanáctiletí, třináctiletí kluci. Byli rádi, že drží zbraň a mohou střílet. V první linii je používali k čištění, vyklízení minových polí. I tam se hlásili dobrovolně. Dokonce závodili o to, kdo bude vybrán do takového oddílu. Kdo zvítězil, byl poctěn cestou na smrt.

Billboardy oslavují mučednictví jako nejvyšší poslání. Smysl vzkazů na billboardech tak míří k jedinému. K obraně revoluce jsou stále potřební mučedníci a jejich činy nedojdou zapomnění. Proto ty věrné, nadživotní portréty. Odhodlané výrazy v očích mladíků i mužů zralého věku, kteří měli tu čest padnout v nesmyslné válce. Tváře místních hrdinů podél krajnice vítají návštěvníka města nebo vesnice.

Zahynout pro víru, pro Boha, nemá nic společného s naším pojmem sebevražda. Tu ostatně islám zavrhuje stejně jako křesťanství. V pojetí šíitských muslimů ale není mučedník sebevrahem, byť jde na smrt vědomě. Ať je to regulérní válka anebo diverzní útok, vždy stojí v pozadí obrana vlasti a víry. Zatímco sebevražda pramení z vyprázdnění duše, mučednictví je projevem vůle zemřít pro vyšší cíl.

„Tuto zbraň seslal národu Bůh. Je to zbraň, kterou nám nemohou vzít," tvrdí šíitští duchovní hnutí Hizballáh, které začalo se sebevražednými útoky proti křesťanskými milicím a izraelské armádě v Libanonu.

Sedím v autobusu z Kermánu do Teheránu a pozoruji hrdinné výjevy, které zpestřují fádní cestu. Pokrývají stěny budov nebo tabule podél krajnic v docela slušném počtu. Jako zrovna teď obrovský obraz na jednom z domů. Zřejmě životní dílo pro mě neznámého umělce, jehož podpis se skromně krčí v pravém dolním rohu. Už po dvě desetiletí stále inspiruje irácká válka k vrcholným uměleckým výkonům. Nástěnná freska zpodobňuje umírajícího vojáka. Spočívá v náručí ženy, snad jeho matky, spíš ale symbolu íránských matek. Nad výjevem vzlétá k nebi hejno holubic (holubice je v šíitském pojetí symbolem mučedníka). Před domem stojí zamyad, otevřená dodávka, naložená snad pěti patry sena. Jako by řidiče k údernickému činu inspiroval ideologický monument.

Naši další cestu přerušuje jedna z početných zastávek. Šoféři neopomenou navštívit krám, který jim nabídne dárkové zboží z cesty. Na tak náročnou trasu oplývají zřejmě dobrými dietami a podle toho i nakupují. Po sladkém pečivu ve velkém balení jsou na řadě lakované podobenky na dřevěných řízech, tamní specialita. Dosud jsem v Íránu neviděl nic tak pokleslého. Alespoň pro oči Evropana. Místní mají ovšem jiný názor. Takto zvěčnělé lze koupit oblíbené mučedníky – ale také orientální krasavici a populární fotbalisty, kteří se tu lesknou vedle laskavých tváří imámů. Symbol snese jakoukoliv reprodukční techniku, podobně jak homeopatika libovolné zředění. Vždy zůstane dost božské esence pro toho, kdo ji umí rozpoznat. Naši řidiči obcházejí, vybírají a líbají známé tváře mučedníků. Přesto, že muži jako dobří muslimové své svaté zbožňují, moc se v nich nevyznají. Dohadujeme se, komu který z portrétů patří, až spory jeden z chlapíků utne: „Jen Alí zná tváře všech svých synů!" Nikdo neprotestuje, a po tak pádném argumentu můžeme pokračovat v cestě.

• JAK SE V NICH VYZNAT •

Mystická atmosféra Íránu je plná mučednictví a hrdinů. Mučednická nit jde perskými dějinami mnohem dál než k dobám raného islámu. Když Ferdousí ve své Knize králů (*Šáhnáme*) vypráví dávný příběh o mučednictví íránského prince Sijávuše, kterého zavraždil král Turánu (Túránci, mytologičtí nepřátelé Íránu, kteří přišli z východu), nepopisuje nic jiného než dávný perský mýtus. Emotivní příběh se objevuje už v Zarathuštrově Avestě a je spojen v lidových zvycích na území Íránu s oplakáváním a truchlením.

I v návaznosti na tak dávnou tradici se šíité vždy považovali za oběti pronásledování. Ať sunnitů, Turků, Rusů, Saddáma Husejna nebo Američanů a vůbec Západu – to podle momentálních souvislostí. Uctívání mučedníků tak bylo v Íránu vždy silnější než v ostatních islámských zemích. Traduje se, že nepřirozená, násilná smrt potkala všechny šíity uctívané imámy, včetně samotného Alího, a i proto je „mučednictví", tj. odvaha a vůle vzdát se života na zemi pro islám a jeho svatou věc považováno snad za nejvyšší z možných ctností.

Největší úctě mezi mučedníky šíitského islámu se pochopitelně těší Hosejn, Alího syn a třetí imám, s jehož portréty se lze setkat všude v Íránu, ať na veřejných místech, v domácnostech, nad čelním sklem autobusů či na kapotách kamionů. Kdo truchlil a bičoval se za Hosejna, bude po zásluze odměněn, tak jako poutníci k jeho hrobu. Před tím, kdo na jeho počest složil báseň, se otevře brána do ráje. Tam zamíří všichni, kdo padli pod černým šíitským praporem...

Vesměs zidealizovaná forma zobrazování muslimských hrdinů téměř nečiní rozdíl mezi podobiznami jednotlivých imámů. Navlas stejně vousaté tváře, turbany v barvě islámu. Orientovat se dá v řadě mučedníků jen podle smluvených poznávacích znaků, které zanechal zasvěcený umělec. Že jde o Alího, může pozorovatel pochopit pouze podle přiložené šavle s rozeklaným hrotem, proslulého *„zulfikaru"*, kterým světec údajně rozťal lunu. Oduševnělý a nadčasový pohled (nejbližší představě mučedníka) je hlavním atributem Hosejna. Jiným často zobrazovaným imámem je Abolfazl (Abbás). Podle lidových představ vítězný jezdec s bílým chocholem, v hrdinných výjevech hubící nepřátele pravé víry. Přes zjevně islámský obsah těchto hrdinných výjevů nelze v nich nevidět návaznost na mnohem starší tradici hrdinů perských mýtů období zoroastrismu, jaké např. zachycuje v Íránu stále oblíbený epos *Šáhnáme* z 11. století.

Přestože je íránské kulturní dědictví nebývale rozsáhlé, významnou roli v něm sehrává imaginativní, mysticko-magický proud. Pro perskou kulturu vždy byla příznačná vizuální orientace, a tedy i vlivné výtvarné umění. Sílu imaginace provází intenzivně prožívaná víra, v touze po spojení s Bohem se promítá vliv súfijské tradice. Vášeň pro zobrazování živých bytostí nevykořenil ani islám. Odvěká záliba v malířství a zobrazování navazující na starověkou tradici (portrétní kultura dynastií staré perské říše) přešla v 16.–17. století za vlády Safíjovců, zejména ve světských realizacích, přímo ve slabost, s níž vznikala malířská díla plná nepředstírané smyslné erotiky. Kde jinde než v šíitském Íránu může být tolerováno vyobrazení samotného Proroka Mohammada. To sunnitský umělec se Proroka

vypodobnit neodváží. Na obrazech, v nichž je nezbytná Mohammadova přítomnost, vyplní jeho obličej, ale i postavu, bílou barvou.

Za nejsvětější íránské město bývá označován Mašhad. Jak se blížím k tamní svatyni, přibývá krámků s duchovní literaturou. I ve svátek bývají otevřené a není tu prázdno, jak by jeden čekal. Barvotiskové podobizny jsou v jednom z krámů tím nejnápadnějším zbožím. Prodavač mi nabízí celou plejádu imámů, ani tentokrát je všechny přesně nerozpoznám. Modrooká, mládím překypující tvář v zeleném turbanu, blaženě se tvářící zpěvák s loutnou v ruce – to je romantické vyobrazení Mohammada. Podobně archaický gobelín s idylickým vyobrazením Krista mívala babička nad divanem. Procházím s prodavačem mezi světci – ukazujeme na ně prstem, jako bychom určovali motýly. Není vše muslimské, co se v krámu třpytí: obraz Večeře Páně mě mezi hlavami v turbanu doslova uhodí do očí. Marie s Jezulátkem, křesťanské symboly provedené v nejrůznějších materiálech. Inu islám nezapře, že má staršího bratra, kterého si ovšem váží, byť v něm nevidí ochránce, jako spíš toho úspěšnějšího. A že mu tak trochu závidí? A co křesťané, kteří jako by se svého mladšího sourozence báli a všemožně se mu brání, snad že zapomněli na lásku k bližnímu.

• POULIČNÍ OBRAZÁRNY •

Letopočet 1979 (1358 podle muslimského kalendáře), kdy prozápadní monarchii nahradila vláda islámského duchovenstva, je pro většinu Íránců naším rokem 1968. Z prvotního nadšení sice čas leccos vyvanul, ale Chomejní, zakladatel islámské revoluce, zůstává daleko spíš íránským Dubčekem než Gottwaldem. Nešlo o puč, převzetí moci menšinovou skupinou, ale o skutečnou revoluci s masovou podporou.

Co spojuje íránskou realitu s naším bývalým komunistickým režimem? Třeba důraz na ideologii a na vnější tvář. Oddanost vyšší věci, která je vyžadována a ctěna. Přes všechny rozdíly přináší srovnání obou systémů spoustu podobností. Ideologické billboardy zdobí ikony náboženských vůdců, dávných proroků, ale také hrdinů revoluce. Třeba říct, že všechny ty postavy neznámí umělci obdařili zvláštním půvabem a myslitelé na nich v nesčetných postojích a výrazech tváře dávají průchod svým kaligraficky provedeným myšlenkám. Tak, jak to na Blízkém východě chodí, neuděláte krok, abyste na nějaký obraz nenarazili. Podle frekvence portrétů lze usuzovat na postavení a vážnost, kterou moc tomu kterému představiteli přikládá. Vedle *ájatolláha* Chomejního, jehož uctívání dosa-

huje míry srovnatelné s kultem, je zobrazován jeho nástupce *ájatolláh* Chameneí a nemálo obrazů zpodobňuje *ájatolláha* Hášemího Rafsandžáního, bývalého prezidenta a dosud značně vlivného hodnostáře (což nepochybně svědčí o tom, že ze své pozice má stále co říct do vývoje v zemi). V intencích předešlého je jasné, že tvář současného prezidenta budete jen těžko hledat. V pouličních obrazárnách lze shlédnout ještě několik *ájatolláhů* a pak už výčet mocných končí a na řadu se dostávají stovky a tisíce neznámých tváří těch, co položili život, „jak si žádala revoluce".

Uctívání mučedníků se děje v míře pro nás neobvyklé a nabývá podob, které mohou vzbuzovat údiv. Ale to jen na první pohled: vzpomeňme na naše nedávné časy, i když je to pro současný Írán docela nefér srovnání. Místo úderníků dosaďme hrdiny, místo neznámých vojínů padlé revolucionáře. U nás pochodovaly radostné zástupy s portréty pochybných státníků nad hlavami, tady nesou věřící na srdci barvotisk tisíc let mrtvého předchůdce. Zatímco hesla u našich silnic měla vyšší cenu než skutky, ke kterým vybízela, tvrdit totéž o íránských reáliích by mohlo být považováno za urážku. Jestliže země oslavuje své statečné, není na tom nic podivného. Má-li takové, je v jejím kulturním vzorci, jakým způsobem dokáže své hrdiny uctít.

Záběr nástěnných ikon jde od Proroka přes imámy až k dnešním *ájatolláhům*. Od postav z historie po současné osobnosti. Vůdce islámské revoluce či jeho následovník se tak mohou ocitnout na jedné scéně spolu s mučedníky, zavražděnými odpůrci revoluce. Mistři nástěnných agitací využívají celou škálu výtvarných stylů a technik, z nichž některé nemají daleko ke komiksu. Na zvlášť povedených dílech imám Chomejní například vypouští přes široké moře obláčky svých myšlenek provázených holubicemi, zatímco v zadním plánu jiného obrazu umírají v naturalistických křečích nepřátelé uprostřed podobných, ale prázdných bublin.

Postavy hrdinných vojáků padlých v osmileté válce s Irákem, rámované žehnajícími gesty imámů patří k vděčným námětům mnoha agitačních billboardů, vývěsních tabulí a praporů. Počet zobrazených hrdinů je odměřován tak, aby odpovídal některému z magických čísel, a je příznačné, že i délka této bratrovražedné války se rovnala jednomu z nich.

I ten největší odpůrce orientálních režimů musí připustit půvab, poetičnost a výtvarnou hodnotu, kterou jsou tyto poutače obdařeny. Zvlášť srovnáme-li je s neméně manipulující obří reklamou v naší části světa. Jakoby toto srovnání šlo

k jádru sporu dvou typů civilizací. Je-li na jedné straně vydávána na odiv mučednická víra a jediná přípustná správnost duchovní cesty, pak na druhé, orientované veskrze materiálně, mámivá rouška svobody nijak nezakrývá apel ke konzumnímu chování. I to je v praxi opět jediné možné, ovšem jakéhokoli duchovna zbavené. Propadnout mu se zdá lákavé a snadné, jak to ostatně bývá u všech svodů, a nevyžaduje podstoupení sebemenšího mučednictví.

• RELIGIOZITA A JEJÍ VÝTVARNÁ STRÁNKA •

Ideologická výzdoba v íránském veřejném prostoru odkazuje na atmosféru revolučních let 1978–1979. Obrazy, slova, písně, odkazy k historii a připomínky šíitské víry tehdy zaplavily celou zemi, udržovaly tehdejší nadšení pro revoluci a svým dílem přispěly k svržení šáhova režimu. Nebývalý perský důraz na výtvarnou stránku v ulicích měst ohromí citlivé oko. Je-li pro někoho návštěva Íránu pastvou pro oči, tak určitě pro malíře a vůbec pro umělce.

S obzvlášť vydatnou úrodou nápisů, obrazů a symbolů se musí návštěvník Íránu vyrovnat po dobu mimořádně početných náboženských svátků. Což znamená téměř neustále. Po tyto dny jsou na černých nebo zelených praporech a transparentech úryvky z koránu a další duchovní hesla, jména členů Mohammadovy rodiny a jejich potomků, jiné nosiče obsahují bezpočet obrazů, zpodobnění, symbolů, odkazů a alegorií. Portréty vůdců v nadživotní velikosti zdobí nádvoří mešit. Tvorbou těchto artefaktů se zabývají dílny malířů či vyšívačů, náboženská obec se stará o jejich distribuci. Vlají doslova před každým krámem a mohou tak vyvolat atmosféru pouliční výstavy či duchovní performance. Je ctí majitele obchodu vyvěsit včas svůj transparent, nepsanou povinností nesejmout jej vzápětí po skončení svátků. Výroba nástěnných obrazů a textů je považována za chvályhodný a výnosný obor podnikání. Nejen o svátcích lze v ulicích narazit na „výprodej" proroků a mučedníků, jakési galerie v plenéru rozprodávající obrazy a barvotisky připomínající Íráncům žádané duchovní zakotvení.

Íránská města se sochami jen hemží. Ne však státníků, literátů, zasloužilých občanů nebo alespoň fotbalistů. V Íránu nepotkáte ani sochy *ájatolláhů*. Vzácně dávného dobyvatele, panovníka s mocným plnovousem, na koni, nikdy jen tak v prachu cesty. Zato sochy zvířectva možného i nemožného pravidelně města krášlí, v místech, kde se to kulturní komisi zrovna hodí. Symbolický bestiář – naivní sochy zvířat, ptáků, ryb, ale také hvězd, jež trůní při vjezdech do měst, v par-

cích či ve středu četných kruhových objezdů. Bývají z betonu či ze sádry, vyvedené v barvě, a pokud materiál dovolí, s nečekanou dávkou realismu.

Islám v Íránu doslova poznamenal tvář země. Souznění náboženství, dlouhých čtrnáct století vlády islámu, s bohatou kulturní tradicí naděluje citlivému pozorovateli nebývalé plody. Když se v takových kulisách odehrávají neméně barvité náboženské obřady, provázené nekonečnými projevy a procesími, je to fascinující podívaná. Arabesky na průčelích mešit, samovolné prolínání snových i politických motivů na nástěnných poutačích – kde se pravidelné květinové vzory proplétají s tančícími písmeny, s pohádkovými ptáky, laněmi uprostřed palouků – a vše dohromady, spolu s vodopády, budovateli i hrdiny tak dotváří neklamný dojem ryze orientální kultury.

Perská kultura se vždy vyžívala v iluzích a ve snech, a ani dnes se íránské obyvatelstvo snům nebrání. Interiér íránských měst je barvitý, zkrátka podívaná. Obrazy přecházejí v písmo a písmo vstupuje do obrazů, a to pod dohledem zachmuřených tváří duchovních autorit. Tolik duchovna a vášnivé zbožnosti – to aby Íránci nezapomněli na svou šíitskou víru a dovedli se správně zařadit. Přesto nemálo z nich pošilhává po změně pod nepěkným heslem: méně dohledu, více konzumu.

• TVÁŘE A NÁPISY NA BUSECH •

Proplétáme se stojícími busy, hledáme ten náš. Přestože jde často o nová a hlavně bytelná vozidla, přesné stáří toho kterého (od několika po čtyřicet let) nepoznáte. Všechny vypadají jako staré rachotiny, navíc stejně orientálně zaoblené, červeno-bíle pomalované, co nejvíc fanglí, cingrlátek, barev a nápisů – pod kapotu se ale raději nedívat. V tom nejpodřadnějším z mercedesů sedí stařík v bílé pletené čepici – přes takovou si muži od Kurdů až po Balúče namotávají turban – bradu má dlouhou a zrzavou, vydatně přibarvenou *hennou*. Potýkám se s nápisy, které na autobusech stojí. Není to až tak těžké, neboť kromě verze v arabsko-perském písmu bývají vyvedeny i latinkou. Škála sloganů není tak široká, obvykle oslovují nějakého z šíitských svatých, kupříkladu: *Já Hosejn* (Ó Hosejne!) nebo *Já Alí, Já Abolfazl, Já mollah (mollá,molláh* – duchovní, kněz), ale také *Já Mohammad*. Na mercedesu, v němž zrzavá brda chytala paprsky slunce, stálo vpředu *Beatiful Bus* a na zádi poněkud záhadné – *Já molali!*

Umělecká tvořivost nenabývá v Íránu tak rozbujelé podoby jak v sousedním Pákistánu. Při výzdobě nákladáků či autobusů se místní omezí na vylepení nezbytných portrétů dávných mučedníků, naopak uvnitř kabiny se řidič kochá obrázkem orientální krasavice (na rozdíl od našich představ ovšem striktně zahalené). Četné portréty Hosejna, Alího a dalších imámů a jejich příbuzných trčí obvykle za oknem nebo jsou přímo vyvedené na zadní části karoserie. Neméně pozoruhodné výsledky přináší bližší průzkum nápisů, které podobenky na vozidlech doplňují a které zřejmě šoféři považují za rovnocenný prvek dekorace.

Texty jsou psané bůhví proč angličtinou – jakoby ten jazyk měl pro jeho uživatele gloriolu něčeho magického, posvátného nebo alespoň zpola zakázaného[35] – často v neobratných až naivních tvarech. Jedny nápisy míří k oslavě šíitských světců (ve stylu *Alí je velký, Alí je Prorok, Nejlepší je islám* apod.), ty druhé k podobnému velebení vlastního vozidla (à la *wellcome tomy beautiful bus)*. Někdy je to opravdu lahůdka: *Toto je nejlepší autobus na světě*, nebo *Ať tento autobus dojede tam, kam má!* Superlativy se vůbec nešetří, a tak i ty největší rachotiny se pyšní nadepsanou kategorií de luxe nebo super de luxe, které o skutečné kvalitě a standardu nevypovídají zhola nic.

Konečně sedíme v autobusu. Na zádi těchto pouštních korábů bývá často k vidění zdobená bedýnka. Posazená napříč v rohu jako koutní skříňka v jizbách našich prababiček. Kolem ní barvotisky šíitských mučedníků. Místo, kde obvykle uléhá řidiči během nočního střídání, slouží zároveň jako mobilní modlicí kout. Objedeme dokola emámzáde, *až teď si všimnu velkolepého obrazu Hosejna, trůnícího na jedné z budov mauzolea. Obkroužit svatyni je nepsanou povinností, posunutou kuličkou na růženci, zdravým základem cesty, stejně zažitým jako zvyk zahajovat jízdu modlitbou.*

TRPĚT JAKO HOSEJN

Krev a poezie – docela zvláštní kombinace. Nemůžu od obrazovky odtrhnout oči a v duchu děkuji hostiteli, že nás u televize nechal samotné. Přívaly krve k perské kultuře patří. Krev není známkou násilí, za co jsme si ji u nás zvykli považovat, není ale ani symbolem života. Krev vyjadřuje oběť. Vidět krev znamená pro Íránce cítit bolest. Krůpěje krve pomalu prostupují pergamenem, svatým textem koránu. Celý monitor je zbarvený krví. Další scéna zachycuje vraždění Hosejnovy družiny. Detailní záběry jsou k nevydržení. Ještěže obrazy prolínají jeden v druhý. Za hlasitého nářku žen, které nevidím, jen si je představuji, se potoky krve mění v kupole mešit, v ornamentální mozaiku z kachlí. Teď zazní bubny. Černé prapory. Zjevuje se Hosejn v zeleném plášti a v přilbě, sedí na koni. Proud poezie pokrývá obrazovku, slova prolínají zříceniny paláce v šťavnaté krajině. Extatické, truchlivé zpěvy se k něčemu tak optimistickému vůbec nehodí. Jenomže Hosejna a jeho věrné přepadli a jednoho po druhém vraždí. Ostré činely a zase buben. Kůň zbavený jezdce zmateně pobíhá. A je tu nová scéna – důtky s řetězy. Hoří stan, bitva je prohraná, jezdci ujíždějí, zatímco před stanem trčí zlomené korouhve. Zase mrskající důtky, které se televizní technikou promění v černé standarty.

• SVÁTKY MUČEDNICTVÍ •

Nejen během *moharramu*, ale ještě po tři týdny v následujícím měsíci *safar* se život v Íránu skoro zastaví. Na pouhé dva měsíce připadá dobrá polovina všech náboženských svátků, kterých si Íránci jinak užívají požehnaně. Je to pro nás zvláštní, ale mučednictví, utrpení a sebeobětování se opravdu slaví. Pohnuté události doslova pozmění všední život země. Ulice jsou v černé, smutečně-slavnostní výzdobě. Domy, duchovní stavby, ale i proluky zahalili černým suknem a látkovými obrazy. Hloučky černých žen čekají před improvizovanými stany, až začnou rozdávat večeři imáma Hosejna (*šáme hosejní*). Lidé většinou neopouštějí město. Chodí se do mešit, k hrobkám, na shromáždění a průvody, kde se potkají s přáteli a známými. Hosejnovo mučednictví spojuje šíity víc než cokoliv jiného. Jen málokdo si troufne vyrazit na piknik a nezajít ten den do mešity, ale pravdou je, že bezstarostně piknikujících rok od roku přibývá…

Safar jsem zažil v Íránu třikrát. Vysílání minimálně tří ze čtyř místních kanálů dostane pro nás až stěží uvěřitelnou podobu – celodenní program je laděný

na duchovní vlnu, prokládají ho procítěnými projevy, obrazy oduševnělých tváří, hrdinských činů, trnitých růží, krve a holubic. Je to esteticky i emotivně strhující, soustavný nápor na city. Íránská moc se snaží, aby oddanost islámu a islámské revoluci v lidech nevychladla. Chtěla by povzbudit zemdlévající mysl a upadajícího ducha věřících. Dlužno dodat, že se tak děje kultivovaně, bez poklesu za hranici dobrého vkusu a na místní poměry nijak násilně.

Smrt svého třetího imáma postavila šía do středu svého učení a připomínku této události udržuje jako závažnou součást své tradice. Zvyklost mučit tělo na důkaz smutku nad dávnou smrtí mučedníků není ojedinělá ani v jiných náboženstvích – třeba katolická církev pěstuje podobně krvavé obřady (Španělsko či Filipíny) k uctění smrti Kristovy. Přesto jsou to právě šíitské zvyky, které provází nechvalná nálepka barbarství. Pokud lze šíitské rituály označit za fanatické, nejsou takovými o nic víc, než podobné počiny křesťanů anebo příslušníků jiných vyznání. Dostatečně známou kapitolou dějin bylo např. v evropském středověku hnutí flagelantů (sebemrskačů). Ti se tělesným trýzněním chránili před Božím trestem, věřili tomu, že se jim tak vyhne morová rána. Smyslem šíitských krvavých rituálů ale není ochrana vlastního života. Stejně tak nejde o jakýsi „kult bolesti".

Šía, která se staví do pozice ochranitelského vyznání, nese v sobě jakýsi trpitelský syndrom. Učí své věřící, aby se považovali za utlačované a vyvržené – pochopitelně, že nespravedlivě. Jestliže být nespravedlivě stíhán je neodvratným údělem šíitského muslima, pláč a nářek je způsob, jak se zbavit vlastního zoufalství. A nejenom to. Trápit své tělo je pro věřící zkouškou, kterou dokazují, že svedou to, co jejich imámové – pro víru trpět a třeba zemřít. Pro šíitu jsou imámové vykupitelé, které je povinován ctít. Vydat se v jejich stopách, vlastním utrpením potvrdit svou zbožnost je závazek, který věřící uzavírá a kterému se nemůže vyhnout. Ale tím vysvětlení pohnutek pro sebezraňování nekončí. Jako Hosejn trpí šíité i proto, že bytostně cítí a berou na sebe vinu za ty, kteří tehdy milovanému imámovi nepomohli a nechali ho zhynout. Tak těžké a bolestivé rány považují šíité za záslužné a přisuzují jim magický účinek. Přirozeně si představují, že jim to Bůh vrátí. Vstoupit do procesí s řetězy a zraňovat tělo, dokud nevypoví službu a trpitel neztratí vědomí, bývalo příležitostí, jak si naklonit osud – prostřednictvím nejmilejšího imáma. Muži se tak zavazovali, když cítili, že jejich přání, třeba mít syna, je tak velké, že jedině Hosejn ho dokáže vyplnit.

• DOKAŽ, ŽE JSI MUŽEM! •

Mlátím do sebe, až mě zápěstí pálí od těžkých řetězů. Snažím se přitom myslet na dávného mučedníka. Není to tak těžké, pro inspiraci se mi jeho tvář zjevuje hned na té, hned na protější stěně, podle toho, jak se při střídavém bičování obou lopatek otáčím. A to ještě nevím, že pak mučedníka skutečně uzřím na vlastní oči, přímo v životní velikosti. Za necelé tři hodiny, kdy se na prašné ploše před hliněnými domy odehraje noční divadlo – *tázije.* Skutečné muslimské drama, v naturalistické podobě, se spoustou krve, která postupně prosákne hlavnímu aktéru skrz naskrz bílým rouchem.

„Hosejn, Hosejn!", mladí i staří muži při skandování nešetří hlasivky. Z takové atmosféry se asi rodí boží mučedníci. Mlátím se důtkami a svazek těžkých řetězů mi dopadá na záda. Ne, naštěstí nejsou od krve. Cítím, že poslední hodinka ještě nenastala. Také spolukajícníci zapomněli na svá muka, jsou milí a usmívají se do objektivu. Za chvíli mám ale košili plnou šedi, potřísněnou dopadajícím kovem. Při zaujetí, jaké do sebetrýznění vkládám, se podivuji, že z ní ještě neodpadávají cáry. Mí spolubojovníci jsou na tom líp, mají všichni košile černé jako noc a trocha kovového lesku na nich skoro není vidět. Černá je znamením smutku za mučedníkem, ale taky docela praktická věc.

Šíitské bičování je zvláštním druhem povyražení. Nepodobá se ničemu, co dává zkušenost střední Evropy. Kdepak venkovské pohřby nebo tancovačky s dechovkou. To, čeho jsem svědkem, se zdá stokrát přesvědčivější, než co můžu zažít na rodné hroudě. Spolubičovaní zpívají – o Bohu, o Hosejnovi, o Alím – netrvá dlouho a rytmická píseň připomínající chorál se mi vryje do paměti. Jakoby nezúčastněně tlučou muži do mohutného bubnu, zahledění kamsi k tváři Hosejna na zdi. Jeho pohled je stejně nepřítomný jako bubeníkův. Jiný světec na barvotiskovém obrázku pohlíží k nebi vítězoslavně, sedí přitom na bílém koni a v ruce drží kopí s chocholem. Druhou rukou mocně mává posvátným mečem *zulfikarem*. To je Alí. Jsou tam všichni: uprostřed mezi nimi, dopředu nakročený, stojí s knihou sám Mohammad.

Už nikdo nezjistí, kdo v tom měl prsty. Stáli jsme tam přikovaní k řetězům jako kajícní hříšníci, železa dopadala na naše záda a my nad tou záhadou mohli jen přemýšlet. Chtít se podívat na svátky nářků asi nebylo to nejsprávnější přání. Měl jsem si všimnout, jak nám to rozmlouvali. Jenom pan Daští, ten nerozmlouval, jen se uculoval.

Měli jsme „štěstí", dostat se zrovna sem – do jistého soukromí. Z řádné slavnosti před politiky a nejvyššími duchovními města by nás sice nevykázali, ale rozhodně nedali důtky do rukou. Pro naše hostitele to byla svým způsobem riskantní věc. Pokud by se v tu chvíli přišlo na to, kdo s nimi vzpomínal na Hosejna – doslova s řetězy v rukou – pomáhej Alláh jim a spolu s nimi i nám. Že jsme se na chvíli stali nefalšovanými muslimy – pro to mám jediné vysvětlení. Host je Bůh a smí všechno. Pan Daští to viděl jinak.

„Přijde-li kdo ve svatý večer do tekkije, ať dokáže, že je mužem. Bít se za naše imámy je čest, ale taky závazek!" Ještě že mi to pan Daští náležitě vyložil. Bohužel, až když bylo po všem.

Pan Daští byl jedním z mnoha Peršanů, u kterých věk nepoznáte ani s chybou dvaceti let. Dva dny a dvě noci jsme strávili s panem Daštím. Ten dobrý muž, *paštibán*, „ochránce", jak ho před námi pojmenovali, nezůstal svému přízvisku nic dlužen. Sloužil až do roztrhání. Prošlapal s námi celé město, a to několikrát. Kam nechtěl, nedostali jsme se. Popravdě, že by někdy nechtěl, jsme snad ani nepostřehli. Nebylo chvíle, kdy si nevěděl rady, a přes naše úklady, to když jsme se ho hodlali zbavit a ztratili se mu, zůstával věrný jako pes. Vždy nás vyčenichal a s odhodláním oddané němé tváře se opět pustil do role průvodce a ochranky v jednom. Nepochybuji, že to pro něj musel být životní zážitek (podobně jako pro nás) a snad i vrchol kariéry: po desetiletích služby – byť na pouhé desítky hodin – oddat své tělo a duši marnivým a vrtošivým Evropanům. Co pro něj osudové setkání znamenalo, nebylo těžké pochopit. Už jen to nadšení, s jakým nám připomínal pozvání k sobě domů. Už v první chvíli s ním vyrukoval, a nakonec se mu podařilo ho zrealizovat. Byl to slavný okamžik, pochlubit se námi před celou rodinou. Jeho prestiž v domácnosti, v ulici i v celém městě prudce stoupla a pan Daští zářil štěstím. A my mu, dobrákovi, chtěli pláchnout!

• MÍSTO ČINU •

Čtyřicet dní od desátého *moharramu*, výročního dne Hosejnovy smrti, se mezi íránskými šíity slaví jako *arbaíne Hosejní* – Hosejnův čtyřicátý den. Taky se mu říká druhá *ášúrá*. Ten večer se ve městě bičují stovky mužů, jenom naše hrstka si pradávný rituál dopřává pod střechou. V tu chvíli to není ve městě jediná smuteční slavnost. Vedle ní probíhají velká, oficiální shromáždění s projevy, a když skončí, potáhnou ulicemi bouřlivé průvody.

Šíitské obřady sebetrýznění se dnes večer konají v nenápadné budově. Jako *tekke* nebo *tekkije* funguje starobylý dům z hlíny. Tak říkají v muslimském světě dějišti setkání a rituálů súfijských dervišů. V šíitském Íránu má toto pojmenování ještě jiný význam – ve stejnojmenných objektech provozují věřící smuteční slavnosti za své mučedníky – vzpomínkové obřady a také pašijové hry *tázije*[36]. Někdy to bývá improvizované ležení, stan, jindy „kamenné" divadlo, větší dům, stavba podobná mešitě, nebo jen zastřešený dvůr, dvorana či jakési malé, nekryté náměstíčko. V některých městech mají dokonce taková místa dvě – *tekkiji* zimní, krytou, a otevřenou letní – a používají je podle toho, na jaké období připadne termín svátků.

Stojíme uprostřed stavení, tradičního typu stavby, jaký lidé v poušti stavěli po staletí bez nejmenší změny. Architektura je podřízena hlavní funkci, tou je ochrana před nehostinným klimatem. Oktagonální kupole nad ústřední místností je otevřená čtyřmi velkými průduchy opatřenými mřížkou, které se neucpávají ani na zimu. Slouží jako nedokonalý *bádghír* (lapač větru), původní typ této starobylé „klimatizace", vymoženosti pouštního stavitelství, která má svůj původ snad právě na území dnešního Íránu. Tahle *tekkije* má za sebou dobrých dvě stě let a po celou tu dobu se v ní konají šíitské rituály. Patřívalo k nim i fyzické cvičení, a jak jsme poznali, ještě dnes tu po vzoru dervišů muži pravidelně cvičí, využívají objekt jako tradiční *zúrcháne* (doslova dům síly). Uprostřed hlavní místnosti visí lano jako v naší sokolovně. Při odpolední návštěvě *tekkije* na něm houževnatý stařík předváděl ukázky cvičení – bez přírazu vyšplhal až k samé kupoli a pomalu sjížděl dolů otáčeje se kolem lana. Zpívali mu k tomu svaté texty a bušili do bubnu.

Ášúrá je mužská slavnost, oni jsou ti, kdo smývají svou vinu v potu a krvi, ženám je dovoleno být pouze nezúčastněnými diváky. Je pro ně určena zvláštní místnost, nikdo jiný tam nesmí, nevidí na ně, zatímco ženské osazenstvo v ní alespoň slyší, co se děje v hlavním sále. I čaj a jídlo chystají a roznášejí zase jen muži anebo menší kluci. Rituály, jako je tento, vyžadují, aby všechny úkony obstarali hlavní aktéři – muži.

I v Íránu původně patřily *tekkije* dervišským, súfijským řádům, nyní připadá většina z nich náboženské obci, ale některé budovy mohou být i soukromé. Do jedné takové nás pozvali – patrně proto, že nešlo o masovou událost, ale o setkání prověřených přátel. Slavnost nemá znaky oficiality, trochu „podzemní" podnik pořádají lidé z přilehlé čtvrti, kteří si své mučedníky po dlouhé roky připomínají takto mezi sebou a po svém.

Když vcházíme, všimneme si, že zvenku na domě visí zelené, oslavné korouhve – na znamení svátku. Neméně slavnostní výzdoba krášlí všechny místnosti uvnitř. Stejné vyšívané prapory a trojúhelníkové standarty, pestré výšivky, postava bojovníka se lvem. Mohammad na stěně má volné roucho a pátravě nás zkoumá pohledem. V jedné z místností nám ukazují *tábút*, Hosejnův katafalk, ale ten vynášejí jen jednou do roka – při první *ášúrá*.

• *ZANDŽ* JE VÝSADOU MUŽŮ •

Zandž znamená persky řetěz, ale taky bičování. Když vidím důtky na koberci, náhle procitám ze snu. Už vím, kolik uhodilo. Dostaví se svíravý pocit v žaludku, ale jemné vybídnutí je neúprosné – ano, musíme k nim na koberec, na obávaná mučidla! Každý už stojí před těmi svými a ty dvoje, co zbyly – zjišťuji s hrůzou – jsou opravdu nachystané pro nás!

Lehko se to panu Daštímu řeklo. *„Zandž je výsadou mužů."* Mysleli jsme, že navštívíme „atrakci", ale tady nic není jen jako. Virtuální zážitek? Omyl – ta příhoda bude „o masu a krvi" a ještě pár hodin bude bolet!

Zandžír jsou důtky s volným svazkem drobných řetízků z železa nebo mosazi, naštěstí dnes mají jen zaoblená oka, nikde na nich nevidím trny, kterými se dřív kajícníci zraňovali v posvátném transu až do krve. Teď už nejde couvnout. Alláh nám to tak zařídil. Chopíme se důtek (co nám taky zbývá) a jdeme do toho. Snad ta muka nepotrvají věčně!

Sendč říkají činelu, *daf* těžkému bubnu. Bubeníci se usadili uprostřed, směrem ke zpěvákovi a vrchnímu spouštěči modliteb – celý part si odezpíval a odmodlil docela sám, nepotřeboval k tomu mikrofon ani aparaturu. Svým hlasem ovládl celou *tekkiji*. My bičovaní stojíme ve dvou řadách, naproti sobě – což se ukazuje jako jediná záchrana, jen tak dokážu odpozorovat, co mám vlastně s nemotorným svazkem železa dělat.

Pravidelný rituál, k němuž se tu jednou nebo dvakrát do roka scházejí, nemá daleko k excitačním obřadům íránských dervišů. Kromě toho, že do sebe účastníci bijí ostošest, už jen tím, jak úzkostlivě se dodržuje ceremoniál. Náladou, atmosférou a hlavně závažností poranění se oba obřady míjejí. Zatímco derviši svedou se svým tělem s boží pomocí zázraky, bodají se meči, do hlavy zatloukají kovové jehly anebo polykají žiletky, hned po pár minutách mi je jasné, že tady krev nepoteče. S úlevou si oddechnu. K vážným a soustředěným dervišům, které vede pevná láska k Bohu, mají dnešní aktéři daleko. Možná jejich láska není o nic menší, jenže alespoň ti nejblíž kolem mě se smějí, žertují a svou úlohu prožívají jen tak napůl. Zda jsem ten

svůj úkol zvládl taky jenom napůl, nevím. I to málo ale stačí, abych měl ještě celý další den záda v jednom ohni a nést na nich batoh se proměnilo v utrpení.

Propuklo to v půl desáté, ale ženy si ještě pořád povídají u čaje a ani mužům se k důtkám moc nechce. Zpěvák spustil refrén, právě v tu chvíli nás pobídnou a hned je jasné, kdo se bude víc bavit. Strach? Ne, už přešel, spíš jen nutkavá obava, jestli to své mučidlo dokážu správně chytit a zda se do něj nezamotám, zkrátka aby té ostudy bylo co nejmíň. Co asi znamenalo to divadélko? Že by si domácí jen přáli zábavu? Třeba tak, že zasvětí cizince do svých rituálů? K čemu všemu nás tím vlastně zavážou? Běží mi hlavou různé konce, a ty špatné převažují. Bičovat se s pravověrnými! Opravdu nebývalý úkaz. Jsou možná rafinované cesty, jak přejít na islám i bez vyznání víry, ale cítíme, že pro dnešek Alláhovu velkodušnost potřebujeme a taky si ji chceme zasloužit.

• SYMFONIE PRO ŘETĚZY A LIDSKÉ TĚLO •

Všechno začal ten starý zpěvák. Nejprve ladění. Předzpěvovaná melodie, při níž zkušený pěvec působí indisponovaně. Ale to se jen zdá, do falešných tónů zkreslil jeho hlas nefalšovaný zármutek. Přítomní muži po něm opakují sloky, ze začátku neochotně pobrukují, ale po pár minutách už celá *tekkije* burácí drtivým chorálem a třese se pod údery bubnu. Konečně se rozjede ústřední melodie, nápěv, který se bude rozléhat po další dvě hodiny. Jako na křesťanských poutích po zpěvákovi opakuje zástup.

Přišla naše chvíle, první zášvih důtek a řetězy dopadnou na záda. Docela jsem překvapen, že tělem neprojede očekávaná bolest, jen tupý úder do svalu. Tak dlouhá akupresura ze mě určitě vyžene revma a všechny podobné neduhy, ještě se umím utěšit. Jde to, jen trefit rytmus, když z něj totiž vypadnu, nezbývá než chvíli důtky jen tak držet a zas do taktu naskočit podle ostatních. Rytmus bubnu je neúprosný a odbíjí jako čas. Ostře a zvonivě hlučí činely. Snad nikdy jsem si tak nepřál, aby ten rámus skončil. Konečně je tu odpočinek, patnáct minut, tak akorát, aby se tělu ulevilo.

Snad ještě desetkrát se postavíme, abychom podle úderů bubnu spustili na záda železný vodopád. V mezidobí zas usedneme, buben utichne a znovu se spustí lkavá modlitba, v níž zpěvák procítěně opěvuje Hosejnův skon a vyznává se z víry v Boha. Sedíme se zkříženýma nohama, důtky odpočívají a bičované svaly se uvolňují.

Trýznící pomůcka, důtky *zandžír*, neváží víc než kilo. Řeklo by se dětská hračka (lze obstarat i docela malé, které se opravdu hodí nanejvýš pro děti – a taky je ti nejmenší používají v průvodu, tak jako jejich otcové), ale i když jsou bez hrotů, jen co se o ně člověk opře, pěkně je na zádech ucítí. Dají se koupit v krámech, v takovém šíitském smíšeném zboží: nabízejí tam k nim ještě barevné korouhve, pod nimiž vyrážejí procesí, kartičky s modlitbami, Hosejnovy portréty, podobenky Chomejního, anebo všemožné a co nejúděsnější záběry z irácké fronty. I když by se zdálo, že doba krvi nepřeje a při stylizovaných mučednických výjevech už jde převážně jen o jistý druh divadla, tyhle snímky všechno dřívější utrpení hravě překonají. Výběr je široký – třeba detaily mrtvé tváře anebo tratoliště krve se zbytky železa po zasaženém transportéru. Tak jednoznačné morální poselství nemůže své adresáty neoslovit a idea sebeobětování – žije dál.

Poohlédnu se po tvářích svých spolukajícníků. Přemýšlím, kdo z nich by se dnes chtěl obětovat pro víru. Staří zarostlí chlapíci vedle kluků sotva dvacetiletých. Kdo by čekal výrazy plné vzrušení či až extatického vytržení, musí být zklamán. Nedokážu na nich odečíst vůbec nic, jen potutelné úsměvy, které přikládám své osobě.

V přestávkách se borcům pravidelně podává čaj, roznášejí ho teď desetiletí kluci. Ti sice mají za pasem svoje dětské *zandžíry*, ale dnes se s námi nebičují. V ulicích ale dětské kajícníky uvidím – jak se z průvodů stala spíš symbolická záležitost, pouštějí mezi dospělé i docela malé děti. Důtky teď leží před námi, daleko od těla, ale ne až tak, abychom na ně mohli zapomenout. Je čas dozvědět se něco o zvláštním rituálu. V dřívějších dobách, když kojenci houfně umírali, slibovaly matky poslat nenarozené syny za *molláha* anebo vypravit do Mekky s přáním, aby je Bůh nechal na živu. Takové dítě pak neslo životem závazek a splácelo ho každoroční účastí v krvavém procesí. Podobná pravidla platí i dnes. Říká mi jeden z mladších trpitelů, že tu jsou s bratrem taky kvůli slibu. Když jim letos zemřel otec, zavázali se podle zvyku vzít do ruky *zandžír*. Včera byli v průvodu a dnes svůj smutek završí tady. Tak jako u nás pozůstalí ze smutku pláčou, tady se slzami přímo pyšní a navíc – jdou se bičovat. Kdo ztratí otce, syna nebo bratra, bere smrt blízkého jako svou vinu. Jít s důtkami na *rúzechání* (smuteční průvody) anebo do *tekkije* tak pro něj není jen symbolická tryzna, nýbrž i svého druhu povinnost. Musí se splnit a taky to od něj okolí očekává.

Vykouknu do šera otevřenými dveřmi. Ve tmě žhnou uhlíky – pec před domem neustále udržují žhavou, takže chrlí desítky placek, které organizátoři ob-

řadu chystají k rituální večeři. Rajské prostředí zavládlo v *tekkiji* i před ní, opíráme se o brokátem pošité polštáře u stěn, na dvorku se tyčí palmy, granátovníky v květu – vyrostla tu zahrada s jezírkem, v němž při oslavách perského Nového roku plavou červené rybky.

Už chápu, proč se pan Daští, náš anděl strážný, odebral domů převléct. V pevné kožené bundě je mu hej, a kdyby chtěl, může na sebe nechat padat řetězy celou noc. Nikomu nevadí, že nezůstal v košili jako všichni ostatní. Sice ne každý ji má černou, jak žádá mrav a tradice, ale bílých vran není zas tolik. Těmi nejbělejšími jsme my: naše košile až příliš září a navíc nám důtky občas padají, až svazky řetězů odletují. Nikdo údery nepředstírá, přesto to vypadá, že každý z kajícníků ví správně, jak a kam se má uhodit, aby tu masochistickou seanci ve zdraví přežil. Dalo se to čekat – nejvíc potlučení nakonec budeme my sami.

„Halé šomá četóre? (Jak se daří?)," dotazy na mne padají a očekává se jediná odpověď. *„Chúbe" (Je mi dobře).* Nemůžu přece říct, že mě záda bolí, košile se trhá a že bych ten klacek s chrastícím řetězem s chutí zahodil co nejdál.

Bičujeme se vestoje. Některé pasáže vyžadují subtilnější přístup, to klesáme do polohy napůl vkleče a v sebetrýznění pokračujeme na jednom koleni. Mám-li popsat sled pravidel, podle nichž zvedám svou „zbraň", je to nečekaně těžké. Nehýbat celou paží, na to jsme prvně zapomněli a bylo to špatně. Zatímco jsme usilovně pokukovali po ostatních „mučednících", řetězy nám ze začátku lítaly jak chtěly. Div byl, že jsme se vůbec trefili na správné místo. Ale časem se učíme. Pohybuje se jen zvednuté předloktí, nahoru a dolu. Třikrát dopadnou železa na rameno téže ruky, při zrychlených pasážích se ramena mění, takže střídavě tluču záda kolmo k tělu, střídavě šikmo za opačným ramenem. Pak se ruce držící důtky prostřídají. Dělali jsme pokroky, až nám to přehození z ruky do ruky za chvíli šlo skvěle, s tak bravurním prohozem, že důtky svištěly vzduchem. Co všechno *zandž* vyžaduje: dodržovat rytmické obraty, úkroky, střídat ruce, v pravý moment klesat do pokleku. A hlavně – bez ustání se bít a neumdlévat.

Je to celá „symfonie", do níž se trefujeme svými želízky. Tři hlavní části, které odděluje delší pauza, ale pohov si dáváme i několikrát uvnitř jednotlivých „vět". Skladba pro řetězy a lidské tělo patří mezi dlouhé, oslavné opusy – chce to výdrž – celé představení přijde na dobré dvě hodiny. Nepočítaje v to „potlesk" (ani žádný nebyl) a „občerstvení v bufetu" (pro změnu vydatnější než bývá na koncertech zvykem). Mohammad ani jeho potomci na stěně nedali ani brvou najevo, co si o nás myslí. I mlčení něco znamená a my si ho vyložili po svém. Stejně jsme byli

mistři. Ač jsme hudlařili, bili se falešně a často zcela vedle, nesklidili jsme žádný posměch, a když nám při rozloučení tiskli dlaně, docela jsme pochopili, co říkají: *„Příště to bude ještě lepší!"*

Konečně je tu krátká modlitba, sborové poděkování Bohu a roznáší se *šám*, večeře. Pobití odpočíváme, chlapíci v černém z nás mají dobrou náladu. Ani teď se nemohu zbavit napětí, ale důvod už je jiný – cítím mravenčení v rameni a palčivý pocit v zádech.

Byla to zábava pro všechny – ale tak to vidím, až když je po všem. Mám-li ji přirovnat k něčemu známému, tak možná náš fašank. Ne pompézní představení v kostele, ale jako když jdou chlapci dědinou, s šavlemi, tancují, hlučí, sem tam popijí a na ocel cestou napíchnou pláty slaniny. Jenomže tady to bylo mnohem vážnější, a žerty, ty jen o přestávce.

Sedíme nad slanou rýží s hrozinkami a skořicí, kterou před nás postavili v misce na koberec. Dalším chodem je hustá čočková polévka – *adas*, vydatně omaštěná a sypaná osmaženou cibulkou. Kalorická vzpruha pro znavené bojovníky, kteří teď tvoří společenství, skoro bratrstvo – iniciace řetězy nás tak sblížila, že se cítíme jako jedni z nich. Tak dřív přijímali novice do tajných řádů, dnes, mezi muslimy, to naštěstí šlo i bez obřízky.

Košile je plná šedého mouru, to na nás ulpěla trocha imámova mučednictví, bohudík neskanula ani kapka krve. Šetřilo se s ní jako s vzácným zbožím.

Zpěv, hudba a taneční variace – to dělá z Hosejnovy slavnosti sugestivní ceremonii. Kazety s amatérskými nahrávkami hlučných procesí prodávají v krámcích vedle těch s populárními zpěváky. Už na poslech jsou strhující, stačí, když zazní z beden vystrčených před krám na chodník. Mnohem silnější ale bývá zažít ty zpěvy v ulicích bezprostředně. Prozpívaný rituál znamená žalost a smutek nad vlastní vinou, na odiv dávaným truchlením se účastníci utěšují i posilují, i když to celé místy vyznívá jako skandování fotbalových tribun. *„Hosééjn, Hosééjn!"* Málokterá kultura staví tolik na truchlení, na sebemrskačství – duševním i doslovném, tělesném. Když se člověk dostane přímo do středu děje, uvědomí, si, že je to vlastně očista – hlasem, skandováním, zpěvem. Emoce proudí z těla, hrdla plní vášeň ze zpěvu – až z toho člověku běží mráz po zádech.

ŠÍITSKÉ PAŠIJE

Sotva důtkami pomlácení opustíme zšeřelou *tekkiji*, valí se nám vstříc další, snad ještě fantastičtější událost. Stejně přesvědčivou atmosféru jako soukromá tryzna kajícníků má noční divadlo *tázije*, jakési šíitské pašije. Stejní jezdci, jako ti na obrázku v *tekkiji*, drátěné košile, kopí a chocholy na přilbách. Herci, z nichž jde strach. Kopí a štíty do sebe narážejí bez jakékoliv strojenosti. Praskot a nárazy zbraní jsou víc než věrohodné. Nechtěl bych být na scéně, i když vím, že dnes nikoho nezabijí. Šátky omotané kolem hlav na způsob turbanu a pestrá roucha dodávají hercům vznešenost.

Tak si lidový scénograf představuje atmosféru Arábie z dob zrození islámu, rozhodně se tak dnes v Íránu nechodí. Jakoby ožily všechny ty nástěnné barvotisky, stovky obrázků, které si lze koupit na tržištích. Jednoduché historické kostýmy vybarvuje oslňující žárovka. Klimbá se na šňůře natažené od stěny ke stěně nad vyprahlým placem. V prachu u zdi černá linka – to jsou semknuté ženy, naproti se rozvalili muži, ve výhodnější poloze blíž k improvizované čajovně. Nemýlím se, půjde hlavně o sluch. Příšerně řvoucí reprobedny věrně přenášejí každé hrdinovo nadechnutí a šíří ho do prostoru. Herci křičí, úpí a lkají, jako by jim skutečně šlo o život. Není těžké si představit, že o něj někdy šlo i v hledišti. V prachu scény se prolévají spousty krve a k tomu podél hliněných stěn zas litry sladkého čaje. Všichni prožívají divadlo, jako by to byla nejryzejší skutečnost. Muži křečovitě svírají dlaně, ženy do nich tlumeně pláčou. Truchlí se neskrývaně. Jedna postava v *čádoru* ochraptělým hlasem fanaticky křičí, až se zalyká slzami: *„Hosejn, Hosejn!“*, a v podobně odvázaném projevu není výjimkou. Je to scéna jak ze snu.

Fotoaparát odpočívá. Ale jsem nakonec docela rád, že mi prašné „jeviště“ se špalíry fascinovaných diváků zůstane jen v mysli. Porušit napjatou atmosféru bleskem by znamenalo nechtěné probuzení z dávno minulých časů a třeba i konec vlídnému přijetí, jakého se nám tady dostalo.

• NA PAMĚŤ DÁVNÉHO MASAKRU •

Hosejnův příběh, klíčový pro vývoj dvou nejsilnějších směrů islámu, je jednoduchý. Po Alím, svém otci, se druhým imámem v pořadí stal Hasan, ale zanedlouho se postavení duchovního vůdce vzdal ve prospěch mladšího bratra Hosejna. Když

se po smrti Moáwije uprázdnil chalífův stolec, Hosejn, teď třetí imám, se rozhodl nepodřídit se chalífovým nástupcům a osvobodit šíitskou Kúfu z moci sunnitů. Vytáhl proti nim, avšak šíité v centru chalífátu, v Kúfě, nedodrželi slib a Hosejna v boji nepodpořili. Hlouček Hosejnových mužů i s rodinami zůstal v poušti nedaleko Karbalá v obklíčení Omajjovce Jazída, který snad sám (tady se prameny a legendy neshodují) velel osudnému oddílu. Nejprve Jazíd přehradil kanály, které zásobovaly šíitský tábor vodou. Po celou dobu Hosejnovi muži odráželi útoky, až se desátý den obléhání vrhli do beznadějné bitvy. Desátý den měsíce *moharramu* (roku 680), kdy všichni obránci padli, se stal symbolem šíitské tragédie. Hosejnova hlava putuje do Damašku, Jazídova sídelního města. Rozkol mezi vyznavači sunny a šíity je dovršen. Zároveň se rodí aureola božího mučedníka, která postupně připadne i dalším z řady šíitských duchovních vůdců. *„V té tváři vidím rysy apoštola Božího“*, zazněl podle legend hlas z davu, když před ním chalífa Jazíd šavlí obrátil Hosejnovu uťatou hlavu.

Podle některých výkladů nebylo obránců víc než sedmdesát, jiní odhadují počet mrtvých na tři stovky. Stejně tak se liší odhady počtu útočníků ze sunnitského tábora, který lidové podání záměrně nadsazuje, aby zvýraznilo Hosejnovo hrdinství. Jisté se zdá být jen to, že masakr přežilo pouze dítě, Hosejnův syn Alí, který zůstal ve stanu a jako jediný podal zprávu o průběhu řeže.

Traduje se, že Hosejn zemřel s mečem a koránem v rukou a jeho poslední slova prý zněla: *„Raději důstojně zemřít, nežli žít v ponížení.“* Těžko už odlišit, co se tehdy na břehu Eufratu skutečně stalo a co jen zvýraznila přirozená šíitská slabost pro emoce a spiritualitu do podoby strhujících úchvatných a zároveň drsných legend. Jsou to skutečné morytáty, kterým dodala perská fantazie hluboce symbolickou podobu. Všechny ty brutální a zároveň vírou prodchnuté scény ožívají při *tázije* – pašijovém divadle. Památka mučedníka Hosejna se totiž neslaví jen nářky, slzami, bolestí a krví, ale také zábavou – divadelním představením a zpěvy.

„Šáh Hosejn, váj Hosejn, Hosejn, Hosejn, Hosejn!“ Dav temně skanduje světcovo jméno. Tytéž výkřiky, zkráceně *Šáh-sej, váj-sej*, vedly k dřívějšímu pojmenování, kterým slavnosti označovali soudobí evropští pozorovatelé. Málokterá víra má tak silný náboj. Jaký, ukážou nejvíc dny smutku. *Tázije* jsou ovšem víc než pouhá podívaná, naturalisticky popisující dávnou tragédii. Docela nepředstírané a prožívané chvíle mají podobu starobylého rituálu, při kterém rok co rok muži i ženy zažívají to, co jim každý týden připomínají *mollá* při pátečním kázání. *Tázije* jsou cestou ke kořenům víry. Zúčastnit se jich znamená podstoupit doslova mravní ka-

tarzi. Ulicemi íránských měst procházejí divadelní průvody – herci spolu s truchlícími diváky. Všichni berou výjevy jako by byly skutečné. Stává se, že přítomní vojáci při představení stěží zabrání rozvášněnému davu prolomit kordon a vtrhnout na scénu.

Tázije znamená persky oplakávání. Tak truchlivé divadlo snad mohou hrát jen v Persii. Přestože při představení vystupují neherci, výsledný dojem předčí profesionální scénu. Ti, kteří hrají totiž nepředstírají, na rozdíl od herců mají příběh stokrát prožitý uvnitř sebe. Zažít noční atmosféru, za níž se na pomyslném jevišti rodí a vraždí, žízní, prosí a bojuje a mezi tím vším soustavně a ze všech sil oslovuje Bůh, je snad nejpůsobivějším vrcholem toho, na co člověk, který zná šíitskou kulturu jen z doslechu, může v Íránu narazit. Při *tázije* je všechno velkolepé a opravdové – nad obvyklou míru je oplakávána světcova smrt, fanatickou nenávistí jsou zahrnuti jeho vrazi a silná nadsázka provází také líčení hrdinných skutků a statečnosti hlavního aktéra a jeho věrných.

• LIDOVÉ DRAMA •

Tradice šíitského náboženského divadla zřejmě nesahá do vzdálené minulosti. Nejstarší popisy *tázije* pocházejí teprve z konce 18. století. K oficiálním truchlícím obřadům měsíce *moharramu* je zařadili safíjovští šáhové v 16. století. Vyprávění o Hosejnově záhubě u Karbalá patřívalo k oblíbenému repertoáru potulných dervišů a *naqqálů*, lidových vypravěčů, a je možné, že se divadelní představení původně vyvinulo z tohoto ústního podání. *Tázije* připomínají lidové drama a taky jím nejspíš i jsou. Volným způsobem parafrázují šíitské tradice, které se dochovaly v podobě tzv. *achbárů* („zpráv"). *Tázije* v perském prostředí postupně nabývaly na popularitě.

Lidová tvořivost dodala příběhu ráz legendy, která žije a mění se místo od místa, čas od času. Existují stovky verzí a průběh hry podléhá improvizaci a místní kreativitě. Byť její jádro popisuje jednotlivé momenty obléhání, boje a konečného zmasakrování Hosejnovy družiny, úvodní dějství sahají až k Adamovi, Abrahámovi a Ježíši Kristu. Symbolika je srozumitelná. Kladné, vysoce příkladné postavy (šíité a jejich předkové) kontrastují se zápornými, skutečnými bídáky a zlosyny (sunnité). Hosejna ochraňuje lev, Alí. Omarovi a Jazídovi lidé odpírají Hosejnovým blízkým vodu, protiví se tak samotnému Alláhovi. Vedle Hosejna a jeho bratra Abolfazla, hlavních aktérů tragédie, ve hře vystupuje druhý imám Hasan, rovněž

tragicky umírající, či Hosejnův syn Alí Akbar, který zahyne v jednom z posledních dějství. K trýznivým momentům představení patří líčení trpkého osudu jiného syna, Alího, který přežil všechny ostatní a nekonečné dny bloudí o hladu a žízni pouští.

Ne každé provádění hry je tak rozsáhlé a důsledně se drží předlohy, v níž vystupuje celá řada epizodních postav. Často bývá děj zkracován na ústřední část věnovanou obléhání Hosejnových věrných. Pompézní představení v minulosti provázely skutečné karavany s desítkami nazdobených velbloudů, mezků, jezdců, s pravými nomádskými stany a účastnila se jich podstatná část mužského obyvatelstva. Co nejdéle pochopitelně trvají partie popisující skon mučedníků, zabíhající do nevšedních detailů. Že při nich nechybí naturalismus, má svůj nezastupitelný význam. Drastické scény udržují pozornost publika, které už na ně čeká jako na signál pro stupňování svého truchlení.

Jedinými herci jsou muži, a není pochyb, že i ženy ztvárňují v příslušném převlečení a změněnými hlasy muži. Jen s jednou rolí bývá problém – postavu „zlého muže", Jazída, může být někdy těžké obsadit. Jakmile lid shlédne krev na těle světce protknutém šípy, nikdo nedokáže odhadnout, jak daleko zajde vlna emocí. Stávalo se, že rozvášněný dav se natolik vžil do hry, že pronásledoval družinu s Jazídem v čele, a jedině útěk ze scény zachránil „vrahům" život. Za rusko-perských bojů obsazovali nezáviděníhodnou úlohu nedobrovolně ruští váleční zajatci, když se zrovna nikdo jiný nenašel.

Ale jak se to vlastně všechno odehrálo?
Je skoro půl dvanácté, když přijdeme na divadlo, zbývá už jen posledních dvacet minut. V černém, ženském hloučku to jen šumí, když cizincům popisují, komentují a vysvětlují děj. Sotva přijdeme, už se nese čaj, jeden předává druhému, takže k nám prochází přes nesčetně rukou. Nesedíme v prachu jako většina diváků, ale máme se uvelebit na koberci. V tamních poměrech učiněná lóže, člověk se vyzuje, pohodlně opře o polštář, upíjí čaj a hledí, jak ti hodní a pohostinní Peršané dokážou být ukrutní. Alespoň že jen na jevišti.

Je to hrůzostrašná podívaná. A když jí každým rokem propadne celá zem, musí z toho něco v lidech zůstat. Atmosféra houstne, až to vře. Spojuje všechny, kteří přišli. Příběh a jeho rozuzlení v nich rezonuje ve stejné tónině, až je z toho opravdová katarze. Náboženská moc hledá nové mučedníky, které potřebuje, aby jimi podpořila svou ideologii. Mučednictví je role, do níž se lidé staví, a duchovní moc k tomu vybízí. Je třeba říct, že věřící svou úlohu sehrávají dokonale, nelze

věřit, že by žal a smutek jen předstírali. Za irácké války odcházeli dobrovolníci přímo z šíitských procesí – na bojové pole s klíčkem od Boží brány na krku.

Dávné arabské reálie, věrná stylizace minulosti a procítěný zpěv dělají z představení strhující drama. O líčení děje a zpěv smutečních modliteb se stará *rúzechán*, vypravěč. Jeho úloha je nejdůležitější – musí strhnout diváky k spoluúčasti. Nejzdařilejším provedením bývá pochopitelně to nejpůsobivější, tj. takové, ke kterému patří co nejvíc nářku a při němž vlny smutku doslova projdou z jeviště do řad přihlížejících. Přednašeč je taky nejvytíženější postava, představuje ho určitě nejzdatnější divadelník. Deklamuje, znenadání přechází do zpěvu, který přenáší ozvěna přes plácek od jedné řady domů k protilehlé. Hlas s sebou nese bolest a trýzeň, to když zapěje, a v mluvených pasážích zas truchlivý patos.

Když se zdá být děj nejvíc napínavý a vypravěčovo líčení nejvášnivější, davem to začne šumět, vybuzení muži z hlediště Hosejnovi fandí a příběh doprovázejí pokřiky. Jediný mikrofon uprostřed scény má dlouhou šňůru, takže si ho herci jeden od druhého půjčují a pobíhají s ním po celém prostranství. Vlastní mikrofon mají jen vypravěč a Hosejn. Drží ho tak blízko, že se před bednami topíme v přívalu decibelů. Divadlo nemá žádné dekorace, docela stačí dva hloučky diváků. Ti jsou tou nejdůležitější kulisou. Hlavně ke konci dav skoro pořád hučí, ve vypjatých scénách sborově opakuje celé pasáže z vypravěčova zpěvu. I pozadí scény pomáhá fantazii. Když se žárovka zhoupne, osvětlí matně siluetu věže z hlíny. Obrovské „termitiště". *Jachče*, hliněný kužel naplněný ledem, sloužil tady v poušti jako obrovská lednička. Dosloužil a teď po něm běží stíny herců. Ale není to jediná věc, co se scénografovi nevědomky „povedla".

Šíitské pašije nesmíme porovnávat s klasickou evropskou scénografií. Kde se *tázije* konají není až tak důležité, poslouží i dostatečně velké volné prostranství. Také jejich termín není vždy bezprostředně vázán na dny smutku za Hosejna. Přestože se divadlo nejčastěji provozuje během prvních deseti dnů *moharramu*, může se konat i při jiných příležitostech – třeba jako dnes, při svátku *arbaín*.

• MARNÁ POMOC MUČEDNÍKOVI •

Děj *tázije* neúprosně směřuje k vyvrcholení. *„Tři dny umíral Hosejn – jako Ježíš,"* říká jeden z mužů vedle mne. Zpěvák-vypravěč prý popisuje, jak umírající žíznil a jak jeho vrazi nedovolili ženám dát mu alespoň doušek vody z Eufratu. Dlouhé

chvíle zaznívají prosby matek o vodu pro své děti. *„Pak ho zavraždili a spolu s ním šestiměsíční děti"* – líčení, které poslouchám, je stále morbidnější, a věrně koresponduje s tím, co se odehrává na scéně.

Dva muži v červeném a zeleném rouchu zle dorážejí na Hosejna – to jsou Jazídovi muži. Úhlavní nepřátelé šíitů od té historické události dodnes. Mávají a sekají meči, teď neúprosně bodají do umdlévajícího těla. Jeden z nich má obličej přetažený černou plenou. *„Jazíd!"* kdosi mi zakřičí do ucha. Hosejnův úbor zalévá krev – něco musel mít pod rouchem, že tak najednou zčervenalo.

Je to napínavé a přesvědčivé. Hosejn nemá ani turban ani šátek, jen zelená čelenka mu obemyká hlavu. Ještě stále odolává útokům svých vrahů, mečům a dlouhým kopím se ale krvácející tělo brání jen stěží. Jak se muži ohánějí kopím, občas zavadí o dráty, až se celé osvětlení nebezpečně roztřese a zabliká jak na popovém koncertě. Konečně Hosejna dostali. Zabodli do něj meče, vždy znovu, ale Hosejn vstane a přežalostně zpívá jak raněný pták. Být v jeho kůži, řval bych taky. Stát a dívat se, jak ze mě trčí klacky a kusy kovu. Hosejn neustále volá otce, Alího, volá děda Mohammada, volá další, žijící i mrtvé členy rodiny. *Álídžán! Drahý Alí!*

Oslovení přicházejí a litují jeho osudu. Za každým z nich posílá bubeník dlouhý virbl. Tolik herců ale na scéně není, ani by se tam nevešli. Skoro každý z šesti herců zastupuje několik postav. Musí to zvládnou rychle, jakmile skončí svůj part, vyběhne se převléct za ohradu. Ani to ale nestačí, a tak nejvíc práce má zas vypravěč, který mluví za další oslovené, truchlící pozůstalé.

„Ó řeko," zpívá Zajnab, sestra mučedníka řece Eufrat (chlapíkovi, který ji hraje, přeskakuje hlas, jak se snaží napodobit ženský odstín), *„ó řeko, můj Hosejn je navždy ztracen."* Z ženské strany jde vzlykot, na slzy ve tvářích jim na tu dálku nevidím. Sedí pospolu na protější straně plácku, jako by je smutek ještě víc srazil k sobě, ale jinak se nehýbají. Ve scénáři *tázije* se počítá se vším. Kdyby snad projevů žalu bylo málo a jejich hlasitost se zdála nedostatečná, vystupuje při některých provedeních chlapecký sbor, který má jediný úkol: napodobit plačící ženy. Dnes večer ale nejsou profesionální plačky zapotřebí, ženský nářek šíří se podél zdi jako nákaza.

• BARBARSKÉ BĚSNĚNÍ? •

Teď už mučedník leží v křečích, nohy natažené a podvakrát sebou zatřepe, jak by to nesvedl ani profesionál ve válečném filmu. Je to drama života a smrti, které

končí tragédií. Docela zřetelně vidím slzet i muže vedle sebe. Znovu je tu zpěvák, zelenou roušku má přes obličej, celou hlavu zahalenou na znamení smutku. *„Toto je Hosejnova prolitá krev!"* Dlouho, dlouho zpívá a všichni poslouchají nekonečné litanie za svým hrdinou.

Nevím přesně, o co všechno jde v tom přívalu slov. Smyslem *tázije* je ukázat třetího imáma jako příklad mravní síly, jako osobnost bez sebemenší chyby, která se stala mučedníkem za všechny šíity. Muži vedle mě křiví tvář žalem, štkají a lkají, neskrývaně a nepřetržitě pláčou. A znovu vstanou a začnou se bít pravou rukou do hrudi. A znovu ten temný křik za mrtvým. *„Já Hosejn, Já Hosejn!"*

Objeví se jezdci na koních. V zelených hábitech s kopími a štíty jsou bojovníci Omarova a Jazídova tábora, dnes do nich navlékli malé kluky (snad organizátoři počítají s tím, že zabít dítě by si diváci netroufli). Plačící ženy jim spílají, chtějí je napadnout, chudáci jen tak tak prchají, až jim šátky padají s krku. Kolem Hosejnovy mrtvoly do kruhu obcházejí ženy a ovívají ji vějíři.

„To je purija – marná pomoc mučedníkovi," sděluje mi kdosi přes rameno.

Z řad diváků vstanou mladíci – asi desítka se jich chopí mrtvého těla, nesou Hosejna – nohama napřed – a rychle s ním mizí ve vratech domku. Je konec, rychle zhasnout žárovku a smotat šňůry. Všechno, co přijde, se odehrává v naprosté tmě. Jakmile odtáhnou Hosejnovo bezvládné tělo, počíná se dít něco podivného. Ještě se za ním nezavřela brána a všichni muži najednou povstanou, obrátí se v jednom směru a bez jediného slova rychle v zástupu vycházejí. Nevím, kam se tak náhle vypravili. Celá masa se hrne ulicemi a nelze setrvat na místě. Přesně tak to stojí ve starých cestopisech.

Přidávám se, aniž si stačím dovázat boty, k průvodu, který pokládám za součást představení. Co kdyby vášně povolily a obrátily se proti opozdilci. Dříve končívalo divadlo i smrtí lidí z davu – po opravdovém boji, jenž se docela často rozpoutal. Že by šlo o smrt po činu bohulibém, který otevírá cestu do ráje, mě málo uklidňuje. Po pár minutách rychlé chůze – která zprvu vypadala jak útěk z místa činu nebo nácvik evakuace, se dav postupně rozchází v tmavých uličkách. Potichu a beze stop, jako by právě skončila konspirační schůzka.

Autoři cestopisů z počátku minulého století při svém líčení *tázije* a *ášúrá* neopomenuli zdůraznit, jak jsou Peršané posedlí krví. Obrázek barbarského běsnění, při němž v kulisách divého řevu tu a tam někoho skutečně propíchnou, pokud

se mezitím sám k smrti nezraní, se traduje jako pravá tvář perské „kultury". Jisté je, že emotivní stránka perské psychiky převažuje nad tou racionální. Že je atmosféra při vzpomínkových hrách plná vzrušení i po jednom století, netřeba pochybovat. V šíitských poměrech opravdu stačí málo, vášně propukají naplno i pro sebemenší záminku, a zrovna tak rychle dokážou utichnout. I když jsem při smutečních slavnostech vyložené davové šílenství nezažil, nepochybuji, že čas od času se strhne – a nejenom tam, byť by jeho příčinou byla malicherná hádka před pódiem. I nepatrný incident, třeba při špatném parkování, znamenal vždy takové nakupení lidu, že jsem se preventivně klidil do bezpečí.

Rychlost, s jakou se v íránské ulici dokáže zformovat všehoschopný dav, je obdivuhodná. Anonymní zástup si přisvojil nepsanou a nikým nesvěřenou úlohu. Regulovat veřejný pořádek a snad i určovat jeho pravidla. Je nasnadě, že je to živel nezkrotný a nevyzpytatelný. Sklonem k revoltě a nadáním k mučednictví se íránský dav stává za každého režimu nebezpečnou zbraní. Jak potvrzuje historie, kdo dav upoutá a koho vynese, ten obvykle v Íránu dříve či později vítězí.

Tázije vždy provázela ještě jedna spojitost. Upadaly mezi vládci šíitských zemí pravidelně v nemilost. Jak íránští, tak iráčtí autokrati (jakými se ostatně dvacáté století jen hemží) zakazovali představení, které vyvolávalo silné a nebezpečné emoce. Že si *tázije* nepřáli ani vládcové v Sovětském svazu, nijak nepřekvapí – tam byly ovšem tytéž důvody zákazu rafinovaně maskovány jinými – potřebou zbavit se „církevního tmářství a zastavit ohlupování mas". Není těžké uhodnout, proti komu býval namířen hněv íránských diváků. Jazíd, to býval Rezá, šáh Pahlaví – Satan šáh (vysloužil si označení Tághút, v lidovém podání jedna z ďáblových podob, v obecné poloze je *tághút* vše, co je uctíváno kromě Boha).

Svatyně Pána lampy

Na nádvoří svatyně Šáha Čerágha, "krále lampy", jednoho z bratrů osmého imáma Rezy, si poutníci připomínají *arbaín*. Po městě rozvěsili celé stěny plné podobenek světců, barvotiskových obrázků Mohammada, Alího, ale taky populárních sportovních hvězd a krásek v lehce orientálním provedení. Nikoho to neuráží, nebo to alespoň nedává najevo. Prodavači křičí jména idolů, vlezle nabízejí posvátné zboží, jako by to byly koblihy. Z určitého pohledu je den pokání vlastně veliký trh a svatyni sevřelo jediné tržiště. Za branou mauzolea se neobchoduje. Do útrob hrobky vcházejí řady mužů a bijí se řetězy do zad. Přestože je nádvoří lidmi doslova namačkané, dokážou si rodiny i ve stísněných poměrech vydobýt trochu soukromí. Na holé dlažbě nebo na improvizované dece rozloží tábor, v němž si chvíle odpočinku zpříjemňují oříšky, plackami a zmrzlinou. Platany na dvoře, to je les, kašny představují horské bystřiny a všude slyšitelné žalozpěvy...? Naše romantické představy. Takhle tu lidé neuvažují. Usednout na dláždění je totéž co pokleknout na koberci u svatého hrobu, anebo sklonit se před *mihrabem*. Přirozená každodennost, s jakou přistupují k modlitbě i k zábavě.

Jeden z nejsyrovějších momentů v Íránu jsem zažil právě tu. Příval studu, který vzápětí vystřídala úleva. Jakmile opustím úzkým průchodem nádvoří, nezůstane po piknicích ani stopy. Zahrada pod platany je ve stínu. V sousedství posvátné hrobky, kam ještě padá odlesk výjimečnosti a duchovního rozměru, se to černá *čádory*. Slavnost tu pokračuje kázáním nad odkazem svatých. Ženy sedí a sklánějí se k zemi, jedna tak blízko druhé, že dohromady vytvářejí černý koberec. Nikdo jiný než ženy tu není.

Až na *molláha*. Hlas má vemlouvavý a neúprosný. Muž deklamuje a hřímá přímo uprostřed žen, a přestože si nevypomáhá mikrofonem, jeho slova se rozléhají a dopadají na skloněná záda. Cítím ovzduší jakési náboženské intimity. Najednou v něm stojím jako nahý před stovkami žen. Připadám si tak nevhod, stejně trapný, jako bych tou branou vešel na některou z ženských pláží. Kvapně se dám na ústup, ale když se ohlédnu, nevidím ani rozhořčení, ani zlost. Můj ohled se zdá skoro zbytečný. Že by další z předsudků? Přes všechnu vypjatost atmosféry upírají na mě ženy zvědavé a docela sympatické pohledy, a pokud si dobře všimnu – nechybí v nich porozumění a sem tam úsměv.

JÍZDA S *ALAMEM*

Na silnici nad vsí čekám, co zastaví. Nejsem tu jediný stopař. Pár mladíků, černých jak noc, ve tvářích, hlavách i košilemi, zuřivě se šklebí a pohazují si řetězy. V Teheránu by člověk marně hledal divoké, černé tváře upražené sluncem. Ne tak už třeba v Kermánu. Nejčernější jsem objevil tady v horách a mezi Balúči na kermánském terminálu. Zdá se, že v šíitský svátek jsou černí všichni – a všichni jedou do Džuparu, na bičování.

• VÝLET K *EMÁMZÁDE* •

Vystupuji u mešity, přitahují mě mraky lidí, které ve sváteční den oblehly svatyni. Pod platany posvátný pramen, kolem pár budov, poutní místo s hrobkou, nad níž se tyčí vysoké hory. Rodiny s dětmi prolézají strmé skály. Otcové rodin a bezstarostně se škrábou sutí za svými potomky navzdory náboženským obřadům. Nezávazná, doslova výletní atmosféra brzy skončí. V podvečer ji vystřídají hlučné průvody, které vyvrcholí pochodem kajícníků. Celé město neutichne po mnoho hodin a záda mužů v procesí pokryjí stovky ran železných důtek.

Lákavá zastávka, dnes navíc příležitost, aby se rozehrál další příběh, jehož scénář už docela tuším... Pusté hřebeny ukončují opiové údolí. Balvany na horských svazích jsou popsány kaligrafickými vzkazy a provoláními. Jejich autory ale nejsou poustevníci, kteří kdy spojili svůj osud se svatyní, nýbrž docela nedávní tvůrci – osádky aut pravidelně přijíždějících z města.

Emámzáde zasvětili Abolfazlovi, jak tu nazývají Abbáse, bratra mučedníka Hosejna. Jak jsem čekal, ani tady není pohřben sám světec, kosti tu složil někdo z jeho potomků. Princip rodové posloupnosti, kterou je předáváno božství, patří k fascinujícím šíitským axiomům. Abbás je podle lidových představ jednou z nejsympatičtějších postav. Mozaika válečníka na bílém koni lemuje vchod do hrobky v průčelí mešity. Uvnitř mě nikdo neruší, je tam šero a zřetelně cítím sílu místa. Ženy při stěnách se tisknou k ornamentálním kachlím, jako by s nimi chtěly splynout. Uklánějí se, klečí a zbožně se dotýkají mučedníků na stěnách. Všechny v černém, dnes není čas pro teheránské bílé pláštíky. Tak jako průvody s důtkami patří mužům, zbožné poutě zase ženám.

Jak rádi zdůrazňují íránští *ájatolláhové*, na ženách spočívá největší podpora islámské revoluce. Je v tom kus pravdy, v ulicích se před 25 lety proti šáhovu režimu bouřily statisíce žen. Aby Chomejní ideologicky odůvodnil účast žen v islámské revoluci, zvolil příměr podle šíitské tradice a pojetí islámu. Přirovnal úlohu dnešních žen k hrdinství ženských obránkyň imáma Hosejna u Karbalá. Tíha toho, co přinesla revoluce, postihla nejvíc ženy. Staly se vdovami po padlých na irácké frontě, matky ztratily své syny. Na vlastním postavení žen se příliš nezměnilo, byly nuceny přijmout to, co většina z nich stejně z tradice akceptovala, tak jako jejich matky. Islámská revoluce nebyla namířena proti ženám, *čádor* se stal pro západní média jen laciným, a hlavně dost nepřesným symbolem.

Prostor uvnitř nedělí žádná zábrana ani plenta, vchází se dvěma vstupy a věřící se sami dělí na svou stranu podle pohlaví. Po své straně obcházejí hrobku, hladí a líbají svůj díl skleněné zástěny a mřížoví. Čas běží uvnitř docela jinak. Vleče se. Stejným tempem setrvají stařeny u kachlíkové zdi, s nimi vnučky, jejichž rychlý čas se tady neuvěřitelně zpomalí, přesto to malé holčičky dokážou a pomalu obcházejí s babičkami svůj díl svátosti, za sklem naplněný milodary a bankovkami. Všichni, i mladí muži, čerství otcové rodin, jakkoli venku žertují, v příšeří ztichnou a zvážní. Je to zvláštní, ale v *emámzáde* se opravdu dějí zázraky. Kromě větších i docela malé. Drsní chlapíci tam zjihnou, zbrotí se slzami, aniž by ztráceli důstojnost.

Krátký čas uvnitř stačí na uklidnění. Dnes je svátek, 48 dní od *ášúrá*, je třeba odít se pokorou a vírou. Cítím, že splynout s ostatními k tomu patří. Být v Íránu pokorný je cesta, jak se lidem přiblížit. Dnes je pouť a ten den jsou lidé štědřejší než jindy. Obrací se na mě menší muž zapálených očí, správce *emámzáde*, jeden z těch, kteří ve vsi organizují shromáždění věřících. Pravou ruku drží na srdci. Bez turbanu a dlouhého roucha, zato celý v černém, jako všichni dnešní kajícníci.

Je zvláštní, že skoro všechny své svátky spojuje šía se smutkem a se smrtí. Lidé si na rituály zvykli, snad je už trochu nudí, na slavnosti ale vyrazí skoro všichni.

„Pro šíity jsou imámové jejich zemřelými. Máme ty zemřelé za členy rodiny." Tak mi to správce řekl. Když si vzpomenu na obrázky světců, které mají věřící doma, je to docela srozumitelné. Z druhé strany se to může zdát jako diktát. Nad imámy se nepochybuje! Víra vyžaduje bezpodmínečné podřízení, což připomene kolektivismus. Ale svátky mučedníků nejsou manifestacemi komunistů. I kritici vlády teokratů jsou věřícími muslimy a Hosejn a s ním dlouhá řada mučedníků je pro ně možná zrovna takovou částí vlastní hrdosti, jako pro nás rod českých králů, Hus, Komenský, Masaryk, anebo úspěch fotbalistů. Postavy mučedníků jsou živé,

byť od jejich smrti přešlo víc než jedno tisíciletí, a jejich popularitu by mohli závidět všichni křesťanští svatí. Nerozumíme tomu? I to je možná další důvod, proč se v Evropě bojíme islámu.

• POLÉVKA IMÁMA HOSEJNA •

Mučednictví třetího imáma staré víc než tisíc a tři sta let si šíité každoročně připomínají hned třikrát. 10. dne měsíce *muharramu*, po čtyřiceti dnech a po dalších osmi, tedy dohromady po 48 dnech. Není bez zajímavosti, že všechna tato čísla mají pro šíitské muslimy magický význam. Zanícený muž v černém ocenil mé znalosti a mou zbožnost a zve mě k sobě na *áš*[37]. Všichni jsou na sebe milí, je přece svátek. Polévka se podává pro nejvzdálenější poutníky; já mám čest pojíst u něj v malé místnůstce.

Musím být dnes opravdu dobrý muslim (anebo takový žebrák?), když mi nalévá tak obrovskou porci, mnohem větší než dalším příchozím, s nimiž sdílíme komůrku. Cítím se tu jak v spřízněné komunitě, stejně bych si představil první křesťany v římských katakombách. Zdravím se s chromým mužem, s vlídnou a příjemnou paní, která jela z Mašhadu celou noc sem k svaté hrobce. Líčí mi své útrapy, jako bych byl s to všemu rozumět, vůbec jí nepřijde, že jsem cizinec kdovíjaké víry z kdovíjakého světa. S kolika světy se člověk v Íránu setká! Kolik dějství prožije, a zdá se mu přitom, že se jedno druhému nepodobá. Hlavní dělítko je ale zřejmé – život duchovní a světský – a oba principy se v zemi mísí i sváří. Dva pohledy mají své příznivce stejně jako kritiky. Zdejší islám, způsob jak je podáván, má v sobě sociální náboj, v teorii se víra pojí s péčí o chudé, životní praxí zas často prolíná hra osudu a rovnost příležitostí pro všechny.

Pro výletníky, kteří svůj odpočinek spojují s cestou k hrobce, je všechno na svém místě. Houpačky pro děti, lavičky, dokonce potok. Řada kohoutů s pramenitou vodou. Spousty lidí rozdělaly pikniky přímo pod stromy naproti mešity. Ačkoliv se pokouším odmítat, darů se mi dnes zdá tolik, že se už skoro smiřuji s rolí žebráka. Může za to zdejší dobročinnost. Aspekt šíitského učení, který chce islámský režim ve sváteční den zdůraznit. Íránská pohostinnost by vydala na hodiny chvály.

Skoro nikdo nemá vedle samovarů prostřené jídlo. Proč, dozvím se za chvíli. K vedlejší budově, kde se kouří z obrovských kotlů, postupně směřují desítky poutníků, staví se do hloučků, s sebou mísy, hrnce a plastikové kbelíky. Bude se

rozdávat *ábgúšt* imáma Hosejna, jde davem zpráva a další a další ženy se zvedají z ležení. Už chápu, přichází na řadu myšlenkový stereotyp. Že by způsob, jak získat režimu další příznivce? Ale byl by to jednoduchý odsudek a tradice islámu si ho nezaslouží.

Ábgúšt je opravdu v Íránu nejběžnějším a rozhodně nejplebejštějším jídlem – asi tak v kategorii naší drštkovky nebo gulášovky. V íránské kultuře má své výsadní místo – právo být slavnostním obědem či večeří pro účastníky náboženských poutí k uctění šíitských mučedníků. Na duchovních shromážděních se rozdává zdarma zástupům lidí, kteří docházejí v takovém množství, až by se mohlo zdát, že tak činí kvůli obědu. Ve dny náboženských svátků Írán překypuje zvýšenou pohostinností, na kterou má nárok i nemuslim. Každý, kdo se dostaví k uctění památky mučedníků je objektem náklonnosti pořadatelů, kteří ho zásobují – doslova jako u švédského stolu. Říká se tomu persky *názer* – obětiny. K nim patří zdarma rozdávané občerstvení na znamení společného soucitu se všemi trpícími a nespravedlivě pronásledovanými (což je poloha, do níž se šíité stylizují). Nestačím se divit, co mi nabízejí, tady pomeranč, tam *šerbet*, sladkou vodu, mléko s cukrem, bonbon nebo datle.

V tak mimořádný den musí být člověk milosrdný, a tak i já obdarovávám žebráka, zatímco dosud všichni obšťastňovali mě. Rozhodl jsem se asi správně. Ostatní si toho všimnou a sledují mé počínání s uspokojením. Byl to chudák, blázen, obrovský holohlavý muž s děravými kalhotami. Pak si je ani pořádně nespustil a čůral opřený o jedno auto. Podobní lidé tráví u nás celý život v ústavech, tady přežívají, možná jak zvířata, ale svobodně, připraveni přijmout přízeň nepředvídatelného osudu. Většinou se projevuje almužnou a sváteční den je časem nejtučnějších soust. Lidé obdarovávají potřebné, nepřemýšlejí jako u nás, zda jde či může jít o podvodníka. Věřím, že přes pověstnou perskou prohnanost jich tady ani tolik nebude.

Čekání na oběd tráví lidé na rohožích, na kterých už je prostřeno. Přes mříže nabírají zřízenci dlouhému zástupu sváteční polévku. Za druhou mříží fasují poutníci chléb, na sebe naskládané placky. Pro každého kbelík *ábgúštu* a náruč placek. Je zajímavé, že na množství jídla se nebere ohled – každý dostane, o co si řekne. Nikdo neprokazuje, že zrovna on je chuďas. Pravdou ale je, že ve frontě nestojí úplně všichni, kteří sem, často luxusními auty, přijeli. Organizaci dobročinné a symbolické události řídí lidé z vesnických sdružení kolem mešit. Ta také spolu s islámskými nadacemi financují občerstvení. Často k improvizovaným vývařovnám přiveze zabitou ovci ten, kdo se rozhodne přinést důkaz vlastní dobročinnosti. Plných kotlů je dost. Asi to mají dobře spočítané. Ale stejně by mě zajímalo, co by nastalo, kdyby na někoho nevyšlo.

• *ALAM* ZNAMENÁ VLAJKU •

K šíitské víře patří rituály a téměř mystické úkony, které dodávají oslavám mučedníků povahu kultu. Přijíždí modrý *zamyad* a v poutnických leženích to zašumí. Na korbě sedí podivný artefakt. Dvě standarty plné pavích per a obrazů zavražděného Hosejna, protáhlé plechové korouhve se zvonci a barevnými stuhami. Vezou *alam*, jednu z nejdůležitějších pomůcek při procesí truchlících. *Alam* nesou vždy v čele průvodu, v němž se muži trýzní na výraz svého smutku nad všemi padlými imámy. *Alam* znamená v perštině vlajku. Posvátná standarta je věnovaná šíitským mučedníkům, předvádí jejich vážné, ale odhodlané tváře. Kromě toho figury ptáků a zvířat, lucerny, růžence, umělé květy, srdceryvné a ducha posilující nápisy na pestrobarevných cárech, které na kovové tělo navěsili věřící. Dohromady obrovský fetiš. Přál jsem si ho v Íránu uvidět. A teď ho statní muži snášejí opatrně z korby.

Podsaditý silák v černém opře násadu korouhve o tělo a zaklesne tlustou tyč do nástavce v mohutném koženém opasku. Zapotácí se, ale ustojí tu tíhu – dobrý metrák, jaký může magická věc vážit. *Zamyad* přijel zdola z údolí, ve vsi zamořené opiem našli siláka, pro nějž je úkol nést pro letošní průvod *alam* úlohou svěřenou osudem. Nepochybuji, že taky největší ctí. Mladík má kamenný výraz, mlčí, nesmí dát najevo napětí. S konstrukcí na těle připomene artistu a jako on se soustřeďuje na svůj výkon. Přibíhají lidé od pikniků a uzavírají kolem něho kruh. Skupina přidržuje monstrum a společně je nesou do svatyně. Teď jako by z nosiče spadla tíha – než *alam* zmizí uvnitř, na chvíli s ním zahraje divadlo. Postaví se, nabere rovnováhu a teď už s jistotou zatančí, skloní se a znovu narovná, plechové pásy se třepou a chrastí jak se muž natřásá a uklání. Je v tom bolest mučeného i šamanův tanec. Jak blízko má perský islám k mystice! Hosejnova a všechny další tváře se pohupují v rytmu, jakým muž pohybuje dvoumetrovým plechovým objektem. Je to jeho den, a nevynechá příležitost, aby si prodloužil závratný pocit být vybrán a uspět. Je teď gladiátorem, který přijímá roli vítěze a čeká na ovace davu. Tak to chodí při šíitských procesích. Svým vystoupením má strhnout zástupy a tancem rozvášnit věřící.

Stařena líbá stuhu visící z *alamu*. To je ten mystický zážitek, jaký přináší pouť k *emámzáde*. Už věřím tomu, co mi před svatyní řekl muž v černém: *„Nikdy ne-*

víš, čím tě emámzáde překvapí." Muži doprovodí siláka ke vstupu do svatyně a společně sejmou tíhu z jeho boků. V *emámzáde* zůstane *alam* pro dnešní noc a během slavnosti, která za pár hodin začne, bude zářit a vrhat odlesky před na davy shromážděné před zamřížovaným hrobem. Druhý *alam* naložili v jiné vesnici, ještě dál v údolí. Taky on nese obrazy Alího a dalších svatých postav. Zůstává na korbě. Odvezou ho do Džuparu, kde ho mladý silák ponese jako symbol ulicemi do tamní svaté hrobky imáma Hosejna.

Pro muže s *alamem* jsem stejným překvapením, jako je blýskavá korouhev pro mne. Středem pozornosti před *emámzáde* je *alam* – a já. Tisknu si ruce s posádkou alegorického vozidla. Všichni jsou neholení, v černém, zase vrhají ty planoucí pohledy. Před mešitou se loučím se svými ochránci. Tak to bývá a i dnes to tak funguje – v každém místě jako by člověk dostal svého patrona. Ale s kým pojedu dál? I to je zbytečná otázka. Mystické kouzlo šíitského svátku pokračuje.

• SMRT AMERICE! •

Zvou mě lidé ze *zamyadu*, toho s *alamem*. Tušil jsem to. Nastupuji na korbu mezi dosud nejzapálenější kajícníky, jaké jsem potkal. Mladíci v černém by zrovna tak mohli být jednotkou *šahídů*, bombových sebevrahů. Tiskneme se k sobě, *alam* zabírá půlku korby. S malým klukem, svým synem, naskakuje na poslední chvíli ještě můj průvodce svatyní, ten obětavý, nábožensky založený muž. Nedivím se – jak říkají muslimové, strážní andělé člověka provázejí celým životem. Přesto – podivná posádka, říkám si, když stoupáme dál do hor.

Bleskne mi hlavou, jestli jsem tentokrát nešlápl vedle. Je to hra na hosta anebo léčka? Pevně věřím, anebo si jen namlouvám, že dnes pod *alamem* nepoteče krev! Ale moje obavy nikdo nesdílí. Že veze posvátný symbol cizinec, vyslanec z bezbožné Evropy, proč ne? Nejspíš mají dojem, že jej nijak neznesvětím. Jen kdyby všichni neměli ty železné důtky s řetězy!

Tváře černých, divých mladíků splývají proti obloze s portrétem šíitského mučedníka. *Alam* se do toho pohupuje a řinčí plechem, div se nepřeváží z korby. Každou chvíli klepou na řidiče. Pomalu! Ještě aby se mu převrhl. To by nevěstilo nic dobrého. Na koho by se asi svedla taková pohana!

Sedím a opírám se o železné tělo *alamu*. Vedle mě s pohledem namířeným k obloze silák, nosič, který se svého dnešního „osudu" i teď dotýká, jako by s ním rozmlouval. Vím, že nést *alam* nemůže jen tak někdo – *molláhové* se musí poradit, aby úkol svěřili správné osobě. Bývají to zápasníci ze *zúrcháne* (íránská „sokolovna") anebo snad i lidé z ochranky duchovních. Ale silák o sobě nic neprozradí, jediný, který na mě nepromluví a skoro se ani nepodívá. Další kluci, nemají víc než pětadvacet, se tváří všichni bojovně a odhodlaně.

„*Pojeď s námi do Džuparu. Pojeď s námi na zandž, bičování!*" křičí na mě. Zarostlé tváře a pohledy toho prozrazují hodně. Je to pro ně sport, adrenalin a vzrušení. Hra s jistou dávkou víry a ideologie. Takoví muslimští skinheadi, aspoň na první pohled, celí v černém a pokrytí kovem, stejná přemíra kůže, řemenů, širokých opasků. Ale tihle kluci, přes divoký vzhled, se zdají být docela normální. Všichni jsou členy náboženského kroužku *Hejat Hosejní* (řekli bychom „Hosejnovci"). Nadmírou zábavy život ve vsi neoplývá a tohle je způsob, jak se zapojit do společenského života. I když to zakrývají silácкými gesty, kluci jsou hrdí, že zrovna je vybrali. Je to opravdu dobře promyšleno, spojit víru a ideologii s trýznivým prázdnem, které se před kluky po pubertě náhle vynoří. Čím jiným by se mohli zabavit? Kromě projížděk v *pejkánu* nebo na motorkách. Snad pašovaná muzika z přehrávačů, televize, málokde video. Ne ženy, ne alkohol; to, co jinde vládne světem teenagerů tady spadá pod přísné tabu. Zato se otevírá prostor pro to, co jinak patří do světa dospělých. Čas pro vysedávání před *báfúrem* (opiová dýmka). Těžko říct, kdy ti černí chlapíci odložili makovou placku – čím vším se jim tak lesknou krvavé oči? Pak nasednou na korbu a jedou se vybít s řetězy, s černými a zelenými prapory.

Před námi je tunel. Jedeme skoro nepřetržitou tmou, s chabými odlesky žárovek na plechu, na černých, bojovně naladěných tvářích a ve svítících očí, do toho sugestivní cinkot *alamu* a chvění pavích per. Vrčí motor, všichni zírají kupředu ke světlu před nimi. Skoro válečná výprava s planoucími pochodněmi, jen žádný bojový chorál. Téměř ticho. Napětí a vzrušení, než se otevře konec tunelu. Po třech kilometrech stoupání ve tmě nás zalévá světlo, silnice se lomí. V tu chvíli začínáme klesat.

Je to jak průjezd do jiného světa, popouštím uzdu fantazii. Vjíždíme do něj s duchovním symbolem, a jako při posvátné válce, *džihádu*, v nás musí zůstat do poslední chvíle. Obrátit na víru sousední kotlinu. Nikdo se nám nepostaví. Máme s sebou mocnou zbraň. *Alam* se nepřevrátil, ale nepřítel je daleko.

„*Marg Amriká! Smrt Americe!*" Černooděnci skandují. Křičím s nimi nebo mi jen ta slova jdou hlavou? Kluci si to trénují a do své role se vžili s nadšením. Hledat v tom recesi může jen skeptik, který ten řev nezažil. Stejně jako pro siláka s mohutným opaskem je úloha potýkat se s *alamem* velkou ctí, ti za ním zas budou hrdí na to, že mohou vytvořit požadovanou zvukovou kulisu.

„Hosejn je pánem mučedníků," slyším už poněkolikáté chraplavý sbor. Tak budou provolávat zástupy večer v Džuparu. Na procesí s *alamem*, bubny a činely. A stejně s nimi na každém bouřlivém průvodu v týdnech smutku za Hosejnem. Dřív si lidé noži zraňovali lebku až k smrti, dnes jsou podobné konce vzácností, řetězy důtek mají články zaoblené, zato vášní neubývá… Slogany se mění, druhdy nevěřící psi, dnes vyslanci Velkého Satana. Už jejich otcové tak deklamovali v bouřlivých letech 1978–79. Islámská revoluce proběhla už dávno, leccos z jejího ostří se obrousilo a z původních myšlenek také nezůstalo všechno. Ale to skandování jako by Íránce sjednocovalo, i když si mohou o událostech před čtvrt stoletím myslet bůhví co.

Míjíme piknikující hloučky vysoko v horách. Íránské pouštní hory jsou na jaře fascinující. Všude to kvete, celé svahy se barví do žluta. Potůčky, kanálky, stany vesničanů, kteří tu v horách pasou anebo sbírají byliny. Idylický a lákavý obrázek horské krajiny – těšit se z přírody ale není to hlavní na naší „boží cestě". Připadám si jak na pradávné pouti. Důstojný jako ostatní, tak jak žádá slavnostní chvíle. Kolem nás v kopcích mávají výletníci s kytičkami v rukou. Pohrdáme jimi – jak málo zapálení souvěrci! – taky je z výšky korby pěkně přehlížíme. Zbožný muž z *emámzáde* se polohlasně modlí. Má u černých mládenců kupodivu jasnou autoritu. Spolu s nimi jede do Džuparu a je to asi on, kdo má převoz *alamu* na zodpovědnost. Řidič to nemá lehké, každou chvíli se vyklání z okénka. Už už má pocit, že se *alam* naklání. Všichni se tomu zasmějeme. Když se tak na tu bandu pozorně zadívám – kdepak důstojenství, to se mi asi jen něco zdálo, spíš vesničtí hasiči, kteří vyjeli za zábavou, se stříkačkou na parádu. A teď hlídají, aby jim z nákladáčku nespadla. Ale *alam* nespadne, dobře ho jistí řetězy, a taky šofér jede opatrně.

Dlouze sjíždíme s hor, konečně je tu rozcestí v horské polopoušti. Mí spolujezdci mě nechtějí pustit.

„Pojeď do Džuparu," znovu mě chtějí zviklat, *„tam se můžeme bičovat až do noci."* Kdoví, co vše bych tam zažil. Něco mi říká, že v pravou chvíli se má přestat. Seskakují z korby. Ještě poslední pohled na nazdobený posvátný artefakt. Myslím, že je to vše, ale za cestu se platí. Docela dost. Byť nás po cestě provázel Bůh, slitovný a milosrdný, a byť to byl napůl svatý „autobus". Tak takhle to chodí a já blázen si myslel… Šofér mlčí, jen se dobrácky šklebí, jako by říkal – kdyby zaplatil, svezl bych s *alamem* i ďábla…

FESTIVAL TRUCHLENÍ

Šía je plná smutku. Šía znamená slzy, pláč a bolest. Potoky emocí, které perskou duši cloumají jako vítr rákosem *náj*. Šía taky znamená černou. Černá vlaje nad Íránem častěji než zelená, symbol míru a domnělá barva Prorokovy rodiny. Třebaže se názory na znamení barev různí, černá je v kurzu a tahle móda trvá dlouhá staletí. Černý prapor, pod nímž se odehrávají všechna smuteční shromáždění a průvody a kterou potemňují íránské mešity a hroby, vzali za svou abbásovští chalífové na znamení smutku za Alího a jeho následovníky. Pod černými standartami se vydali šíitští mstitelé do boje s potomky Omajjovců a tisíc let po nich kadžárští šáhové při svých výbojích, které neměly s šíou už skoro nic společného. Černou přijali svatí muži na svých turbanech. I když si to ne každý uvědomí, symbolický význam má také barva ženského odění. V černém *čádoru* dávají ženy na odiv svůj žal, který předepisuje šía svým vyznavačům. Tak to alespoň tvrdí *molláhové*.

Zní to pochmurně a odtažitě, ale v perské tradici má symbolika podstatnou úlohu. A tak může být paradoxně černá i barvou naděje, neboť všechna ta procesí plná zármutku mají podle náboženského výkladu vést k osvobození. Černá je všude, proto dokáže mást. Příslušníka motorkářské party stěží odlišíte od zaníceného šíitského muslima. Pohybovat se v ulicích a domech, kde převládá tak nehostinná, temná barva, je zvláštní. Zprvu si člověk připadá jako na permanentním pohřbu, ale posléze je schopen vycítit víc. Černá dodává perským reáliím podobu kulis a pozorovateli se neodbytně dostaví pocit, že je svědkem představení, které nemá konce. Záleží na vlastním založení, jaký k té hře doplní jazyk a obsah, jakou zápletku a jaké finále.

• V KULISÁCH SMUTKU •

Kolik dní do roka bývá íránské město ve svátečním? Přesně se to spočítat nedá. V měsíci *safar* slavnostní výzdobu nechávají celé týdny. Když jdu ulicemi, nestačím sledovat, jak se to všude černá látkovými transparenty. Taky už vyrostly stany připravené k večerním shromážděním. Tam se nakupí smuteční sešlost a než se dá do pohybu, odslouží tu místní imámové nezbytná slyšení. Jednoduchá, přenosná duchovní centra staví letos už po několikáté, a to teprve končí druhý íránský měsíc. Tam taky připraví večeři pro chudé a všechny, kdo se dostaví. Praxe šíy je důsledná.

Na trpící se nezapomíná, ale hlavně nikdy není na škodu připomenout ovečkám poslušnost. Od toho tu jsou *molláhové* a s nimi celá hierarchie šíitských duchovních. Snaží se zahrnout věřícího pozorností, aby si uvědomoval, že i on je důležitý, ale neopomenou mu decentně zopakovat, že má taky své závazky a své úlohy.

„Toto je večer k poctě imáma Hosejna a jeho bratra Hasana", říká mi před velkým stanem chlapík v černém turbanu. Podle kalendáře je svátek až zítra, ale slaví se v předvečer výročí mučednické smrti. Svátky mučedníků mezi šíity v Íránu jsou jeden jak druhý. Znovu a znovu mají lidé vzpomínat. Vždycky jsem se divil, jak to vlastně dokážou, každý rok ve stejných kulisách dělat beze změny totéž? Vykřikovat jména mrtvých, jako by to byla hesla, a jejich utrpení a konec vzývat tak prapodivným způsobem. Šíitská potřeba se semknout je postavena na symbolu dávné smrti. Nemíří ale jen do minulosti, do linie uctívaných obětí patří i nejnovější padlí. Co si o íránské každodennosti může myslet Středoevropan? Připomene mu obskurní komunistickou minulost, anebo snad dnešní poutě? Ani jeden příměr není ten správný. Ideologie je sice ústřední a sleduje jasný cíl, ale kdo chce, pozná spoustu odlišností. Víra se tu nerozmělňuje, nečiní stravitelnější. Už třeba to, že chybějí lákadla k pobavení davů či stánky trhovců, berličky k podepření nepříliš pevné víry, které u nás myšlenky na Boha docela převálcovaly.

Stojím na prázdném dvorku obehnaném plakáty, jako by to byl stadion plný reklam. Na tribunu s křeslem pro řečníka vedou schůdky pokryté kobercem, na pozadí nechybějí obří portréty obou revolučních vůdců, zemřelého i živého. Každá z takových provizorních scén patří k nějaké mešitě. Každá se v detailech liší, ale jde o tentýž prototyp. Ti, kdo pod dohledem imáma pódium vystavěli, tu snad zhmotnili své utkvělé sny. Jak bývá íránská poušť fádní a skoro zaniká v přívalu šedi a barvy hlíny, tady vyrostla z látky a papíru a z koránových úryvků dokonalá iluze zahrady.

Umění ve službách ideologie, o tom není pochyb, ale když na ten podtext zapomenu, mám před sebou kouzelný obrázek. Skoro pohádkové výjevy, kdyby neměly zřetelnou příchuť krve. Plačící postavičky, rytíř bez tváře a kůň bez jezdce – všechno symboly Hosejnova mučednického skonu. Bílá rouška, která skryla obličej, není nic jiného než imámův rubáš. Po městě rozprostřeli didaktickou učebnici šíitské historie. Stan od stanu jako bych procházel muzeem, míjel sál za sálem. Poslouchám vášnivé projevy a zpěvy z amplionů. *„Emám Hosejn!"* Není těžké rozpoznat opakované volání po mučedníkovi. Skoro nikoho ale v ulicích nepotkávám. Docela sám stojím před dalším z míst, kde se za chvíli sejdou stovky věřících. I tady připravují *ábgúšt*, kouří se z kotlů a sváteční polévka bude brzy hotová.

Konečně dorazím k mauzoleu Nematolláha Valího, šejka súfijského řádu. Cítím tu oázu, která mě přitahuje, ale vím, že atmosféru loňského svátku už těžko zažiji podruhé. Spali jsme v uzamčeném mauzoleu – pod korunami stromů, jako v ráji. Za těžkými dveřmi mě vítá první nádvoří. Sugestivní zahrada, jen jezírko je bez vody. Obcházím mešitu, z níž znějí duchovní zpěvy. Na vrcholu kupole vztyčili černý prapor. Tak jako loni, schyluje se k slavnostnímu pochodu kajícníků. Dnes je tomu osmačtyřicet dní od imámovy smrti. Poslední letošní velké truchlení, zároveň připomínka Hasanovy vraždy, se slaví jako svátek „poslední" *ášurá*. Ten den už potřetí v roce vytahují Íránci železné nástroje a připomínají své mučedníky s bolestným voláním: *Já Alí, Já Hosejn, Já Hasan!*

• ZAČALO TO NEVINNĚ •

Vprostřed ulice, jakoby z ničeho nic, se formuje zárodek pochodu. Lidé po stranách vozovky jen tak postávají, snaží se vzbudit dojem, že se jich to, co má přijít, vůbec netýká. Že si přišli ke kraji chodníku popovídat a dohlédnout na děti. Ty jsou zvědavější a nakukují, jak jeden z nich, jen o málo starší kluk, bubnuje. Buben je předzvěst budoucího bouřlivého průvodu, teď ale zní dutě, jako když při rozcvičce kapely někde ve sklepě vypnou proud.

Mladíci si navlékli černé košile, což je dobrý trik – hned v nich vypadají stejně ostříleně jako zarostlí chlapi. Důtky mají všichni. Vytahují a zkoušejí řetězy, vyzbrojili se sami – nikdo je tu nerozdává jako prvomájová mávátka. Každý má svůj svazek řetězů doma a když je berou do hlučících ulic, je to už skoro rituál: jako jinde zdlouhavě vybalí flintu, tady vynesou na světlo podivný předmět, topůrko s železným ohonem. Koulí očima a zubí se: teď je to ještě zábava a legrace. Brzy ale přijde závažná proměna. Zárodek průvodu opravdu vypadá jako fraška. Když muži rozevírají své transparenty, dělají to tak nešikovně, že připomenou venkovské ochotníky. Až jich pak potáhnou ulicemi tisíce s švihajícími řetězy, dávno zapomenu, z jak nicotného pramínku ta hlučící řeka vyvěrala.

K atmosféře snad každého íránského města patří ruiny. Hliněné zbytky toho, čemu kdysi říkali domy. Za nimi na obzoru se táhne rozeklaná skalnatá hradba, divoký hřeben čtyřtisícové skupiny Džupar se zbytky sněhu. Před jedním z domků zdravím tak čtyřicetiletého muže. Ruholláh je taxikářem. Každé ráno odjíždí do Kermánu a večer se vrací. Rozhodně netrpí nouzí, výdělek stačí, aby se s ženou a pěti

dětmi uživili. Můj hostitel se s dětmi předvádí, jedno po druhém představuje. Nejmladší dítě, tříletý Amir Hosejn, je tátův oblíbenec[38]. Sedíme chvíli před domkem, na balvanech, které lemují *kanát*. Za tu krátkou dobu se hostitel zdraví snad s čtyřiceti procházejícími muži. Ani míjející ženy nenechá bez pozdravu, vzájemně na sebe pokývnou, dají se do řeči. Všichni kolemjdoucí míří do středu města. Z dálky už můžu zřetelně slyšet bubny. Ruholláh ví, že toužím znovu vidět průvod s řetězy, všimnu si ale, že jemu samotnému to příliš neříká. Vjíždíme autem do města. Jakmile potká další sousedy, pozdravy nemají konce, představuje mě, vysvětluje, tiskneme si s muži ruce. Ruholláh se zdraví se spoustou sousedů, a jako vážený, uznávaný občan nemůže odbýt ani náhodné setkání.

V ulicích mezitím přibývají lidé, odkudsi jde ponuré dunění. Bubny se přibližují. Míříme naproti pochodujícímu zástupu, a když nás na rozcestí odkloní, pokračujeme pěšky. Po celou dobu neřekne Ruholláh ani slovo k tomu, co vidíme. Nevím proč, ale nepátrám po tom. Posunuli jsme se ulicí dopředu, po trase očekávaného průvodu. Konečně se objeví.

• PRŮVOD KAJÍCNÍKŮ •

V čele vlají zelené prapory, mezi nimi nesou na žerdi obrázky imámů. Nikde nevidím *alam*, na dnešní slavnosti ho neponesou – kluci ze *zamyadu* měli pravdu: v každém městě vynášejí vzácnou rekvizitu jen jednou do roka. Jak se dalo čekat, hned za elitními vlajkonoši jdou další nejoddanější, všichni v černých košilích. Skoro samí starší muži, není těžké popsat převažující typ, ale dostalo se mezi ně i několik mladíků. Stejně tmavé kalhoty a boty nejsou jen na znamení smutku. Páni v letech chodí v černém i ve všední den, je to pro ně zvyk. A navíc – černá košile přes kalhoty je znak oddanosti náboženské obci. Tak lze v Íránu poznat nejhorlivější muslimy.

Ale íránští kajícníci nejsou žádným vojskem, byť muži mašírují ve dvoustupech. Pochodují? To, co před špalíry diváků aktéři předvádějí, nemá s vojenským maršem nic společného. Muži vpředu se při chůzi bijí pravicí do hrudi, zatímco levice zůstává na místě srdce. Střední voje změnily způsob trýznění, v každé ruce tam mají *zandžír*, svazky řetízků na dřevěné rukojeti, jakýsi šíitský smuteční nástroj. Celý průvod se hýbe jen stěží dopředu, taktak že se šine.

Dva vozíky, které jedou s průvodem, obsahují aparaturu, velké bedny a ampliony. Někdy posadí náklad na otevřenou dodávku, ale teď do vozíku s aparaturou zapřáhli černě oděné trpitele. Bez zvukové techniky by se taková slavnost už neobešla. Několikanásobná ozvěna dodává zpěvu a náboženským projevům zdání naléhavosti a sugestivity. Principem smutečního průvodu je, aby byl co nejhlasitější, ale také co možná nejpochmurnější. Neméně podstatný rytmus udává z jednoho amplionu buben s činely, zatímco z druhého zní žalostná litanie, kterou ze sebe dostává *rúzechán*, zpěvák s mikrofonem, podobný tomu, co „moderoval" *tázije*.

Jestli perská kultura v něčem dosáhla mistrovství, tak je to kromě kaligrafie, miniatur a poezie náboženský žalozpěv. Zpěvák chrlí vlny smutku nad nevinnými oběťmi. Dává do toho nejen celou duši, ale i hlasivky – sedí totiž na vozíku s ampliony, a musí tak překřikovat svoji vlastní ozvěnu. S pohnutím líčí průběh dávné bitvy, vyzdvihuje, co si má každý z tragédie odnést. *Vzpomínej na Hosejna a proklínej ďábla Jazída!* Nemá to jednoduché, musí se zpěvem trefit do rytmu doprovázejících bubnů, a hlavně povzbudit chlapy za ním. Zpěvák se snaží, ale zástup mu nijak nepomáhá, jako by si to každý nejdřív chtěl rozmyslet, a ani v kovaných řadách není slyšet hlásku.

Zrovna tak začal loňský průvod, neslaně nemastně, aby pak po dvou třech hodinách triumfálně vstupoval do bran mešity coby burácející a úctu budící těleso. Ale teď v průvodu vládne volná atmosféra a taky řady jsou rozvolněné – sladit pohyby je těžké, takže to mnozí vzdávají předem. Po půlhodině od vypuknutí se poctivě bijí jen ti blízko reprobeden. Ne všichni, co přišli, jsou vyvolení, a tak další sledy berou své zaujetí o poznání méně vážně. Ještě horší je to směrem ke chvostu, kde už průvod nebezpečně řídne a s barvou košile si tam nelámou hlavu, jako by se černých dávno zbavili. Mají-li v předních řadách zelené čelenky a na nich citáty plné vášně a pokory, opačný konec snese i baseballovou čepici. Tam bych to odhadl na třetí ligu, taky mezi dospělé pustili kluky, kteří tatíky s řetězy napodobují, jak se jim zrovna podaří. Taková školka mučedníků a je jasné, že ti v ní celou symboliku vnímají jak umějí, jako vzrušující hru.

Ale to už přijíždějí auta a z nich vysedají tentokrát náležitě oděni muži a doplňují otálející řady. Bylo třeba posil, konečně průvod mohutní a sílí. Jeden za druhým vytahují chlapi své „mrskačky". Jako se u nás seberou a jdou do hospody anebo na fotbal, stejně samosebou se íránští muži vypraví bičovat. Když držím *zandžír* v ruce, vypadá docela směšně, jako hračka. Ale stačí pořádně chytit a ze všech sil zamávat. Řetězy, nástroj sebemučení, se nebezpečně podobají zbrani. Celý rituál truchlení může někomu připomenout boj. Tak jako se Kavkazané posilují v kru-

hových tancích – sebeposílení šíitů pochází z podobně okázalého rituálu, který spočívá na vlastním strádání. Proto vyrážejí hlučné průvody, do nichž, jak podotýkají zkušení cestovatelé, nevěřícím není radno se mísit.

Jestliže se zdálo, že má ten dnešní průvod vlažný rozjezd, tak to byl jenom začátek. Netrvá dlouho a všechno nabere úplně jiný průběh. Žen na chodníku přibude a za chvíli už je sotva možné černými špalíry projít. Kohosi vidím plakat, první slzy – a pak už vzlykajících tváří přibývá. Taky zástupy „pochodníků" mohutní – kde zůstala prvomájová fraška, radostné tváře a třepetající se mávátka! Málem jsem podlehl fikci, byť srovnat socialistickou minulost se světem islámu by mohl být lákavý bonmot. Jenomže v našich průvodech se simulovala radost a spokojenost, tady cítit neklid a nefalšovaný smutek. I když mi v tom nikdo nebrání, dávno už nefotografuji děti, a raději ustupuji do vnitřních řad přihlížejících. Co kdyby dal někdo povel a všechny řetězy se otočily jedním směrem? Občas to vypadá, že o nic nejde, ale už dlouhou dobu se nikdo nezasměje. Tíseň v takovém průvodu padne jako mrak a nepoleví, dokud se davy nerozptýlí.

Nejdřív čeká průvod pochod městem, kdy se na něj účastníci a diváci nabalí efektem sněhové koule. Jak je had delší, přibývá v něm zpěváků, každou významnější ulicí jde vlastní procesí, které se do hlavního proudu napojí jako přítok. A protože ulice neozvučili, dozvuk bubnů jde ze všech stran a splývá do jediné kanonády. Teď zrovna projel další vozík se zvukovou „technikou", malé dítě se za výskotu veze na jednom z amplionů. Jak pochody splývají, zprvu rozházené zástupy se náležitě sešikují a naberou ztracený rytmus. Jen jeden malý incident – to když se řady na konci průvodu vydají špatným směrem.

Pohřební rytmus je pomalý, až tragicky vážný. Co by chodec zvládl za pět minut, prochází procesí dobrou čtvrthodinu. Muži vlastně ani nejdou, cvičí, taky to vypadá jako svérázný tanec. Cvikům s železy nechybí jistá elegance, pravidelný pád řetězů zas dodává pochodu strohý dojem neúprosnosti. Jak jdou všechny řetězy jako na povel vzhůru, v momentě, než klesnou na trpící hřbety, vytvoří les železných svazků. Je to nesmírně poutavé, divadelní, kolektivní scény plné patosu mají Peršané asi v krvi. Dvě řady bičujících mužů s řetězy stojí proti sobě – obě se valí ulicí zároveň, ne ale čelem, nýbrž bokem, posunují se úkroky. Jeden úkrok doleva a dozadu, úkon s blýskavými řetězy, náraz bubnu a další krok doprava a dopředu. Co dva kroky, to úder na buben. Několik nakročení a otoček a posunou se o kus dopředu. Jsou různé cesty, jak co nejbarvitěji vyjádřit žal. Jestliže první chvíle mlčeli jak zařezaní, teď zpívají v průvodu všichni.

Trpět jako Hosejn! Zemřít s Hosejnem! Zpívají a rytmicky bičují záda prudkými švihy. Ti, co nemají důtky, bijí se oběma rukama do hrudi, ruce míří na temeno hlavy, vzápětí je pomalu kladou na srdce. Údery, švihy, ale nevidím zas tolik vášně, je to spíš rozcvičování před generálkou. Kdyby to brali vážně a doslova, po tolika dobře mířených ranách by se kajícníci dávno složili a průvod by se brzo rozpadl.

Bývaly časy, kdy se perští „flagelanti" nebáli zranění ani bolesti a pro silnější účinek svého kajícnictví vystřihovali na zádech v košili čtverec, aby důtky dopadaly na holé tělo. Dokonce nasazovali zvláštní úbory, podobné zápasnickým tričkům, které skoro celou hruď a záda odkrývaly. Jak se dívám kolem, dnešní mučedníci v slušivých černých košilích vypadají jako na vycházce a tuhle masochistickou zkušenost dnes nepodstupuje ani jeden.

V dobách ještě starších chodili do půl těla nazí a tělo zalité krví vystavovali na odiv mezi zástupy. Štěstí, že doba rituály civilizuje, ještě v docela nedávných časech pravidelně zůstávali po takových obřadech zranění a někteří z nich se příštího bičování už nedočkali. Sebezraňující prostředky nebyly ze dřeva ani z plastu – ale docela opravdové: nože, šavle, řetězy s hroty nebo hřebíky či ostnaté dráty. Starší cestovatelé popisují v šíitském Íránu hned tři sorty kajícníků – podle míry sebezraňování. Ti, co se spokojili s údery pěstí, pak další, nejpočetnější, s důtkami. Dvě první skupiny přetrvaly do dnešních dnů téměř beze změn. Z pohledu historie patří spíš mezi symbolické trpitele.

Třetí, nejdrásavější, jsem v Íránu nikdy nezahlédl. Jediná krev, která v průvodu tekla, byla ovčí. Ale ti, kteří byli při tom před padesáti či sto lety, popisují tehdejší průvody jako hotová jatka, na nichž si ti nejhorlivější nejenom řezali na hlavě kůži, ale velké a těžké nože přímo zasekávali do lebky.

• HOROR V ŠEJKOVĚ HROBCE •

Nasedáme a jedeme na opačný konec města. Zase se stávám svědkem i objektem pozdravů a představování. Nestačí jen úklon z okénka. Vypadá to tak, že Ruholláh přirazí k chodníku, vystoupíme a třepeme pravicí chodci. Popojedeme o dvacet metrů, kde se celý rituál opakuje. Jsem nervózní, táhne mě to doprostřed průvodu, ale nekonečné zdvořilosti jsou jediný rituál, který Ruholláha v tu chvíli zajímá.

Průvod mohutní, navíc není jediný. Hlavní průvody jsou dva a blíží se k sobě z opačných stran poté, co pobraly vlny z vedlejších ulic. Praporečníci a další no-

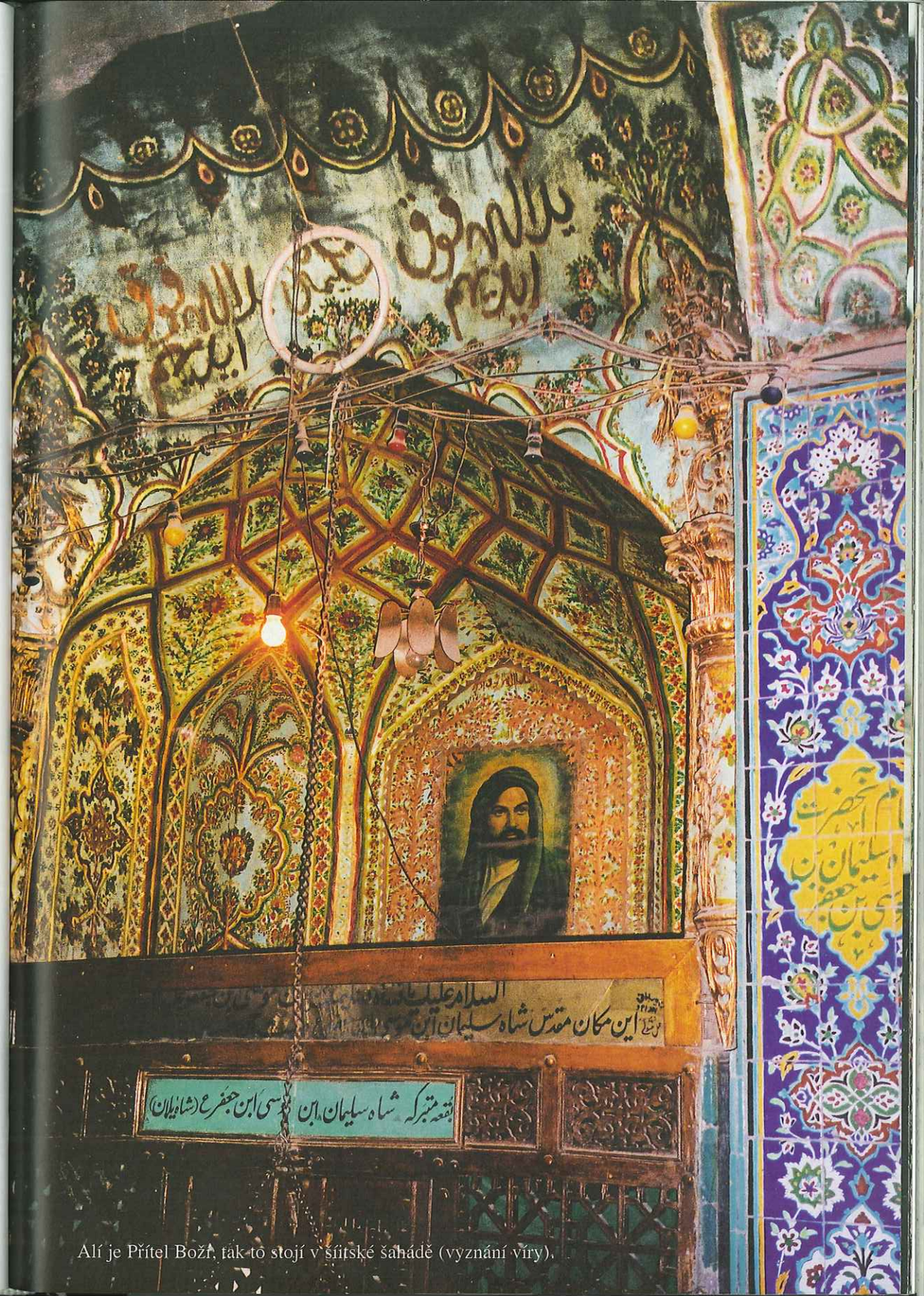
siči hrdě hledí vzhůru a tváří se přísně. Teď vlají v čele látkové obrazy mučedníků, celá ta sláva už nezadržitelně míří do Páteční mešity (*Masdžid džamé*) s šejkovým hrobem. Čeká tam na ně zbylá půlka města. Na nádvoří není k hnutí a taky na okrové zdi mešity, oblepené portréty mučedníků, se lepí černé hloučky žen. Náročný pochod muže sjednotil a vyladil natolik, že se jim dlouhé minuty daří udržet melodii i rytmus. Pokud nezpívají, sborově skandují Hosejnovo jméno v krátké pauze mezi údery bubnu. Ale *rúzechán* ještě neskončil. Prolíná sborem a vede ho, pouhý jediný, žalostný hlas, který se s ohlušující ozvěnou odráží od všech stran nádvoří. Kdosi se mi snaží útržky přeložit:

„Hosejne, náš mučedníku, tvé jméno znamená pro nás naději." Květnatá oslovení nezapřou národ básníků. Šíitské elegie nestrhují ani tak trýzněním těla, jako dozvukem, který zanechávají uvnitř. Rok co rok a v každém několikrát vrývá se Íráncům do duše mučednická podstata jejich víry.

Je téměř vyloučeno, že by tu chyběli ti, co mají při podobných událostech přihlížet a sledovat. Všechna podobná shromáždění jsou bezpochyby monitorována, což ve státě, kde bezpečnostních složek je hned několik druhů, není nic divného. Přesto ani teď nemám pocit, že by se o mě někdo příliš zajímal. Stejně je to zvláštní, měl bych vidět fanatický dav, bojovná hesla, které k režimu fundamentalistů patří jako oáza k poušti (pokud by člověk spolehl na pojmy a metafory z našich médií), a v atmosféře plné krve se cítit jako štvanec, ale skutečnost je docela jiná. Lidé se ke mně chovají slušně, a když cítí, že přes ně nevidím, pouštějí mě dokonce dopředu. Nehledě na ustavičné potřásání rukou a pozdravy, i když je těch náhodných kontaktů podstatně míň než při méně vypjatých příležitostech.

Rád bych znovu zamířil dovnitř šejkovy hrobky. Loni ve městě zrovna vypnuli proud, a tak interiér mešity slabě osvětlovalo jen pár svíček. Řady kajícníků mizely uvnitř jedna za druhou. Co všechno se tam událo, přesně nevím, vlastně jenom tuším. Nikdy jsem už v Íránu nezažil nic tak sugestivního. Plameny se mihotaly, na stěnách dávaly vykvést stínům, které pravidelný rituál posunuly někam k mystickému hororu – obludné postavy do sebe bily a z reprobeden to bouřilo, až jsem měl strach, že co nevidět začne celá hrobka pukat. Vydržela…ale to lešení tu loni ještě nestálo.

I teď vemlouvavá, stále opakovaná melodie plyne, bubny k tomu duní a procesí věřících se skoro nezřetelně hýbe dopředu. Muži s řetězy právě nastoupili k nejintenzivnějšímu bičování pod kupolí mešity. Jenomže Ruholláh nemá pochopení pro mou slabost. Příbuzných a známých neubývá a každý z nich má jistě

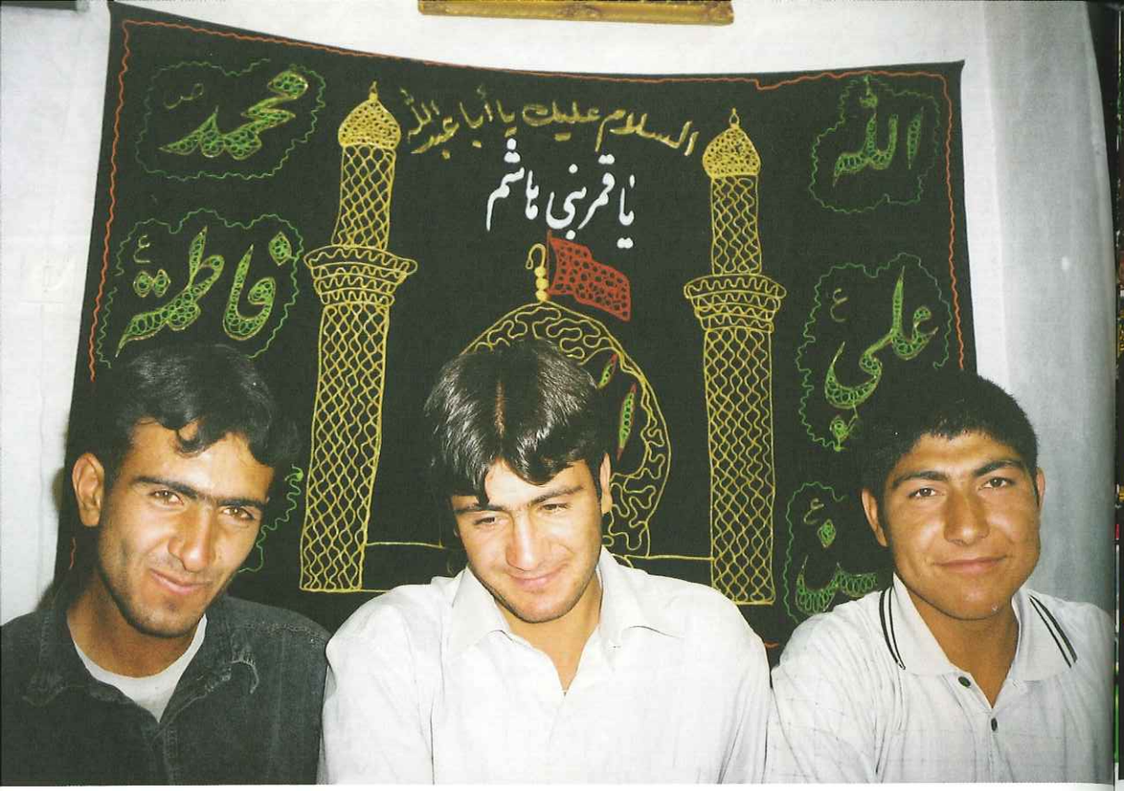
Alí je Přítel Boží, tak to stojí v šíitské šahádě (vyznání víry).

Rozkol mezi šíity a sunity vyvrcholil bitvou u Karbalá (vlevo dole), v níž nalezl smrt nejmilejší imám - Alího syn Hosejn. Jeho portréty, spolu s podobenkami dalších imámů a světců jsou předmětem zbožňování i prodeje. Zvlášť náboženské svátky znamenají pro pouliční prodejce pravou žeň.

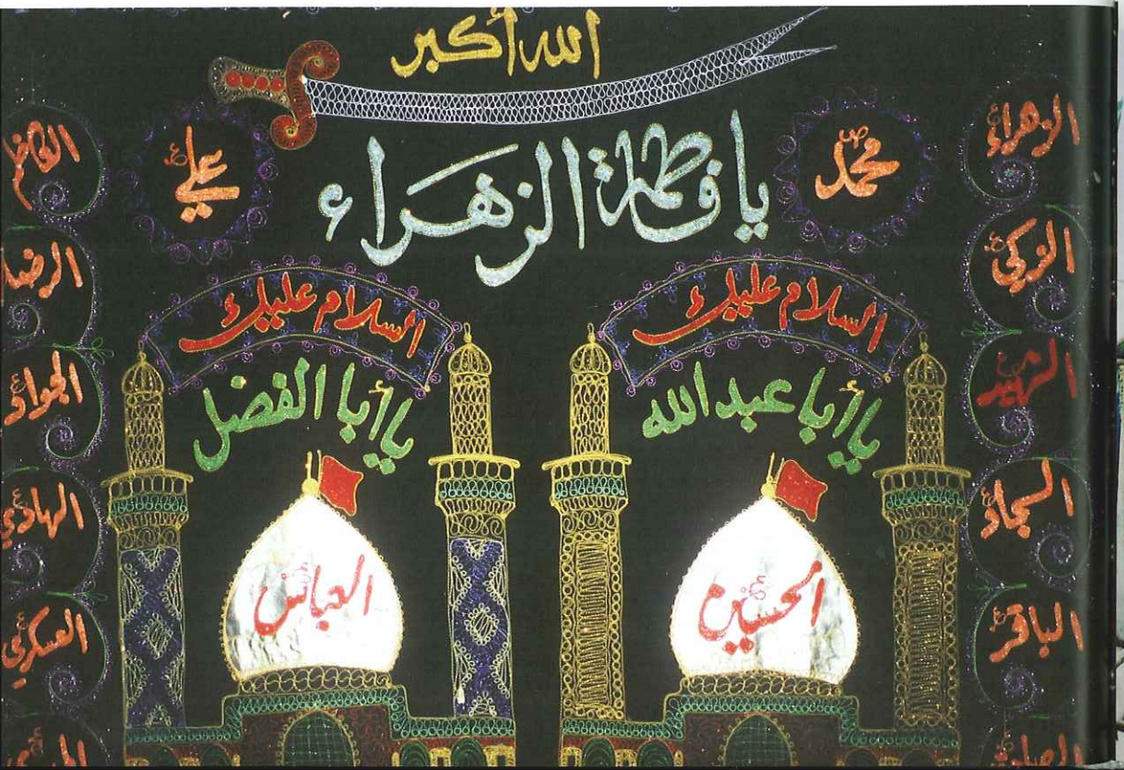

Šía je plná smutku. Šía znamená slzy, pláč a bolest, ale i naději. Šía znamená taky černou a černá vlaje nad Íránem.

Ve stanech vztyčovaných při vzpomínkových tryznách k smrti imáma Hosejna probíhá čtení z koránu, modlitby, ale také se tu vyvařuje pro poutníky a chudé. Muži mají své stany, jiné jsou určeny ženám.

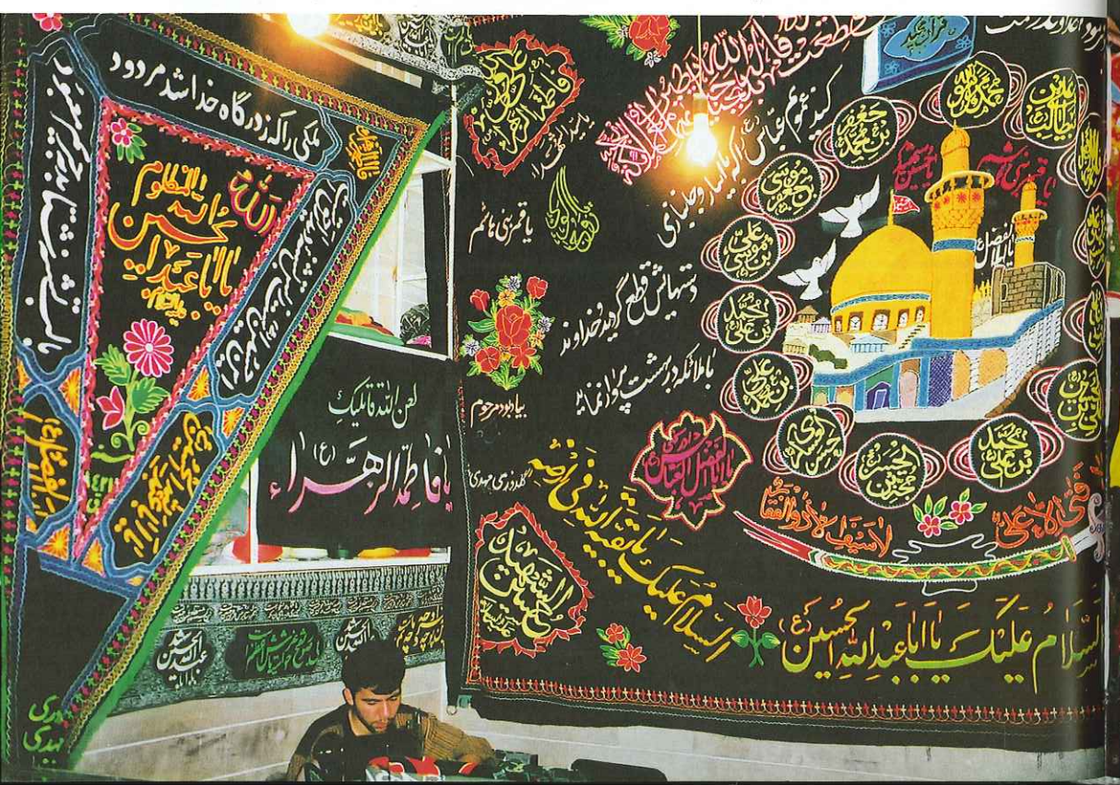

یا امیر المومنین
یا فاطمة الزهراء
السلام علیک یا سید الشهداء
یا حسین
یا اباالفضل العباس

O náboženských svátcích se vyvěšují učiněná díla. I obyčejný *bázár* má tu moc proměnit se v centrum truchlení, v hotovou mystickou svatyni (předchozí dvojstrana a obrázek vpravo). Perská kultura se vždy vyžívala v iluzích a ve snech a ani dnes se obyvatelstvo snům nebrání.

Alam, posvátná standarta, je věnován šíitským mučedníkům. Metrákový fetiš má jeho nosič ukotvený v mohutném opasku.
„Kdyby zaplatil, svezl bych s alamem i ďábla…“ (dole)
„Marg Amriká! Smrt Americe!“ Černooděnci skandují. Křičím s nimi, nebo mi jen ta slova jdou hlavou? (vpravo)

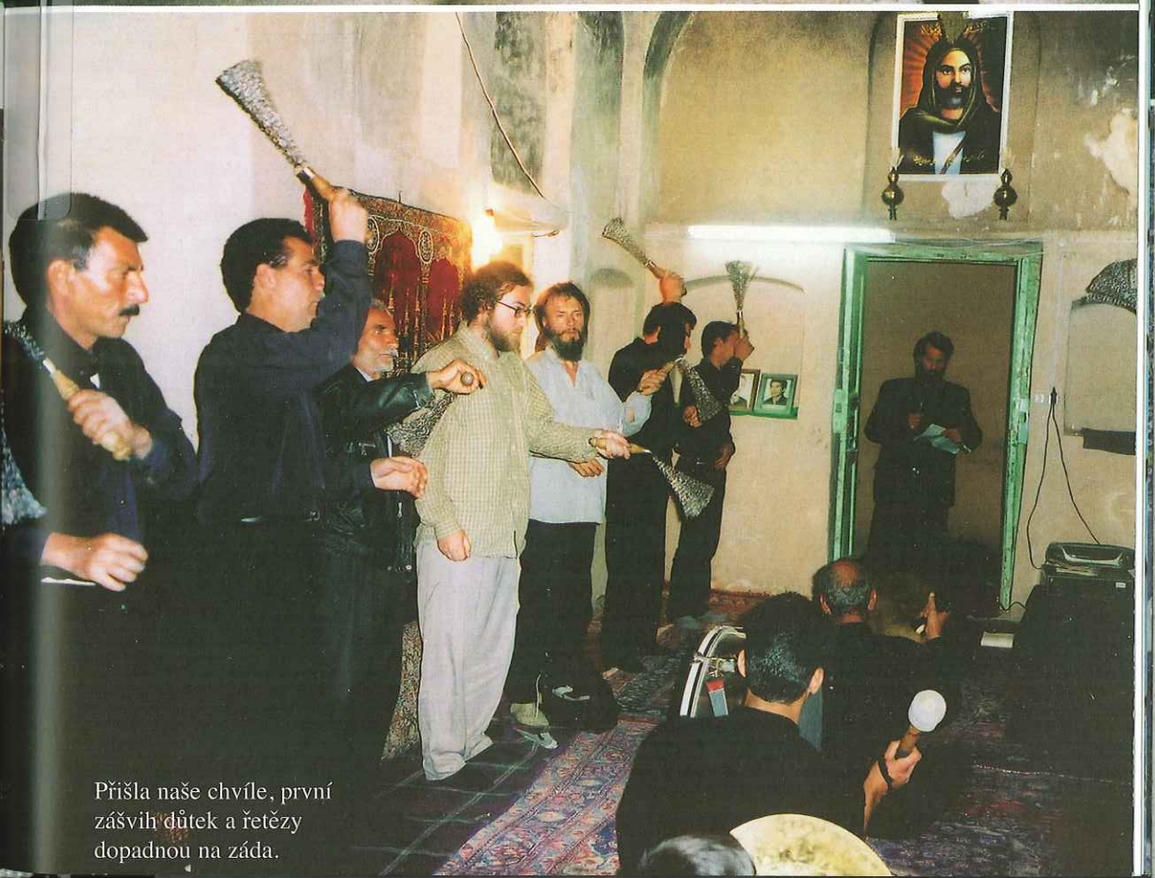

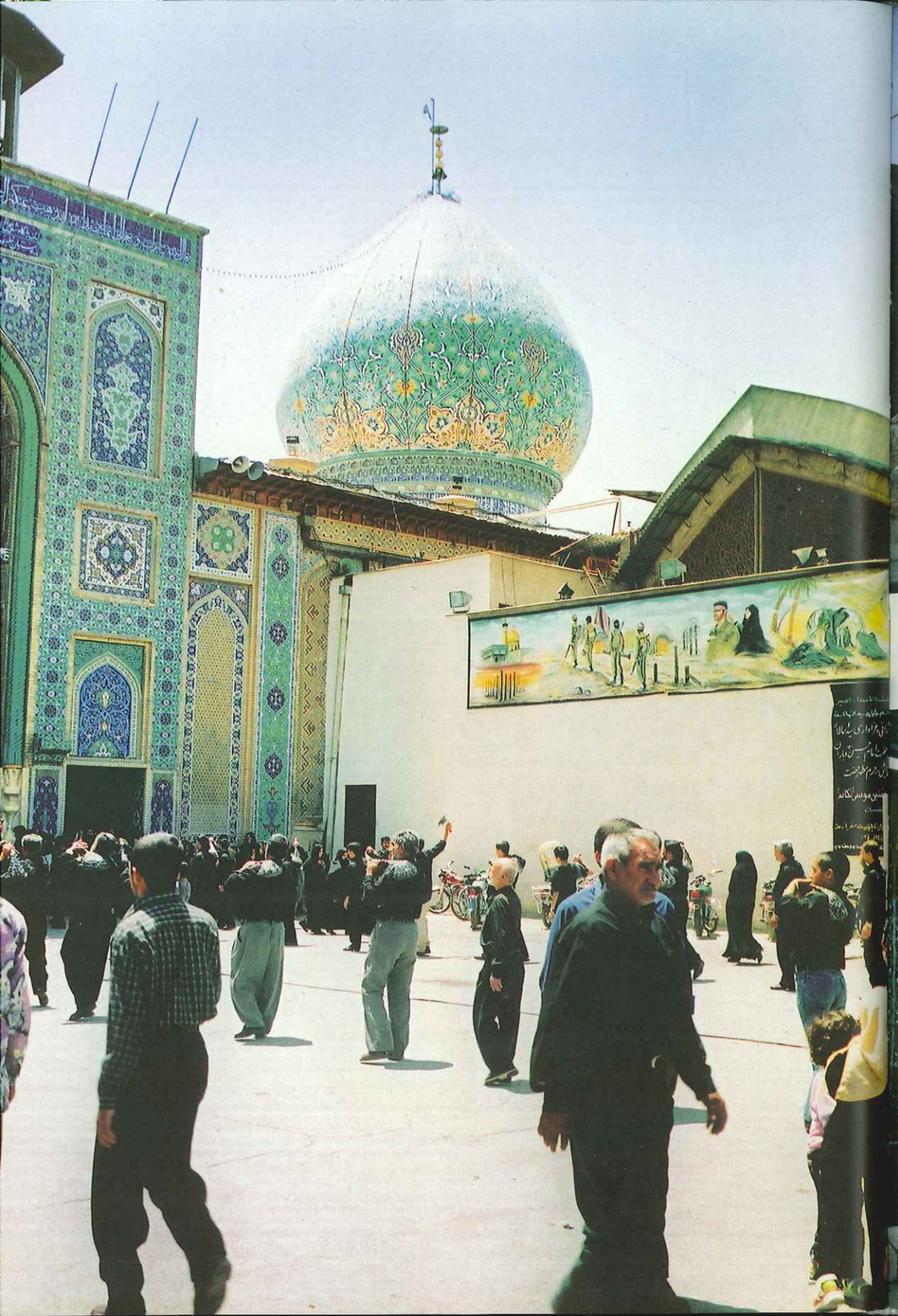

Šíitské bičování je zvláštním druhem náboženského povyražení. Nepodobá se ničemu, co dává zkušenost střední Evropy. Vášnivou a truchlivou atmosféru svátečních dnů provázejí vedle procesí mužských kajícníků také samostatné ženské průvody.

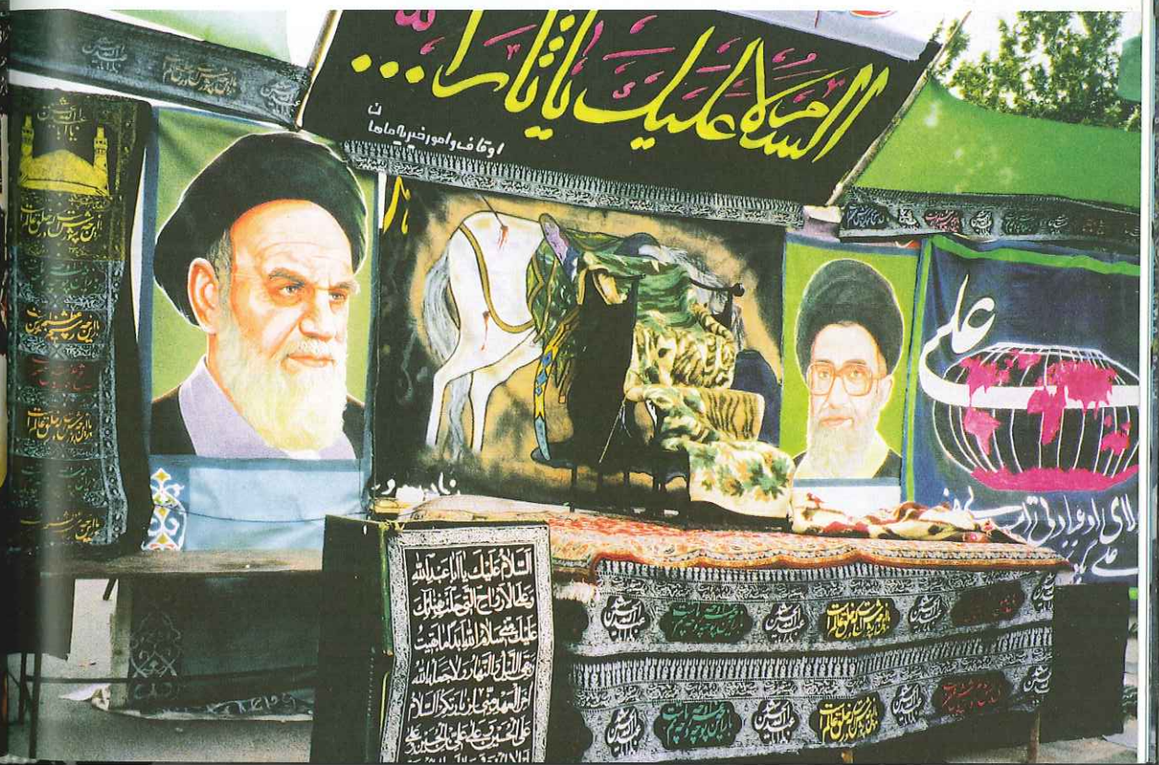

Přišla naše chvíle, první zášvih důtek a řetězy dopadnou na záda.

Slavnosti bičování se odehrávají v improvizovaném ležení, anebo v tekkijích, zvláštních stavbách podobných mešitě. V některých městech mají tekkije dvě – letní, otevřenou a zimní, krytou. Používají se podle toho, na jaké období připadne termín svátků.
Smuteční tribuna s portréty ájatolláhů ožije večer slavnostními projevy (dole).

Černá dodává íránským reáliím podobu kulis.

právo se se mnou seznámit. Loňský zážitek se neopakuje a nezbývá než dostat do sebe tu atmosféru alespoň zvenčí. Rituál už trvá jen krátce a končí asi po půl hodině – ne jako loni, kdy celý zabral půl odpoledne a dozníval až za hluboké tmy. Davy se rozcházejí. Určitě přišlo dost zevlounů, a hodně dalších proto, že se to má nebo sluší. Taky v zadních vojích do sebe občas bili víc než ledabyle. Asi takové jsme znali První máje. To se zdálo ze začátku, dál už všechna podobnost šla stranou.

Jak se to vlastně rok předtím odehrálo? Oba dva zážitky ze stejného města v paměti prolínají, že už se stěží dají od sebe zřetelně, minutu po minutě, rozlišit. Nestačí říct, že ta loňská tryzna byla větší nebo okázalejší. I když jsem se s kmitajícími řetězy tehdy nesetkal poprvé, místo, čas a moment náhody dodaly demonstraci smutku impozantní ráz:

Jakmile ulice zalijí černá shromáždění a davy začnou proudit jako velká voda, napětí roste po vteřinách. Jako epidemie se šíří dál a s ním pocit, že začaly nepokoje. Červené slunce visí nad obzorem a městem už netáhne průvod, ale bouřlivý veletok. Otevřená vrata mauzolea pohlcují jednu šňůru důtek po druhé. Nechápu, jak se tak mohutný had může směstnat v nitru jediné stavby. Dovnitř se nedostanou zdaleka všichni – jen ti nejhorlivější, skupina zakalených, kterou nasadili do čela.

Muži se ztrácejí v temném interiéru hrobky, v tom pravém místě pro mystický rituál. Že si jako derviši vybrali hrob súfijského světce se teď zdá víc než symbolické. Uvnitř probíhají extatické obřady a už jen tma sama o sobě stačí k vytvoření sugestivního prostředí. Těžko uvěřitelný lomoz a v něm odlesk svíček na desítkách párů míhajících se želez. Jak se v mauzoleu muži bez přestání bičují, ozvěna přináší padající rány a taky zvuk zpěvu je teď nejmocnější. Jako výraz uznání správně rozvášněnému zástupu přistupují *mollához* v černých turbanech, házou mezi zmítající se muže mince a cukrátka. Zvláštní zvyk, ale šía propracovala systém symbolických ocenění a pobídek, kterým táhne své věřící pod černý prapor.

Teď je atmosféra víc než vážná, právě taková, jakou popisují cestovatelé, kteří totéž co já zažili před třiceti, padesáti či sto lety. Chlapi mávají svazky želez jako jejich dědové šavlemi. První dvě tři řady jsou nejzběsilejší, prudce zasviští řetězy a těžce dopadnou na sešikované zástupy. Avšak voj nezakolísá a neohroženě jde vstříc – další ráně. Jak se jim rytmus švihů a úderů zautomatizoval, dostávají se kajícníci skoro do transu. V něm opouštějí pomalé tempo a zasypou tělo rychlými dávkami. Když jsme se bičovali v *tekkije*, v malé skupině přátel, nic děsivého

v tom nebylo. V ulicích vypadá *ášúrá* docela jinak, a před hlučícím tažením, kde důtky nedrží pár desítek, ale stovky chlapíků, si člověk přestává být jistý, jak to celé dopadne. Zpod klenby mešity navíc není kudy utéct. Bouře se valí a běda tomu, kdo by se postavil do cesty.

• JE JEN JEDNA CESTA K BOHU •

Jestliže v minulosti se aktivně účastnil kajícnického průvodu každý, později tak činili už jen lidé zvlášť horliví. Stávalo se pravidlem, že bohatí si zaplatili zástupce a třeba sluha se vypravil bičovat se namísto svého pána. Neodhadnu, kolik lidí ještě dnes věří na Hosejna a ostatní hrdiny. Ne každý je tak upřímný jako Ruholláh, který mni nakonec prozradil, že ho věčné truchlení omrzelo, že smutek není to, co by Íráncům nejvíc pomohlo. Nepochybuji, že pro muže ve tmě hrobky by taková myšlenka byla rouháním a těžkou urážkou. Hlubokou duchovní oddanost dávají najevo každý den v mešitě a několikrát za rok na podobných shromážděních. Oč víc při nich trpí, o to víc roste jejich hrdost. S politickými názory už je to složitější. Jak jsem poznal, ne každý z nich je proti Chátamímu. Ale pravdou je, že ne každý z voličů jeho konkurentů se každoročně vypraví s důtkami na *zandž*.

Bývaly vždy dva průvody. Černé, neúprosné procesí, svíjející se v rytmu a lesku padajících želez se na krev těší, zatímco to druhé je úplně jiné. Strnulé, zrovna tak černé řady žen s obavou očekávají, kolik jí zas poteče.

Festival nepředstíraného truchlení. To je šíitská *ášúrá*, svátek žalu, smývání viny ve vlastní krvi. Tanec kajícníků. Litanie. Do toho dusot těžkých bubnů. Svíce. Magie a mystika krve, byť by jí neukápla ani kapka. Všemi očekávaná katarze. Čas posunutý kamsi do hlubokého středověku. Náboženské šílenství končí všeobecným pláčem a celý zástup se rozchází v hlubokém žalu.

V mauzoleu vypnuli proud, zažehli svíčky, stařena u těžkých dveří dostala minci a „pustila" mě do rajské zahrádky – na nádvoří s jezírkem. Bylo to zvláštní, až surreálné spojení – súfijské mauzoleum, překypující svobodou, atmosférou volnosti a meditace, a v něm sevřené šiky. Íránské cesty k Bohu se zdánlivě různí. Nikdy nelze jednu oddělit od druhé. Věčný svár individuality a fanatismu ve skutečnosti možná ani nemá jiné řešení, než jaké lze najít ve sporu o obsah ve dvou spojitých nádobách.

Džaláleddín Rúmí, považovaný za největšího perského básníka súfismu, napsal: *Je jen jedna cesta k Bohu – stejně jako je jen jedna voda v několika džbánech. Byť by se zdálo, že v každém je jiná, jakmile džbány puknou, voda se slije do jednolitého proudu, stane se zase tou jednou vodou.*

Zbičované řady teď v hrobce zpívají, zní to naléhavě a velebně jako chorál, k tomu svíce, které sotva probleskují tmou. Aparaturu vsadili přímo k zadnímu vchodu do mešity, rachotí do parku, celé město nemůže neslyšet, jaký truchlivý je dnes den. Myslím na to, jak se nevinná fraška dokáže změnit v tak mocné divadlo. Když uléhám na trávníku v zahradě mauzolea, je klid, tma a zhasla i poslední svíčka. Proud zase funguje a dovedu si představit, jak si teď kdekdo hlasitě oddychne – další svátek *ášúrá* je za námi. Ještě že to byl letos poslední. Peršané musejí mít zvláštní náturu, zvládnout tolik sugestivních rituálů, kterými je obdařuje šíitská víra. Stejně dobře ale vím, že se najdou i ti, kteří budou mít opačný názor. Pro ně zůstane čas trojího bičování tím nejsilnějším obdobím roku.

• *ÁŠÚRÁ* ZNAMENÁ DESÁTÝ •

Ášúrá znamená v arabštině desátý. Největší šíitská slavnost se pod tímto názvem koná prvních deset dní v měsíci *moharramu*, které znamenají dny smutku a pokání. Deset dní trvalo oblékání u Karbalá. Desátého dne, ve výročí Hosejnovy smrti, slavnost vrcholí. *Ášúrá*, to jsou ulice zaplněné davy, masové modlitby a kázání, recitace a zpěvy, alegorické průvody se zvláštními rekvizitami jako je *tábút*, symbolický Hosejnův katafalk, nebo plechová standarta *alam*, ale především pochody věřících, kteří dávají najevo své pohnutí fyzickým trýzněním. Tento den neslaví pouze šíité, desátého dne moharramu si sunitští muslimové připomínají, že Noe opustil archu, a Židé vzpomínají, jak Mojžíš zachránil Izraelity před faraonem.

Hosejn, třetí imám, není v Íránu oslavován jen jako šíitský mučedník, zároveň je to národní hrdina. Skutečnost, že si za ženu vzal dceru posledního Sasánovce (poslední dynastie staré perské říše), měla vždy pro perské šíity symbolický význam. K Hosejnovu hrobu, do irácké Karbalá, přijíždějí ročně statisíce poutníků z řady šíitských zemí (sunnité tyto poutě neuznávají, šía je pro ně herezí a leckteré její praktiky nepřijatelné), v posledních dvou letech už i z Íránu. Další výpravy směřují do Sýrie – v Damašku odpočívá Alího žena Fátima, a máme-li věřit legendám, našla tu svůj hrob také Hosejnova hlava, kterou jeho vrazi poslali do tehdejšího hlavního města chalífátu. Hosejn není jediný z šíitských světců, který má hrob v Karbalá. Na opačném konci města stojí hrobka Abbáse, který v bitvě za-

hynul po jeho boku. *Tasua*, obřady uctívání Hazrata (svatého) Abbáse (pro Íránce Abolfazla) se konají v předvečer svátku *ášúrá*, s nímž fakticky splývají.

Značně bizarní průvody íránských šíitů spojené s neméně úděsnými záchvaty veřejného sebetrýznění se vždy těšily pozornosti evropských cestovatelů. V drastických scénách, které popisují, si muži zraňují hlavu šavlí s dlouhou oboustrannou čepelí, až jim krev stříká přes bílou košili, nebo se bijí jen na plocho, ale přitom si v extázi zasazují tak silné rány, že ztrácejí vědomí. Jiní kajícníci si probodávají svaly dlouhými jehlicemi, zarývají do těla háky a na ně věší závaží, zatímco starost příbuzných trpitelů je docela jiná, ze všech sil se snaží mírnit kajícníkům krvácející rány. Do toho ženy žalostně pláčou a stříkají na průvod voňavky. Nadbytek nejrůznějších symbolů dodával svátkům barvitost a dramatičnost, což autoři zpráv neopomenuli zdůraznit. V čele průvodu nosívali šíité na tyčích pozlacené ruce – podle legendy uťaté ruce Hosejnovy a Hasanovy, smrt mučedníků symbolizovali krví zbrocení holubi, které navěsili na osedlané koně bez jezdce.

Během náboženských svátků rostlo v zemi pravidelně napětí, a když nával smutku přivedl dav do náboženské extáze, nebývalo daleko k projevům násilí: *„Jako na povel se dají přihlížející zástupy do pohybu, město se rozezní výkřiky a začne to v něm vřít – nenávist k vrahům světců dosáhne vrcholu!"*

K tradici průvodů při Hosejnově tryzně běžně patřilo požívání opia, které pochodujícím i divákům nabízeli přítomní derviši. Je pochopitelné, že takový doping účastníky povzbuzoval k neuvěřitelným výkonům a že práh bolesti se tak u „vnímavých" jedinců mohl blížit nule.

„Je s podivem," píše cestovatel z 20. let 20. století, *„jak rychle se hojí rány kajícníků. Vykoupají se v nádrži špinavé vody, zasypou rány bílým práškem, namažou mastí a za několik dní se vše zajizví. Evropan by jistě dostal otravu krve."*

Názory racionálních a „osvícených" cestovatelů na smysl šíitských smutečních průvodů nejlépe vystihuje úsudek Svena Hedina. Švédský cestovatel, který se s tradičními rituály seznámil před více než devadesáti lety, je lapidární, nad odnášenými zraněnými konstatuje: *„...zasloužili by si důkladný výprask."* Jeho pohled stojí za zaznamenání: *„...tlupy fanatiků obcházejí cirkusu podobné divadlo, vyjíce a řvouce bez přestání: ja Husén, ja Husén!"* Krvavý obřad v něm vyvolává hnus a odpor; to, co zaznamenal, patří ovšem k těm nejúděsnějším líčením: *„Z celého procesí páchne krev, zůstává za ním krvavá stopa a každý následující pár kráčí krví předchozího."*

Rezá Chán sebetrýznění věřících pro jistotu ve 30. letech 20. století dočasně zakázal. Také za jeho syna Muhammada, Rezy šáha patřily šíitské rituály mezi přísně

sledovaná a občas i potlačovaná shromáždění. Stále víc nenáviděný panovník správně předpokládal, odkud pochází síla, která by jeho samotného mohla ohrozit. Přímo je zakázat se ale neodvážil. Zasáhnout do odvěké tradice dokázal až Chomejní. Za války s Irákem, kdy se duch mučednictví naplňoval den co den, vystoupil s neočekávaným požadavkem. Vyhlásil zákaz krvavých slavností, neboť krev je příliš vzácná na to, aby se s ní neúčelně plýtvalo. Předvést hrdinství a stát se mučedníkem má muslim tam, kde si to žádá islámská vlast. Prohlášení bylo tehdy vyslyšeno. Zemřít jako Hosejn a vstoupit rovnou do ráje odcházeli na frontu stále mladší muži.

Od Chomejního výzvy se skutečně s krví při smutečních průvodech šetří. Nejkrutější kajícníci dnes íránskými ulicemi běžně netáhnou, a vidět při *ášúrá* krev je naprostá vzácnost. Jinak tomu bylo v perské minulosti, a dodnes se krvavé zvyky zachovaly v plné síle v sousedním Iráku, kde tamní šíité k pocitu trpitelství mají stále hmatatelný důvod. Narodit se jako Peršan znamená vybrat si zvláštní osud. Tisíce šíitů přijali úděl mučedníka, když se na mučednickou cestu vydali rovnou z krvavých obřadů. Sunna jako „náboženství rozumu" nezná tak masochistické metody k upevnění víry. Neuznává je a šíity považuje za odpadlíky. Menšinový a přehlížený status šíitů nemá daleko k pocitu vykořenění. I odtud pocházejí sklony k zraňování se, k nekontrolovatelné excitaci z boží lásky, která může mít za následek až vlastní smrt.

Smuteční průvody spojené s provozováním svérázného pokání nejsou v dnešní podobě starší než několik století. Zavedli je safíjovští panovníci v souvislosti s přijetím šíy za státní doktrínu. Vzorem pro *ášúrá* se údajně staly tehdejší římskokatolické obřady. Mnohem pravděpodobnější ovšem je, že existovaly i staletí předtím, byť se od těch současných lišily. Nasvědčují tomu pravděpodobně předislámské prvky – například nesené insignie a mezi nimi zvlášť Hosejnův katafalk, ale za mnohem starší je považován i samotný akt sebezraňování.

Již v 10. století táhly tehdejším Bagdádem truchlící, věrní Alího větvi islámu. Volná spojitost váže dnešní průvody *ášúrá* s podstatně staršími vzory. Emocemi sycená tradice vášnivého truchlení vede k zoroastrickému mýtu o hrdinovi Sijávušovi, který se podobně jako Hosejn stal „obětí spiknutí". Lítost nad smrtí tehdejšího miláčka národa projevovali prý íránští pozůstalí tak, jak se to v Íránu dosud děje při svátku mrtvých; bili se do obličeje a mučedníkovi věnovali jako oběť jídlo a pití.

Průvody kajícných šíitů obrněných proti útrapám těla v íránské minulosti připomínaly mystické obřady dervišů. Ve fázi vrcholné excitace se účastníci průvodů

povznášeli nad bolest, zabodávali si do těla háčky, hřebíky a jehly, tak jako to dosud dělají třeba kurdští súfijové z řádů *tabarí* nebo *qaderí* na západě Íránu (podobné rituály podstupují četné další dervišské řády a nejenom v Íránu). Spojitost mezi tradičním šíitským rituálem a súfijskými praktikami není neočekávaná ani náhodná. Derviši věří, že je při krvavých rituálech ochraňuje boží ruka. Vyzdvihují údajnou boží sílu, ukrytou v každé bytosti, a snaží se ji extází v sobě vyvolat. Když proti sobě zvedají šavli, s důvěrou se oddávají Bohu. Cesty vedoucí k extázi jsou různé, rituální zpěv, závratně rychlý tanec, nekonečné mechanické opakování modliteb anebo zdánlivá nečinnost, soustředěná meditace. Jakmile se přivedou do transu, rituál vrcholí. Tehdy jsou schopni různými způsoby zraňovat své tělo, aniž by cítili bolest a rány v nich zanechaly následky. Extatické zraňování vysvětlují jako boj s vlastním egem, vyjadřují tak pohrdání tělem. Zatímco tělo je nedůležité, může být ničeno, podstatná je duše, která při tom směřuje k Bohu.

Rytmické údery, tleskání a nepřetržité opakování melodie nesoucí oslavná hesla dodnes provází šíitské průvody. Snaha šíitských kajícníků o dosažení stavu vytržení připomíná podobně motivované úkony dervišů. Jestliže v obou případech mluví účastníci rituálů o duchovní očistě, k níž se dostanou fyzickým strádáním, nepochybně jde o návaznost obou rituálů. Je obtížné posoudit, do jaké míry stály při vzniku hosejnovských procesí původní súfijské rituály. Na oba obřady třeba nahlížet jako na vzájemně ovlivněné, a svou podstatou, vnějšími projevy a historicky velmi blízké.

VÍTÁME POUTNÍKY Z MEKKY

Mateš je vesnice v Talyšských horách. Letní vesnice, protože přes zimu je prázdná. První obyvatelé se sem vydají, když v horách sleze sníh, ale teprve co se zazelená tráva a zklidní nepravidelné jarní počasí, vyrazí do svých domků a stanů další. Dole u moře zanechají postupně zrající rýžová pole, nahoru, do víc než dvoutisícových kopců, s sebou vezmou stáda. Přesun zvládnou nákladáky za půl dne, dřív to bývaly dva až tři dny náročného pochodu. Koncem léta začíná v nížině sklizeň, a to se celý podnik, tentokrát v opačném směru, opakuje. Teď, v srpnu, je ves plná lidí. Stáda přibývají na váze, a lidé vybrané kusy ovcí prodávají v masných krámech přímo u silnice, sýry, jogurt a sušený tvaroh odvážejí na prodej dolů do přímořských měst. Domky a stany, jakési tunely na kostře z ohnutých větví, tu překryté lepenkou a igelitem, tu celtovinou nebo jen přehozenou látkou z kozí srsti, obsadily horský amfiteátr, a svírají mezi sebou zářez s občasným potokem. Vymýcená a vypasená planina končí vysokými buky. Tam, kde se terén náhle přehoupne přes hranu do strmých svahů, začíná divočina plná kapradí, vyššího než dospělý muž, hustý talyšský prales s úctyhodnými buky, javory a jilmy a stády divokých prasat. Před vstupem do osady září transparent – barevný nápis na bílém pruhu látky. *Vítáme poutníky z Mekky*. Přesto, že je pro muslimy cesta do Mekky faktickou povinností, ne každému se ji poštěstí splnit. Bývá to nadmíru obtížný podnik, který ze zdravotních anebo finančních důvodů nezvládne každý. Pokud se jej někdo odváží (v celém Íránu to bývají ročně desítky tisíc) a navrátí se ve zdraví – má se za to, že se naň osud usmál. Takovou přízeň osudu je třeba udržet hostinou, kterou ve vsi připravují pro navrátilce a všechny, kdo se v ní ten den náhodou zastaví[39].

Tak jsme taky hosty při uvítání poutníků. Transparent svítí nad dědinou a aby nebylo pochyb – nese emblém, který musí každý muslim poznat i potmě, siluetu Velké mešity ze Svatého města. A ti muslimové nás zdraví a zvou k sobě. Slyšíme trochu jejich slova: Ne, my nejsme Peršani, jsme Talyši, vysvětlují (používá se i tvar Taleši). Vzájemně si blízcí jako Češi Slovákům anebo Ukrajinci Rusům. Taky si tak rozumějí, alespoň řečí. Vesničani i přespolní obcházejí po vrstevnici hluboké údolí. Pojďte s námi! volá kdekdo. I vydáme se tedy polní cestou a dělíme se o ni svorně – teď s husím procesím, za chvíli s kravkou a nakonec s čer-

nými kozlíky. V protisvahu, uprostřed chalup se kouří z kotlů, srocení lidu přesně vede naše kroky. Kdo přijde, je dnes hostem s právem na oběd. Anglicky umí jen učitel a pak muž v obleku, který přijel z města u moře, prý zachytit průběh významné události. Obrozenec. A oběd už jste dostali? stará se talyšský novinář. Buditel s kufříkem rozdává časopis v řeči talyšské s minislovníkem talyšštiny (první sloupec *fársí*, druhý *taleší*, v třetím je přepis, fonetické znění v latince – jako by perská slova zněla trochu jinak). Šahram Azemáde, tvůrce, šéfredaktor a činovník talyšské kultury v jedné osobě (celosvětová renesance lokálních menšin nevynechala ani Írán – navzdory centralizačním snahám, které tu vždycky měly navrch). Milion je prý Talyšů, jim nejbližší jsou Tátové, pak Gílánci, Peršané a Kurdové. Časopis nese očekávané jméno – *Taleš*. Levně vyrobený ve dvou barvách, se zbojníkem na obálce – plnovous a plstěný *kuláh*, řeklo by se trochu důstojnější Jánošík z hor. Však ho taky mají na podstavci v každém městě. Lesní muž se tváří bojovně a hrdě – hrdina několika jmen a jedné tváře – tam Mirza Kúček chán[40], tady Hasan chán Alidžán, co údolí to „jiný hajduk", proti bohatým bojovali všichni, aby porozdali chudým (nejunikátnější ovšem byl hrdinský billboard, jaký vystavili před radnicí v Raštu, historická koláž, v níž psanec s plnovousem stál hned vedle novodobých mučedníků).

V kotlech se vaří rýže. Polní kuchyně u jednoho z proutěných tunelů. Nehodí se, aby hosté seděli u rýže jako ostatní, jen tak vedle kotlů. Dům, v kterém bydlí nejstarší z poutníků, je dnes hostinským domem a v něm vyčlenili společenskou místnost pro ty, co přijdou. V domě voní kari, naproti dům pro ženy a toto je dům pro muže. Všechno se dělí, muži obsluhují rýži, ženy pospolu plkají, rády, že zrovna nemusejí plést ponožky ani prohánět husy, a vesnice se baví, protože cizince sem ještě čas ani vítr nezavál.

Tam, kam nás muži odvedli, čekáme na oběd. Jenže jak je to s poutníky, přišli už? Poutníci – to je desítka vybraných mužů, kteří se vrátili z Bohem požehnané výpravy. Kdepak pěšky nebo s karavanou, autobusem do krajského města, z Gilánu zvláštním letadlem… Dva týdny pobyli poutníci na svaté cestě, do smrti budou vyprávět vnoučatům, jako mně vyprávěl děda o četnické službě v horách Podkarpatské Rusi. Jdeme pozdě, ceremonie skončila, teď už opravdu jen na ten oběd. *Chorošt* nám podají v jizbě pro hosty – významní mužové tisknou ruce a usednou s námi, za nimi pokukují zvědavé hlavy. Sluší se posedět s hosty, host je ten, koho netřeba ptát se na víru.

Prohlížíme stěny, které tu zdobí úplně jinak než u nás doma. Obrázky v rámu se těší velké vážnosti – koláže, jaké lepili surrealisté, připomínají majitelům a hlavním aktérům pouť k imámu Rezovi. Přišla doba, kdy umění budou dělat všichni – muslimové! Poutníci pěkně seřazení, hrob přímluvce, symboly súfismu, květiny a bůhví proč taky srnky a jiná zvířátka (že by zasutý atavismus lovce?) Estetický kánon vštěpovaný a přijatý jako pravzor. Tak jako nitra svatyní jsou domácí interiéry prosté, květy, slova z koránu, podobenky členů rodiny, je jedno, jde-li o příbytek chudých či majetných. Nic navíc, vlastně docela žádná titěrná zbytečnost. Že taky umělá květina, třpytivá krasavice? Co pro nás kýč, tu slouží jako prototyp vkusu.

Vítáme poutníky z Mekky! stojí na pruhu látky mezi dvěma klacky. Před českou výskou by to byla pozvánka na výstavu drobného zvířectva anebo na tancovačku. Jiné ikony, ale ve skutečnosti se život až tak neliší. Frekvence náboženských symbolů je ovšem v Íránu úctyhodná. Třeba podél silnic – co chvíli v zeleném poli známá silueta a nápis – mešita – k vidění určitě častěji než u nás tabulka benzinky. Kdosi s kamerou vstoupí do jizby a filmuje. Ne poutníky, teď zasloužilé muslimy, kterým hrdý titul *hadží* určitě dopomůže ke cti a váženosti, ale nás! Čaj přinesou a hned zas odnesou, nedopitý. Hostitelé spěchají. Důležitější je slavnostní oběd, kvůli kterému za námi do jizby přišla celá vesnická rada starších. Nosí se velké talíře rýže, z nich si každý nabírá do své misky, z misek si dáváme *chorošt* – skopové se šťávou plnou zelených fazolek. Ovčí jogurt a sýr. Na další misce vrchovatě natí – bazalky, řeřichy, zelené cibulky a dokonce drobný kořen ředkvičky, s jakým by se u nás zahrádkář styděl ukázat. Jenomže ve dvou tisících metrech i hubený kořínek je úspěch.

Muži spolu mluví svým jazykem, kterému nerozumíme. V Íránu je hodně jazyků (*ziáde zabáne*), učitel začíná zeširoka, perštinou, anglicky umí nepatrně, my možná stejně persky. A vy ke komu máte blízko – k Rusům, že? Povědomí o Rusku a Rusech je tu hluboké. Jako u nás o Německu a Němcích. A taky stejná nedůvěra. Poprvé to bylo skoro před třemi sty lety, když v roce 1723 Rus, Petr Veliký, na sedm let obsadil kaspické pobřeží. A co vědí ti lidé o nás? Snad vždycky víc než Češi o nich.

Muži vstávají, a to je příležitost pro ženy – tak jako při jídle, čas žen nastává, až dojedí muži. Zdejší ženy asi zanechaly všechnu upjatost a ostych dole na pobřeží. Tady v kopcích s vyhrnutými rukávy dychtivě spěchají za námi a nemohou se dočkat, až pár starších mužů uvolní místo, aby se k nám nahrnuly jako velká voda. Plná chalupa žen a dívek, všech stvoření, která už dospěla do šátku. Pokukují, civí, nakonec se osmělí a začnou vyptávat. Na dítěti mohou oči nechat. Přes vlasy stačí korálky přizdobený šátek, žádná nemá černý čádor, ale dlouhé šaty

nebo sukni, svetr nebo jen košili. Berou nás za rameno, a když pak podávají ženě ruce, chtějí něco na památku.

Muži se obřadně loučí, jeden po druhém, pokynou i jejich ženy. Ale zbývá ještě jedna služba, na kterou se nestydíme zeptat. Vyzkoušíme záchodek, takovou zahradní budku z prken, daleko od chalup a stanů v bludišti plotů. Ke každé vede mezi ohradami pěšina jen tak pro jednoho. Je víc stanů a chalup než domečků, a tak musíme čekat, než se v něm vystřídají dvě stařenky – že je obsazeno, poznáme podle bílého závoje, který vlaje na dveřích, jako by se uvnitř někdo vzdával.

Co byste si ještě přáli? Na cestu nabalí *barbarí*, místních placek – jsou čtyři, ale váží přes dvě kila, do kopců vražedný náklad, ale smíme vrátit půlku z darovaného balíčku?

Pocestný prodavač byl první, kdo nám řekl o slavnosti. Teď s námi hrká na svém trojkolém vozítku – něčem mezi velorexem a travní sekačkou – má to ale korbu jako malý dětský nákladáček a na ní veze praženou kukuřici, hrnce a nádobí, vše, čeho si žádá obyvatelstvo horských vsí. Vždyť za nimi vyjel dvoukilometrové stoupání, šílený výstup od moře, jaký jsme sami zdolávali nákladákem celou hodinu. Takoví bývali potulní jarmareční prodavači, dráteníci nebo ševci, všechny ty zapomenuté živnosti, na jaké si u nás už skoro nikdo nevzpomene. Tenhle človíček je mrzák, válečný vysloužilec, to za své zranění dostal tak bizarní trafiku. Ještě ho párkrát potkáme na horské silnici, a máváme – v Íránu se vůbec vášnivě mává. A v horách mají k sobě lidé doslova blízko, není divu, že některé nové známé potkáme za ty dny i třikrát. Kočovný trhovec mizí, aby se nám objevil za několik hodin, zase o něco výš, v další osadě Talyšanů.

Ten den je docela pohádkový anebo jako ze scénáře, který napsali pánům Jakubiskovi nebo Havetovi. Pracovní název: Magický realismus po íránsku. Dívky běží za námi a křičí: *Cháredží, cháredží!* Zpráva letí podél ohrad. Orientální pošta. Zklamané pohledy těch, které se shlukly a hledí s otevřenou pusou. Tak tohle že jsou cizinci?! No, co jste čekaly? Zato děda nerozháže ani medvěd, natož podivná výprava z konce světa. *Medvědi? Kdepak tady, ale na divočáky si dejte pozor!* To už osada končí, před srázem natáhli ostnatý plot, ale vysoké kapradí pod ním je poválené a všude jen hlína, rozrytá jako kdyby projel tank. Opouštíme rejdiště divočáků. Děd je rád za naši společnost. Vede nás uličkami mezi ploty, ne k sobě, jen ven z toho bludiště. *Stádo nemám, ani rýžové políčko nemám. Rusky znaješ? Neznaš?*

Světák. A tak promlouváme tou zvláštní řečí, kde chléb je *chlif*, hruška *gruš* a jablko *jablok. Frukty. Mivé.* To je *rusí*, to je *fársí*, děd ví všechno: *Vy jste taky Slovani.* Astrachaň před čtyřiceti lety si prý vybavuje, jako by tam byl včera. Neměl jsem ten názor, muselo to být opravdu velmi dávno.

Při silnici mezi krámy a čajovnami se to nezdá, ale stačí zajít za několikero ohrad (na všech vyvěsili barevné prádlo, sukně, deky a koberce, jen na jediné plakát Chomejního) a svět se vrací o desítky let zpátky. Tunely tu stojí z větví a proutí a novou dobu připomene jenom igelit, který se na nich trhá a vlní. Jakže to říkal „ruský" děda? Stany ze dřeva a z nylonu!? *Čubí*[41] *najlon!*

Kraje Chorásánu

Chorásán znamená východ slunce. Proudy slunce pronikly otvory v hliněné střeše na koberec, kde muži snímají svůj šál *(bílý turban) a ženy ukazují, jak vážou šátek kolem hlav, na čele dva uzly.*

Kolik pastevců potkávám mezi tmavými korunami jalovců a fialovými astragaly. Tolik stisků rukou, letmých pozdravů i poptávání. Psy muži zklidní, ta hrozivá psiska, která se neleknou smečky vlků. Na krku obojky s železnými hroty, to aby se neporvala mezi sebou a taky na obranu proti medvědům. Pod útesy stojí čerstvé stany z plátna, po dolinách a svazích rozesetá stáda. Dvojice černých mužů má vše s sebou, na oslech; kde se vyspí, dopředu neví, ani kdy podojí. Tak táhnou krajinou, potulní pastevci. Hory dešťů, mlh a krupobití. Hranice je na dohled, nervózní vojáci odebírají pas, přikazují, kam můžeme a kam ne. Ašchabad je odtud pouhých 30 kilometrů. Přijíždíme právě když vítr a kapky deště bičují vyprázdněné uličky plné bláta. Vesničané si už zvykli na nohy ztěžklé nalepeným jílem. Pozítří usedáme do autobusu opět za deště, který v ten den přináší povodně. Mytologický čas. Kurdský hostitel vymůže z velitele zcizenou lampu za pár stovek. To Bůh, pohlédne vzhůru. To Bůh je hostem.

A co ten zelený lístek popsaný ortelem? Určitě se vraťte do Mašhadu, tam vyhledejte úřad – tento cizinec ať je neprodleně popraven. Tak to stálo v legendách. Co stojí na usmoleném vzkazu, jen tušíme. Co s takovým papírkem, do Mašhadu daleko a nás nic nenutí se vracet. Bláhový velitel, nejprve mu do oka padla lampa, poté se ukázal důvěřivý jak malé dítě. Ledaže by i to patřilo do škály orientálních úskoků. Nic není tak, jak se jeví. A kdo ví víc než Bůh?

NA POUTI DO MAŠHADU

Ať to byla nebesa, která se slitovala, anebo jen dozorcovo chvilkové zaváhání, stalo se, s čím jsem ani nepočítal. I já stanul v cíli na pouti do Mašhadu. Jako poutník, bez batůžku, bez foťáku, bez ničeho v ruce. Imám Rezá leží zakryt mříží, na kterou ustavičně doléhají polibky. Alláh mu propůjčil část své moci a všichni poutníci za ní přicházejí. Pozlacené kupole, jedna sakrální stavba vedle druhé, dohromady poutní komplex, možná po Mekce největší v muslimském světě. To hlavní začíná uvnitř. Odložil jsem před branou vše, co jsem měl. Nezbylo nic, co by ze mě viselo, čouhalo nebo nadýmalo kapsy. Už ne turista, nýbrž jeden z poutníků. Až teď si mě konečně nikdo nevšímal. Splynul jsem.

Dovnitř se probíjím v davu přes čističe, kteří neustále luxují a vytírají rozlehlé dvorany. Další v řadě jsou čety ozbrojené rozprašovači. Skrápějí, osvěžují a provoňují těžké, svaté ovzduší. Smysly mají co dělat, aby zvládly všechny vjemy. Nejprve pachy a vůně, dál v jeskyni svatyně steny a štkaní. Místy tak hlasité, že sebou každou chvíli trhnu. Slz na tvářích přibývá s blížícím se náhrobkem imáma. A co teprve hlas hrobky. Tichý, neúnavný proud modliteb působí jako chod stroje, anebo jako hudba úlu.. Šum lidských přání a pocitů – jako když zvednete hlavu do koruny kvetoucí lípy. Kolem zamřížované rakve imáma Rezy to kypí. Místo napěchované skrytou silou ducha. Prostor nabitý energií, že by jeden mohl krájet.

Mašhad, město imáma Rezy, osmého v řadě dvanácti šiitských imámů. Město tak svatořečené nezaložili ve Fársu, kolébce Persie, ani nikde poblíž. Od všech hlavních měst, jaká měla perská říše hned několik, je dělí nejméně tisíc kilometrů. Při pohledu na mapu Íránu najdeme Mašhad kdesi na pravém horním okraji. Symbolicky vyjadřuje směr do nitra střední Asie, kterým se perská vzdělanost vždy ubírala, z opačné strany taky cestu, kudy do země proudili četní nájezdníci. Přestože je pro každého Peršana tak drahým, není Mašhad ryze perským městem. Rysy všech těch stepních válečníků najdeme bezpečně ve tvářích jeho obyvatel.

Pokaždé, když Íránci vyzvídají, co všechno jsme už v jejich zemi navštívili, neopomenou připomenout Mašhad. O tomto místě mluví se zřetelnou úctou, jako o něčem, co se vymyká pozemskému srovnání. Íránci jsou patrioti a vždycky jsem si myslel, že přehánějí. Novodobí cestovatelé soudí o Mašhadu pravý opak, líčí město jako nepřátelské (vůči bezvěrcům Evropanům, které tam leda ošidí nebo rovnou okradou), chaotické, přeplněné a veskrze nevhodné k návštěvě. Jako ze zlého snu připadnou popisované příhody, kdy cizinci nepodali v blízkosti imámova hrobu ani kapku *dúkhu* (jogurtového nápoje se sušenou natí) – s výmluv-

ným odůvodněním, že plody imámovy země patří pouze muslimům. Nedalo mi to, abych se nepřesvědčil a pomyslně nerozsoudil oba tábory.

• ZA VŠECHNO MOHOU HROZNY •

Při cestě za svatým nebožtíkem se dostaneme do časů pohádek Tisíce a jedné noci. Tehdy, v čase prvních chalífů (kdy ještě po Mašhadu nebylo ani stopy a nejmocnější sídlo mezi perskou a středoasijskou pouští se nazývalo Tús), zbudovali na příhodném místě pod horami rozlehlé zahrady a v nich palác. Uprostřed paláce pohřbili proslulého Háruna ar-Rašída, který zemřel, když přijel potlačit místní povstání, jakých bývalo v jeho říši bezpočet. V Bagdádě tehdy působil jako šíitský duchovní Alí, člověk bohatý a urozený. Po svém otci se v 35 letech stává dalším v řadě imámů a svým charismatem získává tisíce stoupenců. Nebyla to náhoda, spíš dvorská pleticha, která vyslala Alího z Bagdádu na sever do Merv (dnešní Turkmenistán) oženit se s dcerou kalífovou a Hárunovou vnučkou. Jisto je, že ještě za života Harúnova se schopný duchovní z imámova rodu znelíbil mocnému vladaři a stejně tak jeho synu Abdulláhu al-Ma'amúnovi. Sňatkem s jeho dcerou obdržel Alí přívlastek Rezá (Uznávaný), ale života a příslibu chalífátu po Ma´amúnovi (813–833) užil už jen krátce. Po roztržce mezi šíity a chalífou se stal jeho faktickým zajatcem a do Bagdádu už se nevrátil. Roku 818 ve vsi Sanábád, na místě budoucího Mašhadu, požil Alí hrozny (podle jiných legend šťávu z pomerančů), o nichž jeho stoupenci věří, že byly otrávené na chalífův příkaz. Imám Alí Rezá skončil svůj život tak, jako všichni jeho předchůdci – nepřirozenou smrtí. Pro své stoupence se stal dalším v řadě mučedníků, *šahídů*.

Kdo už se dozví, jak se to tehdy všechno stalo. Můžeme si myslet, že jako člověk od Boha nadaný zvláštní mocí měl prohlédnout léčku, kterou mu údajně uchystali. Život Rezy vůbec propojuje celá řada náhod. Snad to byla náhoda, že ho pochovali nedaleko hrobu slavného Háruna ar-Rašída, zároveň otce jeho domnělého vraha. Oba hroby časem upadly v zapomnění, a možná i to byla náhoda, že teprve o téměř tři století později jej objevil jeden ze seldžuckých sultánů, Mahmúd Ghaznaví na lovu gazel. Legendy praví, že to byl hlas samotného imáma, který k sultánovi promluvil a přispěl k jeho uzdravení. Bohabojný vládce na místě nalezeného hrobu vybudoval svatyni, a osada kolem se posléze rozrostla v město, v němž – máme-li věřit legendám – se konaly zázraky. Chromí a nemocní přicházeli, zdraví a čilí odcházeli.

Není v Íránu svatějšího místa než hrobka osmého imáma. Díky imámu Rezovi nese město ve jménu jeho osud – Mašhad znamená tolik, co „místo umučení" Díky imámovi tu našli lidé posilu v menšinové víře a zdraví. Zásluhou Mašhadu se stal Rezá jedním z nejuznávanějších imámů v šíitské historii.

Po celá staletí snášeli věřící poklady, šperky, zlato a drahokamy, areál se šířil, mohutněl, krásněl a bohatl. Daleko od iráckých svatých míst si šíité zbudovali duchovní centrum, které uprostřed Persie posilovalo jejich nezávislost. Tradice poutí započala už krátce po smrti imáma. Se sílící úlohou šíitské víry v perské kulturní oblasti se stala nezvratnou. Účast zbožného lidu se vyžadovala nejen k posílení věhlasu osmého imáma a všech dalších jeho předchůdců a následovníků, nýbrž a mnohem víc k utužení moci perských šáhů. Město, výhodně položené na Hedvábné stezce, rostlo a upevňovalo postavení severovýchodní brány Persie, střediska rozlehlé perské oblasti na východě země – Chorásánu (volně přeloženo *„místa, kde slunce vychází"*).

Úlohu Mašhadu jako svatého centra šíitů zdůraznili perští šáhové Safíjovci. Už proto, že rodina prvního safíjovského šáha odvozovala svůj původ od sedmého šíitského imáma Mussá al-Kázema, se Safíjovci považovali za vtělení dvanáctého imáma a na šíe postavili svůj stát. Z té doby se traduje údajné rčení jednoho z imámů: Jediná pouť k hrobu Rezy přinese tolik co sedmdesát tisíc cest do Mekky. Po porážce od Osmanů u Čaldiranu (dnešní východní Turecko) v roce 1514 Safíjovci ztratili irácká svatá města. I proto začali klást takový důraz na svatá místa v samotném Íránu. Poutě se za jejich panování staly tradicí a často velkolepou událostí a nákladným počinem, který měl daleko do skromnosti, jaká by měla naplňovat požadavek cesty k hrobě proroka.. Zatímco Abbás I., obnovitel obou íránských poutních míst, se na pouť do Mašhadu vydal pěšky a dorazil tam po 28 dnech, poslední safíjovský šáh Hosejn si v 18. století k svatému hrobu vzal s sebou celý dvůr i s harémem, družinu o šedesáti tisících osob, a strávil na této cestě celý rok, přičemž ožebračoval provincie, kudy projížděl. Se všemi dalšími panovníky vládly pro imámovu svatyni už jen příznivé časy – místo se rozšiřovalo a mohutnělo, až se stalo jakousi svatou pevností s desítkami budov, muslimským Vatikánem, která zabírá skoro celý čtvereční kilometr.

• UPROSTŘED SVATÉHO MĚSTA •

Navštívit hrob osmého imáma je pro vyznavače šíy stejnou povinností jako pouť do Mekky. Přestože není stanoveno zvláštní datum pro konání poutě a lidé při-

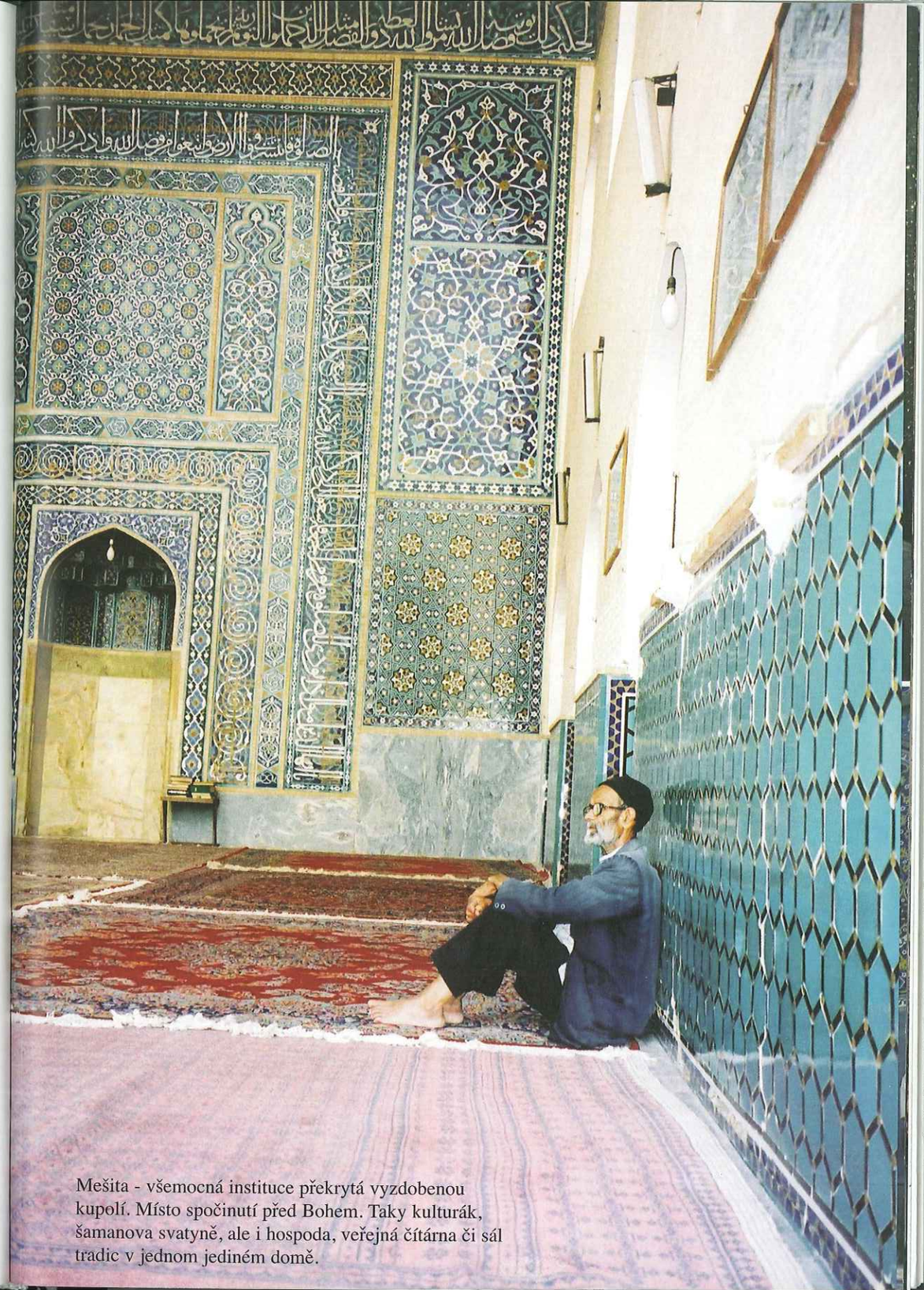
cházejí do Mašhadu den co den, největší nápor zažívá svatyně po dobu šíitských svátků v měsíci truchlení – moharramu. Odhady návštěvnosti svatého místa jdou do tří milionů za rok. Domácí ovšem při rozhovoru s cizinci nešetří superlativy – zcela vážně tvrdí, že sem zavítá na patnáct nebo dokonce dvacet milionů věřících (tedy zhruba dvakrát tolik, co do Mekky). Navštívit Írán a nezavítat do Mašhadu je pro místní důvodem k podivu. Pobýt v Mašhadu a nevstoupit k imámovu hrobu, takové opomenutí už domácím nevysvětlíte. Je to v tu chvíli stejné *faux pas*, jako byste na otázku po své víře odpověděli tak, jak bylo zvykem v socialistických časech – ateista. Nic není pro muslima horšího, než představa být Bohem zavržený a nepožívat jeho lásky. Přesně tak se dívají na bezvěrce – jako na chudáky a nešťastníky, kteří si dovolili neuvěřitelný luxus – rozházet si to s Bohem.

Pro některé poutníky je motivací pieta a úcta k historické postavě jejich víry, jiní usilují o duchovní přízeň či o příslib vyřešení životních nesnází – to vše jim snad mrtvý imám dopřeje. Ať jsou pohnutky, které vedou zástupy k svatému místu jakékoliv, pro samotného Alího Rezu to musí být závazek. Osloven tolika trpícími bere na sebe imám roli božího prostředníka. Je nasnadě, že jde o roli nevděčnou, ale prověřenou snad dostatečně – celými dvanácti stoletími.

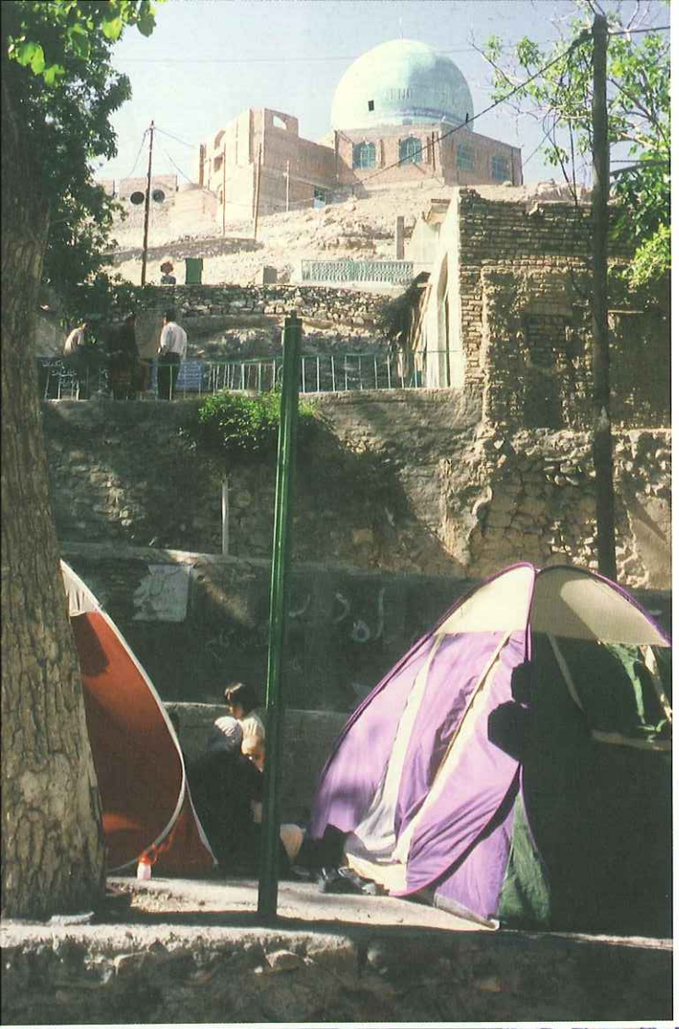
Jaké to je, stanout jako cizinec z křesťanských krajin uprostřed muslimské svatyně? Na místě tak svatém, že již po čtyři století si mohou poutníci do Mašhadu k svému jménu připojit přídomek *maští* (tak jako se pyšní účastník *hadždž*, poutě do Mekky, přízviskem *hádží*). Tento titul se vžil také jako výraz respektu, který vyvolává jeho nositel – znalostmi islámu a oddanosti víře. V běžné mluvě ovšem označuje slovo *maští* kohokoliv z Mašhadu a zároveň zvláštní slang, kterým se řeč Mašhaďanů liší od spisovné perštiny.

Mezi tolika lidmi jeden zapadne, zvlášť když z davu nečouhá blond vlasy, krátkými kalhotami a fotografickou zátěží. Jak je to ale s volným pohybem? Může nebo nesmí bezvěrec pohlédnout na imámův hrob? Všemožné průvodce i rady zasvěcenců se v tomto rozcházejí. Domlouvat se s bodygardy v černých košilích? To už se zdá praktičtější věřit, že o tom, kam se kdo ten den dostane, rozhoduje jen Bůh.

Tento den stojí imám Rezá na mé straně. Netušil jsem, že pouť k svatyni bude tak lehkou procházkou. Nevím, jestli mám štěstí, že mě považují za muslima, ale nikdo mi nebrání ve vstupu prakticky kamkoliv. Přestože obvyklá bývá důkladná osobní prohlídka, na výsostnou půdu procházím netknutý. K svému úžasu zjišťuji, že bych dovnitř, až k samému svatému hrobu, mohl pronést prakticky coko-

Mešita - všemocná instituce překrytá vyzdobenou kupolí. Místo spočinutí před Bohem. Taky kulturák, šamanova svatyně, ale i hospoda, veřejná čítárna či sál tradic v jednom jediném domě.

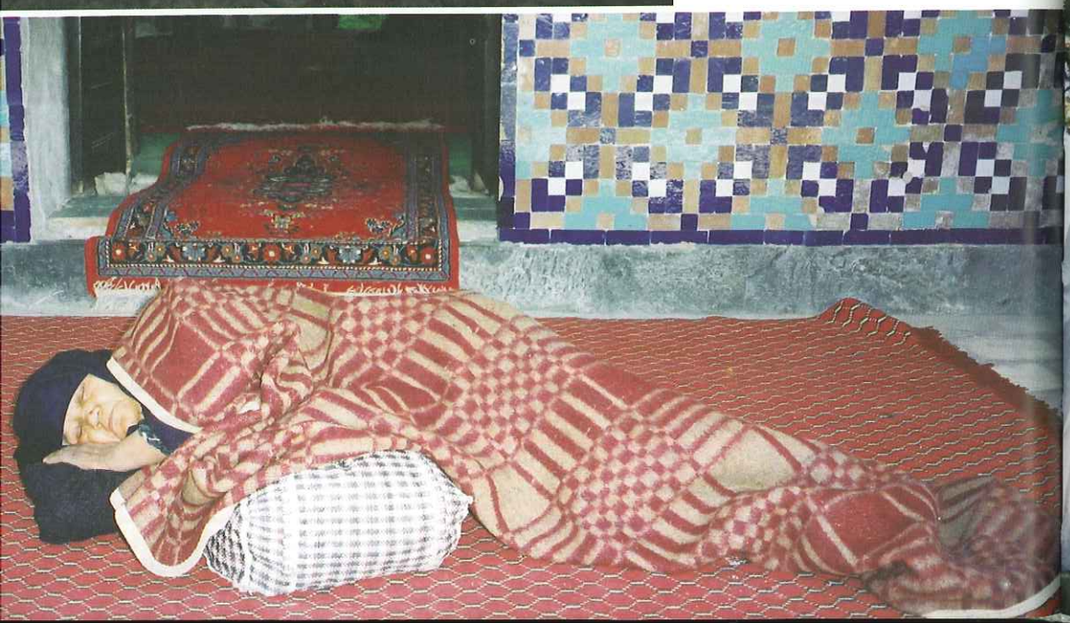

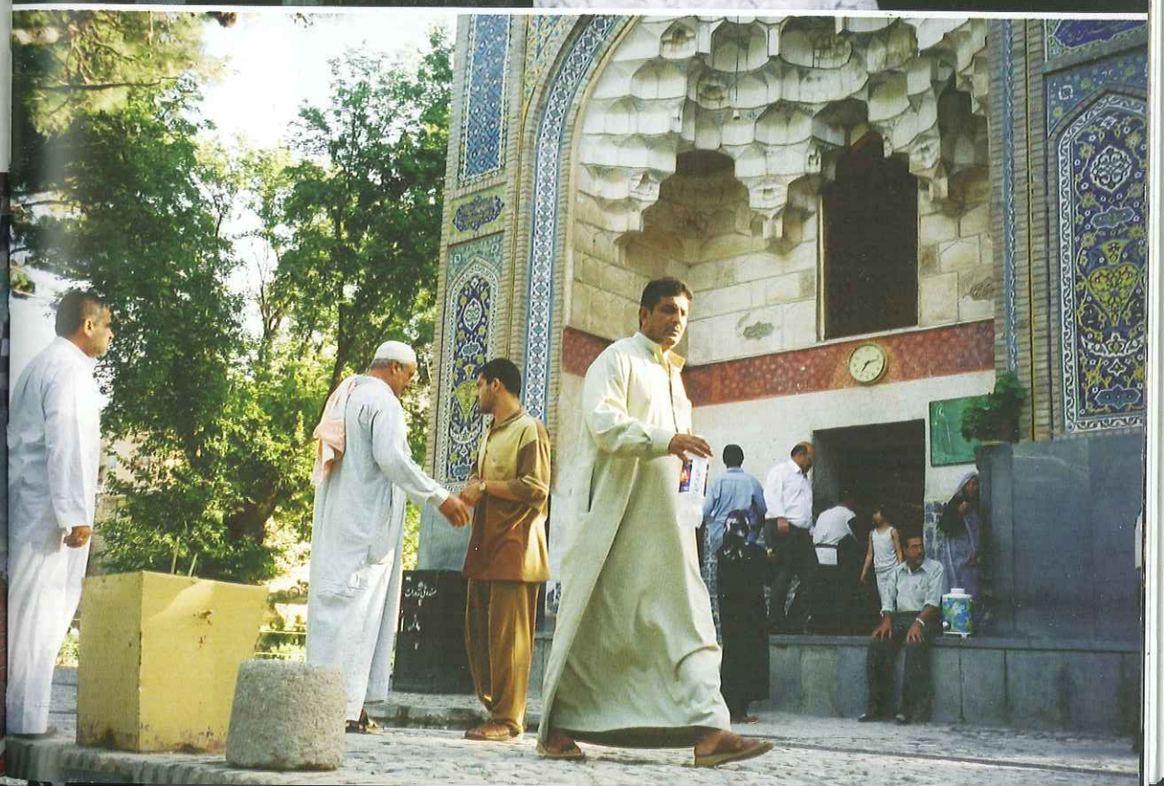
Hrobka sestry imáma Rezy, vyhlášené poutní místo, leží téměř na konci světa. Blíž je odtud do Kandaháru než do Teheránu. Ani dálka, ani horský chlad nezabrání poutníkům, aby tu rozložili stany.

Hlas hrobky. Tichý, neúnavný proud modliteb působí jako chod stroje, anebo jako hudba úlu.. Šum lidských přání a pocitů jako když zvednete hlavu do koruny kvetoucí lípy (vpravo nahoře).
Kadamgáh, „místo šlépěje“. Dle legend právě tady osmý imám Rezá zanechal otisk svého chodidla. Dnes před posvátným otiskem šlapou chodidla tisíců zbožných a pravověrných (vpravo dole).

Emámzáde ukrývá ostatky svatých. Kult imámů je kultem jejich hrobů. Dotknout se mřížoví znamená vyprosit u zemřelého splnění nejhlubších tužeb. Zázraky se dějí a světcova pověst stoupá (následující dvě strany).

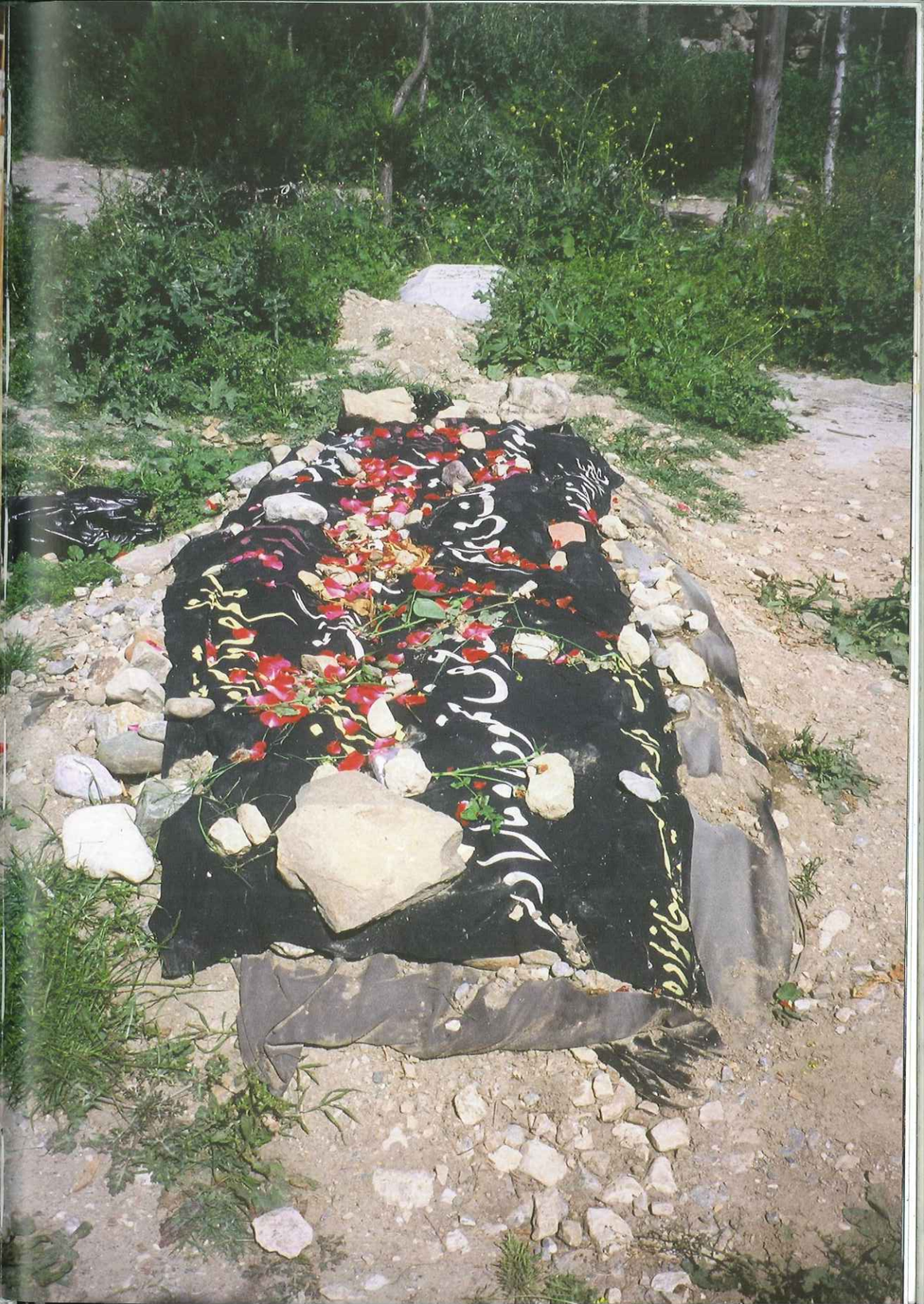

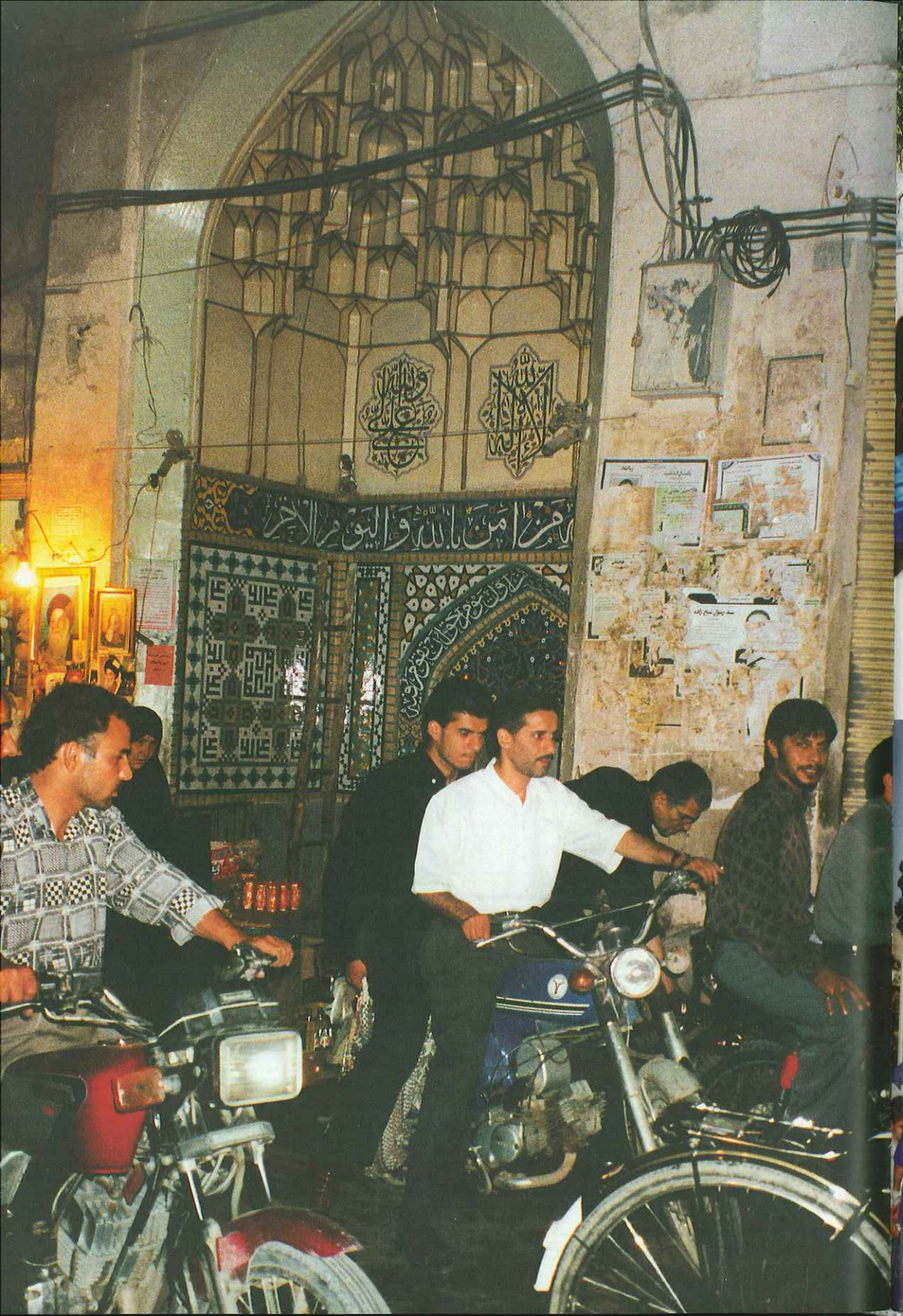
Symbolické i skutečné náhrobky šíitských imámů a členů jejich rodin šokují nádherou a okouzlují přídechem mystiky (nahoře). Velkolepé Chomejního mauzoleum doplnilo řadu íránských poutních míst. Celý areál se obnovuje, rozšiřuje a neustále zlatí, dle výše milodarů věřících a přílivu pozornosti islámských nadací (dole). Fátimíje (vpravo) patří ženám. Sakrální stavba určená k náboženským shromážděním, modlitbám, výuce a kulturní činnosti šíitských žen.

Čtvrteční podvečer je dnem vzpomínání na mrtvé. Zvláštní rituál, při němž lidé posedají na hrobech, umývají desky a kladou mrtvým pamlsky a květiny. Tabás, emámzáde Hosejna Ebn Mossá al-Kázema, bratra imáma Rezy. Tryzna za padlé v předvečer moulúd, Mohammadova svátku (dole). Smrt, květiny a věčný ráj. Čerstvým nebožtíkům vonné růžové lístky, hrdinům a mučedníkům umělou kytku a transparent.

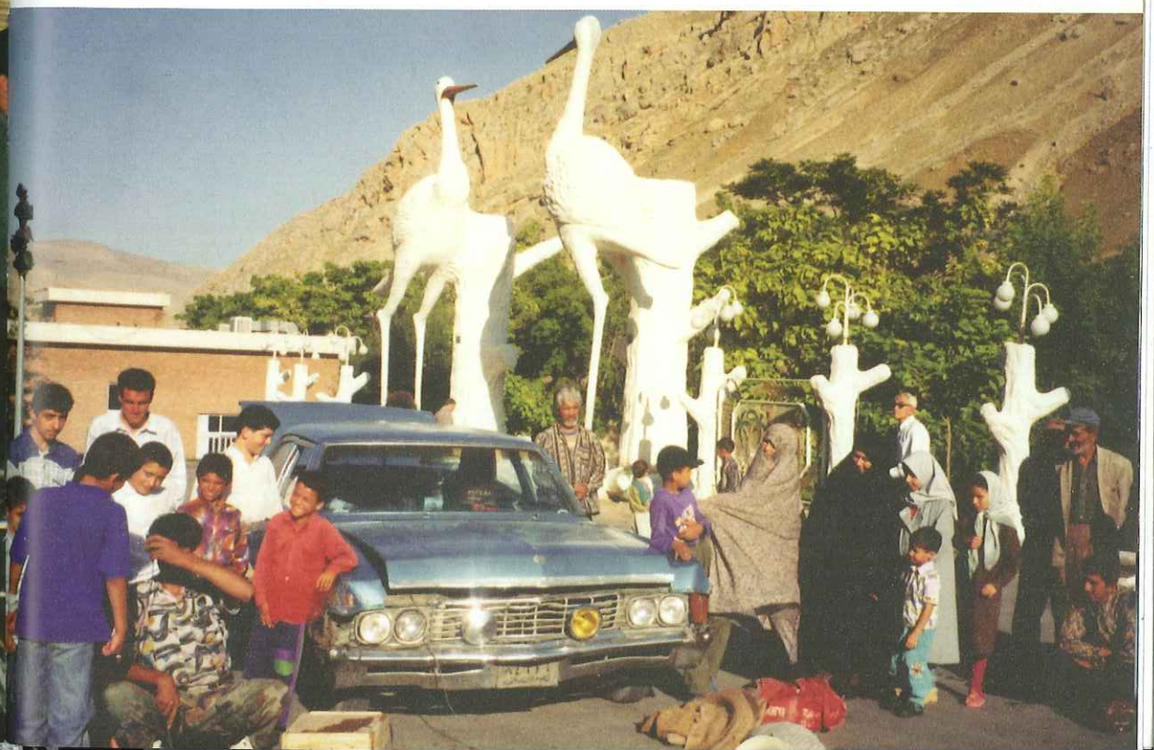

Čekání na chod Boží vůle a všemocný *kesmet*, osudové předurčení, zpestřují nejrůznější rozptýlení: Pouliční divadlo, při němž muž s tváří perských králů má v zubech utáhnout stařičký vůz. Anebo představení dětského krotitele hadů. Místem s největší koncentrací neurčitosti a nabídkou *kesmetu* je ovšem *bázár* (vlevo). V něm se může člověk ztratit na pár chvil, bezvýsledně bloudit celé hodiny, ale i beze stopy mizet.

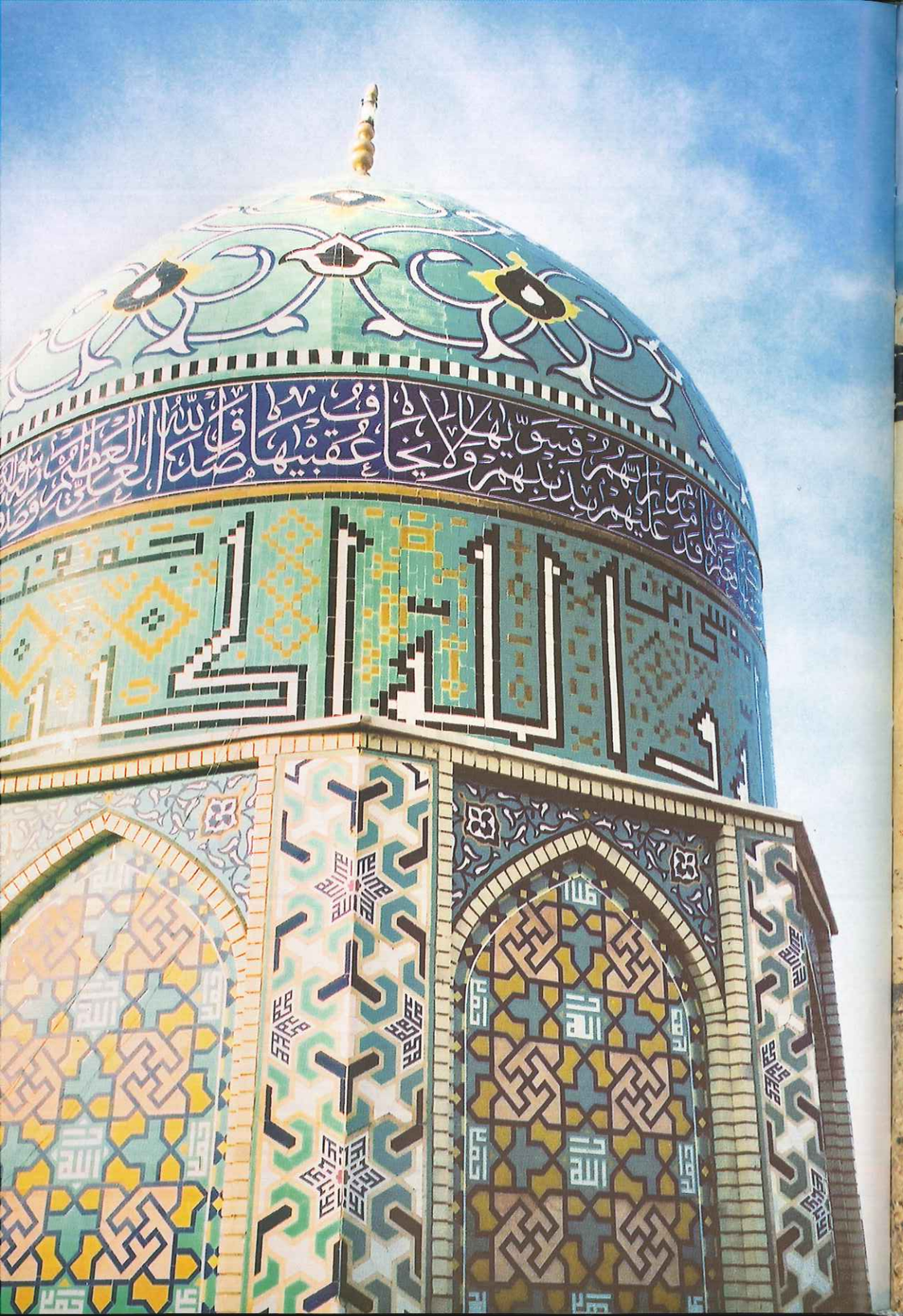

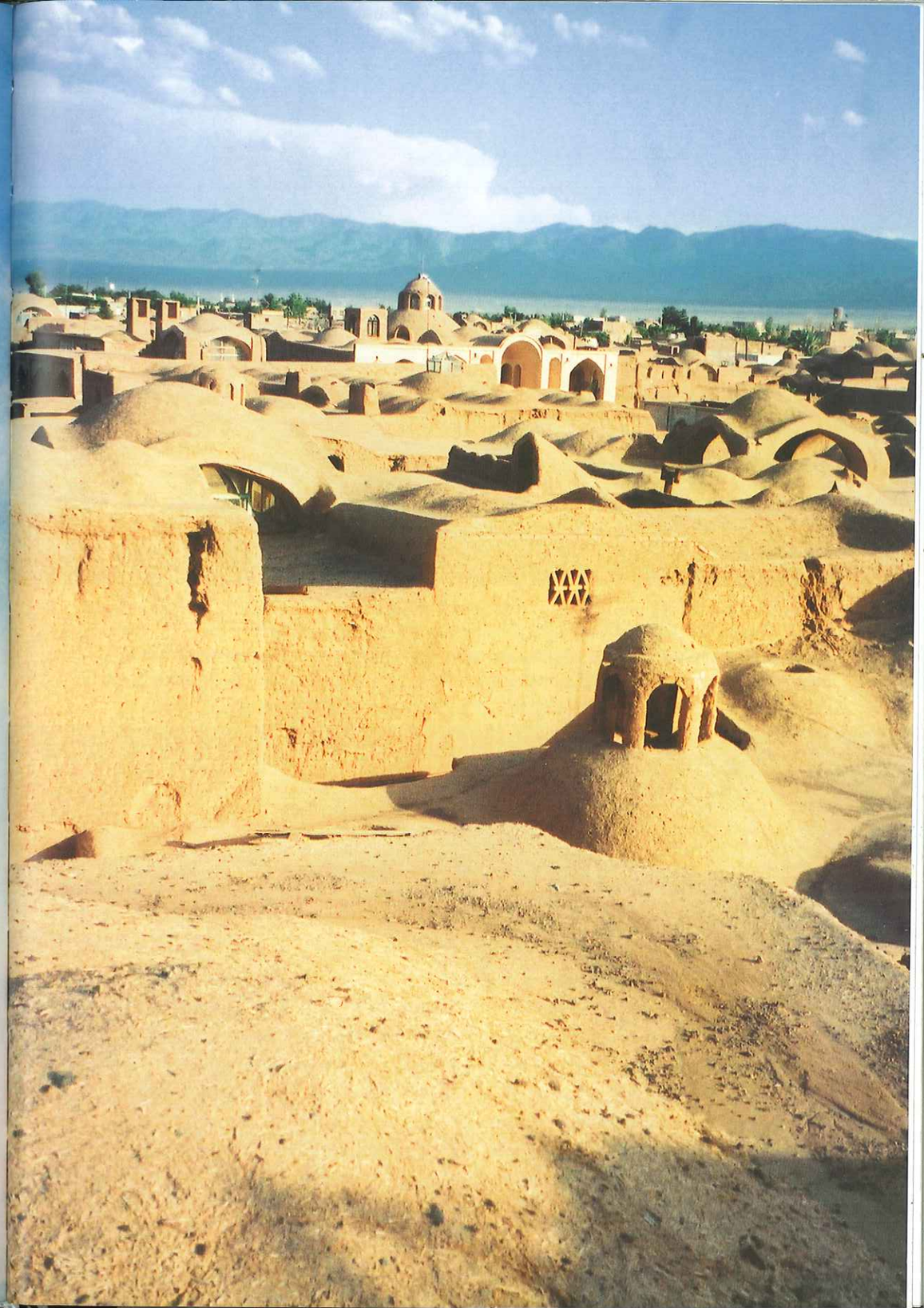

Čarování v poušti Lút. Oheň a čarodějný kámen. Lidový islám má svou magii, v níž lze poznat evropskou obdobu lidového věštce, zaříkávače, léčitele a senzibila. Lidový ornament tu ještě vzniká jako magické znamení. Stuhy zdobí stromy přání - na posvátných místech, kterým lidová víra přiřkla moc uzdravovat.

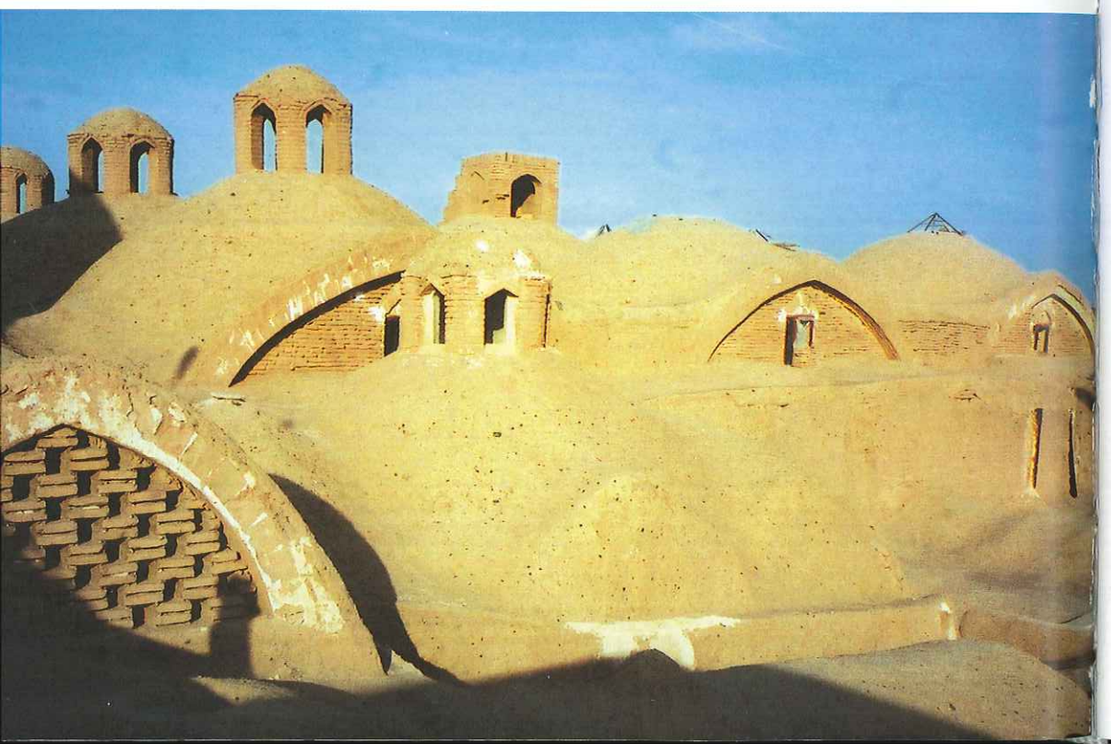

Prototyp dnešní perské mešity pochází z dob raných Safíjovců (17. stol.). Od té doby se v zásadě nemění, pouze prochází nesčetnými variacemi (předchozí dvojstrana vlevo).
Perské město (tamtéž vpravo) není než zastavením v poušti. Patří k ní jako krystal k mateční hornině, podobá se jí a přitom využívá veškerého důmyslu, aby se jí ubránilo. Lapače větru, bádghíry (tamtéž a dole), zabraňují v zimě chladu a v létě naopak horku proniknout dovnitř obydlí.

liv. Nezbývá než činit to, co ostatní, splynout s nimi a snažit se přespříliš se neodlišovat. Věřit, že právě to je cesta, která tady může mít úspěch. Ještě štěstí, že rozmanitost tváří je tu opravdu nečekaná, a k tomu, jak rozpoznat Íránce od cizozemce, muslima od jinověrce, asi není personál zrovna školený. Vypadá to nadějně, u předního, zadního, bočního ani žádného jiného vchodu docela nic. Ani na nádvoří a později ani na dosah samotné hrobky – vůbec nic. Žádná nevraživost, výhružné posunky a pohledy úkosem na jinověrce. Nikdo mě nezastavuje, neprověřuje, udiveně nezírá a nevyptává se. Na jedné straně to vnímám jako velkou výhodu, ale zároveň si na tu „volnost" nemůžu zvyknout. Co všechno zmůže jeden jediný batoh, zvlášť když ho člověk nechá v pravý čas na pravém místě.

Nade mnou docela blízko se teď leskne zlatá kupole, drahocenná střecha, pod níž spočívá imámův hrob. Mašhad jeho stavitelé komponovali vždy tak, aby měl návštěvník stále na paměti i před očima jeho velkolepou dominantu. Zlatá střecha je vidět z ulic města ještě mnoho kilometrů odtud, široké třídy vytvářejí průhledy, které ze všech stran ústí do posvátného kruhového středu. Všechny cesty vedou k imámovi. Málokteré město má tak magicky vymezenou urbanistickou koncepci. Po tisíciletí zůstává odvozena od jediného, fyzicky docela nepatrného místa, které přitom ovládá mysl lidí na vzdálenost stovek kilometrů. Zlatá kupole završující imámovu hrobku se stala nápadným a neodmyslitelným symbolem svatého města šíitů, podobným jakým je „dům Boží", mekkánská Ka´ba pro všechny muslimy. Samotná hrobka se nachází hluboko uvnitř, vlastně tvoří jen jedinou místnost. To, co vyrostlo nad ní, v tradici sakrálních staveb (kterým tu, na severovýchodě Íránu, říkají *Gonbad*), má podobu velkolepé mešity.

Ani v dnešní době neztratilo svaté místo nic ze své věky osvědčené působivosti. Jak hluboce musel být zasahován poutník, když se sem blížil po strastiplné cestě oblaky prachu nad nekonečnou větrnou stepí. To, co před vámi stojí a čím se nevěřícně a zprvu snad i trochu nesví procházíte, je skutečně celé Svaté město. Konec konců jinak ten komplex pojmenovat ani nejde. Íránci mu říkají *Ástáné Chodsé Rezáví*, volně přeloženo snad Boží práh imáma Rezy. Pro muslimy je imámova svatyně a vše, co ji obklopuje, *Harám*, posvátným okrskem, a s ním se pojí nejedna tradice, která zůstala zachována dodnes. Na svaté půdě je podle zvyklosti muslim chráněn před jakýmkoliv nebezpečím. Pojmem *bast*, místo ochrany, útočiště, bývaly označovány útulky, místa, kam se směli uchýlit a beztrestně pobývat běženci a psanci, pronásledovaní zvůlí mocných, kteří tu dokázali přežít po dlouhou dobu díky milosrdenství poutníků.

• JEŠTĚ NEŽ VSTOUPÍM K IMÁMOVI •

Muslimská kultura pracuje s principem nepřetržitosti a nekonečna. Tak jako *azán* ohlašuje šíitům třikrát denně čas modliteb, nepřetržitě, dnes a zítra stejně jako za týden či za rok, podobně nepřerušeně běží po vnitřních stěnách svatyně i na vnější výzdobě na nádvoří kaligrafické nápisy, neohraničená linie ubíhajících písmen, které dohromady skládají opakující se a nikdy nekončící boží jméno. Citáty z koránu oslavují boží velikost, bezmezné ornamentální plochy velebí boží prozřetelnost.

Chvíli sečkávám na slavnostně působícím nádvoří, pak se rozhoduji proniknout dovnitř. V průčelí svaté stavby posedávají na sobě natěsnané skupinky poutníků – těch nejchudších s ranci, s termoskami a jídlem rozloženým na skromných ubrusech. Taky nevidomí a chromí, i těžké případy, jaké přitáhli na vozíku. Ti všichni se oddávají ne „pouhému" imámovi, ale magickému léčiteli Rezovi (tak jak se donekonečna poddávali lidé na našich stadionech kouzlům opředeným navracečům zdraví, kteří přišli také z východu).

Průhled do vstupní dvorany umožňuje pozlacená mříž, která chrání venkovní otvory po obou stranách vchodu. I při zatažené obloze odtud jde zvláštní lesk. Mříž ženská a mříž mužská slouží jako rituální místo, než se poutníci vydají do útrob svatyně. Už tady vidím lidi přisáté k zlatému kovu. Ruce vytrvale na mřížích, hlavy přitištěné, jako by se chtěli vpít dovnitř. Pruty jsou poseté zelenými, ale také červenými stuhami, další stužky poutníci zrovna vážou, věší zámky a připevňují řetízky. Lidé pláčou. Slzy neskrývají, jen někteří přikládají k očím šátek. Mezi poutníky, kteří na nádvoří překypují zbožností, převládají ženy. Zdali tomu bylo tak i uvnitř, už jsem nedokázal porovnat. Mezi množstvím mužů jsem se div neztratil a ženy ze své trasy málem ani nezahlédl.

Kam člověk stočí zrak, samé zlato. Také kašna před svatyní má stříšku krytou plátky zlata. Zlatá fontána na nádvoří je neustále obklopena poutníky. V dobách ne tak dávných se v Mašhadu ve veřejných studních vody nedostávalo a po celém městě procházeli nosiči a prodavači vody, kteří v poutnících nacházeli snadný zdroj obživy. Každý doušek vody byl prodáván ve svatém jménu – tu imáma Hosejna, nejmilejšího světce, tu mučedníka Rezy.

„Ať tě svatý imám vezme v ochranu! Kéž nikdy netrpíš žízní, kterou zakoušel Hosejn." Máme-li věřit Hadží Bábovi (hlavnímu hrdinovi knihy Jamese Moriera, která perské poměry líčí skvěle a výstižně, jako by od jejího vzniku neuplynula skoro dvě století), který sám takto vodu nabízel, pocházela ta drahocenná tekutina va-

lem z napůl vyschlé řeky, pro poutníky měla ale chuť a sílu posvátného zřídla *Zamzam*.

Odložím boty v prostorné šatně, přidávám se k černobílému davu a spolu s ním se tlačím přes vysoký práh do mihotavě svítícího prostranství, prvního sálu pod zlatou kupolí. Když se přizpůsobím náhlému šeru, jaké panuje v sálech za vstupním mřížovím, obklopí mě jednotka se smetáky a kbelíky s vodou. Hygiena je tou součástí poutě, kterou správci svatyně zvládají po staleté praxi docela dobře, byť by se zdálo, že za cenu jisté přezaměstnanosti. Představuji si *mollá* v turbanu, jak přes počítač řídí početný personál, aby se celý ten koloběh vůbec dal zvládnout. Slavnostně nazdobená, ale i slavnostně ovoněná má být svatyně – k tomu slouží v mešitách celé šiky rozprašovačů vůní a svlažovačů vzduchu, kteří kolem poutníků proplouvají jako andělé. Dál v nitru svatyně se zjevují další počišťovací čety: oprašovači s péřovými válci neustále víří prach stíraný se stěn a výklenků. Jen prach na zlaté mříži hrobky nemá kdy usednout – dřív než se snese jej vdechnou plíce poutníků. Výsada čistit a chránit boží místo bývá bez ohledu na víru vždy zvláštní a ceněnou profesí. Jsou to vlastně chrámoví zřízenci, kteří se starají o to, aby magické působení světce nebylo rušeno pozemskými stopami. Nejsou jedinými zaměstnanci, na které cestou narazím. Zbývá uvést výběrčí milodarů, kterým jsem skrovně přispěl, a bičice s holemi – těm jsem se raději vyhnul.

• CESTA PLNÁ MODLITEB •

Na cestě k imámovi procházím místnosti jednu po druhé, nevynechám ani jedinou. Kouty zaplňují lidé pohroužení v modlitby, stojí se sklopenou hlavou, anebo sklouzli k zemi a opřeni o stěny možná prožívají svou vnitřní extázi. Těžko určit, zda na nich už ulpěl dotyk s imámem, nebo svou mysl a ducha teprve připravují na vzrušující okamžik. Takových zastavení je cestou sály několik, často nechybějí vyobrazení tady pohřbených zasloužilých a svatých mužů, k těm všem se nejpoctivější poutníci obracejí, aby se za ně přimluvili před pomyslnou audiencí u samotného imáma. Když lidé procházejí z místnosti do místnosti, jako by právě dosáhli vyššího stupně modliteb, každý z nich se nepřítomně dotkne rámů a políbí je. Skoro nikdo neprojde místností přímo, bez zastávky, a tak jsou všechny stěny a kouty docela zaplněné modlícími se; čím tmavší místnost, tím víc přibývá modliců.

V každé průchozí místnosti provádějí poutníci svůj rituál, muslimská modlitba je svým způsobem řečí těla, snad tak trochu uměleckou disciplínou. Má v sobě hodně z prostných cvičení a celé to ritualizované vyznání Boha vypadá jako zpomalený balet o několika různě dlouhých dějstvích. Postoj tváří k Mekce provází zahajující formule – *Alláhu akbar*. Úklony všemohoucímu. Poloha v kleče s rukama otevírajícíma volný průchod myšlenek a slov. Věřící k Bohu mluví a naslouchá mu. Dlouhé chvíle v rozjímání stále v kleče s rukama na kolenou a sklo-něnou hlavou. Padnutí na tvář před Bohem. Podvakrát míří čelo k zemi. Hlava u země projevuje pokoru a oddanost, tabulka z pálené hlíny je bodem dotyku s posvátnou zemí. Co v tu chvíli patří k člověku? Ne víc než *mohr*, hliněná destička z pálené hlíny větší než čtvrt dlaně, *tazbi*, dřevěný růženec, zelená látka, na kterou usedne.

„Prosím Boha za odpuštění." V každém sále připojí několik předepsaných modliteb, než se posunou dál a dále do nitra labyrintu, na jehož konci vyzařuje svatyně. Je to stupňování pouti, něco jako odpočítávání kuliček na růženci – ale tady nestačí jediná kulička, jedné kuličce se tu rovná celý jeden sál vyplněný modlitbami.

Modliteb, které kolem mě jedna přes druhou zaznívají, bych se opravdu nedopočítal. Zatímco muslimská modlitba (v perštině *namáz*) má být na prvním místě výrazem pokory a bohabojnosti (a přesně v této podobě je předepsána jako kultovní povinnost muslima), je věcí každého věřícího, zda k Bohu přistoupí též se svou prosbou. I prosebné modlitby ovšem bývají hierarchizovány a vážou se k nejrůznějším účelům (např. modlitba za déšť, modlitba při toužebném přání apod.). V tisíci modlitbách nedokážu rozlišit, co kdo od Boha žádá, ale podle zapálených očí a slz stékajících mužům po tváři nemůže být pochyb, že snad všichni přišli k imámovi jako prosebníci. Modlitby znějí kolem jako nesrozumitelný proud slov vyslovených, ale i jako neméně silný tok těch vnitřních, které neprošly přes rty modlících a které lze vnímat podobně jako ultrazvuk.

Zpěvavé předčítání koránu naplňuje prostor. Skupiny i volné proudy procházejí přezdobenými komnatami a sály pod křišťálovými lustry, další si jen tak sedli, odpočívají podél stěn z keramických kachlí, asi znavení z toho náporu zbožnosti a odevšad se snášející krásy a bohatství. Pro vesničana, který nevytáhl paty z osady ztracené v pustině, musí být návštěva hrobky esencí božství, na kterou nečekaně narazí a s kterou se stěží rázem dokáže vyrovnat.

• POUTNÍKEM VE SVATYNI •

Když postupuji jako ostatní malými krůčky a s dlouhými zastávkami jednotlivými sály, jako bych stoupal po pomyslném schodišti. S přibližující se hrobkou přibývá vzrušení, šum houstne a zahušťuje už tak mocný dav. K sálu s hrobkou míří z opačných stran dva proudy. Mužský, převážně černobílý, a ženský, výhradně černý – na temných postavách jako by nebylo zhola nic ženského, pouhé torzo, *čádorem* zastíněný střed obličeje. Navzájem na sebe muži a ženy nevidí, jejich kroky odděluje těžká zelená plenta. Dělící linie vede interiérem svatyně až k velkolepé schránce s ostatky. V tak závažných chvílích nemůže mysl rušit nic tělesného, tím méně myšlenky na opačné pohlaví. Teprve u samé hrobky se jejich zraky mohou setkat, ale i tady odděluje dvě fronty věřících pevná mříž, která jde od hrobky napříč sálem až k oběma protilehlým stěnám.

Jako by se cesta k Bohu rozdvojila. Jedna, po níž se vydávají k zlaté mříži, kudy proudí pod zlatým portálem a kde se ocitají tváří v tvář hrobce pouze ženy, zatímco druhá je cesta mužů. I kolem kruhové fontány je polovina určená mužům, ve druhé pijí jen ženy. Proti sobě, ve dvou prohnutých řadách misky a ústa, rty otevírané doušku svaté vody. Skoro všechny mešity, hrobky i *madrasy* se dělí na dvě nestejné části. Ale Bůh nedělí a nemusí ani spojovat. Islám je cestou k Bohu v pospolitosti a v jednotě, byť by se zdál individuální záležitostí. Jsou chvíle, kdy věřící spočívá osamocen, a vedle toho situace, které vyžadují okázalé splynutí jednotlivce do jednotvarého zástupu. Je záslužné vykonávat obřadní modlitbu pohromadě s dalšími muslimy, a společná páteční modlitba je přímo povinností. Přirozenost, s jakou se muslim doslova rozplyne v davu, je pro Středoevropana nepochopitelná, snad i zneklidňující. Jinak soudí muslim, který společnému soužití uvykl a nenachází na něm nic divného. Má ho v povaze, je mu po generacích vštěpováno rodinou i obcí věřících, a s čím se nedokáže vyrovnat jsou naopak zvyklosti Evropanů.

Konečně stojím na nejsvětějším místě – po nelehké cestě bludištěm dvoran, sálů a chodeb. Zatímco já přijel do města autobusem a pěšky urazil jen pár kilometrů, někteří z poutníků nepochybně vážili dalekou cestu po svých, a těch posledních pár desítek metrů skrz sály znamená pro ně vzrušující předstupeň k vytouženému cíli. V srdci svatyně stojí hrobka překrytá mřížemi a tabulemi skla – místo posledního imámova odpočinku. Zlatá klec. Tak tady spočívá imám Alí Rezá, *„ať mír zavládne nad jeho hlavou"*. Stále dokolečka odpočítávají poutníci kuličky svého

růžence. Vsedě, v pokleku, kdosi dokonce leží a líbá podlahu. Zpoza hrobky hlasitě lká ženský hlas.

Dlouho vyčkávají muži před hrobem v modlitbách. Trvá to, než se odhodlají k nástupu. Na mříž se přisají desítky rukou, spojené s chladivým kovem, jako by se staly vedením, kterým proudí jako míza odněkud z kořenů hrobky síla do žil prosících postav. Dlouho se prsty drží pozlaceného železa, aniž by byly schopny odtrhnout se, křečovitě svírají mříže, které jsou husté na šířku dětské dlaně. Pozoruji muže, který zoufale klouže rukama po zářících prutech a pak zůstává na mříži zavěšen celé minuty téměř bez pohybu. Věřící se v extázi tisknou k schránce celým tělem, jako v transu přivazují stuhy, líbají vášnivě kov mříží, v rukou láhve vody, kterou nabrali ve Zlaté fontáně na nádvoří. Projíždějí po mřížích plnou nádobou, igelitovým sáčkem napěchovaným léky. Dotyky, které mají dodat lékům nadpozemskou, zázračnou moc. *„Bůh dává ulehčení,"* a věřícím nezbývá než velebit Všemohoucího a všechny jeho atributy. Lidový islám je plný magie, v dávné praktiky lidé stále věří, zvlášť v místech, kde jejich účinek mohou spojit s působením mocného imáma. Další poutníci vytahují hliněný *mohr* – i ten dotykem s mříží nabude vyšší moci, aby, až se k němu s pokorou skloní, dodala modlitbě správnou naléhavost. Duch imámův ulpí na všem, nač lze pomyslet. Před hrobkou propuká kolektivní extáze. Pár mužů drží v náručí plačící děti, vyzdvihují je do výše a přibližují davem (s pomocí desítek dalších rukou) k zasklené hrobce, až se dotýkají kovu. Děti se vznášejí nad namačkanými těly, křičí úzkostí, bojí se a nevnímají, o jak významný okamžik jde. Jejich otcové vytahují zpod košil bankovky – házou za pruty mříží tisíce riálů, celé chomáče bankovek.

Co nejtěsněji se lepí poutníci k mříži. Jako by tudy chtěli projít a splynout s tím, co se skrývá pod zakrytým sarkofágem. V návalu blaženosti líbají všechno, na čem podle jejich úsudku ulpěla alespoň špetka svátosti osmého imáma. Pozlacená futra neexistujících dveří, mříže, stěny zdobené barevnými obkládačkami. Skla za mřížovým obalem, které z hrobky vytvářejí průhlednou, ale neproniknutelnou klec, se alespoň dotýkají prsty. To vytržení, do kterého se dostali, pomalu přechází i na mne. Jako vždycky, když se člověk stává přímým svědkem něčeho, co přesahuje běžnou zkušenost. Přestože atmosféra nemá daleko k davové hysterii, nevzbuzuje ve mně žádnou hrůzu, spíš obdiv k něčemu, co dost dobře nechápu racionálním uvažováním, ale co podvědomě vnímám celým tělem. I tady, stejně jako před zázračnou ikonou v pravoslavném klášteře, přítomný duch „světí" vše, co lidé přinesli. Jídlo, nádoby s vodou i plata léků. I tady se dějí zázraky. Za všemi magickými skutky stojí duch imáma. V nedávných časech mívalo náboženské vy-

tržení ještě barvitější podoby. To když se řady věřících plazily svatyní po břiše a ti nejhorlivější z poutníků se na dlouhé hodiny přivazovali k mřížím posvátného sarkofágu. Dnes už k vyjádření pokání a účasti na imámově utrpení docela postačuje připojit namísto sebe zelenou stužku. Podobnou si někteří symbolicky vážou kolem paže. Ovšem v průběhu svátků šíitských mučedníků i tady postupují až k hrobce muži opatření důtkami s vlajícími řetězy a v bičovaném těle zakoušejí bolest pro své oblíbené světce.

Z povzdálí sledují to úžasné dění šediví dozorci – co kdyby se proud emocí vymkl kontrole a zaplavil hrobku jako požár. V ruce barevné prachovky, kterými jsou připraveni zklidnit rozvášněné hlavy, ale zřejmě se zrovna nekoná nic zvláštního, co by odůvodňovalo zásah. Co všechno muselo zažít tak svaté a tak zázračné místo v tak zbožné a emotivní zemi! Nejeden z poutníků pocítil po vykonané pouti nečekané nadání, některé navštívil imám ve snu a seznámil je s jejich novým posláním. Od toho dne, kdy prohlédli, vydali se osvícení světem, pomáhat svým bližním. Kolik mezi nimi bylo skutečně povolaných a kolik pouhých šarlatánů, to je ovšem jiná otázka.

Hrobka je zalitá leskem, všemi odrazy světel, jako by se na ní srážela a opět odrážela tisícerá oslovení imáma. Samotná rakev uvnitř hrobky je potažená látkou, i tak by ji za mříží a zeleným sklem nebylo skoro vidět. Nesnažím se zjistit, co se skrývá pod zeleným suknem. Nikomu z přítomných to nepřijde jako nejpodstatnější. V islámu se nevyvinul kult mrtvých, fetišismus ostatků, jehož morbidnost je zvlášť patrná třeba v katolickém Středomoří. Neuvidíte tam mumie jako v křesťanských kryptách. V hrobkách nevystavují kosti, ani příčesky a jiné, pro křesťany drahocenné, relikvie.

• POŽEHNÁNÍ OSMÉHO IMÁMA •

Hledím celé minuty k hrobce a mám pocit, že slyším jednolitý hlas úlu anebo šum desítek mravenišť. Co odtud zaznívá, to se podobá víc zvukům přírody než lidským hlasům. Šíitská pouť může být cestou udivující víry, ale také kolektivní extází, která náhle popadá všechny, kteří jsou v tu chvíli na pravém místě. Odkudsi je tu energie, která přináší mravenčení v pažích a trnutí v lýtkách, nahromaděné pocity pojednou splývají v zálivce nazelenalého světla, jaké vydávají zářivky a žárovky se zabarveným sklem. Smyslové vjemy klamou, a možná ani zákony fyziky tak docela neplatí, to je ta pravá atmosféra pro konání zázraků. Cítím, jak se to

v sále zahušťuje. Ne lidmi, ti nepřibývají, víc se jich sem ani nevejde. Ale cosi nepojmenované trčí ve vzduchu, ulpívá v přítmí a visí v záři světel. Za všechna století nahromaděná posvátnost by se dala skoro nahmatat. Každodenní poutě a miliony při nich odeznělých modliteb vykonaly své. *Baraka* je všude kolem, stoupá ze stěn skrápěných polibky, vystupuje z fluoreskující hrobky, sráží se nad hlavami zapálených žadatelů. I prach může být cenný v místech, kde se poutník přiblíží ke svému světci. Duchovní požehnání plní hrobku, stačí natáhnout ruku, vyslovit boží jméno, aby se na něm srazilo jako pára na okně. *Baraka*, účinné požehnání, psychická energie – anebo úkaz náhlého spojení myslí, z něhož jiskří – smysl toho slova zůstává přibližně stejný. Podobně jako na hřbitově přibývá generace za generací a s každou další roste paměť místa, nekonečné řady poutníků přinášejí do vymezeného prostoru cosi, co každého dalšího sráží na kolena anebo vtahuje k mříži dotýkané bezpočtem rukou.

Jednoho po druhém ovládá tentýž cíl: vydržet a probít se až k mřížím. V rozhodujícím okamžiku se ukáže, komu z poutníků zbývá dost sil. Nechápu, jak mohou v takovém tlaku těl ještě dýchat. Bolest a pláč, vzlyky i slyšitelný pláč, u kterých lze stěží rozlišit, zda jsou z vytržení nebo fyzických útrap. Dotknout se a políbit. Ti nejšťastnější, kterým se podařilo prodrat k cíli, se svíjejí po zlatém kovu. Co všechno se děje na protilehlé straně, v ženském prostoru, si můžu více méně jen představovat. Ženy se tam mačkají snad ještě silněji než muži na mé straně, třesou se vzrušením, tváře mají zkroucené zoufalstvím i touhou. Starý muž tlačí před sebou vozík s invalidou, tady v mužském oddělení na něm veze chromou ženu – nikomu nevadí její přítomnost, naopak právě jemu ustupují, zatímco mezi ostatními neustále probíhá nevyhlášený boj – o místo před zeleně se mihotajícím sklem.

„Do svatyně člověk nevstoupí, aniž by se jej nezmocnila láska – opanuje celé jeho srdce a neopustí jej bez bolesti z rozloučení." Slova dávného cestovatele po muslimských krajích se teď zdají být hmatatelná. Věřící se v hrobce chovají tak, jak pochopili svou víru. Skrumáž mužských těl se ve vlnách rozbíjí o mříže hrobky jako příboj. Těch několik metrů, které zbývají k středu svatyně, je beznadějně ucpaných. Tlak nekonečných řad zástupů unáší ty vpředu, jako by byli k hrobce taženi magnetem.

Taky myšlenky v mé hlavě asi táhne neviditelný magnet a leccos z toho, co jsem prožíval před branou, mi ve středu Svatého města připadne skoro jako malichernost. Tady že bych měl fotografovat? V atmosféře, která běží kolem, se taková potřeba jeví přinejmenším jako vrtoch. Není těžké pochopit, že ti všichni poutníci tu nejsou pro turistu. Pro ty, kteří by

snad měli ten pocit, zbývají dvojjazyčné tabulky a piktogramy před branami. Propašovat dovnitř aparát až tak velký problém nebude. Rodinné pózování na nádvoří před zlatými střechami svatyně anebo u Zlatého pramene je přece jedinečná památka a namístě je tolerance, o kterou tu ani jinak není nouze. Vzít ale foťák do komnat svatyně – to místní poutníky napadne jen těžko. Imámův vzkaz nezachytíš na fotografii, a i kdybys zvěčnil interiér, Rezova ducha tam nenajdeš.

„S každou poutí (zijárat) nám Alláh víc a víc požehná," znějí slova jednoho poutníka k imámu Rezovi. I dnes po dvanácti stoletích přitahuje svatyně nové věřící. Nedivím se, že podivuhodnému kouzlu svaté pouti šíité podlehnou. Je to pro ně zážitek mnohdy na celý život, protože se třeba víckrát do Mašhadu nedostanou. *„Buď poslušen Boha a jeho Proroka a všech imámů."* K vytouženým místům přistupují poutníci spořádaně a v pokorné úctě, šíitské ovečky jsou ve víře ukázněné a pravověrné. Takové věřící netřeba příliš pobízet. Usilovnou snahu spatřit neviditelné znamení imáma doprovází projevy smutku a žalu. Jen tomu patří imámův signál, kdo jej osloví v dostatečně silném pohnutí: *„Imáme Rezo, náš pane!"*

• JAK JSEM SE STAL NEBO NESTAL *MAŠTÍM* •

Pomalu, krůček za krůčkem couvám od svatých ostatků. Ani na chvíli se nesmím k imámovi otočit zády. Dostávám boty, které muž v plášti rychle objeví v nekonečné řadě několika pater regálů. Dobrá hodina, ale jako by člověk uvnitř trávil půl dne. Jako by se na denní světlo vrátil z útrob jeskyně, kde taky čas míjí po svém. Teprve venku se uvolním z toho napětí. Příchod ze zajetí bezpohlavní cudnosti přináší ještě něco, na co bych skoro zapomněl. Odkudsi doléhá smích dívek, tak nečekaný, že mi připomene rajskou hudbu. Nad zlatou kupolí povlává zelený prapor, jako by chtěl upoutat pozornost náhle klopýtnuvšího hříšníka. Ještě teď cítím ten přísný, třebaže neviditelný, pohled.

Navštívit imámovu svatyni a nepřistoupit alespoň v koutku duše na „mašhadskou" víru, to prostě nejde. Není snad příznivějšího místa a příležitosti k obrácení na víru, než je pouť k osmému imámovi. Víra se člověka zmocní, byť by to byl zarytý ateista, a hodinová lekce na svatém místě vydá za tisíc modliteb. A tak všechno, co tu stojí, připište tomu malému, třebaže jen dočasnému zázraku.

Harám znamená posvátné místo, v islámské tradici nedotknutelné pro nemuslima. Jestli jsem se taky dotkl? Co na tom záleží po tom, co jsem tu sám pro sebe

a se sebou prožil? Po dobré čtvrthodině bylo víc než zřejmé, že dostat se až k samé svaté kleci je dáno jen vyvoleným – těm příkladným věřícím, kteří si tu poctu vydobudou zármutkem a zanícením, vystojí a vybojují lokty. Snad bych si ten kontakt se svatou schránkou nakonec vystál. Ale slzy nekanuly, modlitby se mi pletly, pochopil jsem své místo, a tak se raději skromně vzdálil. Do Mašhadu jsem přijel, pobyl, dokonce se sem několikrát vrátil. Tísnil se s poutníky při vstupu do dvorů Svatého okruhu a stejně jako oni couval. Dokonce až k bráně jsem šel pozpátku, abych měl Zlatou kupoli na očích, než mi z nich zmizí. Pil jsem ve Zlaté fontáně, posvátnou vodu nabíral do mosazných misek. Prošel jsem dvanácti sály pod Zlatou kupolí, pohladil zlaté ostění, ale nepolíbil. S muži kolem postál, poseděl, zameditoval skoro tak, jak se v pohroužení modlili ostatní, vzpomněl mučedníky. Stal jsem se svědkem projevů víry a citů, tak silných, že se na ně nedá jen tak zapomenout. K imámu Rezovi jsem vstoupil, ale jeho těla se nedotkl. A tak nevím, jestli jsem se stal nebo nestal maštím.

Tak jsem pouť viděl očima muže a Evropana. Netvrdím, že druzí neviděli rozdílně. Pohled muslimské ženy může být a nepochybně je docela jiný. Už proto, že celou strastiplnou trasu, modlitby, vášnivé projevy a všechny další potřebné úkony absolvuje navíc v nepohodlném čádoru, který si často musí přidržovat zuby. Trasa žen je mužským poutníkům uzavřená, to ale neznamená, že tam žádný muž nesmí. Mužského pohlaví jsou uklízeči a osvěžovači vzduchu, kategorie na způsob někdejších eunuchů, kterým bylo za cenu jisté úmluvy dovoleno trávit život v ženské části paláce. S ženami může pobývat i *mollá* a absolvovat s nimi povinné modlitby.

Tam, kde jsme v jiných *emámzáde* měli s dámami společnou cestu, zpestřila ji – jak je dobrým perským zvykem – rozdávaná cukrátka a úsměvy. A když jsme omylem vstoupili do ženské části, žádné pohoršení nad cizími vetřelci se nekonalo, snad jen některé si o trochu víc přitáhly cíp čádoru. Namísto očekávaného sykotu a zlých posunků se skoro všechny pobaveně usmívaly a mile nás naváděly na správnou trasu.

„V okrsku imámova hrobu noha nevěrcova stanouti nesmí," popisují výjimečnost mašhadské svatyně spisy starých zeměpisců a cestovatelů. Ještě před třiceti lety znamenalo pro nevěřícího už jen proniknout dovnitř svatého komplexu výjimečnou událost. Dostat se na dohled sarkofágu imáma Rezy bylo zhola nemožné. „Íránský poutník", známý orientalista profesor Rypka se před sedmdesáti lety nedostal ani za bránu. Byl jsem jediný Evropan, který se ten den procházel po nádvoří. Nikdo mi nebránil v pohybu. Nikdo mě nekontroloval u vstupu poté, co

jsem se v úschovně zbavil svých evropských zbytečností. Prošel jsem zlatými vraty do mešity, sál za sálem jsem se spolu se stovkami poutníků prodíral až k samému středu – k centru nádhery, jakou je s to vytvořit perský umělec.

Nádvoří nepatří jen poutníkům. Mezi nimi se vznešeně procházejí *mollá* v bílých turbanech[42] a v bílých volných úborech, které kryje plášť barvy pouště. Íránský *áchond*[43]– to je důstojnost sama. Jak se tak rozvláčně ubírají a čeří vzduch vlajícím pláštěm, soudím, že nemůže být v Íránu ctihodnějšího stavu. Íránskému duchovnímu nechybí esprit, který z něj dělá intelektuála – íránská teokracie si na své vážnosti programově zakládá. Pokukuji po zamyšlených postavách. Ke každé patří nepřítomný pohled a nenucené gesto, s jakým ten či onen muž setrvává v přebírání kuliček růžence. V těch pózách není ani stopa znepokojení a vážení muži v turbanech se tváří, jako by právě s Bohem rozmlouvali. Podle všech příznaků jsou to oni, kteří vědí, co nám zůstává utajeno.

V Íránu jako málokde na světě požívají šíitští duchovní převážnou část moci. A v Mašhadu víc než jinde se starají o to, aby jejich postavení nikdo nepřehlédl a hlas nepřeslechl. Šíitská tradice je už taková, že se duchovenstvo pasovalo do postavení výjimečné kasty, v němž je šáhové střídavě podporovali anebo omezovali. Poslední taková kolize – střet kléru s rodinou šáhů, označovanou přijatým rodovým jménem Pahlaví – byla svým způsobem mocenským bojem mezi monarchistickými samovládci a duchovními kruhy. Tento dlouholetý zápas stál v pozadí událostí, které posléze přivodily Íránu dnešní náboženský režim. Je též v íránské tradici, že mezi širokými lidovými masami byli oblíbení vždy jen šíitští duchovní vůdcové, a to, co platí o popularitě *ájatolláhů*, se obvykle netýkalo vždy silně rozbujelé vrstvy nižších duchovních. Dodnes, když chtějí lidé pojmenovat důvod své nespokojenosti, zakrouží rukou na vrcholu hlavy, jako by vázali turban, a pěkně zostra trhnou hlavou dozadu – to na znamení nesouhlasu.

Ale není vše v Íránu tak černobílé, jak by se snad zdálo. Světské a posvátné se mísí tak nečekaně a nenuceně, že z toho bývám docela nejvíc znepokojen já sám. Když mi při jedné z rodinných návštěv pán domu s hrdostí ukazoval obrázek z poutě do Mašhadu, cítil jsem, že se takovou trofejí chce pochlubit. Na fotce stál s pěti bratry před imámovou svatyní, všichni pravou ruku na srdci a mezi nimi *mollá* ze vsi, se kterým vážili záslužnou cestu a kterého pohnutým hlasem vzpomínal jménem snad v každé druhé větě. Jaké pak nastalo překvapení, když mi, zřejmě ze stejných pohnutek, hluboko po půlnoci pouští televizi – přes video sledujeme odvážné tanečky v minisukních, z kazety přivezené ze Satanovy země, jen chvíli před tím proklínané Ameriky.

• MAUZOLEUM VŮDCŮ •

Tradice mauzolejí v Íránu sahá až ke králi Mausolovi do roku 352 př. n. l., který dal tomuto institutu jméno. Mauzoleum vůdců je v Íránu vždy obrovské meditační místo. Ať jsou to vůdci dávní anebo ti nejsoučasnější. Tak je tomu třeba v Chomejního mauzoleu. Není přecpané jako dvě nejsvětější íránské *emámzáde* – v Khommu nebo Mašhadu. Až k hrobu Chomejního mohou lidé z Teheránu dojet po dálnici grátis (první dálniční turnikety začínají právě tady) – i proto bývá kolem novodobé svatyně docela plno a místo slouží jako oblíbený cíl výletů s „piknikovými košíky". Víc než strohé místo modliteb je Vůdcova svatyně místem s neobyčejně volnou atmosférou. Co je zvláštní, v místě odpočinku osobnosti spojované s přísným konzervatismem panuje ovzduší naplněné překvapivou tolerancí.

Děti si tu hrají, poutníci se fotografují přímo u Chomejního rakve. Pravidla, jak přistupovat k hrobům imámů-mučedníků, jsou daná, rituály se opakují. Ženy většinou posedávají po stranách s dětmi. Muži jsou při modlitbách vidět mnohem víc, vstávají a shýbají se, líbají mramorovou podlahu. Poutníci se po rozlehlé dvoraně rozptýlí, rozhodně se všichni nenahrnou na povel k zamřížované hrobce jako o závod. Obě pohlaví obcházejí, každý ze své strany, mříž. Dotýkají se jí prsty, které pak přikládají k čelu, k ústům. I tady přivazují truchlící a prosebníci na mříže stužky. Fascinující imámova hrobka s pozlacenými kopulemi se začala budovat hned po jeho smrti. Sám si přál, aby ho pohřbili nedaleko hřbitova Behešte Zahrá (doslova Ráj Zahry – Fáteme Zahrá byla jednou z dcer Mohammadových), kde leží oběti íránsko-irácké války. Celý areál se obnovuje, rozšiřuje a neustále zlatí dle výše milodarů věřících a přílivu pozornosti islámských nadací. Pozemky v okolí lidé skupují a věnují islámským fondům, možná to bude jednou největší islámský komplex nejen v Íránu. Také obvyklá koncentrace vůdcových portrétů na billboardech tady patrně vrcholí. Velkolepé Chomejního mauzoleum doplnilo řadu íránských poutních míst. Uctít památku oblíbeného vůdci islámské revoluce přicházejí věřící z celého Íránu. Zvlášť ve sváteční dny je toto místo obležené muslimy s celými rodinami a cestu z Teheránu na jih lemují prodavači květin a věnců.

Když roku 1989 velký *ájatolláh* zemřel, pohřební průvod provázelo deset milionů lidí. Ani po patnácti letech Íránci na Chomejního nezanevřeli a pro velkou většinu z nich je uctívanou a snad už stejně mytickou postavou jako dávní imámové. *„Nepřítomný imám přetrvává. Lidé si nesou imáma Chomejního navždy v srdci. Revoluce nezemřela, zůstává v srdcích lidí."* Byť bychom na osobnost legendárního

vůdce mohli mít jiný názor, citát z kázání v Chomejního mauzoleu se blíží pravdě. Být pravověrným znamená v Íránu vydat se cestou imámovou.

V Mašhadu vládne úplně jiné ovzduší než u Chomejního. Žádné hravé děti, ozývající se smích, veselost a šum rozhovorů – před imámem všichni berou svou přítomnost nesmírně vážně. Po celou dobu při cestě k hrobu a kolem něj nikdo s nikým nepromluví. Každý z poutníků vede nepřetržitý vnitřní monolog, při kterém jeden nepřerušuje ani neruší druhého.

Zmoženi pohnutím muži pláčou, slzy stékají po neholených tvářích. Čím vším se podobá šía pravoslaví! Jako by byla jeho emotivnější extenzí. Už jsem zmínil vousy, slzy, žalozpěvy. Ale také barvy rouch a náboženských standart. Emoce a zase emoce. Evropou směrem k jihu, ale hlavně k východu, přibývají, aby vrcholily patrně v prostoru muslimské či hinduistické Asie. Dál buddhistickými kraji jich valem ubývá, a takoví Japonci už jsou naučeni co nejvíc nitra skrývat a pohnutí nedat najevo. Čím se liší pouť k svatým místům šíitů od pravoslavné pouti? Odmyslíme-li legendu, která je alespoň na první pohled docela odlišná, tak zjevně skoro ničím. Vládne stejná živelnost, nad svými city věřící ztrácejí kontrolu. Emocí je plno i před ikonostasem nebo před obrázkem madony. Přece jen víc jich ze sebe vydají muslimští šíité, a to až do fáze zraňování. Milovat Boha nejen k pohnutí srdce, nýbrž až k sebedestrukci.

Silueta Rezovy svatyně působí jako magnet. Nikdy bych nečekal, jakou může mít sílu pouhá stavba. Tak jako podvědomě přitahuje oči těch, co procházejí ulicemi města, dokáže podobným kouzlem zapůsobit i na ty, které má ve své moci. Rádi by už svatyni opustili, ale jako by nemohli. Ani já se nedokážu odpoutat, projít bránou zpět a rázem zrušit tak výjimečnou chvíli.

Šíitská svatyně má v sobě skutečně sílu magnetu a dokáže si přitáhnout i ty, kteří se právě vydávají na svou konečnou pouť. Velkou poctou pro šíity bývalo být pohřben vedle Hosejna, Alího, Abbáse anebo právě osmého imáma. Začít poslední cestu v blízkosti hrobů imámů, a zvýšit tím vyhlídku na to, že přijdou do ráje, tak lákavou představou se v minulosti v Íránu zaobíraly statisíce lidí. Obchod s mrtvými ve svatých městech kvetl, dokud nebyl tento rituál z hygienických důvodů zakázán. Stalo se to v roce 1930 za „osvíceného" šáha Rezy, který se rozhodl zopakovat v poněkud mírnějším provedení Atatürkův sekularizační kurz, úspěšně vyzkoušený v sousedním Turecku.[44] Až do doby zmíněných zákazů se vydávali nebožtíci zabalení do koberců na dlouhou cestu do blízkosti svatých šíitských měst Karbalá (za hrobem Hosejna a Abbáse) a Nádžafu (za hrobkou Alího),

kde se pohřebiště utěšeně rozrůstala. Karavany mrtvých přinášely svatým městům prosperitu. Náročnou cestu si mohl dovolit jen movitý muslim, a tak mocný proud zesnulých postupně nalézal své útočiště v domácích svatyních, v Mašhadu a Khommu. Ještě několik let po zákazu tyto praktiky pokračovaly na území Íránu, než se i tady staly natolik neekonomickými, že posmrtné cesty nadobro ustaly. Ležet ve stínu svatého imáma možná ještě dnes zůstává pro leckterého šíitu životním přáním, jinak ovšem už jen neuskutečnitelným snem.

Celý komplex kolem svatyně osmého imáma zažívá horečné období budování, jako ostatně celý Mašhad. Chorásán, dnes největší íránská provincie, se rozvíjí rychleji než zbytek Íránu – území o velikosti Polska má v Mašhadu už víc než dvoumiliónové centrum. Nové mešity, které mají obklopit původní svatý areál, se ovšem rodí brutální technologií – železné konstrukce vymezují tvar stavby včetně kupole; co je mezi nimi, zalévá železobeton. Má to svůj efekt. Odolnost proti zemětřesení je údajně zaručena a po dotvoření obkladačkami laik nepozná, že se nejedná o monumenty z časů šáha Abbáse. Není důležité, jak je co staré, ale zda a jak dosahuje dokonalosti, tj. jak se blíží požadovanému duchovnímu symbolu.

Kupole imámovy hrobky nezastřešuje jen duchovní cestu, askezi a pokoru. Imámovo svaté místo znamená pro mnohé velký byznys. *„Sto tisíc poutníků vábí rok co rok Rezův hrob,"* popisuje na konci 19. století cestovatel mašhadské reálie a pokračuje přesným postřehem: *„Žádný ze zbožných návštěvníků neopomene se zásobit v tamním bázáru, čímž ještě vzrůstá obchodní význam svatého města."* Dnes na konci *chejábún* (tříd), které ústí do náhlého dopravního vakua před posvátným okrskem, přibývají krámky nabízející poutníkům všechno to, co si pak odvážejí do svých domovů. To, co zpravidla bývá k dostání na všech poutních místech bez ohledu na náboženství a díl světa. Duchovní symboly, obrázky, růžence, ale také cukrovinky v dárkových krabicích. Bylo by nespravedlivé nazývat docela přirozené dění obchodem s vírou. Je štěstí, že úroveň devalvace svatých symbolů tu nepokročila do dějství a fází jinde obvyklých – na tržiště pokleslého zboží, pašovaného textilu a cetek. Budování kolem *Harámu* znamenalo konec *Bázáru imáma Rezy*. To, co z něj zbylo, už jen z piety lze nazvat perským *bázárem*. Z ruin obklopujících areál trčí mezi hliněnými zdmi zbytek nádherné nevelké mešity – vstupní *íván*, kupole s opadávajícími tyrkysovými obkladačkami a dvě věže vykládané kachlemi, které stavebníci (podle stylu to mohli být Mongolové) zapustili do režného cihlového zdiva. Zatrne ve mně, pomyslím-li na to, že by se tak půvabné minarety měly skácet. Dělníci pálí zbytky trámů. Plameny šlehají do výšky a vítr je žene přímo přes úzký koridor mezi rozvalinami. Jiná cesta k imámovi z tohoto směru nevede. Projít kolem znamená pro všechny chodce zkoušku ohněm.

• V ULICÍCH MAŠHADU •

Město praská ve švech; tak jak se stmívá, je v ulicích stále těsněji, až je těžké pochopit, kam se ty proudy chodců i těch, které vyvrhnou autobusy, vlastně všichni podějí. Tam, kde nejsou hospody a bary, zbyly alespoň jídelny a bufety, cukrárny, kina, čajovny, parky a nádvoří. Mašhad, to není jen imám Rezá, i když právě na jeho odlesku se přiživuje přímo v ulicích nemálo podnikavců i těch, kterým nic jiného už nezbývá. Afghánští žebráci při chodníku připomínají sfingy. Skoro bez pohnutí sklánějí hlavu hned vedle povrchové stoky, kudy ubíhá kalný proud. Natažená dlaň zeje často prázdnotou, a pár pokrčených bankovek v prachu kolem zubožených postav není příliš dobrou vizitkou ušlechtilosti v městě imámově.

Zatímco v centru města obchody ve sváteční den zůstaly pod železnými roletami, tady kolem Harámu a náměstí Šohádá to zcela neplatí. Bloudím v uličkách, v tom, co zbylo vedle asanovaného *bázáru*. Prodávají tam vše, čeho je zapotřebí šíitským kajícníkům při procesích k imámu Hosejnovi – třeba ony důtky *zandžír*, svazek řetězů visících na dřevěné rukojeti. Ale také vývěsní standarty, černé nebo zelené trojúhelníkové cípy látky pošité svatými slovy, a další rozměrné transparenty a látkové obrazy. Černá a zelená jako by byly v Íránu plochou, na níž lze bílými písmeny rozvinout básnické vlohy, zadeklamovat vyznání víry, zacitovat z koránových *súr*, ale taky dát průchod vrozené zdobnosti. Tak bývají vyvěšené pásy nebo čtverce látky poseté kvítky, ptáčky a další zvířenou a flórou – zcela proti duchu sunnitského islámu, jenž vyobrazení živých bytostí zakazuje. To šíité, a Peršané zvlášť, jsou díky své tradici hraví a takové kratochvíle si nikdy vzít nenechali. Oproti jiným městům mají v Mašhadu nabízené nástěnné obrazy vlastní specialitu – nemůže na nich chybět Zlatá kupole s dvěma minarety a další výjevy symbolizující mučednictví nejen osmého imáma. Kůň bez jezdce, uťatá ruka, kterou proklály šipky, a pohozený zelený turban s bílou čelenkou, to jsou srozumitelná znamení. Měch vína, proťatý červeným šípem by mohl klidně symbolizovat otrávené víno – ale tradice říká, že se Alí Rezá nenapil vína, nýbrž pojedl hrozny. Jenže, jak to všechno tehdy vůbec proběhlo?

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE IV.

• MĚSTO •

Cesty městy bývají vždy nejplodnější, pokud si cestovatel správně vybere a nenechá se strčit do obvyklého schématu – co cizinec, to pohodlný a bohatý klient taxikáře. Než taxíkem, raději jít po svých mezi kruhovými náměstími, od centra k periferním uzlům a kdesi mezi dílnami, kterých tam bývají celé čtvrtě, hledat místní terminál. Nejpodnětnější je večer nebo ráno, pravý čas, kdy končí anebo vypukne na tržištích den. Všední den íránského města, které přes auta a počítače sotva setřáslo středověk. Rytmus a řád je týž, na vzhledu tolik nezáleží. Nahlédnout do krámů, dílen, do útrob lázní, postát s muži na schůdcích. Co místnost, řemeslo, to příběh, snad i mýtus. O chlebu, čaji, cukru, prameni. Jak se zadělává na sladký karamel, jak se opravují samovary zanesené vodním kamenem. Zatímco mužské oficíny jsou přístupné a pěkně k vidění, ženy musí k holičkám kamsi dozadu, právo odhalit hlavy je jim přiznáno teprve v ústraní. Co je ve dvorech, či nad a pod úrovní silnice, patří k podezřelým činnostem. Kuřáci bafají z *kálijánu*, rozvaleni, jako by při tom chtěli usnout. Šachisté opanovali suterénní čajovnu. Na zdi azbukou tam mají psaný plakát – *šachmatnyj olympijad* ještě z tuhých dob Leonida Brežněva. Pro lelkující teenagery hrací automaty a počítačové hry, do nichž jsou tak zabraní, že si cizincovy tváře vůbec nevšimnou.

Krám s plynovými bombami, na pryčně v kobercích trůní muž nad lekcí angličtiny, dopřeje si doušek vody, zanadává, zalituje, že Američani ještě nepřicházejí. Aby to stihl, trčí zatím u čtvrté lekce. Cesta vede dál a obstará úplně jiný obraz. Mešitu obklopuje pohřebiště, staré mramorové desky pod borovým lesíkem v samém středu města položili tak nahusto, že se jim nikdo ani nesnaží vyhnout. Jako u nás prošlapaná pěšina napříč trávníkem, tady vede cesta skrz hroby. Zvuk šíitského zpěváka přiková poutníka, který podvědomě zvážní. Vodotrysk v záři světel, lavičky a kolem nich páry. Ale taky mnohá jiná íránská představení, která nejsou divadlem. Muž s nohama svázanýma řetězy na večerním terminálu. Nebelhá se jako medvěd, jde rozhodným krokem, jak mu délka řetězu dovolí. Eskortu se samopaly nikde nevidím. Momenty, pro které chybí racionální vysvětlení: jde o protest, exhibicionismus, anebo orientální formu žebroty? Írán je tak trochu snem, který se člověku v jednu chvíli zdá a v tu samou se taky vyplňuje…

Večer město žije a my v něm – v krejčovské dílně, kde zkouška obleku je něčím jako návštěva holiče – příležitostí poklábosit, nebo v ateliéru krasopisců, kde vydržíme se zatajeným dechem až do stažení rolety. Všude tam, kam nás zavede náš

hostitel, dlí spřátelené, potěšené duše, samí známí či příbuzní, kterým je povinován představit své hosty. V dalším obchůdku předvádí průvodcův přítel *daf*, což je lehký bubínek vzhledu i zvuku tamburíny – a ten vlasatec na plakátku, který naslouchá andělům s trubkami – to není undergroundový samizdat, nýbrž reklamní pokus majitele hudebního krámu. Íránská hudba je pěkně rozkročená: mezi duchovními žalozpěvy súfijů a diskotékovými rytmy. Flétna *náj* udává melodii, *sétár* je duší perské hudby, *dotár* jejím srdcem. Ve vilce dobře situované rodinky tančí dívky bez šátku, na rukou dítě, které ani po půlnoci nejeví chuť spát. Stovku decibelů mohou směle pustit, protože je kolem dokola chrání volná příroda – v oploceném areálu papírny s vyasfaltovanými silničkami. Ještě za šera jsme byli ve městě daleko odtud – vybrané ulice ovládly skupinky dívek, vzrušeně si před námi šeptají, pro ně jsou tu zlatnické pasáže a obchůdky se svatebními šaty. V závoji přidržovaném jednou rukou se ženy nahýbají nad hromádkami prádla, které rozložili prodavači jen tak na chodníku. Jinde zas plní prostor samí muži pospojovaní rozhovory a společnou chvílí. Shluky lidí se dělí, co pohlaví, to vlastní skupinky… Penaltový rozstřel sledují desítky lidí v malých televizorech. V ulicích prožívají své finále fanoušci fotbalu a my jsme tam s nimi, výskot a hukot a pak ta marná gesta, když míč letí dvakrát příliš vysoko. Co by se stalo, kdyby skórovali, táhli by městem? To před sedmi lety probíhalo mistrovství úspěšněji – v nejlepším jsme nedobrovolně zavítali do kasáren, právě když domácí porazili fotbalový tým USA. Satan okusil hořkost spravedlivé porážky, stálo v oficiálním komuniké. Národní vítězství se stalo svátkem všech. Asi i proto jsme obdrželi tak rychlou amnestii a mohli opustit rozjásaný areál.

Napříč ranní metropolí z východu na západ. Desítky minut stále po jednom bulváru, a pak opět dlouhé kilometry po přímce dalšího. Teherán zavřený pod poklicí zákalu a smogu. Pustit se do města znamená uvíznout. Na přehuštěných terminálech a stanovištích taxi, v ucpaných městských autobusech. Žebráci stojí s prázdnou dlaní, v hlavním městě jaksi není čas ani na almužnu. Žebračky jen tak polehávají, jak černé balíky. Proud ještě čisté vody stéká v povrchových kanálech z hor na jih, do čtvrtí chudiny, kam postupně nanáší všechnu špínu.

• PARK •

Být Íráncem znamená, alespoň pohledem našince, vydat se cestou odříkání. V zemi, kde jsou zakázány kupříkladu satelity, alkohol či veřejný tanec a porušení

trestají bičováním a jinými drastickými metodami, je to s trávením volného času vůbec těžké. Zoufalý nedostatek jiných možností k povyražení zato táhne lidi na ulici a – do parku, který se stává místem nejrůznějších produkcí. Park není naším obskurním a donedávna odkládacím koutem, kam zabrousí babičky a páry milenců a kde se dá nanejvýš venčit psa a krmit holuby. Park v Íránu je mnohem víc – víceúčelový kulturní prostor na čerstvém vzduchu. Korzo, přírodní čítárna, čajovna a tržiště, a byť se tu nikdo nekoupe ani neopaluje, připomene zdánlivým nicněděláním i hustotou návštěvníků naši pláž a koupaliště. Jít do parku znamená uvolnit se a účastnit dění, neboť chvíle v parku mají děj. Když je slunce nejvýš, návštěvníci se postupně sesedají v pravidelném rytmu, který se nemění, jen v pátek ještě zvýrazní. V temných koutech bezdomovci na lepence, jinde mladíci zaujatí četbou tlusté náboženské knihy, rodinky, které přes ušlapanou hlínu mezi kmeny přehodily rohož nebo deku. V pozdním odpoledni množství lidí v parku dosahuje vrchu, aby se s večerem přeneslo do ulic. Jako duševně-relaxační útočiště a obrovská jídelna pod širým nebem je park nezastupitelný. Je s podivem, čím vším se stává v Íránu městský park!

Také nečekaně svobodným místem, alespoň pokud si vzpomeneme na naše tabulky se zákazy.

Zatímco u nás si park bez trávy nedovedeme představit, tady obvykle chybí. Synonymem íránského parku je stín, ale také úkryt za přemírou stromů. Řídký nebo středně hustý les. Park v Raštu (a s ním spousta dalších parků) má ve středu dvanáctiúhelník – téměř kruhovou modlitebnu. Zeje prázdnotou (až na obrázky Chomejního), zato u kohoutů a žlabů na vodu čekají ženy s nádobím, až na ně dojde řada. Zábava a modlitba patří k sobě, alespoň dle představ *ájatolláhů*. A tak má každý park své místo k rozhovoru s Bohem, tak jako u nás lavičky a hřiště. Ne, ty tu taky nechybějí (snad jen pískoviště jsem marně hledal), ale k nim najdete ještě cosi navíc. Za plotem nepřístupnou zahradu zvěře, jenomže ta v ní neběhá, ani jeden tvor není živý, pouhé sochy srnců, lvů – proč jen ten drátěný plot?

Proč milujete Írán?

Cesta zpět se vždy podobá jedna druhé. Nikdo si nevšímá nikoho, jen domácí chvatně vypisují „celní deklarace", aniž v tu chvíli tuší, že pro tentokrát jejich zavazadla ujdou kontrole. Poslední rozhovor se zvědavým perským celníkem, který neopomene až do poslední chvíle provázet a zpovídat „svého" cizince. Co cizinec, to vyslanec „velkého" světa – i tak se dá pošilhávat po legendami opředeném Západu. Jeho uniforma mizí a mezi dvě klece padne tíseň – tak malý prostor svírá teď nová země nikoho, jako bychom spadli do škvíry. Naštěstí je tu první Turek, který zanedlouho otevře branku a vysvobodí nás ze skličujícího sevření. Proti předchozí, pověstné čekárně hrůzy s portréty státníků proti sobě, jde nepochybně o pokrok. Vzduch proudí, ale také praží slunce, leč princip je stejný – aspekt vyhoštění (a takový vyhnanec může trávit mezi dvě drátěnými stěnami třeba celou věčnost). Modernizace, k níž se vydal hraniční konglomerát, má svá zadní vrátka, která si obě strany ponechávají – pro všechny případy. Nová vyhlídková terasa (Ararat větší a menší, nadživotní Atatürk pak středně velký) s tureckým čajem (už vidím za deset let na tomhle místě nápis „Brána Evropy je otevřená", podepsán Mustafa Kemal, otec Evropanů) a s ní náhle docela jiný svět – za námi už jen tušená íránská světla za stínícím hřbetem celnice, za zlomem, který v tu chvíli znamená víc než zavřená brána.

Desítky tváří, setkání a promluv den za dnem. To jsou za pár týdnů stovky. Nikde jinde jsem nezažil tak zvídavé lidi. Hodiny společně strávené s Íránci v autobusu – kde je času nejvíc a pohostinnost nevysychá. Jen cestou zpátky už chuť ptát se slábne a chce se jenom spát. Kdo a kam cestuje a proč? A odkud vy jedete, a tam nebo tam – už jste byli? Jaký že je Írán? Nepřetržitě běží malý sociologický průzkum, přehlídka postojů, názorů, přání a dotazů. Otázka Írán chúb? jednoznačně převládá a předjímá další – co je lepší, vaše země nebo ta naše? Kolik si vyděláte tam u vás, a kolik to je tumánů? Tak se ptají muži. Nikdo se nezeptá, co bychom si přáli. Až docela nakonec. Co si nakoupíte jako vzpomínku a dárek? – jediný ryze ženský dotaz – od všetečné ázerské dívky! A pak ještě jeden od krásné paní v černém, to už v autobuse cestou domů: Proč milujete Írán? Stále trvá pocit, že jsme ještě tam, dokud máme s kým mluvit persky. Potom už doopravdy poslední íránský úsměv, když ji potkáme kdesi v moři Istanbulu…

2003–2004

ÍRÁN MUSÍ BÝT SILNÝ
(DOVĚTEK)

V pořadí pátá kapitola „Země v začarovaném kruhu" se vymyká z obvyklého rámce cestopisného vypravování. Liší se od něj i stylisticky. Pokládal jsem ale takovou odbočku za nezbytnou. Měla být exkurzem do íránské společensko-politické reality. Do prostředí, které je natolik nepřehledné a proměnlivé, že málokdy bývá mimo Írán přesně identifikováno a plně pochopeno. Během práce na knize se události opět kamsi posunuly, a to, co signalizovaly nálady už dlouho předtím, se stalo skutkem. Prezidentské volby v červnu 2005 ukončily Chátamího éru. Hlavně ale naznačily další možný, pro někoho nečekaný vývoj. Považuji za svou povinnost vůči čtenáři zmínit se krátce o tom, co s touto událostí souvisí. Činím tak s vědomím, že než se k němu tento text dostane, stane se opět jen částí historie.

„Írán musí být silný. Už proto, že má silné nepřátele. Kdyby nebyla země silná, už je to tu zrovna takové jako v Afghánistánu. Anebo v Iráku. Nepřál bych si to, ani moje rodina," dozvídám se dva týdny před volbami v jedné skoro zapomenuté vesnici. Muž před přeplněným krámem, kde se prodává úplně „všechno", od vodních dýmek z bambusových stvolů, přes vodovodní trubky až po krabice s čajem, je neobvykle sdílný:

„Revoluční doba je pryč a Írán už není tím, co býval. Měli bychom se vrátit k Chomejnímu." Starý vesničan se zdál ve svých názorech naprosto pevný a nikdo kolem mu nepotřeboval oponovat. Možná to při volbě prezidenta bylo právě tak a půlka národa se „vrátila k Chomejnímu". Přinejmenším ve svých nadějích. Taková volba a tak vysoká účast obrátily dosavadní soudy zahraničních reportérů do kategorie mýtů.

Jak to tedy je, chtějí lidé v Íránu reformy, anebo mají rádi ortodoxní islám, kterým v Evropě rádi strašíme? Ale tak otázka nestojí. Volby potvrdily, že je země rozdělená. Ale oproti obvyklým představám nejenom na „mladé" a „staré", „zapálené věřící" a „ty vlažné", nýbrž především na chudé a bohaté. Toto tradiční dělení íránské společnosti vždy stálo v pozadí politických zvratů. Šíité mají vyhraněné sociální cítění a Chomejního islámská revoluce měla za cíl (alespoň si to miliony jejích stoupenců představovaly) především změnu sociálních poměrů.

Během Chátamího druhého prezidentského období nastal v zemi politický obrat. Dnes je situace jiná než v roce 2003, za posledních protivládních demonstrací. Dnes Íránci vědí, že na ně USA nezaútočí. Vědí to samozřejmě i představitelé

režimu, kteří pochopili, že je americká invaze do šíitského Iráku nečekaně posílila. V Íránu vyvolala negativní odezvu. A to i mezi nejmladší generací, pro niž to znamenalo jisté vystřízlivění z nadějí upínaných ke Spojeným státům. Všeobecný odklon od reformistů přišel poté, co lidé poznali, že uvnitř stávajícího systému není prostor pro reformní úsilí. Není to ale jediná změna proti minulosti. Masivní euroatlantický tlak na Írán (kvůli údajné podpoře terorismu, nedodržování lidských práv či pro nejasnosti jaderného programu) vyvolal docela jiný efekt, než se dalo zvenčí očekávat. Paradoxně podstatnou část národa semkl na nacionálním základě. Šíitská podoba islámu má v zemi tradičně odstín vlastenectví. Byt šíitou znamená být nejen muslimem, ale povinně národním patriotem.

Ponížení, strach a chudoba určují politické nálady. Ne Chátamí, ale Chomejní. Návrat k „čistému islámu" a k „duchu revoluce". Započatý trend jasně odhalila až volba prezidenta. Není vůbec pravda, že zvítězili „konzervativci". Prohráli „reformisté", ale prohráli také ti, kteří zem dosud spravovali.

Společnost si již zvykla na to, že pokrok v íránských podmínkách znamená obvykle několik skromných krůčků vpřed – střídaných vzápětí sérií proher a ústupků. Tento vývoj se opakuje v posledních deseti patnácti letech už po několikáté. Íránský vývoj rozhodně nesměřuje k občanské válce, natolik nesmiřitelné jednotlivé tábory nejsou. Mnohem pravděpodobnější, a zdá se i prospěšnější, bude jakýsi „čínský" scénář. Pod pragmatickým vůdcem, který si pevnými postoji získá důvěru a postupně převede ideologický režim na platformu, která otevře cestu ekonomickému vzestupu. Což je ostatně to, co si většina obyvatel také přeje. Otázky práv, svobod a uvolnění dohledu určitě přijdou také, ale íránští voliči si už zvykli čekat…

30. 6. 2005

POZNÁMKA

Transkripce je pokud možno nejbližší skutečné výslovnosti, i původem arabská slova uvádím v persifikované podobě – považuji to za méně nedokonalé než lpět na arabských tvarech, které by v íránském prostředí leckdy vedly k nedorozumění.

• POZNÁMKY •

1 Sám sebe označuje perský Íránec za *Fárse*, čili Peršana, ale název Persie neztotožňuje s celou zemí (tou je pro něj Írán), nýbrž se stejnojmennou oblastí *Fárs*, původní domovinou Peršanů.

2 *Turisté, horolezci, výletníci!*

3 *Cizinci, cizinci!*

4 *Dáš si čaj? Jídlo? Jez!*

5 *Peníze nemám! Prosím!*

6 Skutečnou a zásadní hranici dělící Orient od západního světa, respektive toho, co tu z něj doznívá, umísťují znalci o dva tři dny cesty dál – na rozhraní mezi Íránem a Pákistánem.

7 Dnes častují bývalého Satana moderně a příznačněji – „světovým nádivou"

8 Netuším, zda rozdíl v označení obou pekelníků stanovili íránští myslitelé podle síly a moci nebo zda pro ně vyplynul z míry údajné zatvrzelosti dvou systémů – o mnohém ale napovídá, že dnešní Rusko zůstává pro Írán významným obchodním partnerem a politickým zastáncem, zatímco za Atlantik se vozí leda tak něco pistácií, datlí a kaviáru.

9 Úhlavním nepřítelem Íránské islámské republiky – ale také většiny věřících – ovšem není ani tak Velký Satan, Spojené státy, nýbrž stát Izrael, jehož existenci neuznávají.

10 Přetrvávající vztah Íránců k Německu není ničím výjimečným, uvážíme-li, že císařský Írán byl spojencem nacistické Třetí říše, která se tu angažovala politicky i ekonomicky. Němci vystupovali proti odvěkým perským uchvatitelům – Angličanům a Rusům. V Íránu hledali němečtí ideologové potomky Árjů (Árijců), čisté rasy, za niž považovali německý národ. Ještě dnes lze mezi pouličními prodejci nalézt Mein Kampf v perštině, třeba zrovna vedle spisů Chomejního, určitá část starších mužů umí německy a o fašistech, včetně Hitlera, se vyjadřuje pochvalně. Íránské prostředí je přirozeně protižidovské a s ohledem na události poválečné historie striktně protiizraelské. Odtud pramení i shovívavost, s jakou přistupují i běžní Íránci k hodnocení holocaustu.

11 Oblíbeným způsobem popravy zvlášť zavrženíhodných zločinců, hlavně pašeráků drog, je v Íránu veřejné oběšení na jeřábu – dosud se běžně provádí.

12 *Československo neexistuje*

13 S hadičkou na oplachování a taky splachování, zato bez jakéhokoliv toaletního papíru a visících šňůr, a jsou-li ubrousky, tak výhradně na utírání rukou, ale pozor: neházou se do otvoru, to dělají jen barbaři, nýbrž do připraveného koše.

14 Cenným vkladem k poznání pravověrnosti tamních muslimů může být údaj o podílu důsledně praktikujících. Dle osobních zkušeností z návštěv íránských domácností bylo takových věřících, tzn. těch, kteří prováděli poctivě modlitby i doma, zhruba asi polovina (z pochopitelných důvodů se tento odhad týká pouze mužů), zatímco např. při dálkových cestách autobusy mířilo při povinných modlicích zastávkách do mešit často nadpoloviční, někdy i drtivá většina mužského osazenstva (to podle kategorie autobusu a tedy sociálně převažujícího složení pasažérů).

15 *Music Persian Canal*

16 Volně: *Ó můj Bože, ó můj otče*

17 Ideálním přestupním bodem mnoha uprchlíků se stala Bosna, s níž mají muslimské země bezvízový styk. V Sarajevě, Mekce mnoha uprchlíků z Východu, mohou muslimové po příletu z Istanbulu legálně pobývat 90 dní. Počet Íránců, kteří se odtud zkoušejí dostat na Západ, jde ročně do dvou desítek tisíc, z nichž jen malá část se vrací do Íránu. Všichni – celní úředníci, policie, lidé v ulicích a na prvním místě pašeráci vědí, koho mají před sebou. Všichni v té hře profitují. Otázkou je, kdo vlastně prohrává!?

18 Na druhé straně – co si může myslet muslimka ve Francii, kde jí zakážou nosit šátek, nemluvě o Afghánce v Belgii, která tam v burce nesmí na veřejnost!

19 Buď *čádor*, širší plášť *manto*, anebo upjatou plachetku *magnae*

20 Jak to s názory místních je, nejlépe ukázaly únorové volby v roce 2004. Politici v turbanech raději vyřadí kandidáty z voleb, než by sáhli masám na zbylé sociální výhody. Dostavila se dobrá polovina a volila relativně svobodně – konzervativní jistoty. Mladí skoro nepřišli. Odstavení reformátoři propadli. Nejen pro obstrukce konzervativců, i svou vlastní vinou. Nikdo pořádně nevěděl, co vlastně nabízejí. A hlavně, jak toho v omezených podmínkách dosáhnout. Národa se neúspěch reformistů příliš nedotkl. Skepse se v Íránu stala chronickou.

21 *Pěšky?*

22 *Desetkrát?*

23 *Dobře mluvíte persky*

24 *Pohostinný*

25 *Pohostinní lidé*

26 *Jsem vaším otrokem!* – zdvořilostní fráze

27 Třetí šíitský imám byl Arab, musel se tedy jmenovat Husajn nebo spíš Husejn. V Íránu ho ale nikdo nenazve jinak než Hosejn (v anglické transkripci Hossein), k této verzi se proto dál přikláním.

28 Podle tehdejších předpisů platila žena po porodu chlapce 40 dní za nečistou. Po uplynutí této doby za ni vykonal kněz smírčí obřady, a žena znovu nabyla čistoty. Byl-li syn prvorozený, museli ho rodiče přinést do chrámu s sebou. Tak to bylo i v případě Ježíše. 40 dní od jeho narození je připomínáno jako Hromnice, tj. památka Uvedení Páně do chrámu. I samo Ježíšovo působení začalo po čtyřicetidenním půstu v poušti. Za postní se považuje v katolické tradici čtyřicet dní od konce masopustu k Velikonocům.

29 Původ jiného slova označujícího cizince, zejména přicházejícího z Evropy, je neméně půvabný – *farangí* znamená původně francouzský, a postupně se z něj vytvořilo pojmenování pro Evropu – *Farangistán*).

30 Svátek *moulúd* se slaví podle arabského kalendáře 12. dne třetího lunárního měsíce *rabí-al-awwal*. Provází ho čtení modliteb a žalmů, hostiny a dary duchovenstvu. Sluší se v ten den vypravovat příběhy o životě „Božího vyslance", naslouchat chvalozpěvům oslavujícím Proroka a líčení jeho skutků. Slavit se tento den začal od desátého století a postupně jeho význam vzrůstal – asi jako odraz úlohy, jakou má v křesťanství narození Ježíše.

31 Hřbitov mučedníků

32 Původ známých pohádek Tisíc a jedna noc vede k perské Knize tisíce příběhů Hezáre afsáne. V ní vystupují dvě vypravěčky perským jmen: Dínezáde a Šírezáde, jejíž jméno znamená vznešený původ, doslova „potomka lva".

33 Silně oslazená ovocná šťáva

34 Při svátku *ášúrá* (desátý, z arabštiny) a poté ještě dvakrát – po čtyřiceti (svátek *čehelum* anebo *arbaíne Hosejní*, čtyřicátý, z arabštiny) a čtyřiceti osmi dnech (zároveň se vzpomínkou na smrt *Nabího*, tj. Proroka, a na mučednictví druhého imáma Hasana).

35 V Íránu jsou od léta 2004 zakázány veškeré reklamy a firemní nápisy v cizích jazycích. Podle nařízení ministerstva se reklama v cizím jazyce může objevit na veřejnosti anebo v médiích pouze v případě, že je doprovázena minimálně stejně dlouhým textem v perštině.

36 Do teheránské Tekkije Dúllat, postavené v roce 1869 podle londýnské Albert Royal Hall, se vešlo mnoho tisíc diváků.

37 *Áše rešte*, slavnostní polévka, v níž nechybí kopr, nudle a kysaná smetana

38 Nejen sebe navzájem, ale i své děti oslovují Íránci vždy celým jménem, nikdy ho nezkracují, byť by se skládalo třeba ze dvou slov. Snad je to z jakési posvátné úcty k druhému, jako výraz toho, co pro ně jméno kohokoliv a zvlášť svého blízkého znamená. Je to zvláštní a pro nás nezvyklé, ale krásně se to poslouchá. Taky často řeknou – to Alláh ti dal jméno.

39 Korán i muslimská praxe rozlišuje mezi tzv. velkou, výroční poutí – *hadždž*, a malou poutí, zvanou *umra*. Tuto pouť lze vykonat jako důkaz individuální zbožnosti kdykoliv. Z Mekky se vrací poutník jako člověk navýsost zbožný a uznávaný, a očekává, že ho budou ostatní muslimové ctít. Proto jsou poutníci přivítáni ve vyzdobených domech a mešitách. Chystají se pro ně hostiny a předávají dary. Ukazují se ostatním v slavnostním oděvu, poutním šatě *ihrám*, v němž mají být po smrti jako v rubáši pochováni.

40 V bouřlivých letech 1920–21 zachvátila nejsilnější revoluční vlna Gílán. Po porážce bělogvardějských a britských oddílů v Anzalí (později Pahlaví, nyní opět Anzalí), odkud byli vyhnány Rudou armádou, vyšel z lesů Mirza Kúček chán v čele ozbrojených oddílů „lesních bratří" (*barádaráne džangalí*), obsadil Rašt a 6. 6. 1920 vyhlásil gílánskou republiku. Jeho povstalecké oddíly se vytvořily během první světové války, aby bojovaly proti ruským vojskům a jejich „feudálním" spojencům. Kúček chán poslal Leninovi poselství jménem lidu, který v Gílánu vzal moc do svých rukou. „Lesní bratři" byli odnoží panislámismu a usilovali o obnovení primitivního bratrství z raného islámského období. Revoluční vláda neměla dlouhého trvání. Teheránská vláda záhy obsadila celý Gílán a Kúček chán zahynul tam, odkud přišel – v talyšských horách.

41 *Dřevěný*

42 Takový se nosí na znamení toho, že jeho nositel splnil svou povinnost poutě do Mekky; na pouti k imámu Rezovi si tak ováže bílý turban i mnoho řadových poutníků.

43 *Áchond* znamená volně „zpěvák". Perskému výrazu dávají Íránci přednost před původem arabským slovem *mollá* – není bez zajímavosti, že perština, která má notnou část slovní zásoby tvořenou slovy arabskými, zažívá čas od času vlny purismu a snaží se arabský nátěr eliminovat prosazováním synonym původem perských.

44 Nepříliš úspěšné tažení proti tradičním náboženským zvykům s cílem oslabit vliv duchovních zahájil šáh Rezá Chán počínaje rokem 1925. Zakázal ženám zahalování (1934) a všem věřícím bičování, sebetrýznění při každoročních pašijových vzpomínkách na mučednickou smrt Hosejna. Snad největším šáhovým výstřelkem se stal zákaz nošení tradičních krojů, který nejvíc postihl nomády a vesničany. Je pozoruhodné, jak se do tří geograficky blízkých zemí promítal duch doby. Všechny tři – Turecko, Rusko i Írán prožívaly svůj druh kultu osobnosti a svou podobu protináboženské totality. Uznávaný tatíček národa se z šáha nestal, natož z jeho syna a nástupce, Mohammada, jehož reformy se zcela vymkly soudobé realitě a kterého lidé „z vděku" ani nenechali v zemi umřít.

Stojí za zmínku, že o světské reformy po vzoru vůdců jmenovaných států se ve 20. letech pokusil také afghánský král Amanulláh – sám si ale vlastní kult nevybudoval a snad právě proto byl zakrátko svržen a ze země přinucen prchnout.

OBSAH

CESTA NA VÝCHOD 7

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE I. 9
JAK PUTOVAT PO ÍRÁNU • POHOSTINNOST ANEBO HRA NA HOSTA?

NÁLEPKA OD VELKÉHO SATANA 14

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE II. 17
ANI PRAVDA, ANI LEŽ • DUŠE PLNÁ PROTIKLADŮ • ŘEČ TĚLA • PŘÍRODU MILUJEME, ALE PO SVÉM • KATEGORIE ÍRÁNSKÉHO ČASU • POVAHA NÁRODA

HOSTINA S VÝSTRAHOU 26

CO VŠECHNO JE V ÍRÁNU TABU 29
DO RÁJE HLAVNÍM VCHODEM? • VE SPÁRECH KOMITÉ

ZEMĚ V ZAČAROVANÉM KRUHU 36
ATMOSFÉRA, KTEROU ZNÁME • VE STÍNU RADY DOHLÍŽITELŮ • ČTVRTSTOLETÍ PO REVOLUCI • ZÁPAD ZAČÍNÁ V ISTANBULU • OBLETOVANÍ TURISTÉ • ODSTRČENÉ POHLAVÍ? • EMANCIPACE PO ÍRÁNSKU • DVĚ TVÁŘE ÍRÁNU • PIKNIKY ZNAMENAJÍ VOLNOST • ÍRÁNSKÉ ČEKÁNÍ

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE III. 59
PĚŠKY JAKO DERVIŠI • HOST

EMÁMZÁDE 67
PŘED HROBY IMÁMŮ 68
MAGICKÁ MÍSTA • IMÁMOVI POTOMCI • EMÁMZÁDE EBRAHIM • VĚŠTKYNĚ Z ORLÍCH HOR • MAGICKÁ ČTYŘICÍTKA • PRO PŘÍZEŇ ALLÁHOVU

NA ČAJI U MUAZENA 80

KRIKET S PRINCEZNOU 82
KEMP PŘED HROBEM SVĚTCE 84
POUŤ, TO JE ZÁBAVA • JAK POSTAVIT STAN PŘED SVATÝM HROBEM • NOC A RÁNO

LEV BOŽÍ 95
ŠÍA, TO JE ALÍ • MUSLIMOVÉ V OPOZICI • NADĚJE MÁ JMÉNO MAHDÍ • VŠICHNI JSME PŘÁTELÉ BOHA

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE IV. 105
MEŠITA

OBSAH

TRYZNA UPROSTŘED POUŠTĚ 108
V MAUZOLEU IMÁMOVA BRATRA • VE TŘPYTU TISÍCŮ ZRCADEL • CESTA GOLESTÁNEM • ÍRÁNSKÉ DUŠIČKY

PROCHÁZKA MĚSTEM 116
ÍRÁN PLNÝ MUČEDNÍKŮ 117
CHVÁLA MUČEDNICTVÍ • JAK SE V NICH VYZNAT • POULIČNÍ OBRAZÁRNY • RELIGIOZITA A JEJÍ VÝTVARNÁ STRÁNKA • TVÁŘE A NÁPISY NA BUSECH

TRPĚT JAKO HOSEJN 126
SVÁTKY MUČEDNICTVÍ • DOKAŽ, ŽE JSI MUŽEM! • MÍSTO ČINU • *ZANDŽ* JE VÝSADOU MUŽŮ • SYMFONIE PRO ŘETĚZY A LIDSKÉ TĚLO

ŠÍITSKÉ PAŠIJE 136
NA PAMĚŤ DÁVNÉHO MASAKRU • LIDOVÉ DRAMA • MARNÁ POMOC MUČEDNÍKOVI • BARBARSKÉ BĚSNĚNÍ?

SVATYNĚ PÁNA LAMPY 144
JÍZDA S *ALAMEM* 145
VÝLET K *EMÁMZÁDE* • POLÉVKA IMÁMA HOSEJNA • *ALAM* ZNAMENÁ VLAJKU • SMRT AMERICE!

FESTIVAL TRUCHLENÍ 153
V KULISÁCH SMUTKU • ZAČALO TO NEVINNĚ • PRŮVOD KAJÍCNÍKŮ • HOROR V ŠEJKOVĚ HROBCE • JE JEN JEDNA CESTA K BOHU • *ÁŠÚRÁ* ZNAMENÁ DESÁTÝ

VÍTÁME POUTNÍKY Z MEKKY 167

KRAJE CHORÁSÁNU 172
NA POUTI DO MAŠHADU 173
ZA VŠECHNO MOHOU HROZNY • UPROSTŘED SVATÉHO MĚSTA • JEŠTĚ NEŽ VSTOUPÍM K IMÁMOVI • CESTA PLNÁ MODLITEB • POUTNÍKEM VE SVATYNI • POŽEHNÁNÍ OSMÉHO IMÁMA • JAK JSEM SE STAL NEBO NESTAL *MAŠTÍM* • MAUZOLEUM VŮDCŮ • V ULICÍCH MAŠHADU

PRŮZKUM PERSKÉ DUŠE IV. 193
MĚSTO • PARK

PROČ MILUJETE ÍRÁN? 198

ÍRÁN MUSÍ BÝT SILNÝ (DOVĚTEK) 199

POZNÁMKY 201

Edice Lidé a země, svazek 16

Jiří Sladký

ÍRÁN
PLNÝ MUČEDNÍKŮ

Fotografie Jiří Sladký
Obálka a typografie Libor Hofman
Sazba Multimedia atelier s. r. o., Praha 4
Odpovědná redaktorka Alžběta Šerberová
Technická redaktorka Gabriela Tyčová
Vydala Mladá fronta jako svou 6 317. publikaci.
Vytisklo Graspo CZ a. s., Zlín.
208 stran textu + 64 stran barevných příloh
První vydání, Praha 2006.

Knihy Mladé fronty si můžete objednat na adrese:
Mladá fronta, a. s. – divize Knihy
Mezi Vodami 1952/9, 143 00 Praha 4-Modřany
e-mailem: prodej@mf.cz , tel.: 271 084 114
nebo na internetu:
www.mf.cz
www.bookcafe.cz
www.kniha.cz

MLADÁ FRONTA

doníně,
ě univer
lil za
, že za
em
utosti
oma.
j
vláště
Kara-
u, který s
jinakost
činaje
leset
málo
ší v r.
sedmi-
napsal
áškách
galerií
u

Při svých
bo
sym-
ívá.
át.
rovna
Írán
zna-

RNDr. Jiří Sladký (1958) žije v Hodoníně, absolvoval geografii na Masarykově univerzitě v Brně. Když si v roce 1979 zvolil za téma seminární práce Írán, netušil, že za dvacet let se stane cestovatelem dílem z přesvědčení dílem z vnitřní umanutosti a právě v Íránu se bude cítit jako doma. Nejprve důvěrně poznal Malou Asii a Zakavkazsko (Turecko a v něm zvláště Kurdistán, pak Arménii a Náhorní Karabach). Poté u něj uzrál čas pro Írán, který si pro tamní pozoruhodnou kulturu a jinakost vybral za objekt bližšího zájmu. Počínaje rokem 1996 organizoval do Íránu deset výprav, obvykle do míst odlehlých a málo navštěvovaných. Snad nejzajímavější v r. 2004, kdy se sem vypravil s ženou a sedmiletým synkem. Hodně toho o Íránu napsal a porůznu i otiskl, pronesl na přednáškách a vystavil. Kromě četných muzejí a galerií na Moravě také v Náprstkově muzeu v Praze.

Jako geograf stále touží objevovat. Při svých íránských cestách putuje pěšky anebo pomalými prostředky, letadla a další symboly zrychlujícího se času nevyhledává. V hotelech nespí, všeho všudy dvakrát. Nejraději v klidu pozoruje, ostatně zrovna tak je to v Íránu zvykem. Pohled na Írán z jiného úhlu nabízí v knize **Terijak znamená persky opium.**